

Celjski zbornik 1969

Posebna izdaja

Dr. ANTON SORE

GEOGRAFIJA NEKATERIH DELOV CELJSKE MAKROREGIJE

Celje 1969

Dom 2810

E 2002/675

Izdajo tega dela so z denarnim prispevkom omogočili:

Sklad za kulturo in znanost Skupščine občine Celje; Skupščina občine Šmarje pri Jelšah in Tovarna gospodinjske opreme Gorenje, Velenje.

DOBRNSKO PODOLJE IN JUŽNA STRAN PAŠKEGA KOZJAKA

UVOD

Južni del Paškega Kozjaka in Dobrnsko podolje je v upravno političnem pogledu razdeljeno med tri občine: celjsko, velenjsko in žalsko; največji delež ima celjska občina. Kadar govorimo o Celjski kotlini in Celju, se najprej spomnimo na Savinjsko dolino z bogatimi nasadi hmelja, pomislimo na pridne, za gospodarski napredek zavzete kmete, ki ne skrivajo svojega življenjskega standarda in ponosa. Ozremo se na tovarniške dimnike celjske industrije in v mislih spremljamo množico delavcev, ki od blizu in daleč prihaja in odhaja iz Celja. Pred nami je ob regulirani Savinji stisnjeno staro mesto, kulturno središče pokrajine, nove četrti stolpnic in blokov, na prisojnih legah goric pa po zadnjem okusu, znanju in denarju zamišljene in uresničene družinske hiše.

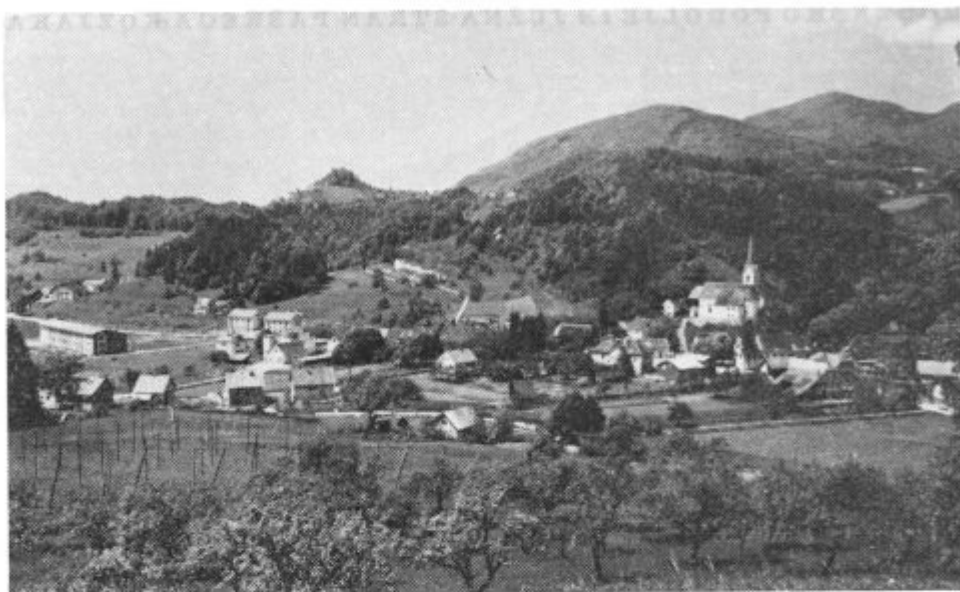
Bolj redko se naše obzorje zavestno razširi na višine Paškega Kozjaka, na njegovo gričevnato prigorje, na krčevine in grape, na samotne kmetije in zaselke. Malokdaj se resnično srečamo z ljudmi, ki nosijo breme hribovskega življenja, ki že dolgo prenašajo kulturno in gospodarsko osamelost, ki z občutkom manjvrednosti gledajo na dolino, do katere nimajo pravih poti. Z galerij občinskega teritorija spremljajo dogodke, ki jih večkrat dosežejo le kot odmev. K tem ljudem smo se namenili, njim je posvečeno pričujoče delo.

RELIEF

Obravnavano področje obsega vzhodni podaljšek južnega krila Karavank, ki se nadaljuje od Oljševe (1929 m) v sredogorski svet med Slovenjgraško, Velenjsko in Celjsko kotlino. Našo pozornost bomo posvetili južni strani Paškega Kozjaka in Dobrnskemu podolju, to je predvsem skrajnemu severnemu in hkrati najvišjemu delu celjske občine. Po reliefu sta to dve različni mali pokrajini, zato ju bomo ločeno predstavili. Paški Kozjak (1273 m) s sosednjo Stenico (1092 m) in Konjiško goro (1014 m) zapira Celjsko kotlino proti severu. Od Osrednjih Alp, Pohorja ga loči Vitanjsko podolje, od vzhodnega nizkega dela Savinjskih Alp, Ponikevske planote (400 m — 500 m) pa že omenjeno Dobrnsko podolje. Paka in Hudinja sta na poti z južnega Pohorja proti Velenjski in Celjski kotlini ustvarili dvoje slikovitih prečnih sotesk v mezozojskih apnencih in dolomitih. Če izvzamemo ozko progo karbonskih skrilmjavcev in peščenjakov, ki se razkriva na južnem vznožju Vodemlje (780 m) in konča pod Stenico, pripada večji del Paškega Kozjaka spodnje in srednje triadnim apnencem in dolomitom, med katerimi so podolžni pasovi verfenskih peščenjakov. Na jugu spadata k triadni skupini še Rudeč (980 m) in Temjak (814 m). Na severu ju prekrije širok pas oligocenskih kamenin, na zahodu pa se skrijejo pod pliocenske jezerske usedline Saleške doline. Soteške plasti so se naložile v udorini, ki je nastala med mislinjsko — labodsko prelomnico in vitanjsko tektonsko počjo, potekajočo proti zahodu k južnemu robu tonalitnega pasu (1, 4)*. Ob tej in šoštanjski prelomnici se je od miocena dalje grezala Saleška dolina, ki jo je v pliocenu polnilo jezero.

Medtem ko v območju Velunje in Pake sestavljajo soteške plasti konglomerati, ki jih razlagajo kot delo velike reke, tekoče iz koroške kotline proti jugo-vzhodu, jih proti Vitanju sestavljajo jezerske usedline (1, 81). Debelina in višina oligocenskih

* Prva številka v oklepajih opozarja na zaporedno številko v seznamu literature, naslednja pa pomeni stran v citiranem delu.

Dobrna je središče Dobrnskega podolja in znatnega dela Paškega Kozjaka

hrubin je različna. Debelejše plasti so v dolini Jesenice in Pake (500 do 560 m nad morjem), prav tako na Glažarjevi planji. Na severni strani Basališča so v višini 1086 m, na nasprotni strani na Rudniku pa 100 m niže. Tu so ohranjeni v obsežnejšem kompleksu tanki sloji peščenih laporjev z vložki trših peščenjakov. (1, 81) Ni dvoma da so bile soteške plasti na južnih straneh Paškega Kozjaka v večji meri odstranjene kot na severnih, bolj zavetnih legah. Sodeč po ohranjenih vršinah se je osrednji del Paškega Kozjaka dvigal relativno močneje kot okolica. Tako se znižujejo nivoji od najvišjih v Basališču v višini 1260 m do 1140 m na razmeroma obsežno uravnano površino v Tanji pod Ojstrico, na Glažarjevi planji, na Rudniku in nad Močenikovo domačijo (955 m) v višini 1080 m do 940 m. Vršine onkraj Špika (1100 m) na Temjaku (814 m), na Zabrzju (907 m), v Strmcu nad Loko, v Lipju nad sotesko Pake in v Brdcah pripadajo že mlajši uravnavi v višini 880 m do 800 m. Dokaj dobro je zastopan nivo 760 m do 720 m na Kozjaku in na triadni apniški grudi okrog Zgornjega Doliča pa tudi na južnih straneh Paškega Kozjaka, pri Lešniku v Paki, na Vinski gori pod Voduškovo domačijo, zlasti še v Breznu nad Vitanjem in pod Zabrzjem pri Konisaku. Naslednji uravnavi pripadajo višine 660 m do 580 m. Opazimo jih v Paki pod Blažajem, na Jeseniku (687 m), Dobraču (710 m), na Peči na Vinski gori, v Loki nad Dobrno ter v Breznu nad Vitanjem. Vse omenjene starejše in mlajše pliocenske uravnave nas ne zanimajo toliko iz čistega geomorfološkega vidika, temveč bolj zaradi možnosti, ki jih nudi površje hribovskemu človeku za kmetijsko proizvodnjo. Razlike v kameninski sestavi se razmeroma malo poznajo v površinskih oblikah visokega sveta, bolj opazna je ostra stopnja na stiku triadnih apnencev in tercialnih laporjev in peščenjakov v Dobrnskem podolju.

Če se ozremo na Paški Kozjak npr. iz Raven oz. Zavodnje nad Šoštanjem, razločimo dvoje slemen. Glavno sleme se strmo dviga iznad soteske Pake v Špik. Proti vzhodu se nadalje vzpenja, a bolj polagoma in doseže svoj višek v Basališču. Tu se sleme razdeli na dvoje, med njima je visoka suha dolina Ojstrica, porasla s sočno travo. Dobrih 100 m niže je valovita, deloma zakrasela planota Tanja. Od tod se svet postopoma znižuje proti JV do krajnih hribov, do Brdc in Zabrzja, kjer se hribovje naglo spusti v gričevnat svet. Pod Špikom se od osrednjega, v smeri

Niz malih vrtač v Brdcah

zahod — vzhod potekajočega slemena odcepi južno, ki se v stopnjah znižuje proti Dobrni. Na oblatih hrbtih in planjavah so senožeti, strmine in grape so pustili lešu. Kot predgorje osrednji skupini se na obrobju vrstijo hribi, ločeni med seboj z globokimi grabni. Marsikak vršac nima lastnega imena in ga nazivajo po bližnjem kmetu, ki ima tam gozd ali pašnik. Na desni strani Pake se skoraj navpično spuščajo k strugi Smodivnik (923 m), Stropnik (860 m) in Vodemlja (780 m). Na levem bregu jima drugujeta Jesenik (687 m) in Dobrač (710 m). Edina pomembnejša stranska dolina med Rudnikom in Rudečem je ob potoku Jesenik. Na dobrniški strani je potok Kačnik ustvaril skupno s sosednjim izvornim krakom kanjonski Hudičev graben; pri Zlodejevih mlinih se odpira pot do najvišjih kmetij na Paškem Kozjaku. Iz Socke vodi ob Močeniškem potoku nekoliko bolj zmerna pot do Brdc in Tanje. Precej bolj razčlenjeno in lažje dostopno je prigorje na severni strani Paškega Kozjaka.

Med pritoki Pake je najdaljša in najbolj vodnata Velunja. Smer zgornjega toka in velik preokret proti jugu govorita za to, da je Velunja nekdanj tekla proti Vitanjskemu podolju, dokler ga ni z zadensko erozijo preusmeril eden izmed jezerskih dotokov. Na vzhodu jo je nasledila Ponikva, ki izgine pod apniški Tisnik (786 m) in se znova prikaže iz Hude luknje, tik pred izlivom v Pako. Ne glede na smer zgornjega toka Pake bi smeli sklepati na večjo erozijsko dejavnost jezerskega potoka in na pretočitev Ponikve in zgornje Pake proti Šaleški dolini.

Dobrnsko podolje je v geomorfološkem pogledu tesno povezano z razvojem Šaleške doline in predstavlja njeno nadaljevanje proti vzhodu. Tu čez vodi bližnjica iz Velenjske kotline v severni del Celjske kotline. Podolje poteka v smeri ZSZ — VJV, v zračni črti je od Velenja do Vojnika 16 km. Podolje je sestavljeno iz več delov. Na zahodu je dolinica Trebušnice z malim Bevškim dolom. Proti vzhodu ji sledi dolina zgornjega toka Pirešice, mala Prelska dolina in onkraj lokovinskega razvodja dolina Dobrnice in njenih pritokov. Pri Strmcu pri Vojniku in Socki prehajata dolini Dobrnice in Vrbiče v nekoliko širšo nižino ob Hudinji. Tektonsko je Dobrnsko podolje zasnovano na znani termalni prelomnici, ki poteka od Smrekovca mimo Šoštanja

—Velenja — Dobrne proti Rogaški Slatini. Blizu te prelomnice izvira topla voda v Topolšici, Dobrni in na Frankolovem. Ob njej je v vzhodnem miocenu privrela na površje andezitna masa v Gradišču pri Velenju (604 m), v Lokovini in pri Vojniku. Toda to so le majhni otoki eruptivnih kamenin v primerjavi z mnogo bolj razprostranjenimi tufskimi sedimenti na južni strani dislokacije med Velenjem in Prelsko ter v ožjem pasu na severnih krajih Dolge gore (607 m) do Hrenove; njihov izvor je v tesni zvezi s smrekovskim vulkanizmom. Pobočja hribov nad prelomnico so strma zaradi severne lege, povečini senčna in zato porasla z mešanimi gozdovi. Sleme Velikega in Malega Kožlja (580 m) je bolj ostro in se proti vzhodu znižuje in obli v planotasta, 440 do 480 m visoka brda, kjer so našle prostor razložene kmetije. Med Zgornjo Pirešico in Lokoviškim potokom se nad Prelsko vzpenja kot mogočna krtina Petelinjek (511 m). Na kopastem grohastem vrhu se je gozd umaknil obde-lovalni površini osamljene kmetije. Položnejša zapadna pobočja Dolge gore nudijo nekaj več prostora za obdelavo, prav tako oblate, 500 m visoke vzhodne strani, sestavljene iz miocenskih peščenjakov. Kjer se je Dobrnica stisnila k desnemu bregu, ustvarjajo peščenjaki strme 340 do 400 m visoke bregove. Drugod, n. pr. v Hrenovi, so pred poplavami varne blage brežine gospodarsko donosnejše in bolj obljudene, zlasti če so obrnjene proti soncu.

Razlika med apnencem oziroma dolomitom in mlajšimi, manj odpornimi laporji oziroma peščenjaki se v reliefu hitro opazi. Tako se na aluvialno naplavino Pake pri Šaleku naglo dvignemo za 120 m na planoto Zgornjega Šaleka, sestavljeno iz litavskih apnencev. Še bolj hud je prehod iz spodnje miocenskih peščenjakov, ki povečini prekrivajo dno podolja, in iz nanesenega drobirja ob vzhodju hribov v apniška pobočja Dobrača, Rudeča in Temjaka. Posebno naglo se vzpenjajo pobočja v dolomitiziranih apnencih Temjaka od nadmorske višine 500 m do vrha hriba. Tu so geologi odkrili tektonsko poč med Šentjanžem in Janškovim selom. (1, 98). Petrografska meja se tu bolj kot drugod sklada z orografsko, klimatsko in naselbinsko. Njive, manjši vinogradi, sadovnjaki in bolj ali manj sklenjene vasi oziroma zaselki ostanejo na položnejših sončnih brežinah, kjer je več preperelin. Višje prevladujejo gozdovi in razložene ter osamljene kmetije s travniki in pašniki na vzbočenih tleh ter njivami s kraško prstjo na malih, upognjenih planotah in v plitvih kotanjah. V vzhodnem delu Dobrnškega podolja je prehod iz dolin in goric v hribovit svet nekoliko bolj postopen, a vseeno poudarjen. Mejo med podoljem in hribovskim obrobjem bi postavili v nadmorsko višino okoli 500 m do 550 m, kar se ujema s progno soteških plasti. V njih je sloj dobrega črnega premoga, a se ga zaradi malih količin in neugodnih ležišč ne izplača izkoriščati. (1, 81).

Med Vrbo, Zlatečami, Dobrnico in Hudinjo prevladujejo podobno kot v zahodnem delu podolja večkrat močno prepereli miocenski peščenjaki. Pestra kameninska sestava in s tem v zvezi različna učinkovitost denudacijskega in erozijskega preoblikovanja so ustvarili razgibanost neenotno dno. V površju izstopajo otoki litavskih apnencev. Na njihovih trdinah so si fevdalci zgradili obrambne postojanke: Šaleški grad, Kačji grad, lemerška graščina. Pod lemerškim gradom so občasno lomili kamen. Ostre oblike apniških holmov z višino 440 do 500 m in 40 do 60 m nižjih dolinic ustvarjajo videz močne reliefne razgibanosti, zlasti v Lokovini. Kot naravni jez deluje iz litavskega apnenca in gruščnatega nanosa zgrajeni preval med Prelsko in Šentjanžem. Med Vinsko goro in Velenjem so gorice iz grohastih peščenjakov, vmesne bolj ali manj široke dolinice pa iz pliocenskih jezerskih usedlin, iz katerih so v Bevčah žgali opeko. Relativna višina med njimi ne presega 40 m. Težka ilovnata tla so porasla z borovimi in mešanimi gozdovi, ali pa so jih izsekali in zasadili sadno drevje. Aluvialnih naplavin je malo in se držijo v ozkih pasovih ob strugah potokov, povečini so na njih mokrotni travniki. Bolje je v tem pogledu ob Dobrnici in Hudinji, na 300 do 320 m visokih diluvialnih terasah, do koder poplave ne sežejo.

Najbolj razširjeni nivoji med Hudinjo in Frankolovskim potokom so v višinah 320 m, 340 do 360 m in 400 do 420 m. Nižje terase so ohranjene predvsem v mlajših pliocenskih plasteh. Starejši fluvialni nanosi proda in peska iz zgornjega pliocena so se obdržali v večjih zaplatah na sotočju obeh potokov do višine 383 m. Drugod

so tekoče vode in padavine enako stare nasipine skoraj povsem odstranile, tako da so ostali samo skromni sledovi npr. pri Vinah v višini 400 m.

Na vsem področju Dobrnškega podolja so se razmeroma dobro obdržali nivoji 400 do 420 m, 440 do 460 m in 480 do 510 m. Za nas so zanimivi zato, ker je na njih več možnosti za obdelovanje in ker kažejo na hidrografske spremembe, ki so se tu vršile v mlajši geološki dobi. Geologi so nakazovali možnost, da se je vodovje Šaleške doline prvotno odtekalo proti VJV, kjer so našli starejše rečne odkladnine in kamor sta usmerjeni že omenjeni tektonski liniji. (2). Sodeč po usmerjenosti zgornjih pritokov Pake v Velenjski kotlini in po ohranjenih terasah v Dobrnškem podolju in ob spodnji Paki je Šaleška pliocenska reka tekla proti vzhodu, dokler ni eden od pritokov Savinje z zadensko erozijo pretočil pri Skornu vodovje Šaleške doline proti jugu. Verjetno je, da se je zapadni del Šaleške doline preusmeril proti južnemu pretoku še v jezerski dobi, medtem ko se je vzhodni del doline še nekaj časa odtekal na vzhod. Današnje razvodje pri Vinski gori in v Lokovini med pritoki Pake, Pirešice in Dobrnice je v nadmorski višini 405 do 420 m. Pirešica kaže v povirju večjo erozijsko podjetnost kot nasprotno tekoča Trebušnica. Ko se je izvršila velika pretočitev na zahodu, si je Pirešica utrla prehod pod Klumbergom (630 m) oziroma Petelinjekom in zasegla osrednji del podolja. Za zgornje pliocensko dediščino so se na področju med Dobrno in Strmcem pri Vojniku potegovali še potok Kačnik in Topliški potok na severu ter Dobrnica na južni strani. Inverzna smer obeh severnih potokov, pa tudi pomanjkanje močnejšega pritoka Dobrnice z ZSZ smeri kaže na obglavljenje Dobrnice. Tudi razvodje med potokom Kačnik in Vrbnico v nadmorski višini okoli 420 m je v zvezi z omenjeno pretočitvijo oziroma obglavljenjem.

Hudinja je še mlada rečica, ki si je podobno kot Paka ali Pirešica pomikala svoje povirje z zadensko erozijo proti Vitanjskemu podolju in še preko njega na južne strani Pohorja.

Opisanim hidrografskim spremembam, pestri petrografski sestavi in različni odpornosti kamenin je pripisati veliko razčlenjenost in razgibanost površja v Dobrnškem podolju. (Gl. DPK, karta 1, prilož. med str. 16 in 17.)

PODNEBNE RAZMERE

Ko predstavljamo podnebje Paškega Kozjaka in Dobrnškega podolja, ne smemo pozabiti, da sta to dve, po nadmorski višini in reliefu, različni področji med predgorjem Savinjskih Alp in Osrednjih Alp, med tremi predalpskimi kotlinami: Slovenjgraško, Celjsko in Velenjsko. Vse tri kotline so zaprte z južne in zahodne strani in nekoliko bolj zračne proti JV in vzhodu. Med Celjsko in Velenjsko kotlini ni višjih hribov in večjih relativnih višinskih razlik, zato se bomo zaradi pomanjkanja temperaturnih podatkov za Dobrnsko podolje obračali na Velenjsko (n. m. v. 420 m), celjsko (n. m. v. 245 m), slovenjgraško (n. m. v. 452 m) in slatinsko (n. m. v. 230 m) opazovalnico. Na Paškem Kozjaku opazujejo vreme v nadmorski višini 1063 m, to je 600 oziroma 800 m višje kot v Velenju oziroma v Celju. Če primerjamo srednje januarske temperature (reducirane na niz 1931 — 1960), se na prvi pogled vidi dokajšnja izenačenost med Velenjem, Celjem in Rogaško slatino (Celje — 2,1° C, Velenje — 2,0° C, Rogaška Slatina — 1,8° C, Slovenj Gradec — 4,0° C, Paški Kozjak — 4,4° C). (7). Zaprta, visoko obrobljena Slovenjgraška kotlina ima bržkone vodilno mesto v toplinskih obratih notranje Slovenije, saj jo nad 600 m višji Paški Kozjak po mrazu komaj preseže. Domačini v Pirešici, Prelski in v Dobrni menijo, da je na dnu doline hladneje kot nekaj 10 m više na bregu. S tem v zvezi so na dnu dolin redki sadovnjaki, vinogradov pa skoraj ni, pač pa so na goricah in na ne preveč nagnjenih večjke »živih bregovih« od Bevč proti Klancu in Zavrhu. Ob poznem jesenskem in zimskem mrazu imajo bridke izkušnje tudi redki kmetje, ki še sejejo ajdo. Tudi pri Zlodejevih mlinih, v dolini Pake in v zaprti dolini Jeseniškega potoka, kjer ni gozdnega zavetja, je čutiti hujši mraz kot na višjih terasah. Julijski temperaturni povprečki nikjer ne dosežejo 20° C (Celje 19,2° C, Velenje 18,7° C,

Rogaška Slatina 19,5° C, Slovenj Gradec 17,7° C in Paški Kozjak 16,3° C) (7). Celju se pozna odprta lega, Rogaški Slatini pa bližina panonskega nižavja. V Dobrnskem podolju moremo upoštevati še blažilni vpliv mešanih gozdov, ki pokrivajo velik del obrobnega hribovja in gričevja. Sodeč po podobnih reliefnih in vegetacijskih razmerah v Rogaški Slatini smemo sklepati, da so poletja v zdravilišču Dobrna verjetno nekoliko hladnejša, vendar je relativna vlažnost v normalnih mejah. V zdravilišču opazujejo in beležijo relativno vlago pet let in so prepričani, da ni bistveno drugačna kot v Celju. Tudi megla, ki se v jesenskih mesecih pojavlja okoli Lemberga, v Dobrni nima domovinske pravice. Sveža poletja sredi gozdov in nasadov ugodno vplivajo na živčni sistem klientov in ni čudno, da je Dobrna že dolgo znana kot klimatsko zdravilišče. Letna amplituda je skoraj enaka pri Velenju in Paškem Kozjaku na eni strani ter pri Celju in Rogaški Slatini na drugi strani (od 20,7° C do 21,3° C). Če primerjamo srednje temperature letnih časov po krajih opazovanja, ugotovimo, da je zima najbolj huda na Paškem Kozjaku (−3,2° C), manj ostra v Slovenjem Gradcu (−2,2° C), dočim je v Celju, Velenju enaka (−0,7° C), v Rogaški Slatini pa je za spoznanje še manj hladna (0,6° C). Enak vrstni red je poleti, le da je Rogaška Slatina nekoliko toplejša kot Celje (Rogaška Slatina 18,6° C, Celje 18,3° C, Velenje 17,7° C, Slovenj Gradec 16,9° C, Paški Kozjak 15,2° C). Pomlad je prav tako bolj topla v Rogaški Slatini (9,4° C) kot v Celju (9,1° C), v Velenju (8,5° C) ali v Slovenjem Gradcu (7,8° C). Na Paškem Kozjaku je pomladanski temperaturni povpreček domala enak marčnemu v Rogaški Slatini. Jesen v tem pogledu ni izjema. Tako imajo znatno toplejše jesenske mesece v Rogaški Slatini in v Celju (9,9° C, 9,5° C) kot v Velenju (9,0° C), Slovenjem Gradcu (8,1° C) ali celo na Paškem Kozjaku (6,3° C). Jesen je povprečno za 0,5° C toplejša kot pomlad, na Paškem Kozjaku skoraj za 1,5° C. Take toplinske razmere so še kar ugodne za kmetijstvo, saj topla jesen lahko vsaj deloma nadomesti morebitne hladnejše poletne dneve oziroma tedne kot je bilo to npr. leta 1966. Na visokih legah se košnja često zavleče na jesen, ali pa se z daljšo pašo prihrani zimska krma.

Srednje minimalne temperature za januar (reducirane na niz 1931 do 1966) so naslednje: Celje −6,8° C, Velenje −6,1° C, Rogaška Slatina −5,8° C, Slovenj Gradec −8,4° C, in Paški Kozjak −7,6° C; toplinski obrati v Slovenjgraški, Celjski in Velenjski kotlini so očitni, enako večja nadmorska višina Paškega Kozjaka. Celjska kotlina je znana po navalih hladnega zraka, ker je zaprta na JZ proti Jadranskemu morju in na SZ proti Atlantskemu oceanu, od koder prihaja pozimi toplejši zrak na evropsko celino. Spričo tega se temperatura zraka v Celjski kotlini po končanem hladnem navalu še nadalje zelo rada znižuje, medtem ko je Celovško in Ljubljansko kotlini že zajel tople zrak (8, 82); zato je Celjska kotlina hladnejša kot Ljubljanska. Julijske minimalne temperature so v Celju 12,3° C, v Velenju 13,4° C, v Rogaški Slatini 12,9° C, v Slovenjem Gradcu 11,1° C in na Paškem Kozjaku 10,2° C. Pri srednjih temperaturnih maksimumih stopijo do veljave nadmorske višine. Tako ima Paški Kozjak januarja nižji srednji maksimum kot Slovenj Gradec, Celje, Velenje ali Rogaška Slatina. Srednji julijski maksimum se povsod povzpne nad 20° C (Celje 26,1° C, Velenje 25,2° C, Slovenj Gradec 24,8° C, Paški Kozjak 21,6° C).

Za kmetijstvo je pomemben podatek, koliko dni na leto je bila absolutna minimalna temperatura nižja od 0,0° C. Upoštevali bi samo postaje Paški Kozjak, Velenje in Celje (1931 — 1960). Pri vseh treh so se pojavili taki dnevi že septembra in prenehali maja. Septembra je bilo na vseh treh postajah 0,6 dni s temperaturo pod 0° C, oktobra 4,9 do 7,3 dni v Velenju oziroma na Paškem Kozjaku, v novembru pa 12,1 dan do 19,4 dni v Celju oziroma na Paškem Kozjaku. Hujši mraz, ko seže absolutni minimum pod −10° C, nastopa povprečno po en dan ali več dni od decembra do aprila, pojavlja pa se že tudi v novembru (leta 1931—1960).

Bolj kot zimski mraz so za posevke, brsteče sadovnjake in vinograde škodljive spomladanske pozebe. Marec se še močno nagiblje k zimi, v aprilu je še dober teden temperatura pod 0° C, na Paškem Kozjaku pa vlada mraz še več kot dva tedna. Posebno občutljiv za cvetočo vegetacijo je mesec maj, ko človek rad verjame, da je mraza konec. V nižini je bila temperatura pod 0° C 1,3 dni, v

hribih pa 3,6 dni. Naj dopolnimo gornje podatke še s srednjim datumom zadnjega in prvega dne z absolutno temperaturo pod 0° C. V Velenju se prvič pojavlja 9. oktobra, v Celju en dan kasneje, v Slovenjem Gradcu pa že 10 dni prej; Rogaška Slatina je v primerjavi z Velenjem skoraj za cel teden na boljšem. Zadnjikrat se spusti srebro v termometru pod 0° C v Velenju 28. aprila, v Rogaški Slatini 2. maja, v Celju 5. maja, v Slovenjem Gradcu pa še za pičel teden kasneje (reducirano na obdobje 1948—1963). Takšna razporeditev med Velenjem, Celjem in Rogaško Slatino ustreza ugotovitvam, da se v Celjski kotlini navali hladnega zraka z zamudo umikajo toplim zračnim tokom in da je opreznost pri sajenju občutljivih kultur opravičena. Povprečno je v Velenju 164 dni brez absolutne minimalne temperature, nižje od 0,0° C, v Celju 158 dni, v Slovenjem Gradcu 141 dni in v Rogaški Slatini 166 dni.

Sem sodijo tudi podatki o slani, saj so jesenske in pomladanske pozebe z njo v neposrednem sorodstvu. Srednji datum prvega dne s slano (1949—1959) je v Celju prvi oktober, v Velenju 12. oktober, v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu že 29. september; za Paški Kozjak smemo torej predvideti vsaj prve dneve oktobra. Zadnji dan s slano je bil v Celju povprečno 27. junij, v Velenju 3. maj in v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu 12. maj; nekaj podobnega bo veljalo tudi za višje planote. Zgodilo pa se je, da so v Celju imeli prvo slano že 8. septembra leta 1953, v Velenju 30. septembra 1955, v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu pa 7. septembra 1953. Zadnjikrat je padla zadnja slana v desetletni opazovalni dobi v Celju 21. maja 1952, v Velenju 23. maja leta 1955 in v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu 1. junija 1955. Ti ekstremni pojavi ne morejo biti vodilo za redna kmečka opravila, toda pri posebno občutljivih nasadih je vendarle treba z njimi računati.

Za naše kmete bi torej bolj kot za one na panonskem obrobju veljal pregovor: »Kar lahko danes storiš, ne odlašaj na jutri!« S tem seveda ne trdimo, da je vedno, kadar zaniha živo srebro malo pod ničlo, pozeba na vrtu. Zato naj dodamo še recipročne vrednosti, to je trajanje, začetek in konec obdobja s temperaturo nad 0° C. V Velenju je ustreznih dni 302, v Celju in Rogaški Slatini 307, v Slovenjem Gradcu 286 in na Paškem Kozjaku 266. V Velenju se začne pozitivno temperaturno obdobje 17. februarja, v Celju že en dan prej, v Rogaški Slatini pa dva dneva prej. Na Paškem Kozjaku se temperatura dvigne nad 0° C šele 7. marca. Dolinski gospodarji na južni strani imajo 36 oziroma 41 relativno toplejših dni kot na visokih planotah. Izbira kulturnih rastlin, organizacija dela in kmetijska usmerjenost je zato v hribih drugačna kot v nižini. Za nekatere poljščine je važno število dni s temperaturo nad 10° C. Takih dni je v Velenju 168, v Celju 175, v Rogaški Slatini 180, na Paškem Kozjaku pa samo 126. Zorenje zahtevnejših kultur je v visokih legah v glavnem osredotočeno na čas od 1. julija do 20. avgusta, v Savinjski in Saleški dolini pa od 26. maja oziroma 1. junija do 11. oziroma 8. septembra (7).

Padavinske razmere beležijo na naslednjih vremenskih postajah: Velenje, Vojnik (nm. v. 285 m), Vitanje (nm. v. 478 m), Sentilj-Mislinja (nm. v. 593 m) in Paški Kozjak. Srednja letna množina padavin je povsod nad 1000 mm. Najmanj padavin (1071 mm) sprejme po nadmorski višini najnižja opazovalnica Vojnik, sledijo Velenje, Vitanje, Paški Kozjak in Sentilj-Mislinja, kjer pade povprečno 1103 mm do 1227 mm padavin. Na vrhu Paškega Kozjaka ne prestrežejo toliko padavin kot v Mislinji in Vitanju, ki sta na vznožju višjega Pohorja. Vsekakor je letna vrednost padavin na splošno dovolj obilna za vegetacijo.

Drugo vprašanje je razporeditev mokrote po mesecih in letnih časih. V tem pogledu lahko znova ugotovimo, da smo na prehodu med Alpami in tamkajšnjimi vremenskimi dogajanjmi ter Panonski nižino; označimo ga lahko kot zmerno celinsko podnebje notranje Slovenije. Najbolj moker mesec je razen v Sentilju pri Mislinji junij, kar se ujema z razporeditvijo padavin v subpanonskem delu Slovenije in Panonski nižini sploh, v Sentilju pa prednjači julij. V juniju pade povprečno 12,3% vseh letnih padavin. Drugi po množini padavin je julij, avgust in september sta nekoliko manj mokra. Nato sledi slabo izražen drugoten višek padavin v oktobru, ki bi bil sicer po obilici padavin tretji. Maj je na Paškem Kozjaku enak septembru,

tudi v Velenju in Vojniku je najbolj podoben septembru. Sorazmerno suh je marec, ko pade povsod le 4,5% letnih padavin. Pravijo, da je marec sušec ne samo zaradi skromnejših padavin, temveč tudi zaradi skopnele ozimnice v kaščah, skozi katere vleče in zavija veter. Povsod je najbolj vlažno poletje, nanj odpade dobra tretjina padavin, sledi mu jesen z 28%, pomlad z 20% in zima z 19% povprečnih letnih padavin. Hribovski kmetje se dežja ne bojijo, saj ostane v peščenih strmih tleh malo vlage. Negodujejo le, kadar si dolgotrajno deževje izbere tedne košnje, ko jim nalivi poberejo tudi travo, ali pa jo morajo sušiti na grabljah. Leta 1966 je namakalo s kratkimi presledki ves julij in avgust. Po peščenih strmih bregovih goric in hribov so se trgali zemeljski plazovi. Če bi si lahko vreme sami upravljali, bi si bili hribovski in dolinski kmetje večkrat navzkriž, saj je čas zorenja žita in žetve v hribih tudi za tri do štiri tedne kasneje kot v dolini. Vsi so za to, da bi nekaj deževnih dni v juliju in avgustu prenesli na večkrat presuho zgodnjo pomlad, ko travne ruše venejo in ko ni moč orati; včasih je treba čakati na dež tudi jeseni. Vsekakor je pohleven dež bolj koristen, ker globlje in bolj enakomerno namaka. Od srednjega števila dni s padavinami, enakimi oziroma večjimi od 0,1 mm, jih odpade največ na junij in maj (na vseh postajah po 14 do 15 dni). Na zadnjem mestu v tem pogledu je februar (Velenje 8,7 dni, Vojnik 9,1 dan, Paški Kozjak 9,7 dni). Število deževnih dni je na splošno še dokaj enakomerno razporejeno po mesecih. Nekoliko drugačno je stanje, če upoštevamo le tiste deževne dni, ko pade 20,0 mm ali več padavin na dan. Razlike ne nastopajo toliko v številu takih dni kot pri razporeditvi, kar je v zvezi z večjim ali manjšim vplivom morja oziroma celine. Obilnejše padavine padejo večkrat v obliki nalivov, ki zbijejo zemljo, da je težka za obdelovanje, na nagnjenih njivah pa povzročajo pospešeno odnašanje in osiromašenje prsti. Absolutno največ padavin na dan je padlo (leta 1947 — 1960) 5. junija 1954, ko so jih pri Sv. Joštu namerili 137,2 mm.

Dandanes se le še redki starejši ljudje, ali tisti, ki še nimajo radijskega sprejemnika, ravna po krajevnih vremenskih znakih. Tako npr. vedo da bo dež, če ima Urška kapo, ali če se sliši zvonjenje z gore Oljke, to se pravi, če piha topla sapa z JZ strani. Prevladujoč veter v Celju in v Velenju je vzhodnik, nekoliko manj pogosta sta zahodnik oziroma severozahodnik (7).

Snežne padavine so opazovali po drugi svetovni vojni (1949—1958) v Velenju, Celju in v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu. Prvi sneg se po ljudskem pomnjenju pojavi na Paškem Kozjaku včasih že konec oktobra, izjemoma tudi že prej. Ob drugem ali tretjem obisku se navadno spusti že na nižje obrobje do višine okoli 600 metrov. To je opomin tudi za dolince, da je treba spraviti ozimnico pod streho. Redko kakšno leto je, da se sneg ne bi prehodno pokazal novembra vsaj na Basališču (1273 m), pa čeprav v družbi z dežjem. Večkrat morajo ljudje izpod snega ruvati korenje in repo, ali ne utegnejo obrati vsega sadja. Če je bila mokra jesen in zgodnji sneg, je težko nagrabiti suho steljo. Jesensko deževje in kopnenje ranega snega spravi s tira nezaščitene potoke, da poplavijo njive in travnike, zlasti ob Dobrnici in Hudinji. Enake razmere nastanejo spomladi, ko se v marcu, aprilu, izjemoma v prvih dneh maja, poslavlja zadnji južni sneg. Njegovo zakasnelo slovo je lahko usodno za tekočo, pa tudi za bodočo sadno letino in zeleneči gozd. V senčnih kotanjah Paškega Kozjaka in globokih grapah se drži sneg dva do tri tedne dalje kot na sončnih rebreh. V podolju razlika ni tako občutna. Ugodne snežne razmere in smučišča privabljajo na Paški Kozjak vsako leto več ljubiteljev zimskega športa iz Velenjske in Celjske kotline. Povprečno je v Velenju 29 snežnih dni na leto, v Celju 25,3 dni in v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu 33,3 dni. Po mesecih je razporeditev naslednja. Največ snežnih dni je januarja (od 5,5 do 8,3 dni), sledijo februar (6,9 do 7,5 dni), december (4,7 do 5,7 dni), marec 4,5 do 5,4 dni), november (1,5 do 2,9 dni), april (1,2 do 2,2 dneva), oktober in manj (7).

Nevihte se pojavljajo tako kot drugod na Slovenskem ob prehodu polarne fronte, ali pa so krajevnega značaja in nastanejo v zelo vročih poletnih dneh, ob posebnih baričnih situacijah. Prve so po svojem učinku in obsegu mnogo bolj pomembne in nastopajo tudi pomladi in jeseni, v izjemnih primerih celo pozimi. V

Celju je povprečno 2,5 dni s točo in sodro, v Velenju le 2,0 dneva (1949—1958). V Velenju je padala toča oz. sodra predvsem v maju in juniju (po 0,4 dni), nekoliko manj (po 0,3 dni) v juliju in avgustu, v septembru, oktobru in marcu je ni bilo. Sodro so zabeležili tudi novembra, decembra in februarja, pojavlja se kot znanilec vremenskega preobrata in poslabšanja vremena. V Celju toča najraje pustoši maja, junija in julija, takrat, ko lahko napravi največjo škodo na žitnih in koruznih njivah ali v sadovnjakih. Koliko škode napravijo nevihte, ne moremo točno preceniti, ker prijavljajo škodo zavarovalnici samo tisti, ki se proti tej nesreči zavarujejo. Od leta 1963 do oktobra 1966 je tožilo vihar 66 zavarovancev in sicer največ leta 1963. Viharji so razdirali in rušili strehe gospodarskih poslopij in razbijali opeko. Po prijavah sodeč so se neurja najbolj znesla nad Strmcem pri Vojniku, nad Klancem in Pako. Skoraj ni kraja, od koder ni slišati tožbe na račun hudega vremena.

Nevihte so združene z bliskom in gromom. Mnogi so zavarovani pred strelo tudi s strel vodi, drugi se tolažijo, da so v zavetju hriba, da jih čuva stara tepka ali hrast, ali pa kar hiša oziroma gospodarsko poslopje večjega soseda, kjer ima strela kaj več uničiti in jo izzivajo z visokimi strel vodi. V pičlih štirih letih je iskalo povračilo za požar, ki ga je zanetila strela, 15 posestnikov iz Čreskove, Prelske (po tri), Lipja, Landeka, Strmca pri Vojniku (po dva), s Paškega Kozjaka, Holmca in iz Vrbe (po eden) (62).

Večja oblačnost je v zvezi z vetrovi z morske strani, ki se morajo na poti proti severu vzpenjati čez prečno na njihovo smer razvrščene hribe. Oblačnost se spreminja tako po stopnji kot po številu dni v posameznih mesecih. V Velenju (1951—1959) je najbolj oblačen mesec november (15,8 oblačnih dni), v Celju in Smartnem pri Slovenjem Gradcu pa december (17,0 oziroma 17,3 dni). Na splošno je sonce največkrat skrito za oblaki pozimi, ko ga ne vidimo povprečno 5 do 6 tednov. Manj oblačna je zgodnja in srednja jesen, kar ugodno vpliva na dozorevanje kasnih žit, sadja in grozdja. Največ jasnih dni nam nudi poletje, posebno avgust. Pozimi je nekaj več popolnoma jasnih dni kot v pozni jeseni, poleti pa je tudi nebo razmeroma malokdaj ves dan brez oblakov. Znano je, da se nebo tudi ob lepih poletnih dneh skoraj redno pooblači, vsaj v najbolj vročih urah. Večkrat poletne popoldanske plohe predhodno zastrejo sonce z oblaki, a kmalu zatem je zopet vedro. Poleti in v jeseni se v jutranjih urah in dopoldanskem času v dolinah rada zadržuje megla, ki je posledica včerajšnjega mokrega dneva. Še pozno dopoldne pokriva megla v jasnih zimskih dneh kotline in podolje, zlasti njegove globlje, bolj zaprte dele, npr. v Pelski, pri Lemberku, v Pirešici, medtem ko se vrhovi in višje planote že sončijo, to je tako imenovana anticiklonalna megla. Megla nastane tudi jeseni in pozimi, ko je v dolinah še hlad, v višinah pa že vleče tople jugozahodnik kot predhodnik bližajoče se depresije. Nad meglo se pritožujejo predvsem sadjarji, a tudi bolniki se ne navdušujejo nad njo. Na Paškem Kozjaku je največ meglenih dni oktobra, novembra in decembra (9 do 11 dni) (7).

VODOVJE

Osnovno vprašanje za kmetijstvo sta zemlja in voda. Preskrba z vodo je zaskrbljujoča, zlasti ponekod v hribih. Poleti jo za silo prestrežejo s strehe v obzidane srambe, pozimi je huje, ko je sneg in ko studenci zamrznejo. Skodle, glinasta, cementna in salonična opeka neposredno odvajajo deževnico po lesenih ali pločevinastih žlebovih v cisterne. Tudi zategadelj se splača prekriti hišo in gospodarska poslopja s trdno opeko. Strešnica je domač prihranek in ženske jo zelo rade uporabljajo za pranje perila. Kapnico lovijo domala povsod po visokem svetu, tudi tam, kjer imajo blizu studenčnico. Hribovcem vode ni zlepa preveč, ko pa tako rada uhaja navzdol. Kadar poleti nastopi suša, morajo s posebnimi sodi na kolesih po vodo v graben k studencu. Tja gonijo napajat tudi živino. Okoli izvira, oziroma večjke trhlega lesenega korita, je blato premečkano od volovskih in kravjih parkljev. Nekateri nosijo vodo navkreber v lesenih brentah, zopet drugi so si zajezili višji izvir in napeljali vodo na dvorišče ali v kuhinjo, vendar je takih po paških vrheh

malo. Izvirji dobre pitne vode se pogosto pojavljajo na stiku triadnih apnencev in werfenskih peščenjakov, žal višji večkrat presahnejo prav takrat, ko je žeja največja. Medtem, ko se na severni strani Rudeča radi pohvalijo, da jim za vodo ni sile, jo na južni strani Lopatnika pogrešajo. Pri šentjanski cerkvi so ob izredno močnem izviru, ki prihaja izpod strmih apniških sten, uredili odprto pralnico. Na visoki platnoti Strmca nad Dobrno vlečejo vodo iz vodnjakov s pomočjo »mange«. Več takih vodnjakov je v dolini, a tudi tu so razmere dokaj različne. Tako imajo v Pelski nekateri še vodnjake ali štepihe, druga skupina gospodarjev si je napeljala vodovod izpod Petelinjeka. V Vinah in Lembergu so napeljali vodo na dvorišča in v hiše, v Landeku si pomagajo s strešnico, pitno vodo pa zajemajo pri studencih. Mimo Razdelja so speljali vodovod za Celje in nad vasjo zgradili razbremenilnik. Kmetje se še ne morejo odločiti za vodovod in vlečejo vodo iz vodnjakov, živino pa napajajo v Hudinji. Podobne razmere so tudi v drugih vaseh. Prebivalci na Klancu so si po zadnji vojni (l. 1959) zajeli izvir v Parovžu (4 l/sek.) in si zgradili rezervoar. Dobrna ima dva sistema vodovodov, zdraviliškega in vaškega, ki sta med seboj povezana. Zajeti izviri na Klancu in Lančberku imajo skupno kapaciteto 9,3 l/sek., kar naj bi zadostovalo za 900 domačinov in 1200 gostov. Voda na Lančberku prihaja iz mlócenskih laporjev in peščenjakov in je mehkejša kot klanška, zato je primernejša za pranje v zdravilišču.

Že leta 1908 so za potrebe Celja zajeli izvir v Fužinah pri Vitanju. Zmogljivost starega cevovoda je znašala 18,14 l/sek. Naraščajoča industrija in prebivalstvo sta zahtevala nova zajetja. Od leta 1943 dalje črpajo podtalnico na področju Levca (80—100 l/sek.), kar pa skupno s starim vitanjskim vodovodom ne zadošča več. V investicijskem programu so leta 1959 predvideli za bodočih 70 000 prebivalcev Celja in bližnje okolice skupno s posebnimi potrošniki 17 450 m³ vode na dan, ali 250 l na osebo. Iz tega vodovoda oskrbujejo z vodo razen Celjanov še okoli 5800 oseb iz Socke, Razdelja, Strmca pri Vojniku, Višnje vasi, Vojnika in še šest drugih vasi. V Fužinah so tri zajetja, prvotno pod Stenico, pri Koritu in Jelševa loka; zadnjega so ogradili leta 1964. Medtem, ko sta prva dva izvira v kemičnem in bakteriološkem pogledu ustrezna, se izvir Jelševa loka ob večjem deževju skali, zato je potrebno to vodo dezinficirati. Razen teh so nedaleč od tod pri Strnicah odkrili še štiri primerne izvire. To pa niso vsi možni izviri, na katere računa Celje s svojo ožjo okolico. Trije izviri pri Fužinah so v apniških oziroma dolomitnih hribinah. Voda Jelševe loke prihaja na dan iz širokih apniških razpok v dolžini desetih metrov. Izvir Jelševa loka bo dajal 120 l vode na sekundo, dočim daje že zajeti izvir Korita precej manj (2,5—5,0 l/sek.) (15).

Zahodni del Paškega Kozjaka je, kakor vemo, zgrajen pretežno iz triadnih apnencev, med katerimi so razkriti pasovi starejših skrilavcev in peščenjakov. Iz apniških sten, oziroma na njihovem stiku z vododržnimi kameninami, prihaja dobra pitna voda, ki napaja tudi Velenje. Do nedavnega so črpali pitno vodo iz jamskih izvirov v rudniku. Naraščajoče potrebe in varnejša preskrba s pitno vodo so zahtevali nove raziskave in zajetja. Na podlagi idejnega projekta iz leta 1960 naj bi namesto rudniških izvirov poiskali podtalnico v dolini Pake pri Selu. Raziskave leta 1962 so ovrgle predvideni načrt in Zavod za vodno gospodarstvo v Ljubljani je naslednjega leta izdelal idejni projekt za vodovod Velenje. Predvideli so, da bi Velenje z okolico potrebovalo 150 litrov vode na sekundo. Zajeli so že oziroma še nameravajo zajeti več izvirov. Najmočnejši izviri so Toplice pri Hudi luknji, ki ležijo dovolj visoko in so primerni za gravitacijsko napeljavo do Velenja (maksimalno dajejo 85 l/sek.). Drugi je jablaniški izvir v nadmorski višini 575 m (maksimalna izdatnost 15 l/sek.). Nadalje so upoštevali paške izvire (Čuježev izvir in Lončanov izvir s povprečno izdatnostjo 41 l/sek.). Ako bi poraba vode naraščala, bi po potrebi zajeli še izvir Vodelnik nad Gornjim Doličem (n.m.v. 660 m, ca 15 l/sek.) in vodo iz akumulacije kraške Ponikve, za kar pa bi bile potrebne še podrobne bakteriološke in kemične analize vode (16). Paški Kozjak s prigorjem nudi pitno vodo obema mestoma: Celju in Velenju, zato ni brez osnove šaljiva trditev domačinov, da je njihovo glavno izvozno blago pitna voda, ki pa dobi ceno šele pri mestni pipi.

Paški Kozjak in Dobrnsko podolje namakata Paka in Hudinja s pritoki, med katerimi je pomembnejša Dobrnica. Paka izvira pod Brešarjevo planino (1254 m) na Pohorju, se drži nekaj časa Vitanjskega podolja, nato pa se prebija v prečni dolini proti jugu. Na tem odseku se vanjo izlivajo razen Ponikve samo hudourniške grape in potočki. Skozi sotesko so s težavo speljali železnico in cesto, za večja sklenjena naselja ni bilo prostora. Ob deroči vodi so se naselili le mlinarji in žagarji, ki so mlieli in žagali pridelke hribovskih kmetov. Od kote 520 m pred Tisnikom in 420 m pri Saleku se spušča Paka s padcem okrog 12‰; samo na tem delu njene struge je bilo nekdanj 13 žag in mlinov.

Hidrometeorološki zavod v Ljubljani nam je dal podatke o povprečnem vodnem stanju na Paki v Zgornjem Doliču (kota O 353, 983 m) in v Velenju (kota O 282, 244 m) ter na Hudinji pri Strmcu (kota O 285, 328 m). Povprečna višina vode v Paki pri Zgornjem Doliču se giblje (1950—1965) tako, da je glavni maksimum v novembru in decembru (90,8 cm in 88,8 cm) kot rezultat obilnih jesenskih padavin, nižji sekundarni pa je pod učinkom pomladanskega in zgodnje poletnega deževja v maju in juniju (89,7 in 89,3 cm). Minimalna višina vode je pozimi januarja in februarja (84,7 cm in 85,2 cm), ko je majhno izhlapevanje, ko zaradi mraza sneg slabo kopni in je vodna površina večji del meseca zamrznjena. Avgusta in septembra je v strugi drugi minimum (85,2 cm in 85,4 cm) predvsem kot posledica večjega izhlapevanja. Ustrezni podatki za Velenje so manj zanesljivi, ker so višino vode merili samo sedem let (1951—1957), v Šoštanju pa je merjenje pod vplivom delovanja TE Šoštanj. Glavne značilnosti v kolebanju višine vode so enake kot v zgornjem toku, le da je oktober po višini vode v strugi bližji novembru kot decembru, februar pa ima manj vode kot januar. Odkar so Pako v Šaleški dolini regulirali, se je tudi v zgornjem toku nekoliko umirila, čeprav ob dolgotrajnejšem in intenzivnejšem deževju rada prestopi strugo in se razlije. Tudi Trebušnico so v Velenju spravili v betonski kanal in ji uravnali tok.

Hudinja ima svoje povirje pod Glažutsko planino (1463 m) in se pri Vitanju združi v Jesenico, nakar se prebije skozi tesno Socko do istoimenskega kraja. Tu se izlivata vanjo z desne strani Vrbnica, z leve pa Trnoveljski potok. S prodnimi naplavinami si je od tu dalje napravila ravnico, tako da je vsaj nekaj primernih tal za njive in travnike. Njena struga je ozka in jo spremljajo vrbe in jelše. Naselja se držijo nekoliko stran od korita, a so večje na dosegu nadpovprečne vode. Glavna cesta je le za kak meter dvignjena nad strugo. Pred vojno je samo zgornja Hudinja do Socke gnala 24 žag in mlinov, na Jesenici jih je bilo 13. Mnogi, tudi mali mlini in žage so imeli oziroma še imajo napeljene stranske struge, pretake, drugod so postavili kolesa v glavno strugo. Podobno kot Paka tudi Hudinja naglo reagira na padavine in sprejema prav tako občutljive grape in potočke iz precej nagnjenih ilovnatih bregov. Med Vitanjem (izohipsa 140 m) in Socko (izohipsa 340 m) pade gladina rečne vode povprečno za 16‰, nato se njen padec do Višnje vasi za polovico zmanjša. Globinsko erozijo zamenja na tem sektorju bočna erozija in akumulacija večjega drobirja. Vse kaže, da so levi pritoki sicer krajši kot desni, a pri nanašanju aktivnejši, saj se Hudinja domala vse do sotočja z Dobrnico tesno naslanja na landeško stran. Hudinja kaže v Strmcu pri Vojniku (1951—1965) naslednje mesečne povprečne višine vode: januar 125 cm, februar 124 cm, marec 126 cm, april 128 cm, maj 126 cm, junij 126 cm, julij 124 cm, avgust 122 cm, september 122 cm, oktober 124 cm, november 128 cm in december 129 cm. Tudi tukaj imamo dva valovita vrha, bolj položnega spomladi in bolj strmega v pozni jeseni. Avgustov nižek je bolj izrazit kot februarski. Paka in Hudinja sta potoka s plivionivalnim režimom.

Za hudourniška potoka kot sta Paka in Hudinja so pomembni podatki o povprečnih maksimalnih karakterističnih pretokih po mesecih. Karakteristični pretok v večji meri pokaže kratkotrajno intenzivnost padavin, a je seveda posredno odvisen tudi od trajanja deževja oziroma kopnenja snega, od namočenosti terena, od vegetacijske odeje, naklona površja itd. Na vodomerni postaji na Paki v Zgornjem Doliču so si meseci v tem pogledu sledili takole (1953—1965): junij (21,18 m³/sek.), julij (11,63 m³/sek.), maj (9,26 m³/sek.), oktober (7,76 m³/sek.), avgust (5,48 m³/sek.),

september (4,88 m³/sek.), november (3,84 m³/sek.), marec (3,79 m³/sek.), januar (3,38 m³ sek.), december (3,05 m³/sek.), februar (2,64 m³/sek.) in april (1,95 m³/sek.). Najvišji karakteristični mesečni pretok vode so v dvanajstih letih zabeležili junija leta 1956 in sicer 97,8 m³/sek., nekoliko nižji je bil v času znane katastrofe v začetku junija leta 1954 (91,7 m³/sek.). Podatkov z velenjske vodomerne postaje ne bi omenjali, ker je obstajala samo pet let. Nizke vode za gospodarstvo našega področja niso tako pomembne, zato bomo navedli samo absolutni minimalni pretok v enakem opazovalnem obdobju. Izmerili so ga februarja leta 1954 in je znašal 0,04 m³/sek., za spoznanje višji je bil septembra leta 1964, ko je preteklo komaj 0,05 m³ na sekundo (12).

S kakšnim srednjim karakterističnim pretokom vode smemo povprečno računati v posameznih mesecih? Paka — Zgornji Dolič: januar 0,55, februar 0,54, marec 0,75, april 0,68, maj 0,93, junij 1,29, julij 0,78, avgust 0,65, september 0,61, oktober 0,86, november 0,86, december 0,71; povsod m³/sek. (12). Odstopanja med povprečnim maksimalnim in srednjim mesečnim pretokom so velika, kar ponovno kaže na hudourniški neuravnovešen vodni režim potoka. Kopnenje snega v marcu in padavine v aprilu in maju povzročajo dokaj enakomeren srednji pretok. Junij je poznan po intenzivnih plohah in presledkih sončnega vremena, po košnji in rasti mlade trave. Razpon med povprečnim maksimalnim pretokom in minimalnim znaša v juniju 17,64 m³/sek., medtem ko je v novembrskem višku neprimerno manjši.

Domačini so prepričani, da je ime Hudinja verjetno v zvezi z njeno hudo naravo, medtem ko F. Bezljaj izhaja pri razlagi imena iz prvotne slovenske oblike Hodinja (65). Kakorkoli že, potok ima na vesti že marsikatero grdobijo in mu ljudje ne zaupajo, dokler lahko po svoji volji menja strugo in ima zelo razposajen tok. Pri Strmcu kaže Hudinja naslednje karakteristične maksimalne pretoke po mesecih (izraženi so v m³/sek.): januar 8,38, februar 8,03, marec 10,20, april 7,93, maj 15,96, junij 20,48, julij 27,27, avgust 22,09, september 10,25, oktober 11,45, november 27,07 in december 14,00. Z maksimalno množino vode moramo po osemletnem (1958—1965) povprečju računati predvsem v poletnih treh mesecih, zlasti julija ter novembra, ko nastopi drugi višek. Poletni naliivi in strmo kamnito površje v zgornjem toku imajo prav gotovo odločujoč vpliv. V apniških tleh se nekaj vode začasno porazgubi, vendar to bistveno ne zmanjša pretoka. Zanimivo je, kako se kopnenje snega pozna le v marcu, v aprilu pa je najnižji karakteristični pretok v sicer kratki opazovalni dobi enega leta. Dokaj malo vode preteče septembra in oktobra, še manj pa v zimskih dveh mesecih, kar je razumljivo. Pretoka Pake pri Zgornjem Doliču in pretoka Hudinje pri Strmcu ne moremo primerjati med seboj, ker je padavinsko področje Pake v zgornjem toku za polovico manjše kot področje Hudinje pri Strmcu, razen tega je treba upoštevati tudi različno dobo opazovanja. Absolutni maksimum pretoka je bil zabeležen junija leta 1961 (78,5 m³/sek.) minimum pa septembra 1958 (0,32 m³/sek.). Navedimo še mesečne povprečke za karakteristične srednje pretoke (m³/sek.) na Hudinji pri Strmcu: januar 1,47, februar 1,23, marec 1,46, april 1,75, maj 1,42, junij 1,67, julij 1,71, avgust 1,32, september 1,13, oktober 2,25, november 2,16 in december 1,90. April ima torej v prvi polovici leta najvišji karakteristični pretok, julij izraža poletni višek, oktober je v tem pogledu letni prvak, nekoliko za njim je na drugem mestu november.

Do nedavna ob Dobrnici ni bilo večjih varovalnih nasipov. Hude izgube, predvsem pa ureditev ceste iz Višnje vasi v Dobrno, so zahtevale delno regulacijo Dobrnice. Dobrnica ima dva povrna kraka: potok Kačnik in Topliški potok. Pri Pristavi se ji pridruži z desne strani še en manjši potok, iz Vizor priteče vanjo Vizorski potok. Potok Kačnik ima zelo močan strmec in ustvarja že znani Hudičev graben ter pri Zlodejevih mlinih poganja žago in mlin. Niže od lovske kočje je že večkrat odtrgal cesto, odnesel most in razgalil živo skalo. Od vile Ružička pa do Pristave sta oba združena potoka pod imenom Dobrnica nasula nekaj 10 metrov široko dolinsko dno. Med Gorico (569 m) in Dolgo goro (607 m) si je Dobrnica izdelala tesen prehod, ki predstavlja v času visoke vode ozko grlo. Prav velik padec vode (v zgornjem toku 80 do 100 %, v srednjem in spodnjem 5 do 20 %) in večkratna utesnjenost hudourniškega potoka ter nagli zavoji so med poglavitnimi vzroki poplav na tem področju. Za kmetijstvo je še posebej važno, ali nastopa visoka voda v času rasti, pospravlja-

DPK karta 1

DOBRNSKO PODOLJE
IN JUŽNA STRAN
PAŠKEGA KOZJAKA

Pri Lembergu Dobrnica še vedno strahuje bregove in ljudi

nja pridelkov ali pozimi, ko je morebitna škoda manjša. Domala stoletno merjenje padavin (1853—1940, 1947—1957) v Celju pokaže, da pade okoli 60% padavin v rastni dobi (12).

Ko so leta 1964 izdelali načrt za regulacijo Dobrnice, so upoštevali, da znaša pretočna množina vode na Dobrnici pred njenim izlivom v Hudinjo 93,10 m³/sek. Stoletni povpreček odtočne količine znaša 75,0 m³/sek., specifični odtok pa 2,48 m³/sek./km². Specifični odtok potoka Kačnik je mnogo večji kot odtok Dobrnice in kaže med drugim na večji naklon in izrazitejšo usmerjenost površja k strugi (12).

Cprav nastopajo visoke vode v potočju Hudinje in Dobrnice večkrat, se je ljudem najbolj vtisnila v spomin katastrofa 4. in 5. junija 1954, ki je prizadejala ogromno škodo. O vzrokih in posledicah te elementarne nezgode smo podrobno poročali v Geografskem vestniku l. 1954, zato bomo ponovno opozorili le na nekatere ugotovitve. Pred usodnimi silnimi nalivi je bila zemlja že namočena, tako da ni bila sposobna prevzeti nadaljnje mokrote. Kako je naraščal pretok vodne množine 4. do 5. junija 1954 vzdolž Hudinje, naj ilustriramo z naslednjimi podatki: Hudinja — Vitanje 20,30 m³/sek., Nova cerkev 222,5 m³/sek., Višnja vas 329,0 m³/sek., Vojnik 422,0 m³/sek. Dobrnica je imela takrat v Gorici pretok 122,40 m³/sek., Paka pri Zgornjem Doliču 91,70 m³/sek., pri kraju Paka 129,30 m³/sek. in pri Velenju 141,60 m³/sek.

Posebno izpostavljeni in zaviralni so bili takrat in so mestoma še danes ozki in vijugasti deli Hudinje in Pake. Marsikje je na takih krajih razbesnela voda razdrla cesto in jo ob večjem deževju še danes odnaša, ker so betonske zaščitne stene na konkavnih straneh večkrat pretrgane, zato udira voda za njihov hrbet in odnaša živi breg. Poseben problem so bili mlini in žage ob potokih, zlasti tam, kjer niso imeli za pogon posebne struge. Taki mlini in žage so ob glavnem toku ustvarjali močne vrtince, ki so izpodkopali zgradbe. Nevarne ovire so prečno na smer potoka zgrajeni cestni nasipi in mostovi, ki zadržujejo deročo poplavno vodo (67, 6—16). Posebno pozornost je treba posvetiti genezi današnje hidrografske mreže, o čemer smo že govorili pri reliefu in zgradbi tal.

Pogoste poplave na tem področju silijo ljudi k obrambi. Tako so leta 1934, torej leto dni po znani katastrofalni poplavi, izvedli nekatera nujna dela na Topliš-

kem potoku v zdravilišču in na potoku Kačnik. 20 let kasneje so vode znova podivjale in znova so se lotili krpanja na najbolj izpostavljenih mestih. Sedanja regulacijska dela niso zajela celotnega toka Dobrnice, ampak le najbolj ogrožene kraje, posebno ob asfaltirani cesti. Regulacijski profili niso preračunani na najvišjo vodo, kot jo je pokazala zadnja poplava; regulacija naj bi bila ekonomična in naj bi popravila predvsem večjo škodo (13). Kako Dobrnica izpodkopava nezaščiten bregove pod lemberškim klancem, se vidi tudi v nabreklih travnatih pobočjih in posredno v zemeljskih plazovih. Tudi niže od Lemberga bi bilo dobro vsaj deloma uravnati tok in preprosto utrditi oziroma zaščititi bregove, saj mali posestniki obdelajo vsak količkaj primeren kos zemlje. Julija 1966 je narasla Dobrnica znova pri Lembergu prestopila strugo ter nasula na njive in travnike kamenja in vdirala v hiše. V nekdanjem mlinu je segala 80 cm visoko in se razlila čez cesto. Seveda je res, da bi bilo še bolj potrebno zaščititi večje obdelovalne površine južno od Višnje vasi in Vojnika. Hude vode Huđinje so poskušali ukrotiti že med obema vojnama, a dela so bila skromna in zato niso bila uspešna. Leta 1962 so izdelali idejni projekt za regulacijo potoka od izliva v Voglajno do Vojnika. Da bi bili stroški manjši, poteka predvidena trasa v smeri obstoječe struge, ublažili bodo le ostre zavoje.

PRST

Površje našega področja sestavlja sredogorski svet Paškega Kozjaka z nižjim prigorjem in podolje, ki ga razčlenjajo potoki in krajše doline in nizke podolgovate gorice. Po višinah prevladujejo mezozojski apnenci in dolomiti, zato se bolj ali manj priostreni vrhovi dokaj strmo spuščajo do manjših zakraselih planot. Dno dolin in nizki hrbti pripadajo manj odpornim terciarnim morskim peščenjakom in laporjem, jezerskim odkladninam ter najmlajšim rečnim nanosom. Zmerne temperature in obilne padavine s travno in gozdno vegetacijo odločilno vplivajo na pedološko sestavo tal. Pedološko sestavo tal smo povzeli po podrobnih proučitvah instituta za hmeljarstvo v Zalcu leta 1966/67.

Osnovni vrsti prsti sta rendzina in bolj ali manj kislj rjava prst; ob večjih potokih se jima pridružijo še obrečna tla. Rendzine nastajajo na živoskalni podlagi apnencev in dolomitov, na razdrobljenem skeletu, pa tudi na laporjih. Ugotovili so jih na manjših površinah, najbolj pogosto na kompleksih plitvih rjavih tal Radojča, Vinske gore, Lopatnika, Paškega Kozjaka, pri Močeniku in v Homcu. V podrobnem nastaja na našem področju več vrst rendzin in sicer: a) humozno karbonatna rendzina (sprsteninasta), b) rendzina na dolomitnem grušču (rušnata) in c) rjava rendzina na laporju.

Humozno karbonatna rendzina se je razvila na že zgoraj omenjenih višje ležečih krajih, na apnencih oziroma dolomitiziranih apnencih, na nagnjenih površinah pod mešanim gozdom bukve in smreke. Organske snovi so srednje dobro razkrojene. Prst je plitva in ni primerna za globoke posevke, le v takoiimenovanih žepih med skalami in na podnožjih se je nabralo več prsti. Na splošno so tla suha, zračna, propustna za vodo, prašnata in potrebujejo enakomernejšo močo.

Rušnata rendzina je nastala okoli Močenika pod smrekovim in macesnovim in bukovim gozdom ter gostim resjem. Organske snovi se pod resjem in bori počasi razkrajajo, medtem ko je na njivah in travnikih, zlasti na dolomitni podlagi, humozni sloj močno razkrojen. Med bolj ali manj debelimi plastmi humusa je pomešanega precej dolomitnega skeleta. Plitva, a sveža prst je primerna predvsem za gozd. Ponekot, kot npr. v Homcu, se je rendzina razvila na slemenih lapornatih goric, na področju, kjer sicer prevladujejo rjava tla. Prst ima plitev, sprsteninast humusni sloj, prepleten s koreninami. Pod njim je skromen, glinast, slabše propusten sloj, med katerim se pojavljajo trše lapornate plasti. Laporji segajo mestoma prav na površje.

Med rjavimi vrstami prsti bi omenili najprej rjavo prst na apnencih. Debelina prsti je odvisna od večje ali manjše odpornosti apnenca oziroma od hitrosti razpadanja. Med prstjo je pomešanega precej kamenja. Sloj humusa je tanek in plitev.

Organska snov hitro mineralizira. Ponekod je v ilovnatih ali glinasto ilovnatih tleh več humusa. Prst ima grudičasto ali poliedrično strukturo. V vlažnem stanju, zlasti takoj po dežju, je zemlja zelo plastična, lepljiva, v suhem stanju je trda, sprijeta v grude, ki se težko drobijo. Alkalična ali nevtralna reakcija pogojujeta med drugim uspevanje poljščin, zlasti na terasah in položnih krajih. Plitva rjava tla se držijo na apnencih najvišjih delov hribovja ter na njihovih pobočjih. Stenica, osrednji del Paškega Kozjaka, Radojč in onkraj Pake visoke apniške planote so pokrite z omenjeno rjavico. Večji del površja preraščajo smrekovi gozdovi, ki jih na zelo plitvem skalnatem svetu mestoma zamenjajo borovi gozdovi; podraščevina v njih je gosta.

V obsegu rjavih prsti so nastala na razdrobljenih triadnih apnencih plitva rjava pokarbonatna tla, ki jih odkrijemo JV od Basališča med kmetijami Podpečan in Močenik, pod smrekovim in bukovim gozdom. Na zelo plitvih, pogosto kamnitih tleh je razmeroma malo primerne prostora za njive. Več prsti se je nabralo na nižje ležečih pregibih bregov in na položnih zatišnih straneh. Ilovnata do glinasto ilovnata tekstura in grudičasta struktura otežkočajo obdelovanje posebno po daljšem deževju. Prst kaže slabo kisloto do nevtralne reakcije, rodovitnost je zadovoljiva.

Na werfenskih peščenjakih, ki se v dolgih pasovih razkrivajo med apnenci Paškega Kozjaka, se je razvila rjava plitva do srednje globoka prst. Malokje zavzema večji obseg. Posamezni horizonti niso ostro ločeni. Organske snovi so v obliki sprstenine, tekstura in struktura je podobna kot pri drugih omenjenih rjavica. Njive so nastale tam, kjer se je prst nabrala in obdržala na višjih ožjih planotah; po vrhovih in pobočjih so se na njej ustalili gozdovi.

Naslednja skupina prsti so kisle rjave prsti, ki dominirajo v samem podolju in na bližnjem obrobju. V to skupino spada prst na soteških skladih, razširjenih severno od Klanca in Creskove do Velike ravni. Prst je peščena in sipka, propustna in zračna. Na lapornati podlagi je tekstura ilovnata do glinasta. Rodovitnost je srednja. Na strmih njivah je izdatno odplakovanje, na travnatih nagibih so radi plazovi. Prevladujejo srednje globoka tla. Propustnost je zaradi bolj glinaste teksture slabša, vendar do večjega zastajanja vode ne pride, ker je svet močno nagnjen. Čeprav je humoznost celo prav dobra in je reakcija slabo kislota do nevtralna, je obdelovanje zaradi konfiguracije površja težko. Gnojenje je zaradi hudih bregov, slabih poti in splošne gospodarske zaostalosti marsikje pomanjkljivo in enostransko, zato je tudi rodovitnost nizka. Velik del površja preraščata gozd in trava.

Sodeč po profilu pod Dolgo goro pri Dobrni so za ta kraj značilna močno kislota, peščeno ilovnata do ilovnata tla z izdatnim humusom v površinskih slojih. Gozd bi lahko zamenjali z donosnejšimi kmetijskimi površinami. Kislota prst je nastala tudi na miocenskih peščenjakih, na goricah med Frankolovskim potokom in Hudinjo. Peščenjaki hitro razpadajo, iz njih nastaja ilovnata, peščeno ilovnata sipka prst. Na slemenih je prst plitva in izprana, na podnožju je globlja. Malo je njiv, več je sadovnjakov in gozdov.

Kislota rjava tla segajo iz severnega dela Savinjske doline do južnega roba Dobrnškega podolja, med Frankolovskim potokom in Hudinjo pa tudi še dalje. Razvila so se na glinastih skrilavcih in peščenjakih, zato je tekstura peščeno ilovnata ali glinasto ilovnata. Reakcija prsti je srednja do zelo kislota, humusa je malo in zelo hitro prehaja v ilovnat peščen sloj. V dolini je prst globoka, na strminah zelo plitva. Prst je ugodna za gozd, a tudi za vse poljščine, če tega ne ovira močno razgibano površje.

Med Vojnikom in Dobrno so nastala na diluvialnih ilovnicah oziroma na vznožju hribov rjava tla z ilovnato do peščeno ilovnato teksturo. Sipka prst je pomešana s peskom in kamenjem, zato je suha in propustna. Srednje humozna tla dajejo slabo kisloto do nevtralne reakcije. Kjer njive v nižini primerno gnojijo in obdelujejo, jim dobro rodijo.

Ob Hudinji so se na pleistocenskem prodnatem in peščenem nanosu razvila obrečna rjava tla srednje globine. Prst ima ilovnato do glinasto ilovnato teksturo, srednjo množino humusa, grudičasto do orešesto strukturo v vrhnjih slojih in

dobro propustnost. Kjer je visoka talna voda, ni potrebe po namakanju, drugače pa je na prodnati podlagi s peskom. Polja v ravnini so primerna za hmeljišča in druge kulture ter so intenzivno obdelana. Vzporedno z omenjenim tlom nastopa obrečna plitva rjava prst na produ in pesku. Značilna zanjo je dobra propustnost za vodo in zrak, ki v vlažnih letih še dopušča zmerno rodovitnost, v sušnih pa je nujno potrebno umetno namakanje. Talna voda je dokaj globoka in je rastline ne morejo doseči. Zgornji rodovitni sloj je sipek, ilovnat, plitev in ponekod že na sami površini pomešan s peskom in prodom. Na takih tleh so travniki in njive, hmelju pa ne ustrezajo.

Poseben problem, ki tare kmeta v podolju in v hribovitem obrobju, so zemeljski plazovi. Na visokih apniških vrhovih in planotah so pogoste skalne čeri, po nižjih, a nič manj strmih bregovih pa se na laporjih in peščenjakih trgajo zemeljski plazovi. Čim več prepereline se je nabralo na močno nagnjenih njivah, travnikih in sadovnjakih, tem globlja je brazgotina, ki jo povzroči dolgotrajnejše deževje oziroma snežnica, ki napoji sipko gradivo na spolzki podlagi, da zgubi ravnotežje, se utrga in zgrmi navzdol. Nad plazovi se pritožujejo v Razdelju, Novakih, Creskovi, na Lopatniku, v Brdcah, Strmcu nad Dobrno, v Loki nad Dobrno, na Klancu, v Vizorah, Zlatečah, Lokovini in še kje. Škoda, ki jo povzročajo plazovi, je za posameznika občutna, vendar navadno ne vpliva na davčne olajšave, ker obseg plazov ni tako velik. Katastrski urad s posebno komisijo oceni nastalo škodo in označi spremembo v kulturni površini.

Kmetje poznajo svojstva prsti bolj po barvi in po kulturnih rastlinah, ki tu dobro uspevajo, tam pa slabo. V čislih imajo »puhlico«, zlasti na spodnjih straneh nagnjenih njiv, kjer je prsti več in je bolj gnojna. Na takih krajih sejejo v hribih žito, medtem ko je pešnata zemlja bolj primerna za krompir. Njive opuščajo predvsem tam, kjer je prst plitva, peščena, na posebno izpostavljenem kraju, daleč od domačije. Prst se v hribovitem svetu hitro izčrpa, ker je gnojenje s hlevskim gnojem nezadostno, umetnih gnojil pa ne kupujejo. Razen tega siromaši zemljo erozija. Ljudje sicer slutijo in tudi vedo, da se je zemlja izrodila in da pridelajo na isti njivi manj žita kot njihovi očetje, a iščejo krivca večkrat zgolj v družbeno gospodarskih spremembah in težavah.

PREBIVALSTVO

Najstarejši sledovi o bivanju človeka na našem področju segajo v zadnje obdobje paleolitika. O tem nam pričajo najdbe v Vzhodnih Karavankah, v Potočki Zijalki, Mornovi Zijalki pri Šoštanju in v Špehovki pri Zgornjem Doliču (18, 10). V višje ležeči Pilanci nad Špehovko bodo izkopavanja verjetno odkrila še kakšno orodje, posodo in okrasje iz mlajših predzgodovinskih dob. Maloštevilno kamnito orodje iz mlajše kamene dobe so odkrili pri Celju, v Vojniku in v Vitanju (20, 9). Na zgodnje bivališče nas opozarja Gradišče pri Dobrni. Iz hallstattske dobe naj bi izvirale skromne najdbe ilirskih Noričanov pri Sv. Joštu na Paškem Kozjaku (20, 11). V času Rimljanov je imela Celeia v Noriku pomemben položaj, saj je med drugim vodila skozi mesto tudi glavna cesta proti Panonski nižini in na Koroško. Cesta je vodila na robu našega področja mimo Vojnika, Frankolovega, skozi tesno dolino Hudinje v Vitanje in dalje proti Slovenjemu Gradcu. Rimljani so tudi naše kraje vključili v svoj družbeni in gospodarski red. Iz tega časa izhajajo spomeniki v Strmcu pri Vojniku, Lembergu, Vitanju in v bližnji okolici Dobrne.

Predniki današnjih Slovencev so se naselili na našem ozemlju, podobno kot drugod med Savo in vzhodnimi podaljški Karavank, prihajajoč iz vzhodne smeri, iz Hrvatskega Zagorja. »Sredi med gozdovi so Slovenci že primeroma zgodaj poselili hriboviti svet med Savinjo, Hudinjo in Pako. Od Hudinje v Šaleško dolino sega močno naseljitveno območje v smeri od Vojnika preko Dobrne na Velenje. Ta smer kaže glavno izhodišče za naselitev Mislinjske doline« (M. Kos: Zgodovina Slovencev, str. 57, 2. odst). V fevdalnem družbenem redu je bilo naše področje, podobno kot ostale slovenske pokrajine, razdeljeno med tujerodne fevdalne rodbine. Dobrnsko

Lemberg je zrasel pod zaščito gradu

podolje je moralo biti takrat pomembna bližnjica iz Šaleške doline proti vzhodu, saj so na tem ozkem prostoru pozidali celo vrsto gradov. V poznem srednjem veku žarijo dobrih sto let nad Celjem in daleč okoli tri zvezde mogočnih Celjskih grofov in knezov, ki zasenčijo vse ostale barve malih fevdalcev. Po smrti zadnjega plemenitega Celjana se razplamtijo boji za njihovo dediščino, sledijo jim turški napadi. Poleg starejših gosposčin nastajajo od 18. stoletja dalje mlajše. Nekateri predstavniki razpadajočega fevdalnega reda so se poizkušali rešiti z iskanjem in izkoriščanjem rudnega bogastva in z industrijsko predelavo naravnih dobrin, da bi se tako izognili popolnemu gospodarskemu polomu. Tudi pri meščanstvu se poraja enaka težnja po naglem bogatenju na osnovi rudarstva in industrije. Žal je bilo med njimi le malo Slovencev, povečini so prihajali podjetniki iz nemških in kasneje tudi italijanskih dežel, naši ljudje pa so bili le slabo plačana, izkoriščana delovna sila.

Po kmečki odvezi so nekdanji tlačani postali gospodarji svoje domačije, a tudi nekdanje fevdalne družine in posestva so se še ohranila. Z najeto delovno silo so upravljali svoje dvorce, izkoriščali obsežne gozdove in obdelovali preostalo kmetijsko površino. Vse do druge svetovne vojne so se obdržale fevdalno kapitalistične posesti v Dobrni, Lembergu, Socki, ob njih in na njih pa so zrasli mladi nemški ali nemškutarski lesni trgovci in veleposestniki, ki so se s tipično kapitalistično podjetnostjo zagrizli v kmečke gozdove ter z dolgovi obremenjene domačije in propadajoče gosposčine. Nacionalizacija in agrarna reforma sta kot prvi odločbi novega družbenega sistema napravili konec preteklosti in njenemu družbenemu in gospodarskemu endemizmu.

Prvo zanesljivo ljudsko štetje je bilo leta 1869 (27), takrat je prebivalo na južnih straneh Paškega Kozjaka in v Dobrnem podolju 5195 ljudi. Popis ne omenja posebej nekaterih naselij v hribovitem svetu, ki se pri kasnejših štetjih pojavijo, tako Parovž, Strmec nad Dobrno, Lopatnik in Selce. Na celotnem področju je bilo okrog 400 žensk več kot moških. To bi si lahko razlagali z večjim številom novorojenih otrok ženskega spola, ali pa z izselitvijo moških, medtem ko so neporočene žene ostajale doma na kmetijah oziroma kočah. V Vrbi in Novi cerkvi je bilo 18% oziroma 17% več žensk kot moških, v Lipju 10%. Leta 1880 so našteali 43 ljudi več

kot pred dobrimi desetimi leti, kar je vsekakor skromen prirast (0,83‰) (28). Od skupno 34 naselij se je število prebivalstva znižalo v 15-letih za 10‰ do 25‰: Razdelj, Polže, Zavrh, Homec, Trnovlje in Straža pri Strmcu. To so kraji na nižjih goricah ali na ravnini, povečini med Hudinjo in Frankolovskim potokom, blizu glavnih cest. Nekoliko manj je nazadovalo število prebivalstva v Lokovini, na Paškem Kozjaku, v Vrbi, Pirešici, Socki, Hrenovi, Vizorah, Črnovi in Čreskovi. Hribovski predeli so bili še zaprti v svoje samooskrbujoče gospodarstvo, omejeni so bili v večji meri na težak, bolj ali manj samotni življenjski prostor. V Brdcah se je število prebivalstva povečalo za 41‰, v Pristavi za 29‰, v Loki nad Dobrno za 28‰, sledijo kraji Paka, Janškovo selo, Sv. Jošt, Vinska gora in Zlateče; povsod je bil prirast večji kot 10‰. V drugih še neomenjenih krajih je število prebivalstva sicer naraščalo, a nekoliko manj. Dodati je treba, da je večina krajev, kjer je število prebivalcev upadalo, imela pozitivno prirodno rast, izjeme so Trnovlje, Vrba in Vizore (37). Nazadovanju števila prebivalstva je bila kriva migracija v bližnje vasi in mesta.

V dobi od 1880 do 1890 je skupno število prebivalcev upadlo za 1,5‰ (29). Med kraji z visoko negativno populacijsko razliko (27 — 10‰) so: Homec, Brdce, Prelska, Polže, Lipje in Paka. Manjši padec v številu prebivalstva so zaznamovali v krajih Vine, Loka, Trnovlje, Lemberg, Landek, Zlateče, Sv. Jošt, Čreskova, Paški Kozjak, Janškovo selo, Vinska gora, Novake, Razdelj, Vizore, Pirešica, Zavrh in Vrba. Nekatera izmed navedenih naselij v podolju so že pri prejšnjem popisu prebivalstva pokazala nazadovanje tokrat pa so med prvimi v tem pogledu tudi hribovski kraji. V primerjavi s prejšnjim popisom še vedno prevladujejo ženske, čeprav je njihova večina manjša in ni razlik med nižino in hribi. Ne preseneča nas, da je v času, ko je število prebivalstva v mnogih naseljih upadalo, pa čeprav je prirodna rast stagnirala, v zdravilišču Dobrna naraslo za 29‰. Zidajo nove zgradbe, ustanovljajo uslužnostna podjetja, vedno več prihaja domačih in tujih gostov. Dobrna nudi zaslužek okoliškim malim kmetom in obrtnikom, zato se je povečal prirast prebivalstva tudi v bližnji okolici ob cesti ali nad cesto Višnja vas — Dobrna — Vinska gora. Dobrna je z večjimi možnostmi zaslužka posredno vplivala na rast števila ljudi na Klancu, v Lokovini in v Pristavi. Ob glavni cesti so ljudje zaslužili tudi s prevozom blaga v Celje in drugam. Nova cerkev, Črnova, Vinska gora so imele tedaj ugodno lego, saj železnice iz Celja v Velenje in Dravograd še ni bilo, oziroma so jo še gradili.

Ob koncu 19. stoletja je živel samo 48 ljudi več kot pred tremi desetletji, oziroma za 1,7‰ več kot pri popisu leta 1890 (30). Prebivalstvo se je pomnožilo zlasti v Homcu (46‰), v Trnovljah (20‰), v Paki (18‰), v Brdcah (18‰) in v Lipju (12‰). V Homcu je bil prirodni prirast leta 1890 komaj zaznaven, 10 let pozneje je bil že negativen in se je potemtakem prebivalstvo priselilo (37). V Trnovljah se je število rojstev precej dvignilo, tako da se je pokazal pozitiven populacijski saldo, podobna pozitivna razlika je bila tudi v Brdcah. V Lipju se je prirodna rast znova povzpela na 17,1‰, v Paki pa se je, oziraje se na prejšnje štetje, podvojila (10,1‰). Za 0‰ do 10‰ je napredovalo število prebivalstva v Dobrni, Pristavi, Lembergu, Novi cerkvi, Polžah, na Vinski gori, v Zlatečah, na Paškem Kozjaku in v Prelski. Na splošno lahko ugotovimo, da so se v tem desetletju hribovski kraji bolje držali kot nižinske vasi. Ljudje v Strmcu nad Dobrno so pokazali precejšnjo življenjsko energijo (8,1‰), a vsi se niso mogli obdržati na pičli hribovski zemlji in so se poženili po nižjih domačijah, ali pa so šli služiti k velikim posestnikom. Razen v Strmcu nad Dobrno se je zmanjšalo število prebivalstva za 1‰ do 10‰ še v Lokovini, Hrenovi, Razdelju, Socki, Čreskovi, na Veliki ravni, Vinski gorici, na Klancu, v Janškovem selu, Pirešici in Zavrhu. Za 10‰ do 23‰ je nazadovalo število prebivalcev v Vizorah, Črnovi, v Vrbi, Novakih, Straži, Landeku in v Loki. V Loki, Črnovi, Vrbi in Landeku je bila prirodna rast prebivalstva pozitivna in je primanjkljaj nastal zaradi krajevnih selitev.

Zadnje ljudsko štetje pod Avstro Ogrsko je bilo leta 1910 (31). Skupno število prebivalstva je naraslo komaj za 0,3‰. Skoraj polovica vseh naselij je pokazala

pojemanje števila ljudi, akoravno je bila prirodna rast pri veliki večini ohrabrujoča. Stari ljudje še pomnijo, da so se posamezniki bolj iz dolinskih krajev odpravili v industrijska rudarska mesta Gornje Štajerske, kjer so delali pri gradbenih delih, nekateri fantje so si poiskali zaslužek v celjski industriji, drugi so našli delo v zdravilišču, ali pa kot hlapi in dekile pri večjih kmetih, trgovcih in gostilničarjih v Dobrni, Velenju, Voljniku in drugod. Kako naj si drugače tolmačimo, da so Velika raven, Pristova, Lemberg, Selce in Socka zaostali v številu prebivalstva za 10% do 16%, ko je vendar bilo rojstev povsod več kot smrtnih primerov (37); v Selcah je znašal prirodni prirast celo 16,6%. Na migracije kažejo tudi popisni rezultati krajev Zlateče, Janškovo selo, Dobrna, Razdelj, ki so skupno s kraji Homec, Klanec, Loka, Paka, Vine, Straža, Vinska gora, Pirešica in Vrba nazadovali (za 1% do 10%). Trnovlje, Vizore, Landek, Polže, Zavrh, Vinska gorica in Novake so v tem pogledu napredovali (za 10% do 27%). Razen v Landeku se je povsod več ljudi rodilo kot umrlo, enako velja za Lokovino, Hrenovo, Čreskovo, Lipje, Črnovo in Preluško. V Črnovi se je prirodna rast v zadnjih desetih letih močno zvišala, podobno v Čreskovi, posebno vitalni pa so bili v tem obdobju prebivalci Brdc in Lipja (22,8% oz. 24,3%). V Lipju se je v štiridesetih letih število umrlih neprestano zniževalo, število rojstev pa večalo. Kljub taki očitni zdravi rasti ljudi pa se je skupno število prebivalcev v omenjenih krajih povečalo le za nekaj odstotkov.

Za ljudsko štetje leta 1921 so objavljeni rezultati samo po občinah. Takrat je živel na našem področju, brez katastrske občine Pake, 4631 ljudi, to je za 6,2% manj kot pred vojno. Za primerjavo po naseljih bomo upoštevali naslednji popis prebivalstva, ki je bil leta 1931 in je zajel polnih 20 let, med temi tudi štiri leta prve svetovne vojne (33). Prav zaradi vojnih let ni mogoče zanesljivo predočiti prirodne rasti. Pri rojstvih se kaže občuten padec pri vseh krajih v letih 1916, 1917 in 1918. Tako so se npr. v Paki v zadnjih dveh letih prve svetovne vojne rodili samo trije otroci, v prejšnjem desetletnem obdobju pa se je rodilo po šest otrok na leto. Podobne razmere so bile v Selcah, Novakih, Lembergu, Vizorah in drugod. Število smrtnih primerov je bilo v povprečju nekoliko manjše ali enako, seveda v krajevnem merilu, ne upoštevaje pri tem padle, oziroma zaradi vojne umrle izven domačega okoliša. Se vedno krepko vodijo glede rodnosti hribovske vasi: Paški Kozjak, Strmec nad Dobrno, Klanec, Paka in Socka. Razmeroma maloštevilni so bili kraji, kjer sta starost in smrt nadvladala mladost in novo življenje, kjer je strog razum ukazoval čutnosti in veri, da bo bog poskrbel za vse. V ljudeh se je pojavil nemir za obstanek, zato so se morali seliti in udinjati pri premožnejših hišah, največkrat zgolj za vsakdanji kruh in streho. Obdobje po prvi svetovni vojni je bilo nekaj časa konjunktorno za razvoj proizvodnje in trgovine, a okoli tridesetih let je splošna gospodarska kriza udarila tudi po naših krajih in ljudeh. Bradati ljudje so začeli pripovedovati otrokom pravljice o stari dobri Avstriji in o pravičnem miroljubnem cesarju Francu Jožefu, kot o srečnih zlatih časih in obljubljeni deželi habsburškega orla.

Po popisu leta 1931 je živel na našem področju 5420 ljudi, to je za 3% več kot leta 1910. Še nadalje se številčno krepi Dobrna, ki ni samo zdraviliško in turistično zanimiva, ampak je tržni in obrtni kraj za hribovsko zaledje. Tudi sosednje vasi Vrba, Zavrh in višje ležeča Loka po številu prebivalstva rastejo. Z njimi se kosajo naselja ob vitanjski cesti in Paka. Povsod se je število prebivalcev povečalo od 10% do 35%. Več ljudi kot pri predvojnem popisu so našli v Vinah, na Klancu, Homcu, v Črnovi, Prelski, na Vinski gori, Paškem Kozjaku in v Brdcah. Skromno številčno nazadovanje prebivalstva so ugotovili v Čreskovi, Hrenovi, Pristovi, Selcah, Janškovem selu, Lipju, Lembergu in v Trnovljah. V Pirešici je ostalo kot je bilo, pač pa so se močno (10% do 20%) osipala naselja: Velika raven, Lokovina, Novake, Landek, Vinska gorica, Vizore in Polže; v nobenem od omenjenih krajev niso pojenjale življenjske sile.

Tudi v naslednjem popisnem obdobju je normalno mirnodobno življenje prekinila štiriletna vojna. Prvo svetovno vojno je čutilo prebivalstvo zaledja bolj posredno po posledicah, družine so ostale brez moških družinskih članov, brez hrane in

oblačil. Druga svetovna vojna je prizadejala sleherno družino, zavetja pred smrtjo ni bilo nikjer, največji boji so bili sicer drugod, male fronte pa so bile domala pri vsaki samotni kmetiji. Izseljevanje, streljanje talcev, v odprtem ali podtalnem boju padli domoljubi in sovražniki so temeljito zmotili naravni proces rodnosti in umrljivosti. Podatki o rodnosti in umrljivosti so za vojna leta pomanjkljivi, zato se bomo omejili samo na orientacijske rezultate do leta 1941, torej na desetletno dobo. Po hribovskih domovih je še nadalje število novorojenih večje od umrlih (37). Posebno rodoviten je bil Strmec nad Dobrno (22%), Velika raven (13%), nekoliko manj Lipje in Paka. V podolju so bili med vodilnimi kraji Selce (23%), Trnovlje (14%), Socka, Črnova in Janškovo selo, Dobrna in Lokovina sta v prirodni rasti stagnirali, zaostali pa so Nova cerkev, Polže, Vinska gora, Čreskova, Vinska gorica in Vrba. Leta 1948 je živeło na obravnavanem področju skupno 6136 ljudi, kar je za 13,2% več kot pred sedemnajstimi leti (34). To je v primerjavi s preteklimi popisi znaten napredek, toliko bolj, če upoštevamo medvojno iztrebljanje prebivalstva. Znova se pokažejo divergence med naravno rastjo prebivalstva in dejanskim stanjem, ki jih povzročajo selitve. Ne smemo prezreti, da nam pri vrednotenju regeneracije manjka osem najbolj krvavih let. Dobrna se krepí še nadalje s priseljenci in se skupaj z Lokovino, Hrenovo, Zavrhom, Lembergom, Vinsko gorico, Homcem, Selcami, Socko, Polžami in Lipjem uvršča med kraje, kjer se je število prebivalstva povečalo za več kot 17%, celo nad 40%. Težko je najti odgovor za naglo naraščanje števila ljudi v kmetijski okolici, ko nimamo na razpolago niti prijav niti odjav za prva povojna leta, niti števila vojnih žrtev. Domnevamo, da je zdravilišče bistveno vplivalo na večje možnosti zaslužka tako v zdravstvu in gostinstvu, kakor tudi v kmetijstvu; ob tem ne prezrimo nacionalizacije in agrarne reforme. Prva povojna leta so ljudje še ostajali na kmetijah, bližnja industrija še ni bilo obnovljena oziroma razširjena in še ni postala tako vabljliva, ljudje so svojo zemljo in domačijo branili s tradicionalnim ponosom. V hribih in dolinah so jadikovali zaradi obvezne oddaje, a vzdržali so kljub vsemu. V Strmcu nad Dobrno, v Čreskovi, Veliki ravni, Razdelju in Novi cerkvi se kaže uporna vitalnost tudi v povečanem številu prebivalstva. Razlike med višjimi in nižjimi legami še niso tako poudarjene kot danes. Zmanjšalo se je število prebivalstva v Trnovljah, Landeku, Zlatečah, na Klancu, v Črnovi in Prelu in to največ za 5%. Višji je negativen odstotek (nad 10%) v Brdcah, Straži, Vinah, Vinski gori, Parovžu, v Lokah in v Paki. Na splošno so prevladovale ženske in sicer jih je bilo 6,7% več kot moških, to je naravna posledica minule vojne. V Dobrni in na Vinski gorici je žensk skoraj polovica, ali še celo več kot moških. Za zdravilišče kot je Dobrna, je to razumljivo. Ženske so bile v znatni večini tudi na Klancu, v Landeku, Čreskovi in Pristavi.

Naslednji popis prebivalstva je bil leta 1953. Po petih letih je število ljudi upadlo za 0,6% (35). To sicer ni mnogo, a je značilno za povojno družbeno gospodarsko preobrazbo vasi. Poglejmo si zopet števec rodnosti in umrljivosti po naseljih (37). Na celotnem področju je znašal povprečni prirodni prirast 8%. Posebno so se izkazali kraji Zavrh, Brdce in Strmec nad Dobrno ter Paka in Socka, povprečna naravna rast se je gibala med 15% in 27%. Samo v Zlatečah, Parovžu, Vinah in na Vinski gori je prišlo do manjšega upadanja prirodnega prirasta, predvsem zaradi nižje rodnosti. V Strmcu pri Vojniku, v Vrbi, Čreskovi, na Veliki ravni in v Janškovem selu je tehtnica živo rojenih in umrlih pokazala neodločni izid. Sodeč po omenjenih rezultatih bi moralo biti število prebivalcev v primerjavi s predhodnim popisom za 4% višje. In kakšno je bilo dejansko stanje? Polovica naselij je bilo pozitivnih, eno status quo, druga naselja pa so bila negativna. Med napredujočimi kraji so bili: Zavrh, Straže, Lemberg, Dobrna, Čreskova in Paški Kozjak (12% do 17%), dalje Zlateče, Velika raven, Loka, Pristova, Vinska gorica, Novake, Polže, Socka, Trnovlje in Pirešica (1% do 10%). Za 10% do 30% je upadlo število prebivalstva v Lokovini, Parovžu, na Klancu, v Vizorah, Homcu, Lipju in v Paki, drugod pa nekoliko manj razen v Strmcu pri Vojniku, kjer je število neizpremenjeno.

Poslednje štetje prebivalstva je bilo osem let kasneje, leta 1961 (36). Pojemanje prebivalstva po vaseh se nadaljuje. V celoti je bilo za 1,1% ljudi manj kot leta 1953.

Zenske po številu še vodijo, razlika pa je minimalna. Dobrna z bližnjo okolico je očitno v znamenju žensk, v Socki, Selcah, na Vinski gori, v Strmcu nad Dobrno, na Paškem Kozjaku je več moških potomcev, drugod vlada bolj ali manj ravnotežje. Ravnotežje je tudi v številu vasi, kjer prebivalstvo še raste, oziroma pada, malokje pa je v tem pogledu doslednost. Primerjava s predzadnjim popisom kaže veliko spremenljivost. Polže, Vizore, Razdelj, Strmec pri Vojniku, Vinska gora, in Črnova so se uvrstili med vodilna naselja v rasti prebivalstva (32% do 11%). Sledijo jim Pirešica, Zavrh, Creskova, Strmec nad Dobrno, Lipje, Lemberk, Parovž, Homec, Paka in Landek. V Prelski ni bilo v številu prebivalstva niti prirasta, niti izgube. Hribovske kmetije že vrsto let pogrešajo delovne sile, ker so se mladi preselili v mesta, kmetijskih strojev pa si niso mogli nabaviti. Na Klancu, v Trnovljah, Loki, Zlatečah, Lokovini, Novakih, Straži, na Veliki ravni in na Paškem Kozjaku je za 10% do 26% manj ljudi kot leta 1953. Med kraji, ki so nazadovali, a ne v taki meri, so še: Dobrna, Pristava, Vinska gorica, Hrenova, Vine, Socke, Selce in Janškovo selo. Novake, Trnovlje, Pristava, Vinska gorica in Vine so pokazali primanjkljaj tudi v razmerju med rojenimi in umrliimi (37). V drugih populacijsko pasivnih krajih je naravna rast še živa, pač pa je izseljevanje prebivalstva presešlo biološko reprodukcijo. V Zlatečah se je prav toliko ljudi rodilo, kot jih je umrlo. Malokje je prirodni prirast višji od 10% ali celo 20%, med taka zdrava rodovitna bivališča spada Dobrna, Pristava, Strmec pri Vojniku, Paka, Homec, Strmec nad Dobrno, zlasti še Razdelj in Brdce nad Dobrno.

Kateri kraji so od leta 1869 do 1961 pokazali največjo stanovitnost v prirodni rasti oziroma v upadanju prebivalstva? Naselja, ki bi več kot pri treh popisih pokazala naravno upadanje prebivalstva, ni. Zelo spremenljiv potek imajo Novake in Janškovo selo, neprekinjeno pozitivno razmerje v prirodni rasti pa Paški Kozjak, Klanec, Lemberg, Hrenova, Selve, Črnova in Paka. Nikjer ni število prebivalstva pri vseh popisih samo raslo oziroma ugašalo. Razmeroma najbolj stanovitni so bili kraji Zavrh, Polže in Pirešica, kjer je število prebivalstva naraščalo od leta 1900 oziroma 1931 dalje. V Novi cerkvi smo v vsem obdobju samo pri štetju leta 1910 opazili upadanje števila prebivalstva. Po prvi svetovni vojni, to je od štetja leta 1931 se neprekinjeno zmanjšuje število prebivalstva v Brdcah, na Klancu in v Vinah, od leta 1948 pa v Janškovem selu, Lokovini in Hrenovini. Osiromašenje višinskih naselij in kmetij na Paškem Kozjaku in v Strmcu ter v Lipju se v zadnjem štetju še ne občuti, ker se delavci in rudarji, ki so zaposleni v Velenju, še držijo doma na kmetijah in se iz Pake ali z Vinske gore vozijo na delo z avtobusi. Drugače je v Brdcah, tu je dostop do glavne ceste težaven in zamuden, večurna hoja človeka utrdi, preden pride na delovno mesto.

Našo razlago o gibanju prebivalstva bi mogli neprimerno bolje podkrepiti, če bi imeli na razpolago podrobnejše podatke o selitvah za daljšo dobo. Matični uradi niso povsod vodili enotne evidence o prijavljencih oziroma odjavljencih in o kraju selitve. Ako je tajnik domačin, oziroma že dolgo upravlja svoj posel na deželi, ve sam več povedati o ljudeh kot pa uradne knjige. Na področju matičnega urada Dobrna se je od leta 1957 do 1965 245 oseb več izselilo kot priselilo, v Strmcu je znašala razlika 127 oseb. Večino imajo povsod ženske, vendar ne gre toliko za migracijo deklet, oziroma žena kot za preseljevanje družin z otroki. Tretjina migrantov je potovala v sosednje občine bivšega celjskega okraja, približno črtina v druge občine v Sloveniji, največ pa jih je ostalo v domači občini, podobno velja za kraje žalske in velenjske občine. Med kraji izseljevanja je na prvem mestu Dobrna, sledijo Zavrh, Lokovina, Brdce, Klanec, Strmec, Vinska gorica, Vrba, Pristava, po nepopolnih podatkih Lipje in Paški Kozjak. Služba, udobnejše stanovanje blizu delovnega mesta, ali pa cenejše stanovanje in zemlja so osrednji motivi zaradi katerih so se ljudje selili. Ljudje so odhajali najbolj v bližnje Celje, razen tega še v Velenje ter v Ljubljano. Zanimivo je, da je Maribor skoraj izven migracijskega horizonta. V druge kraje Slovenije in Jugoslavije so se izseljevali posamezniki. Dokaj živahne so interne selitve z obrobja Saleške doline v Velenje in deloma tudi

obratno. Med taka naselja spadajo npr. Paka, Vinska gora, Črnova, Prelska, Pirešica, Janškovo selo. Vsi ti kraji so še v območju velenjskega ekonomskega pola in jih povezujejo privlačne sile premogovnika in industrije.

Pomemben činitelj, ki je vplival in bo vplival na selitve, je zakonska zveza (37). Nekdaj je na deželi v večji meri odločala velikost kmetije in število glav živine, ki so jih pri ženinu ali nevesti redili. Navadno je bilo tako, da je ekonomska enakost zbliževala, neenakost pa razdvajala zakonske interese. Danes so več vredni »primerni« osebni dohodki in zaposlitev, udoben dom in vse, kar spada k uglednemu življenjskemu standardu. Poglejmo, kako daleč so si iskali žene in može v župniji Sv. Jošt na Paškem Kozjaku od leta 1869 do 1926. Sklenjenih je bilo 150 porok. Ženini so bili iz 36-ih krajev, od tega dobra polovica iz najbližjih naselij: Kozjaka, Lapja, Strmca in Sv. Jošta. Razumljivo je, da je majhen ženitovanjski prostor negativno vplival na dedne lastnosti potomcev. Ženitovanjsko območje je obsegalo severne in južne strani Paškega Kozjaka, Vitanjsko podolje in Dobrnsko podolje, Saleško dolino s hribovitim obrobjem ter dolino Hudinje in Pake. Stara resnica je, da se laže pride s hribov v dolino kot obratno, zato se tudi redki fantje iz doline ženijo na visoko, v takih primerih mora biti vaba res nekaj vredna. Neveste so bile izključno s hribovskih kmetij oziroma koč. Devet desetih nevest je živelo v Lipju, na Kozjaku, v Strmecu nad Dobrno, pri Sv. Joštu in v Globokem. Iz poročne knjige župnije Šentjanž na Vinski gori smo razbrali, da je bila izbira mož po krajih neprimerno bolj široka in pestra kot izbira žena. Večina zakoncev je bila doma v Lipju in na Lopatniku. Po drugi svetovni vojni se je stanje nekoliko popravilo. Povečalo in popestrilo se je število krajev, od koder so izhajali može in žene. Relativno največ mladoporocencev je še vedno iz krajev blizu Dobrne. Žal iz poročnih in rojstnih knjig ni dovolj jasno razvidno, kdo je koga pritegnil na svoj dom, ali ženin ali nevesta. Izbrali smo si župnijo Sv. Jošt, ki obsega hribovske kraje, in upoštevali leta med obema vojnoma. V večini primerov so se na Kozjak, v Strmec, Brdce, Lipje priselile neveste. Posestvo je navadno prevzel sin, ponekod pa so šli sinovi po svetu in je na domu ostala hči. Hribovske deklice naj bi prineslo dolinskemu kmetu znatno doto, ali pa so se pomožile na koč. Takrat so se ženili bolj po pameti, v bolj zreli hletih, saj je bila povprečna starost neveste okoli 24 let, starost ženina pa okoli 28 let. Ne smemo pozabiti, da je garaško delo in kalorično večkrat neprijetno pripravljena hrana zavirala spolno zrelost. Takrat je tudi razmeroma precej novorojenčkov umrlo. Starši niso radi dajali zemlje mladim, dokler so bili še sami trdni, zapisani ali obljubljeni preužitek je bil večjke hladen zapeček in je povzročal ostre besede in zlobne poglede pri skledi.

Po stanju leta 1961 je živelo na našem področju povprečno 86 ljudi na km², to je za šest ljudi več kot znaša povpreček za SR Slovenijo. Kako megleno podobo nam daje en sam povpreček, se vidi iz naslednjih primerov. Pri Sv. Joštu pride komaj 22 ljudi na km², v katastrski občini Nova cerkev pa 180. Od 100 do 142 ljudi na km² imajo še katastrske občine Klanec, Dobrna, Socka, Zavrh in Šentjanž na Vinski gori, od 50 do 100 ljudi Homec, Novake, Črnova, Prelska, Paka in Lemberg, pod 50 ljudi na km² pa razni katastrske občine Sv. Jošt še Čreskova in Lipje.

Prebivalci so po narodnosti skoraj sami Slovenci, Hrvatov in Srbov je bilo ob popisu le 27. Odstotek nepismenih prebivalcev je znašal 3,1 in je bil nekoliko višji kot velja za Slovenijo (2⁰/₁₀). V Strmecu nad Dobrno in v Brdcah je skoraj trikrat več ljudi nepismenih. Brez šolske izobrazbe oziroma brez dovršenih treh razredov osnovne šole je bilo 18⁰/₁₀ prebivalcev, večinoma so bili to stari ljudje. Kadar pozimi sneg zabiše steze in ustvarja zamete, imajo otroci iz Tanje in Parovža ali Brdce tudi dve do tri ure do šole, ali pa morajo sploh ostati za več dni doma. Otroci si tod pridobivajo znanje z glavo in nogami. Osnovno izobrazbo jim posredujejo v podružničnih šolah: Paški Kozjak, Paka, Socka, Strmec, Vinska gora in razvite centralne šole v Velenju, Dobrni, Vojniku in Vitanju. Šolski obisk je po vojni neprimerno boljše kot pred njo, saj je domala do sleherne kmetije prodrla zavest, da brez najosnovnejšega znanja ni moč dobiti dela nikjer. Odmaknjenost razloženih zaselkov in samotnih kmetij od šolskih središč, slabe poti in pomanjkanje primerne obutve

in obleke, ali pa tudi zanemarjenost doma postavljajo večje ovire hribovskim otrokom kot dolinskim. To velja tako za obiskovanje popolne osnovne šole, še v večji meri pa za poklicne in srednje šole, do katerih lahko pridejo le tisti, ki zmorejo plačevati drago življenje v mestih. Fantje se vsaj lahko obrnejo proti velenjskemu premogovniku, za dekleta je nadaljnje šolanje še težje. Obcestne vasi imajo tudi v tem pogledu olajšave.

Nepopolno osnovno šolo ima 59% nad deset let starih ljudi, popolno niti desetina. Ni čudno, da je v Brdcah, Parovžu in Strmcu komaj pet ljudi, ki so dovršili popolno osnovno šolo, od tega imata dva višjo šolo. Iz popisa prebivalstva ni razvidno ali so ljudje rojeni domačini ali pa so priseljenci. V Loki nad Dobrno sta zaključila osmi razred osnovne šole samo en moški in ena ženska, v Strmcu pri Vojniku pa skupno 52 ljudi, v Dobrni 98, v Pirešici 25 itd.; na vsem področju je le 12% prebivalcev opravilo popolno osemletko in le pičla dva odstotka srednje, višje in visoke šole. Večina od teh biva v Dobrni in Strmcu pri Vojniku in pripada zdravstvu, šolstvu in kmetijstvu. Precej več je takih in tudi bolj enakomerno so naseljeni prebivalci, zlasti moški, ki so končali šolo za kvalificirano in visokokvalificirano delovno mesto.

Kam se usmerja mladina po zaključenem obveznem šolanju (39)? Po podatkih zavoda za poklicno usmerjanje mladine za šolsko leto 1965/66 je na osnovnih šolah v Dobrni, Velenju in Vojniku zaključilo obvezno šolanje 52 fantov in 52 deklet, torej skupno 104 dijaki, ki prebivajo na našem področju. Pičla petina absolventov osnovne šole je prestopila na srednje šole, razmerje med fanti in dekleti je skoraj v ravnotežju. Skoraj četrtina, predvsem fantov, je šla v uk in poklicne šole, domala desetina dijakov je prostovoljno nadaljevala deveto leto osnovne šole, tretjina še ni bila vključena in je čakala na zaposlitev oziroma uk, okrog 13% absolventov pa je ostalo doma na kmetijah, a tudi ti se še niso dokončno sprijaznili s kmečkim delom. 2% mladih fantov in deklet si je našlo zaposlitev drugod. Kakor smo videli, imajo otroci na Paškem Kozjaku težke izobraževalne pogoje in le posamezniki zaključijo vseh osem razredov osnovne šole, mnogi se poslovijo od šole že v petem in šestem razredu, nato ostanejo doma in iščejo delo v premogovniku, pri železnici ali v tovarnah, kjer si skušajo naknadno pridobiti kvalifikacijo.

Za kulturno prosvetno rast prebivalstva skrbijo tudi knjižnice. Po knjigah sega predvsem šolska mladina in starejši bravci. Knjižne zbirke se počasi obnavljajo in bogatijo. Na kmetih je za branje malo časa, še največ pozimi. Povprečno je leta 1966 prišel na pičlo poldrugo gospodinjstvo po en naročnik Dela, Večera, Ljubljanskega dnevnika, Celjskega tednika, Tedenske tribune, Kmečkega glasa, Tovariša in Velenjskega rudarja (61). Po številu naročnikov je na prvem mestu Celjski tednik, ki prinaša več domačih krajevnih novic. Na celotnem področju pride na 3,7 gospodinjev po en naročnik Celjskega tednika, v Prelski na vsako drugo gospodinjstvo, na Vinski gori pa celo na vsako poldrugo gospodinjstvo. Na drugem mestu po številu naročnikov je Kmečki glas, kar je za kmetijsko področje razumljivo in razveseljivo. Sledijo Delo, Ljubljanski dnevnik, Večer in ostali. Krajev, kjer ne bi bilo vsaj enega naročnika na katerikoli časnik, ni, pač pa je nekaj hribovskih naselij, kjer je samo po eden naročen na časnik. V zadnjih letih je precej upadlo zanimanje za knjige Prešernove družbe, nekaj manj za Mohorjevo zbirko. Radio postaja tudi po hribovskih vaseh najpomembnejše obveščevalno sredstvo. Kmetijski nasveti, vremenske napovedi, splošne družbeno gospodarske novice ter domače viže in popevke so prav tako osvojile kmečke kot delavske družine. Ni čudno, da je radijskih sprejemnikov skoraj enako število kot naročnikov na razne časnike; na pičla tri gospodinjstva prideta po dva radijska sprejemnika. V Landeku, Strmcu nad Dobrno, v Selcah, v Brdcah, v Strmcu so komaj po eden, dva ali trije radijski aparati. Mnogo nižje je skupno število televizijskih sprejemnikov (na devet gospodinjev en sprejemnik), saj je še vedno 11 naselij brez televizije, v šestih pa je komaj po eden sprejemnik. V »mrtvem kotu televizijskega sprejema« so že večkrat omenjani severni in severovzhodni pretežno hribovski kraji (61). (Glej karto 2 na str. 28.)

DPK karta 2

ŠTEVILO RADIJSKIH IN TELEVIZIJSKIH NAROČNIKOV
NA 100 PREBIVALCEV (L. 1967)

Pomemben podatek v demografiji, a tudi za gospodarstvo, je starost prebivalstva. Zanimajo nas razmerja med posameznimi življenjskimi dobami. Prvo obdobje predstavljajo predšolska in osnovnošolska leta do petnajstih let. Na našem področju ni industrijskega podjetja; večina ljudi se preživlja docela ali vsaj deloma s kmetijstvom, šoloobvezni otroci so na domačijah pomožna delovna sila. Po končani osemletki smo na križišču poklicne usmerjenosti oziroma strokovne rasti: nadaljnje šolanje, uk, kmetija, zaposlitev izven doma. Do tridesetih let si tudi hribovski fantje in dekleta ustvarijo družino. Sledijo zrela leta, ko človek običajno pokaže višek življenjskih moči, kulminacijo duhovnega in fizičnega, prirojenega in pridobljenega potenciala. Šestdeseta leta predstavljajo jesenski ekvinokcij, postopno zamenjavo generacij pri vodenju in načrtovanju, za starše je to jesenska setev, za mlade nada na rodovitno pomlad in večje delovne uspehe. Na prvo obdobje do petnajstih let odpade dobra petina prebivalstva, na drugo skromna tretjina, na tretje, od 30 do 60 let, dobra tretjina in na ljudi, starejše od 60 let, 13%. Razmerje je trenutno še zadovoljivo, saj je skoraj tri četrtine prebivalstva v najbolj sposobnih letih, toda podmladek (od 0 do 14 let) je številčno šibak, kar je naravna posledica znižane rodnosti. Nad šestdeset let starih ljudi je prav toliko kot otrok do desetega leta starosti, to ni posebno razveseljiva populacijska perspektiva. Bolj zdravo rast prebi-

valstva so leta 1961 pokazali hribovski kraji Paški Kozjak, Brdce, Strmec nad Dobrno in Lopatnik. V teh krajih je bilo 35% ljudi starih do 15 let, 55% od 15 do 60 let in 10% nad 60 let. Populacijsko oseko moremo tudi tukaj opaziti v vojnih letnikih. Naj navedemo še, da je po naših vaseh razmeroma veliko vdov in vdovcev. Ovdovelih žena je mnogo več, to je posledica vojne in dejstva, da je povprečna življenjska doba žena višja kot moških.

Škoda, da nimamo podatkov o številu članov v skupnem gospodinjstvu za starejše obdobje, takrat ko je iz skupne skledje zajemalo neprimerno več ljudi kot sedaj. Primerjava med hribovskimi in dolinskimi kmetijami bi bila dosti bolj kontrastna, kot je danes. Takrat so obdelovali zemljo in sejali žito ali sadili krompir na površinah, ki jih sedaj prekrivata trava in hosta, zato je bilo potrebno več rok in več skromnosti pri jedi, obleki in zabavi. Otrok je bilo pač toliko, kolikor jih je bog dal, večkrat je zemlja zatajila, žena pa ne. Tako se je pri nekaterih družinah pod Paškim Kozjakom rodilo v stari Jugoslaviji tudi 15 do 22 otrok, nekaj jih je kmalu pomrlo, drugi so se zakoreninili v zemljo in vztrajali. Razen otrok so bili na kmetijah še stari starši in neporočene stare tete. Nekaj sledov nekdanjega vele-družinskega sožitja je še ostalo. Tako ima npr. v Dobrni 39% gospodinjstev enega ali dva člana, v Brdcah in Strmcu nad Dobrno ter v Parovžu je takih gospodinjstev samo 7%. V Dobrni je gospodinjstev z več kot šest člani 3,5%, v Brdcah, Strmcu in Parovžu pa štirikrat več. Še so primeri, čeprav osamljeni, v Brdcah, Strmcu, Polžah in še ponekod, da živi v skupnem gospodinjstvu 11 in več članov. Najbolj razširjeno in uglašeno sodobno gospodinjstvo šteje tri do šest članov, takih gospodinjstev je okoli tri petine (49).

Posebej bi se ozrli na preužitkarje, ki sicer predstavljajo le skromen delež prebivalstva, a so včasih vzrok za nesoglasje med mladimi in starimi. Dokler je pri hiši zdravje in so še vsi bolj ali manj sposobni za delo, je navadno mir. Delitev pridelka, hišni kot in nekaj tisočakov za obleko in ostale potrebščine, je zapisana ali samo dogovorjena obveznost mladih gospodarjev. Razmeroma več preužitkarjev je tam, kjer ljudje živijo izključno ali v večji meri od zemlje, npr. na Veliki ravni in v Strmcu nad Dobrno.

Od skupnega števila prebivalcev je bilo leta 1961 47,5% aktivnih, ki so vzdrževali drugo, številčno močnejšo skupino. Ako primerjamo, po podatkih zadnjih dveh popisov, aktivno prebivalstvo po gospodarskih dejavnostih, se pokažejo znatna odstopanja zlasti pri kmetijstvu, industriji in rudarstvu. V osmih letih (1953 do 1961) je upadlo število aktivnega kmečkega prebivalstva za eno petino, v naslednjih štirih letih še nadalje usiha. Na drugi strani se je povečalo število rudarjev za dve petini, industrijskih delavcev pa za več kot dvakrat. Gozdnih delavcev je bilo za 13% več, število aktivnih obrtnikov pa je upadlo skoraj za tretjino. V Brdcah in Strmcu nad Dobrno, v Parovžu, Lipju, Lopatniku in na Paškem Kozjaku, torej v izrazito hribovskem predelu, se je aktivno kmečko prebivalstvo zmanjšalo komaj za dobrih 6%, za prav toliko se je zvišalo število premarjarjev. Po letu 1961 število aktivnih kmetov nadalje upada.

Kako se je spremenila poklicna, socialna struktura gospodinjstev, lahko žal samo sklepamo, ker nam manjkajo ustrezni podatki za primerjavo. Po kmetijskem popisu je bilo na celotnem področju 48% čistih kmečkih gospodinjstev, 48% mešanih in 4% nekmečkih. Taka sestava je tipična za prvo obdobje industrijske infiltracije v agrarno pokrajino. Na katastrske občine Socka, Lipje in Dobrna je odpadlo domala polovico nekmečkih gospodinjstev. V Čreskovi, Črnovi in Šentjanžu na Vinski gori jih še ni bilo, drugod pa le po dvoje ali troje. Od petnajstih katastrskih občin je imela tretjina nad polovico do tri četrt čistih kmečkih gospodinjstev, to so: Čreskova (56%), Klanc, Črnova, Lipje (67%) in Sv. Jošt (74%). Če upoštevamo, da je aktivno kmečko prebivalstvo nazadovalo, se je nagnil delež čistih kmečkih gospodinjstev v ravnokar navedenih katastrskih občinah skoraj gotovo na polovico, ali pod polovico. Verjetno se je v sedmih letih po popisu zvišal odstotek nekmečkih prebivalcev, zlasti ob glavnih cestah, vodečih v Velenje in v Celje. Velika večina prebivalstva ob cestah bifurkira v industrijo in kmetijstvo. V povojnih, a tudi že v predvojnih letih

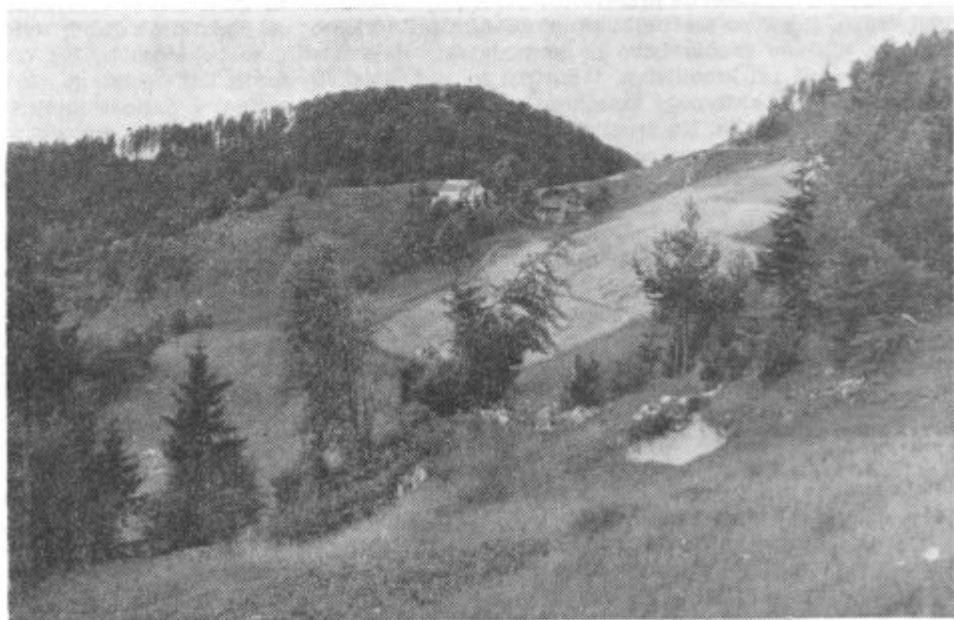
so se dvosedežna gospodinjstva najbolje obnesla in imajo tudi sedaj optimalne pogoje. Otroški doklad sicer ni, plačevati je treba že od nekdanj »previsoke« in »kri-
vične« davke, toda doma je stanovanje, velik del prehrane, pa tudi za prodajo ostane še kaj. Res je tudi, da je boljše preskrbo treba zaslužiti z dvojnimi delom. Človeka posestvo in jama ali tovarna močneje izčrpavata, zlasti še, če je kmetija na Paškem Kozjaku in je pot do delovnega mesta in nazaj težavna.

Na zavodu za zaposlovanje delavcev v Celju je bilo konec januarja 1967 prijavljenih z našega področja 43 brezposelnih, od tega 32 žensk. Polovica je bila ne-kvalificiranih. Delo so iskale predvsem natakarike, administratorke, kuharice in pomožne kuharice, bolničarke, sobarice, snažilke, ki so bile pred tem zaposlene v Dobrni. Med prijaviteljicami je bila polovica poročenih, nekaj deklet se je prvič prijavilo na delo. Večina prosilk oziroma prosilcev je bila starih od 20 do 40 let, izhajali so iz delavskih oziroma polkmečkih družin. Želeli so dobiti stalno tovarniško zaposlitev.

NASELJA IN DOMAČIJE

Domala vsa naselja so v bistvu še kmečka, tako po načinu življenja prebivalcev kot po svoji fiziognomiji. Nekaj trških potez imata staro farno središče Nova cerkev (sedaj Strmec) in turistično usmerjena Dobrna. Zemlja in kmetijstvo sta dala osnovno podobo veliki večini naselij. Za pretežno hriboviti Kozjak, kjer je le malo površja ravnega in je le malokje debelejša plast rodovitne prsti, je značilna zemljiška razdelitev na celke in drugotne grudne ter samotne kmetije in razložena naselja. Poleg zemljiške razdelitve na drugotne grude nastopa na južnem delu podolja tudi razdelitev na prvotne grude. Po slemenih in dolih prevladujejo razložena naselja in zaselki in le redkokje se strnejo v večjo gručasto vas.

Samotnih kmetij z zaprtimi celki je malo, navadno sta po dve, tri samne ločene med seboj s pašniki, travniki ali ožjim pasom gozda. Povečini so sosedje lahko dokličejo, zlasti kadar delajo zunaj hiše. Skoraj povsod po hribih so si kmetije poiskale vsaj delno zavetje pred mrzlimi zimskimi vetrovi in, če je bilo le mogoče, prisojno

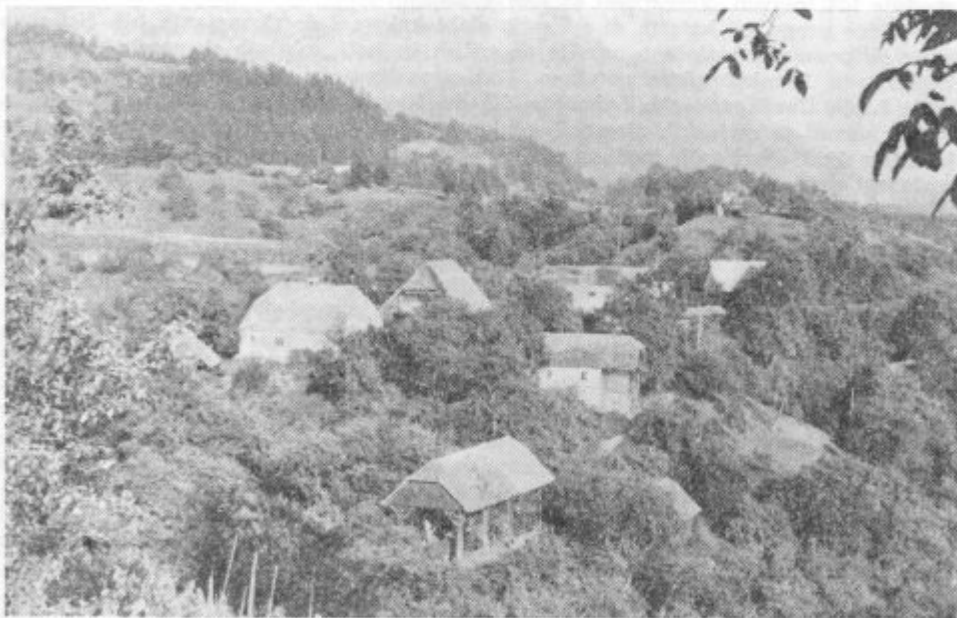

Samotna domačija pod Basališčem

lego. Skoraj ni domačije na odprtem slemenu, pa četudi je precej ravnega pašniškega sveta, npr. na Visokem Ramšakova kmetija v Strmcu nad Dobrno (840 m nad morjem) je sicer na planotasti čistini, a jo vendar na zahodu in severu ščitijo višji gozdni vrhovi. V času NOB so bile take lege izredno ugodne za letalske pošiljke. Na prehodu z Ojstrice v Tanjo je na ugodnem pregibu v zavetju Resnikovo gospodarstvo v višini blizu 1100 metrov. Kako so znali ljudje izbrati primerno lego na velikih naravnih stopnicah, lahko opazimo ob poti iz Pake na Paški Kozjak. Strme ježe teras so v pašnikih in gozdovih, njive po možnosti na ravnem, hiše pa so na notranjem kraju police, v zavetju naslednjega brega. V Brdcah so se npr. (860 m nad morjem) tri kmetije stisnile na rob širše terase v mali zaselek. Na sončni strani Zavrha je Konisakova kmetija, od vseh strani obdana z gozdovi. Manj razgleda in sonca imajo pri Močeniku (730 m nad morjem), do kamor so speljali gozdno cesto. Dokaj radi so postavili domove na nižje, zaoblene prevale med dvema potočnima dolinama, npr. med Jeseniškim potokom in potokom Kačnik. Kmetije niso vedno na samem razvodnem slemenu, ampak ob strani, ali malo pod njim, npr. pri Varnovškju. Osrednje vprašanje je pitna voda za živino in ljudi.

Strešnice se v sušnih poletjih premalo nalovi, zato je treba z živino globoko v graben. Ljudje si deloma pomagajo s tolkcom, če se tudi sod ni že prej osušil. Medtem, ko na Lopatniku in na Gonžarjevi peči prestrezajo na apniških tleh kapnico in imajo dovolj sonca, imajo male kmetije na severni strani Radojča številne izvire dobre pitne vode, a preveč sence. Domovi so kakor prilepljeni na strme brežine in so videti s strani, kot da so samo za trenutek postali, predno zdrknejo v globel. Podobno je v Parovžu. Kmetije so raztresene po strminah, ali po skopih, zloženih presledkih, zato pa njive visijo med smrekovino in lovijo ravnotežje skupno s travniki in pašniki. Kmetije v povirju Dobrnice so se zblížale v razloženo naselje, ki se nadaljuje tudi skozi Hudičev graben. Mlini in žage so tu vztrajali ne glede na hude ure in divjanje voda. Edini večji zaselek še v območju hribovja, ujet v zaprtem dolu med apniškim Temjakom in Rudečem, je Loka nad Dobrno.

Kakor hitro se spustimo s hribov na gričevje, se prehod pozna tudi v obliki naselja, kmetije se zblížujejo v razloženo večjo ali manjšo vas, oziroma zaselek.

Vinare so lep primer sklenjenega zaselka

Ostrega prehoda med zaselkom in vasjo ni. Včasih se je težko odločiti, ali naj posamezne dele kraja, tri štiri hiše štejemo kot samostojno naselje, čeprav ima lastno ime ali pa ga združimo z ostalo večjo skupino hiš, s katero je v neposredni sosesčini. Menimo, da je vas družbeno ekonomska enota in jo moramo ocenjevati tudi po skupni gospodarski funkciji in ne zgolj po zunanjem videzu. Res je, da je družbeno ekonomsko funkcijo večje, gospodarsko razvite vasi lažje prepoznati, zlasti če je naselje bolj strnjeno in odmaknjeno od drugih kot pa pri skupini malih razloženih vasi. Posebno nejasnost vnaša marsikje upravno administrativno združevanje naselij oziroma hiš pa hišnih številkah in širokih krajevnih imenih. Tako npr. naselje Lokovina združuje pod svojo označbo razen petindvajsetih gospodinjstev iz ožje Lokovine še dvaindvajset gospodinjstev iz Novega grada, dvanajst iz Starega grada in tri iz Srebotnega. Kraj Homec združuje 9 gospodinjstev iz Homca in 9 iz Velikega Razgora. Kjer gre za isti tip naselja, npr. za razloženo naselje, ni tako problematično kot v primerih, kadar se pod skupnim imenom združujejo kraji raznih tipov: razložena vas in sklenjeni zaselek. Tako je npr. Trnovlje razložena vas na brežinah Trnoveljskega potoka, Vinare pa je izredno lep primer sklenjenega zaselka na vmesni terasi med Trnoveljskim potokom in sosednjim severnim pritokom Hudinje. Hiše in gospodarska poslopja sosedov so strnjena s prečnimi dolgimi strehami. Dokaj sklenjen zaselek so tudi Vine za Grajskim gričem pri Lembergu. Tudi tu je v višini 430 m nastala ravna polica med pritoki Dobrnice in Hudinje. Podobno je na ploščatem razvodnem slemenu pri Vrbi. Vrbnica, Vizorski potok in drugi so ustvarili podolgovata, bolj ali manj oblata slemena, ki jih na obojnih straneh poraščajo mešani gozdovi in travniki, na prisojnih so njive in manjši vinogradi, na hrbtiščih pa so prečno ali podolžno nekoliko razmaknjeni kmečki domovi; tak je npr. Veliki Razgor in Homec. Po položnih pobočjih Rudeča, Temjaka, po goricah Lokovine, na prisojnih straneh Gradišča, po položnih sončnih slemenih Klanca, Landeka, po razmeroma blažjih bregovih Zavrha, na Veliki ravni in po svetlih južnih holmih nad socko graščino, se med sadnim drevjem skrivajo razloženi domovi kmetov, polkmetov in delavcev. Dohod do razkropljenih hiš je večkrat zaradi strmine, lapornatih in ilovnatih tal, slabega vzdrževanja cest ter premalo načrtne gradnje hiš težaven. Vozne poti so šele v zadnjih letih začeli urejati, toda to so le izhodiščne proge, od katerih se odcepijo slabi kolovozi do razmetanih hiš. Nekoliko bolje so povezana razložena naselja po nižjih in bolj položnih slemenih goric med Hudinjo in Frankolovskim potokom. Naj navedemo le nekaj tipičnih razloženih vasi: Lipje, Janškovo selo, Lokovina, Klanc, Zavrh, Landek, Zlateče, Novake idr. Kakor vemo, je na ozkih slemenih malo prsti, zato so pičel prostor izkoristili za bivališče ljudi in živali, medtem ko so njive, sadovnjaki s travniki in vinogradi razloženi z ozirom na strmino, sonce in tekočo vodo; primer za to je Klanc.

Nižine pogosto ogrožajo poplave, zato je gručastih vasi malo. Brez dvoma ima najbolj ugodno lego Strmec pri Vojniku. Središče vasi je nastalo 10 do 15 m nad dolniskim dnom na široki terasi nad sotočjem Dobrnice in Hudinje. Že v rimskih časih je tod mimo vodila pot iz Celjske kotline v Slovenjegraško in mimo Lemberga in Dobrne v Šaleško dolino. Nova cerkev, kakor se je pred nedavnim imenoval kraj, je med najstarejšimi župnijami na južnem Štajerskem in je po sodbi I. Orožna obstajala že v 12. stoletju, če ne že prej (19, 33). Kljub temu je relativno mlajša kot sosednji pražupniji žalska in konjiška, od tod izvira po Orožnem tudi njeno ime. Njen obseg je daleč presegel meje obravnavanega področja. V 15. stoletju so cerkev prezidali in jo pred Turki utrdili s taborskim obzidjem; to je še danes dobro ohranjeno. Prihod sovražnika, zlasti Turkov, so naznanjali na bližnjih višjih krajih, o čemer pričajo imena Straža, Stražica, Preža, Pogled. Strmec v prometnem, strateškem pogledu ni mogel tekmovati z bližnjim Vojnikom. Vojnik je imel ključni položaj za severne prehode in je bil še v območju Celjske kotline, a tudi njemu je kasneje obrobna lega preprečila nadaljnji razvoj. Nova cerkev je ostala vas, kaže pa vendar nekaj trških zasnov. Nekoliko širši prostor pred cerkvijo, gostilni, pošta, krajevni urad, nepopolna osnovna šola, veterinarska postaja, gozdna uprava za ožji sektor dvigajo ta kraj nad ostalo okolico. Zazidava v središču vasi je bolj

sklenjena, v obrobni delih kraja proti Hudinji, ali proti vzhodu k Borštu, pa je bolj razmaknjena. Delež nekmečkega prebivalstva stalno narašča, vzporedno s tem tudi nove udobne delavske hiše z vrtovi. Strmcu je vtisnila zgodovinski pečat cerkev, Lembergu pa grad, pod katerim je nastala strnjena gručasta vas z močnim vplivom ceste. Zožena dolina in vihrava Dobrnica nista pospeševali hitrejše gradnje niti kmečkih niti delavskih hiš. Poleg pritličnih stavb je nekaj višjih prostornejših zgradb, ob katerih nehote pogledamo na strmi breg, na zapuščen grad iz 15. stoletja. Trenutna funkcija grada je klavrna toliko bolj, ker je v neposredni bližini znanega turističnega središča. Nasproti Lembergu je na aluvialni sončni terasi obdržala čisto kmečki videz Hrenova, medtem ko se gručasti vasi Pirešica in Prelska na dnu malih dolin obračata k velenjskemu gospodarskemu območju.

Gospodarski pomen Dobrne je predvsem v zdravilišču. Že proti koncu srednjega veka sta se v bližnji okolici Dobrne razvili dve naselji: Dobrna in Toplice (23, 280). Kot kopalnišče se Toplica prvič navaja leta 1582 in je bila baje že takrat precej obiskana. Večjo udobnost je lahko nudilo kopalnišče plemenitim kopalcem šele potem, ko je bil v 17. stoletju obnovljen bazen in stanovanjska stavba (23, 290). V kasnejših stoletjih, zlasti pa v drugi polovici 19. stoletja in v začetku tekočega, so poleg ožjih zdraviliških prostorov zgradili tudi hotele in vile, napeljali vodovod, uredili drevo-rede in sprehajališča. Zdraviliški dom in bližnje okolico so obnavljali tudi med obema vojnoma in po osvoboditvi. Vzporedno z uveljavljanjem Toplic se ni spreminjal samo severni, rekli bi zdraviliški del Dobrne ob Topliškem potoku, ampak tudi središče urbanizirane vasi pod markantno pozidano cerkvijo, ob Dobrnici, na sotočju obeh potokov in proti Novemu gradu. Nastajale so hiše zdraviliških uslužbencev in obrtnikov. Ob regulirani Dobrnici je v dobrih dveh desetletjih zrastle novo stanovanjsko naselje. Dobrna je za bližnje okolico, zlasti za severno hribovito zaledje, tržno in kulturno središče. Tu je popolna osnovna šola, pošta, krajevni urad, zdravstveni dom, avtobusna postaja. Značilna za gričevnato okolico Dobrne so krajevna imena: Vinska gora, Vinska gorica, Vinski vrh, Vine, Vinare, Podvin. Kopica krajevnih imen na majhnem prostoru je znamenje, da smo na vinorodni meji, od koder je bilo vinogradov proti toplejšemu panonskemu obrobju vedno več. Da so imeli vinogradi v prejšnjem stoletju v katastrski občini Šentjanž na Vinski gori, Prelska, Dobrna, Klanc, dosti več prostora, smo že povedali.

Tako kot na naselja, so vplivali tudi na gradnjo kmečkih in nekmečkih domov določeni činitelji: relief, mikroklimatske in vodne razmere, sestava prsti, bližina voznih poti itd. Večji posestnik si je primeren prostor lažje izbral kot kočar. Domovi malih kmetov po Kozjaku so tako po legi kot po prostornini hiše in hlevov skromnejši. Manjše razlike opazimo v Dobrnskem podolju, tu so posestniki bolj izenačeni, dom polkmeta ali delavca je včasih bolj zavidljiv kot dom pravega kmeta.

Pri veliki večini domačij so hiše in gospodarska poslopja na kupu, stegnjeni kmečki dom je na splošno redek pojav, v njem prebiva mali kmet ali polkmet. Na Klancu, v Strmcu nad Dobrno, pod Zavrhom in Basališčem in še kje stojijo zraven velike kmečke hiše skedenj, vezan kozolec, svinjak, kašča, ponekod tudi še hiša za preužitkarje oziroma najemnike. Pri manjših domačijah je tudi svinjak pod streho marofa, tako da sta samo dve zgradbi. Kako so marof, svinjak in kozolec obrnjeni v odnosu do hiše, je odvisno od tega, kje leži kmetija, ali je v nižini, ali je na višjem hrbtu gorice, ali je na pobočju, ali ob glavni vaški poti. Vaški kolovoz loči hišo od skednja in ostalih poslopij. Pri hribovskih kmetijah se mora večina pridelkov čimprej spraviti na varno, zato je lega skednja in kozolca ugodnejša kot lega hiše, pri tem je treba upoštevati čimbolj neposreden in lagoden dostop do poda. Marsikje tudi v nižini gospodarska poslopja nadkriljujejo hišo.

V kmečki hiši se razkriva tip osrednjeslovenske hiše, vendar razmeroma malo-kje v čistem slogu. Na visokem svetu označuje trdnega kmeta in je za razliko od ostalih domov zidana iz kamna oziroma opeke. Vanjo stopimo po lesenih ali kamnitih stopnicah, njihovo število je odvisno od tega, ali je hiša postavljena na ravnem ali pa je naslonjena z zadnjo stranjo na breg. Razen običajnega števila malih oken na podolžni in končni strani je pri vseh hribovskih hišah izrazit nadstrešek, ki daje

ljudem zavetje vsaj na čelni strani; to velja tudi za lesene hiše, ki jih niso krojili po osrednjeslovenskem tipu. Razporeditev notranjih prostorov je običajna: loup ali veža in kuhinja sta v sredini, na desni je hiša z veliko krušno pečjo, iz nje pridemo v štibec. Na drugi strani veže je hišica. Pod hišo in hiško je klet za pijačo, krompir, peso, korenje in drugo. Na podstrešju je pravo tihožitje preteklosti in sedanjosti: kolovrat, škrinja za žito, tu je fižol, koruza in še kaj živega. Za zračenje skrbi lina oziroma podstrešno okno. Streha ima šopl ali pa tudi ne. Podobna razporeditev prostorov je pri raznih lesenih oziroma polzidanih variantah. V Parovžu in Janškovem selu imajo hiše, ako so precej pomaknjene v hrib, klet oziroma velbič za krompir kar iz veže na desno, tako je bolj pri roki. Na Klancu, v Stojnem selu in na Vinski gori nas nekatere male stanovanjske hiše spominjajo na zidanice; zidanic danes ni več. Tudi lesene ali zidane samostojne kašče izginjajo in ne služijo več svojemu namenu. Posebno patino dajejo starim kmečkim hišam črne kuhinje. Vedno manj jih je, že čez pet let morda ne bo nobene več. Leta 1966 smo jih na celotnem področju našli še okrog 35 in sicer v Landeku, Homcu, Polžah, Vizorah, Razdelju, Brdcah, Lokovini, Lopatniku, Strmcu nad Dobrno in še ponekod. Dimne kuhinje geografa ne zanimajo tako kakor etnografa. V njih vidimo počasnejši gospodarski razvoj in počasnejšo transformacijo kmečkega doma in naselja v celoti. V dimni kuhinji so ilovnat ali lesen pod, enojna ali dvojna vrata, ki se odpirajo v loup in na dvorišče, dvoje ognjišč za kuhanje in peko kruha, za ogrevanje hiše in kamre ter hišce, vdolbina za drva, treske in piskre. Po vsej hiši se kadi, najbolj seveda v kuhinji, lesketajoč sajast strop skriva stalno nevarnost požara. Dim uhaja proti podstrešju ter mimogrede prekaja tam viseče meso. Takšne kuhinje in gospodinjstva za mlade gospodinje niso več primerne. Zidan ali železen štedilnik in ognja varno podstrešje z dimnikom pomenijo velik prevrat v starih kmečkih hišah, razen tega se hvaležno obrestujejo pri zavarovalnici. Tej stanovanjski revoluciji sledijo druge, manj funkcionalne preobrazbe. Več svetlobe! Podirajo vrata, širijo okna, namesto starih harmoničnih polknic, ki se, mimogrede povedano, znova uveljavljajo na modernih hišah, se s truščem spuščajo roloji. Cvetje na oknih so skoraj umaknili. Taki grobi in neestetski posegi nas bodejo predvsem tam, kjer je še do včeraj vladala neka skladnost med prirodnim okoljem, ljudsko domišljijo in ustvarjalnostjo.

Osrednje gospodarsko poslopje je skedenj, marof. Dobro gospodinjstvo spoznaš v hiši, pametnega gospodarja po skednju. Stari temelji so zgrajeni iz kamna, apnenca, peščenjaka, novejši iz opeke, kar je pač bilo na razpolago. Zgornji del marofa je lesen. Spodaj so hlevi za govedo in konje, na kraju je stelnjak in svinjak oziroma uta za ovce, če nista v posebni stavbi. Okenc je malo in še skozi ta svetloba komaj prodre. Nad hlevom je pod, zraven njega je na eni strani kašča, ali pa tudi ne, na drugi strani pa parna za slamo in seno. V podstrešnem nadstropju je »vüpank«, pod uto zraven pada so vozovi. Ako teren ni ustrezal, so morali do skednja napraviti nasip. Vsaj ena stran skednja ima late, kamor obešajo žito in zel, da se posuši oziroma počaka na mlačev. Na Kozjaku so zgornje dele skednja na vseh straneh zabili z deskami, da dež, sneg in veter ne morejo do sena in drugih pridelkov. Po tem, koliko sten in katere strani skednja so odprte oziroma ograjene z latami, moremo sklepati, kako visoko je kmetija in katera stran je v relativnem zatišju. Če ima hiša šopl, ga ima navadno tudi marof. Na marof oziroma hišo je naslonjena hmeljska sušilnica. Kurnik je zraven ločenega svinjaka, malokje opazimo čebelnjak. Mali gospodarji imajo v skednju združene vse kmetijske prostore razen kleti. Pod marofom, v zidani ali leseni drvarnici, so si večji gozdni posestniki omislili električno žago ali cirkularsko, drugi hranijo tam električni mlin, motorno kosilnico, škropilnico, tam je tudi stiskalnica za sadje. Gnojišče je za svinjakom oziroma skednjem, žal je le izjemoma obzidano s škarpo in bi bil ponekod potreben most med hišo in hlevom. Po toplejših goricah imajo pred hišami razpete brajde, vodnjaki na mango dopolnjujejo zunanji videz domačije.

Zraven kmečkih domov se po slemenih goric in dolinah blizu cest pojavljajo kot gosposki družabniki kmečkim domačijam hiše polkmetov in delavcev. Menda v

podolju ni kraja, kjer ne bi zidali. Če ne zidajo nove hiše, pa staro pritrilčno dvigajo, jo podaljšujejo, ji dodajajo verando, garažo, premikajo notranje stene za sodobno kuhinjo in kopalnico, podstrešja predelujejo v male sobe in podobno. Poleg starih kmečkih domov rastejo visokopritlične, podkletene, kockaste ali kvadrataste hiše s pokritim ali prostim stopniščem, z enostavno ali bolj razčeperno streho. Novo, iz opeke zidano gospodarsko poslopje vsebuje drvarnico, svinjak, steljnik, zajčnik ali kurnik pa še prostor za razno orodje in druge reči. Stanovanjski standard je v marsikaki delavski oziroma polkmečki novi hiši na podeželju enak, ali celo boljši kot v mestnih naseljih. Vpliv velenjskega rudnika in industrije je očiten v katastrski občini Paka, kjer nastajajo nove stavbe na nižjih terasah in ob glavni cesti, prav na Vinski gori in v Prelski. Drugo področje pospešene zidave in obnove je v katastrskih občinah Dobrna, Klanec, Nova cerkev in Socka. Celjski meščani si urejajo svoje weekende v starih kmečkih hišah v Črešnjicah in Rakovi stezi, to je na položnem gričevnatem svetu, kjer so dobre vozne poti.

Od skupnega števila kmetijskih zgradb, popisanih leta 1960, jih je bilo dve tretjini namenjenih gospodarstvu. Stanovanjska površina na kmetih ni tako specifična kot npr. v stanovanjskih blokih v mestih in bi jo zato težko med seboj primerjali. Vedno manj otrok je tudi v kmečkih družinah, zato ni več tolikšne stiske na kmečkih pečeh, klopeh in v kamrah. Parne so dobrodošlo ležišče le še v pasjih dneh in še te bolj zaradi navade in prijetnega vonja svežega sena kot zaradi nuje. V času kmetijskega popisa je bilo na celotnem področju 55 % hiš zidanih, ostale so bile iz lesa, obratno razmerje je bilo v katastrskih občinah Lipje in Sv. Jošt; tu je težje dobiti opeko kot les.

Strehe hiš in gospodarskih poslopij so v mestu zanimive po oblikah, na deželi pa tudi po krovnem gradivu. Dobra polovica hiš in gospodarskih poslopij je krita z opeko, okrog dve petini je mešanih, to je kritih z opeko in slamo, 7 % je kritih samo s slamo in 1 % s skodlami. Opeka pokriva v katastrski občini Sv. Jošt komaj četrtno domačij, nekaj več v Homcu. Navadno je tako, da je hiša krita z opeko, marof pa s slamo. Ako ni bilo dovolj denarja, se to pozna tudi na kombinirani strehi. Na »težkih« kmetijah je streha podobna rešetu, poraslemu z mahom. Mešana pokrivala so se obdržala v večjem številu v Zavrhu, Vrbi, Landeku, Zlatečah, Homcu, Čreskovi, Janškovem selu, Parovžu in še tu in tam. Precej povsem slamnatih domačij je v katastrskih občinah Homec in Čreskova. Kmetije po zgornjem Kozjaku so krite s skodlami, toda vedno manj je ljudi, ki znajo nacepiti primerno smrekovino v skodle in z njimi zaščititi hišo in hleve; enako težko je dobiti krovce za slamnate strehe. Cerkev in župnišče pri Sv. Joštu varujejo škrlj, verjetno so jih naklali v bližnjih karbonskih plasteh.

ZEMLJIŠKA RAZDELITEV IN POSESTNE RAZMERE

Kot osnovo za študij zemljiške razdelitve smo vzeli franciscejski kataster. Zal niso ohranjene mape za vse katastrske občine našega področja, tako da smo si izbrali tiste, ki so med razpoložljivimi najbolj tipične. Za hribovski svet smo izbrali katastrsko občino Sv. Jošt, za podolje Novo cerkev in Prelsko. Po Sidaritschevi ugotovitvi poteka zahodna meja celkov čez naš predel od Slovenske Bistrice in Vitanja, čez Braslovče na Vransko, Celje, Laško in Trbovlje. Po njegovi sodbi prevladuje vzhodno od te meje, ne upoštevaje delcev, razdelitev na grude. Visoki predeli Vzhodnih Karavank in Posavskega hribovja so razdeljeni na celke (42). S. Ilešič je na svoji karti Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem označil Dobrnsko polje in gričevnati svet na severnem obodu Celjske kotline kot polja v pravih ali prvotnih grudah. Hribovito severno zaledje: južno Pohorje, Stenica, Paški Kozjak in kraške planote na severu Šaleške doline so v znamenju celkov in drugotnih grud s prevlado celkov. Okvirna zemljiška razdelitev nam je torej znana in jo bomo na primerih nekoliko dopolnili.

DPK karta 3

KATASTRSKE OBČINE NA DOBRNSKEM PODOLJU IN JUŽNI STRANI
PAŠKEGA KOZJAKA

O širokopotezni načrtni naselitvi in novačenju obdelovalnih tal v geometrijsko pravih likih v katastrski občini Sv. Jošt ne more biti govora. Tudi po velikosti posesti se Kozjak nikdar ni mogel meriti s sosednjim Pohorjem; konfiguracija terena ni dopuščala ali vsaj ne pospeševala večjega števila mogočnih zemljakov. Navadno se po dva, trije posestniki držijo bolj skupaj, oziroma mejijo s pašniki in travniki. Na položnejšem pobočju je prostor za zgornjega in spodnjega soimenjaka (Zgornji in Spodnji Dobovišek, Zgornji in Spodnji Okrožnik). Od tretjega kmeta ju loči globoka grapa, tako da se domačije gledajo z brega na breg. Niže ob potoku so na prisojah manjši travniki in pašniki naslednjega posestnika. Kmetije se držijo nad potokom, ki jim pomeni osnovno orientacijo v nižino oziroma podolje. Tako so se npr. zblížali v Parovžu celki kmetij na nekoliko bolj odprtem sončnem bregu nad grabnom, ki kmalu zatem preide v kanjon Zlodejevih mlinov. Med Slapnikom in Papežem poteka meja med njivami in travniki, proti naslednjemu kmetu pa se je obdržal gozd le še kot nekaka živa meja, ali kot gozdna oaza med štirimi gospodarji. Na splošno prevladujejo odprti do pol odprti celki. Oblike zemljiških deležev so prilagojene oblikam površja, prevladujejo veliki kosi, nepravilni mnogokotniki. Strmine osrednjega slemena Kozjaka v smeri proti Basališču so zaraščene z obsežnimi mešanimi gozdovi. Lep primer razkosanja celkov in nastanek drugotnih grud je v Brdcah nad Dobrno. Sredi razmaknjenih gozdov so s postopno delitvijo nastale tri kmetije na uravnane, mestoma močvirnem hrbtu v višini 840 do 860 m. Njive, travniki in pašniki se med seboj prepletajo, kakor narekuje relief in pestra pedološka sestava tal.

Katastrska občina Nova cerkev obsega nižinski svet ob sotočju Hudinje in Dobrnice ter široko aluvialno teraso 20 do 30 m nad dolinskim dnom z razmeroma položno ježo. Na desnem bregu Hudinje se naplavljenno dno naglo vzpne v strme gorice iz litavskih apnencev ter laporjev in peščenjakov. Nekoliko več uravnane sveta je v spodnjem toku Vizorskega potoka. Na oblatih nizkih goricah na vzhodni strani katastrske občine so zemljiški deleži večji in v grobih nepravilnih kosih, pri tem ni razlike med njivami in travniki. Širine in dožine blokov so precej enakih razsežnosti, njihova smer je večkrat prelomljena v kote raznih izmer. Kmeta, ki smo si ju izbrali na SV in JV obrobju karte, imata vso, čeprav majhno posest blizu doma, skoraj v celku; njuno gospodarstvo obdajajo proti vzhodu iglasti, pretežno borovi gozdovi in pašniki. Verjetno gre za sorazmerno mlajše krčenje štirih oziroma šestih parcel. Druga dva kmeta sta večja posestnika v vaseh Nova Cerkev in Polže. Njive in travniki so v ravnini, zato so parcele bolj pravih podolgovatih oblik, ki nas spominjajo na zemljiško razdelitev na nepravilne grudaste delce. Takšne podolžne in prečne pravokotniške ploskve je pogojeval predvsem teren. Socialni položaj oziroma veljavnost kmeta med sebi enakimi se meri po legi in obliki njiv v bližini doma. Osojne strani goric proti Vizorjam so porasle z gozdovi, ki se v obsežnejših deležih vrivajo med njive in travnike. Na prisojah so manjši vinogradi, ki ustvarjajo videz večje zemljiške razdrobljenosti. Pestra menjava svodov in dolov, senčnih in sončnih leg, suhih in mokrih tal, peščenih in ilovnatih prsti, se v vizorskih hribih in goricah odraža tudi v stilu agrarne parcelacije, večje ali manjše razčlenjenosti in pomešanosti zemljiških deležev. V glavnem imamo opravka s prehodnimi oblikami med starejšo zemljiško razdelitvijo na prvotne grude in relativno mlajšo na celke.

Katastrska občina Prelska vključuje južne strme strani Temjaka, nekoliko položnejše prigorje, ožje dolinsko dno in hrib Petelinjek. Temjak in Petelinjek pokrivajo gozdovi. Na manjših krčevinah sta samotni kmetiji z zemljiško razdelitvijo v zaprtih celkih. To sta izjemi, kajti prigorje kakor tudi dno doline sta razdeljena v prvotne grude. Tako imajo kmetje iz gručaste vasi Prelska njive, travnike in pašnike razmetane po vsej dolini. Podobno velja za posestnike iz pobočnega Sela in Vinske gore. Razlika je v tem, da imajo kmetje na bregovih vendarle bolj ali manj sklenjene deleže, ki se mešajo z deleži drugih vaščanov. Prelčani so si zemljo delili tako, da je vsak dobil nekaj mokrotnih tal na jugu, nekaj peščene lapornate površine na dvignjenih zahodnih in vzhodnih krajih in na blago nagnjenem svetu nad cesto in vasjo. Čeprav nikjer ni opaziti čistih geometrijskih ploskev, bi vendarle

že po zemljiški mapi mogli sklepati, kje je nižina in kje hrib. Zemljiški deleži so najrazličnejših velikosti in smeri. Travniki in pašniki na jugu so večjih dimenzij. Nekaj večjih njiv je na malo višjih, bolj sušnih tleh nad vasjo in cesto. Taka razporeditev travne in njivske površine nas spominja na kraško polje. Prelska dolinica nima znatnejšega vodnega odtoka, niti obdobjih poplav, tu smo na prostoru mladih hidrografskih pretočitev. Medtem ko potekajo njive na zloznem svetu v podolžni smeri, so vinogradi s travnimi vložki spuščajo v smeri naklona, prečno na smer doline. Sodeč po širših ali ožjih otokih gozda na nagnjenih delih prigorja, se je novačenje kmetijske površine vršilo v dveh, sprva verjetno ločenih višinskih pasovih. Janškovo selo je prav gotovo mlajša naselbina kot Prelska. Prelski kmetje so vmesni pas gozda postopoma spreminjali v njive in travnike, predvsem pa v sončne vinograde.

Ali so se izvršile od leta 1925 do 1966 kakšne spremembe v zemljiških mapah omenjenih katastrskih občin? Na področju Paškega Kozjaka ni bistvenih razlik. Vzrokov za to je več in so nam že znani: prometno, kulturno, gospodarsko zaostajanje hribovskega področja za ravninskim, zlasti ožjim celjskim oziroma savinjskim kmetijskim okolišem. Bolj kot skupna zemljiška posest, ki je v glavnem ostala taka kot nekdanj, so se menjavale kulturne površine, nekatere večje parcele so se razdelile na manjše.

Če pokrijemo stari zemljiški načrt katastrske občine Nova cerkev ali Prelska z novim, se takoj opazijo večje spremembe. Staro farno središče Nova cerkev se je v sedanjem stoletju zlasti po drugi vojni, precej razširilo. Gozd na vzhodni strani vasi se je nekoliko umaknil, večje bloke travnikov in njiv so razdelili na manjše deleže bolj pravilnih oblik. Središče vasi in zahodno obrobje se je zgostilo s stavbišči.

Po letu 1910 so ponovno merili in delili travnike in njive ob vijugavi nevarni Hudinji in Dobrnici pri Polžah in ob cesti v Vizorah. Odujevanje posesti in s tem spremembe v zemljiški razdelitvi so nastale predvsem tam, kjer je napredovala zemljiška razdelitev na prvotne grude. Na razmetanih zemljiških deležih so se pojavili novi posestniki, ki so odročne parcele podedovali, priženili oziroma kupili in si ustvarili lastne male domačije. Tu ne gre za predmestne vrtičkarje ali weekendske deleže, ampak za malo kmečko oziroma polkmečko posest. Iz stranskih celic matične posesti so pognale mlade jedrne zemljiške enote; po površini so navadno nekoliko manjše. Vzporedno s tako osamosvojitvijo je prišlo do nadaljnje drobitve prvotnih parcel na kulturne podparcele, na travnik, njivo, sadovnjak, pašnik oziroma stavbišče. Opraviti imamo z drugotno zemljiško razdelitvijo na grudaste grede. Sekundarna zemljiška razdelitev na grudaste grede ni osamljen primer, ampak je bolj ali manj razvita tudi v drugih gostejše naseljenih in prometu bolj odprtih katastrskih občinah Dobrnškega podolja.

Za primer naj navedemo še katastrsko občino Prelsko. Mali kmečki ali polproletarski zemljiški posestniki imajo pogosto poldrug hektar ali največ do tri hektare zemlje; večjo njivo, obrobjeno s pasovi travnikov in pašnikov, nekaj arov sadovnjaka in vinograda, vrt in stavbišče ter gozd poseduje malokateri. Navadno sta ena do dve parceli večji, druge so precej bolj skromne in po gospodarski izrabí tal pomešane. Marsikak vinograd med Janškovim selom in Prelsko se je pretvoril v travno površino, iz nekaterih obsežnejših so se razvile male domačije. Raznotere oblike številnih pritlikavih parcel ustvarjajo mozaik drobnjakarskega kmetijstva in posestnih razmer. Le na blago nagnjenih površinah nad Prelsko so še razvidne trdnejše kmetije v večjih podolgovatih njivah; zemljiško razdelitev na prvotne grude še vedno razločimo. Tudi mali posestniki imajo po nekaj združenih deležev na dveh, redkeje treh med seboj ločenih krajih vaškega zemljišča. Večkrat je stavbišče s hišo oziroma gospodarskim poslopjem na obeh straneh, na obeh parcelnih združbah. Ta pojav si pri nekaterih primerih lahko razložimo z združitvijo dveh posestnikov oziroma kasnejšim dokupom. Iz zemljiških knjig je razvidno, da so se male kmetije »kočarije« pogosto prodajale in so prehajale iz rok v roke. Zapuščinske pogodbe so zemljišče razdelile na dva, tri naslednike. Posamezni deleži so se po smrti enega člana znova združili in se

kasneje zopet delili med hčere in sinove. Take združitve, delitve, prodavanja in kupovanja so postala v zadnjih letih pogosta in so v zvezi s povečano gradnjo individualnih polproletarskih domov in njihovo gospodarsko dvoletnostjo: žena in otroci skrbijo za domač pridelek, mož pa za stalni mesečni zaslužek in socialno zavarovanje.

Ko obravnavamo razkosavanje kmetijske površine v preteklosti in sedanosti, moramo upoštevati tudi obratni proces združevanja zemljiških deležev v večje enote, imenovali bi jih zadružne komplekse. Sodobna agrotehnična dognanja lahko uspešno uporabimo le, če imamo večja zaokrožena področja kmetijskih posevov v razmeroma optimalnih pogojih. Pri tem mislimo na površje, podnebje, prst, vodne razmere, prometne poti, bližino tržišča ter na splošne strokovne in organizacijske delovne sposobnosti zadružnih gospodarstev. Na obravnavanem področju je v okviru celjske občine predvidenih za podružbljanje skupno 163,11 ha zemljišča, od tega je več kot tri četrtine obdelovalnih tal. Podružbljena zemljišča so v šestih ločenih kompleksih v katastrskih občinah: Nova cerkev, Strmec, Novake, Socka, Čreskova in Dobrna. Največja kompleksa sta v katastrski občini Nova cerkev in Dobrna, drugod nikjer ne presegajo 20 ha. V katastrski občini Nova cerkev bo treba združiti kar 166 parcel, ki pripadajo šestdesetim posestnikom. Predvidene površine zavzemajo ali nižje terase ali samo aluvialno ravnino ob Hudinji in Dobrnici. Pri večini so potrebne še večje ali manjše agro in hidromelioracije.

Poglejmo si, kako se je posest drobila oziroma združevala od franciscejskega katastra dalje. Za primer smo izbrali štiri katastrske občine, ki predstavljajo visok hribovit svet, gričevje in valovito nižino, to so: Sv. Jošt, Zavrh, Sentjanž in Nova cerkev. Število posestnikov v katastrski občini Sv. Jošt je naraslo od leta 1825 do 1879 za 35 %, od leta 1879 do 1965 pa za polovico manj; v pičem poldrugem stoletju je poraslo število posestnikov torej za 62 %. Posestni listi so se množili predvsem pri skupini malih posestnikov (do 3 ha) in to v večjem številu do leta 1879 kot pozneje. Novi posestniki so si pridobili zemljišča na južnem obrobju Paškega Kozjaka, v Brdcah, Parovžu, torej na prehodu v dolino. Nekateri so si postavili svoj mali dom na bolj odročnih parcelah večjih kmetov, ki so jih prodali ali pa zapustili svojim številnim sinovom in hčeram. Posestnikov s tremi do petimi hektari je bilo nekdanj (1825) malo, do konca prejšnjega stoletja do danes se je skoraj početverilo. Stanovitno in enakomerno je naraščalo število srednjih kmetov (5 do 10 ha), medtem ko je število večjih kmetij naraščalo počasi in še to le do leta 1879, nato pa je zaostalo (10 do 15 ha), ali celo občutno nazadovalo (nad 15 ha), tako da jih je danes manj kot pred 140-imi leti.

V katastrski občini Zavrh se je velika posest še v večji meri kosala in to že pred letom 1879, ko so nastajale mnoge male kmetije in polproletarski domovi. Še srednjih kmetov je danes manj kot v prvi polovici prejšnjega stoletja. Skupno število posestnikov se je dvignilo za 9 %. Rekord v tem pogledu pripada Novi cerkvi, saj se je število posestnikov skoraj podvojilo. Zemljo so delili predvsem proti koncu prejšnjega stoletja in po obeh svetovnih vojnah. Nova cerkev je nudila prostor in bivališče številnim malim zemljiškim lastnikom (do 3 ha), saj se je njihovo število v poldrugem stoletju domala potrojilo. Vzroke za tak porast je pripisati predvsem povečanim in podaljšanim gravitacijskim silnicam celjske industrije, ki ni mogla dati strehe vsem delavcem in uslužbencem v neposredni bližini delovišč. V zadnjem času se čutijo nasprotna težnje po individualni gradnji hiš izven škodljive dimne zavese industrijskega rajona. Ta premik nazaj k naravi omogočajo asfaltirane ceste Celje — Frankolovo oziroma Dobrna in motorna prevozna sredstva. Posestnikov s tremi do petimi hektari je nekaj več kot nekdanj, zato pa je število srednjih in velikih kmetov ostalo po prehodnem zvišanju enako (5 do 15 ha), oziroma manj (nad 15 ha).

V katastrski občini Sentjanž je opaziti stalno enakomerno naraščanje posestnih listov, tako da jih je bilo leta 1965 za dve petini več kot v prvi polovici prejšnjega stoletja. Velikih posestnikov (nad 15 ha) tu sploh ni bilo, pač pa je bila drobna posest že v začetku prejšnjega stoletja razmeroma zelo številna in se je še nadalje številčno krepila. Enako velja za kmete s površino od 5 do 10 ha, medtem ko so domačije

Lipje pri Vinski gori je tipično razloženo naselje na prigorju

s površino od 3 do 5 ha in od 10 do 15 ha po številu nazadovale. Ugodna prisojna lega na starem prehodu iz severnega dela Celjske kotline v Saleško dolino ter živahno razčlenjeno površje prigorja in podolja niso pospeševali številnejših večjih kmetij.

Kakor smo spoznali, se je v prvem obdobju zemljiška posest delila med nove male posestnike na škodo velikih kmetij. Po drugi svetovni vojni so se osnovne parcele delile na več delov po kulturah in posestnikih, prav tako pa je v nekaterih katastrskih občinah prišlo precej zemlje v last splošnega ljudskega premoženja. Na splošno se v pičlem poldrugem stoletju niso pokazale znatnejše razlike v skupnem številu parcel. Znotraj tega obdobja je bilo občutno kolebanje zlasti na goratem Paškem Kozjaku, kjer so se z drobljenjem niže ležečih velikih kmetij in celkov pomnožile parcele skoraj za tretjino. K temu naj dodamo še povprečno velikost njivske parcele, saj je njeno povečanje ali zmanjšanje lahko dober pokazatelj posestnih in gospodarskih sprememb. Pri Sv. Joštu se je povprečni njivski delež povečal v primerjavi z letom 1825 za 1 ar in to kot posledica opuščanja manjših, bolj oddaljenih ter za obdelovanje manj primernih njiv; število njivskih deležev je upadlo za 71 %. V ostalih treh katastrskih občinah se je ploščina povprečne njivske parcele zmanjšala od 14 % pri Šentjanžu do 35 % pri Novi cerkvi. Skupno število njivskih deležev je postopno naraščalo in se je razen pri Novi cerkvi izdatno povečalo.

Kot primer, kako se je razvijala na našem področju kapitalistična veleposest, naj navedemo dvojce imen Goll in Skaza. Herman Goll se je menda preselil s Koroškega v Velenje. V času, ko še ni tekla železnica proti Slovenjemu Gradcu, je upravljal pošto v Velenju, od koder so s konjskimi vpregami prevažali ljudi in blago proti severu. Leta 1916 in 1917 je kupil graščinske in kmečke posesti v Dobrni. Nato je prišlo do prodaje in zamenjave obsežnih gozdov in drugih kmetijskih zemljišč ter gospodarskih obratov med Hermanom in njegovo sestro Irmo Kamposch, posestnico v Dobrni. Z nastankom kraljevine SHS pridejo posestva pod začasno državno upravo, toda že leta 1922 nadzor umaknejo. Po menjalni oziroma izročilni pogodbi iz leta 1927 med sestro in bratom postane Herman med drugim tudi lastnik obsežnih gozdov na Temjaku in predvideni prvi kupec njenega posestva v Dobrni. Takrat je

Goll posedoval 230 ha zemlje, od tega 58 ha obdelovalne. V naslednjem desetletju je kupil še travnike, njive, pašnike, hiše v Velenju, Šaleku in drugod. Malo je bilo katastrskih občin v podolju, kjer ne bi bilo v zemljiški knjigi zapisano njegovo ime. Imel je dober posluš za denarne težave kmetov. Njegovo gospodarstvo je bilo prisotno tudi v Rogški Slatini, na Koroškem in na Zgornjem Štajerskem. — Franc Skaza iz Sela pri Velenju si je z »uspešnimi« kupno prodajnimi pogodbami med obema vojnama vztrajno pridobival zadolžena ali zapuščena kmečka zemljišča v Šaleku, v Selu, Paki in na Paškem Kozjaku. Njegova podjetnost, oprta na trgovino in gostilno, se je usmerjala predvsem na sečno lesa. Zgradil je tudi nekaj hiš in koč pod Špi-kom. Z zakonom o nacionalizaciji in agrarni reformi so postala kapitalistična posestva družbena last, veliki kapitalisti pa so se skupaj z okupatorjem umaknili iz naših krajev (45).

Ko obravnavamo posestne odnose v preteklosti, ne smemo pozabiti na kmečke služnostne najemnike, na oferje. Na Paškem Kozjaku jih sicer ni bilo toliko kot na Pohorju, vendar je bilo oferstvo v veljavi vse do osvoboditve. Veliki kmetje so posedovali 80 in več johov zemlje in so imeli razen glavnega kmečkega doma še po eno ali dve koči, kjer so prebivali oferji s svojimi družinami. Koča je bila pri tleh grajena iz kamna, zgornji stanovanjski del je bil lesen in pokrit s škodlami. Hiša, kuhinja, kamra, skromen hlev za eno kravo, par ovac, en prašič in morda še nekaj kokoši, to je bilo premoženje služnostnih najemnikov. Lastnih njiv niso imeli, pač pa jim je gospodar odredil del zemljišča, navadno na slabših krajih in košenico na bolj odmaknjenih bregih, od koder so največ na hrbtu odnašali pridelek domov. Po ustnem dogovoru je moral ofer kmetu stanovanje in zemljo odslužiti z delom pri spravljanju sena, žita, mlačvi, oranju, steljarjenju, pri pripravljanju in žganju apna in oglja, pri spravljanju lesa ipd., skupno okoli šestdeset dni. Da so se lahko preživeli, so morali oferji v preostalem času na dnino tudi k drugim gospodarjem, tako da so zase imeli kaj malo časa. Ze med obema vojnama so taki služnostni odnosi počasi izginjali. Kmetje so ponekod del zemlje s kočjo prepustili svojim otrokom, večinoma pa so kočje propadle, ker so stari oferji oziroma najemniki pomrli, njihovi otroci pa so se preselili drugam. Tu in tam so še sledovi kamnitih zidov nekdanjih koč, ki so stale bolj ali manj blizu kmečkega doma, da so bili ljudje gospodarju pri roki.

Če poskušamo ocenjevati vrednost posesti po deležu njiv v tem ali onem katastrskem razredu in se pri tem orientiramo po velikosti gospodarstev, pridemo do naslednjih rezultatov. V goratem svetu (katastrska občina Sv. Jošt) imajo mali posestniki, ki posedujejo njive, 30% ornice v petem in šestem katastrskem razredu in precej več kot polovico v najslabšem osmem razredu. Kljub temu imajo mali kmetje oziroma polkmetje razmeroma najvišji odstotek njiv v boljših prirodnih pogojih. Kakor vemo, so mala posestva nastajala predvsem na prehodu v dolino, na nižjem obrobju, od koder so imeli lastniki bliže do postranskega zaslužka. Razmeroma malo njiv (5%) imajo v šestem razredu posestniki s 15 do 30 ha zemlje, daleč najslabše obdelovalne pogoje pa imajo sicer maloštevilni kmetje z 10 do 15 ha zemlje, saj je malo manj kot devet desetih njihovih njiv v osmem razredu.

V katastrski občini Nova cerkev, kjer prevladuje valovita nižina, so razmerja med posestniki in deležem njivskih površin v posameznih katastrskih razredih nekoliko drugačna. Mali kmetje (do 3 ha) obdelujejo 38% njiv v drugem in tretjem razredu ter 16% v šestem, malenkost v sedmem razredu. Veliki kmetje (10 ha do 15 ha) imajo več kot devet desetih njiv v tretjem in četrtem razredu, v šestem in sedmem pa jih sploh nimajo. Ostali manjši posestniki imajo svoje njive razporejene podobno kot mali kmetje. Kolikšen delež obdelovalnih tal imajo posestniki v tem ali onem razredu, je odvisno najprej od splošne konfiguracije tal, od nadmorske višine, strmine, podnebja, prsti, nato pa od zemljiške razdelitve in družbenih ter gospodarskih činiteljev. Na Paškem Kozjaku so njive v petem razredu prave izjeme, večina njiv je v osmem razredu. Poljedelstvo k sreči tu ni glavna gospodarska panoga, ampak živinoreja in gozdarstvo. Mali posestniki ob Hudinji in Dobrnici so se zakopali tako na strme bregove kot v nižino. Redki pravi kmetje imajo vse njive na bolj ugodnih

krajih. Katastrska občina Zavrh je tipičen predstavnik prehoda med nižjim gričevnatim svetom in hribovjem. Večina malih in srednjih kmetov si je uredila njive v šestem in petem razredu. Pri velikih kmetih je težišče njiv tudi še v omenjenih dveh razredih, vendar je več kot dve petini njiv na slabšem svetu. Posestniki do 3 ha zemlje so se morali zadovoljiti tudi z zgornjimi, manj ugodnimi krčevinami, pododvanimi ali kupljenimi grudami. Redki so si mogli urediti dom in polja v četrtem katastrskem razredu.

TIPI KMETIJSKIH GOSPODARSTEV

Ko skušamo opredeliti kmetijska gospodarstva na tipe, to je na značilne pokrajinske kmetijsko gospodarske osnovne enote, upoštevamo neposredno ali posredno: velikost posesti, lego z ozirom na nadmorsko višino, obliko in zgradbo površja, podnebne in pedološke razmere, kmetijsko proizvodnjo, možnosti prodaje presežkov, delovno silo, stopnjo mehanizacije in kooperacije z zadrugo ter končno zunanji videz domačije.

Najprej bi se ustavili pri polkmečki obliki gospodarstva, pri posestnikih, ki jih trdni hribovski kmetje, kadar so sami med seboj, imenujejo kočarje, v dolini pa polkmete al polproletarce. Njihova posest ne presega treh hektarov, navadno pa imajo še manj zemlje. Skupno je takih zemljiških lastnikov 70 % in sicer precej več v podolju kot v hribih, kjer so možnosti za zaslužek izven kmetijstva mnogo slabše. To nam potrjuje tudi podatek, da je bilo v času kmetijskega popisa v katastrski občini Lipje in Sv. Jošt od gospodinjstev, ki so imela do 3 ha zemlje, samo šestina kmečkih, v ostalih pretežno gričevnatih, dolinskih katastrskih občinah pa je bilo takih eno tretjino. Danes je pritlikavih kmečkih gospodinjstev prav gotovo še dosti manj in bodo slej ko prej prešla v skupino mešanih. Niti v hribih niti v dolini nimajo omembe vrednih proizvodnih viškov in se morajo vdinjati še pri večjih gospodarstvih, da preredito eno kravo, enega ali dva prašička ter nekaj kokoši. Morda prodajo vsako drugo leto telička, malo mleka, prašička in kak stot sadja, če je letina. Z dnino si prislužijo denar za najnujnejši nakup. Zemljo obdelujejo samostojno s tujo vprego in orodjem. Na Kozjaku pridelajo na manjši njivi krompir in nekaj zelenjave. Kjer je več toplote in prsti, je na njivi koruza, fižol, nekaj ogonov krompirja, detelja in vrtnine. Drobna prodaja ni rezultat presežne letine, pač pa brezpogojne samoodpovedi. Kmečki dom je v hribih lesena koča z ločenim skednjem, ali pa sta hiša in hlev pod isto streho. Nižinski polkmet ima prav tako leseno ali pol zidano hišo z gospodarskim poslopjem vzporedno ali v vrsti. Bolj rožnate možnosti za življenje imajo polkmetje mešanih gospodinjstev.

Med čista kmečka gospodarstva bi po ljudski sodbi lahko šteli posest od treh do petih hektarov, to so mali kmetje. Njihova veljava je večja, ako imajo več obdelovalne površine in manj gozda. Dva do trije hektari gozda na Kozjaku ne krijejo niti domačih potreb, kaj šele, da bi računali na redno prodajo lesa. Če je površje bolj umirjeno ter ni razgrapano in izpostavljeno hudourniškim vodam, če je blizu ceste, je že možno živeti samo od zemlje, obdelata pa jo lahko dva zdrava odrasla družinska člana, brez tuje pomoči. Boljše možnosti za samostojno kmetovanje v nižjih legah nam pokaže tudi podatek, da je bilo leta 1960 od gospodinjstev, ki so imela tri do pet hektarov zemlje, v hribih komaj tretjina čisto kmečkih, v podolju pa polovico. Sestava kulturnih rastlin je v ravninskih najlepših legah bolj pestra, čeprav je težišče tudi tu na živinoreji. Kolobariti je ponekod mogoče le v okviru večje njive. Tri goveda za mleko, vožnjo in prodajo, po dva prašiča in nekaj kokoši redijo, ako je ustrezno razmerje med obdelovalno in ostalo površino. Po potrebi najamejo košnjo proti odškodnini, ali na pol. Teško ilovnato zemljo obdelujejo v hudih bregih volí, v dolini si pomagajo s kravami, ali pa jim delo opravi zadruga. Košnjo in žetev opravijo sami, pomagat jim pridejo bližnji sorodniki ali pa se sosedí dopolnjujejo. Kmečki dom je nekoliko prostornejši kot pri polkmetih, po gospodarskem poslopu in drugih pritliklinah lahko spoznamo, da je osnovna dejavnost kmetijstvo. Večkrat smo blagrovali mešana gospodinjstva blizu ceste. Njihova življenjska raven je povprečno

skoraj za razred višja kot pri čistih malih kmetijah. Televizijska antena na opekasti strehi, moped oziroma motor za vožnjo na delo, električni motor za kmetijska opravila, obnovljena zidana hiša z velikimi okni, trden skedenj, priključek na vodovod, so znamenja stalnega mesečnega zaslužka in kmetijskega dodatka. Malo kmečko gospodarstvo mora bolj ali manj računati tudi na priložnostni zaslužek, kajti drobnih pridelkov ne more prodati tako kot njegovi vrstniki v dolini. Oddaljenost od tržišča, slabe poti pa tudi višinska lega s klimatskimi zavorami na polju in pri sadju mu otežujejo položaj.

Srednja kmetija je trenutno najbolj vitalna kmetijska gospodarska enota. Pomemben kriterij pri njeni oceni je obdelovalna površina na eni strani ter število goveda in gozdna površina na drugi strani. Na Paškem Kozjaku redi srednji kmet štiri do osem goved, po dva, tri prašiče, kakšno ovco in poseduje deset do dvajset hektarov gozda, tako da ima vse zemlje skupaj okoli dvajset hektarov ali še kaj čez. Med Velenjem in Vojnikom se za trdne kmete štejejo gospodarji s skupno površino okoli deset hektarov. Koliko repov je v hlevu, ni vedno odvisno od površine kmetijskih tal, ampak v zadnjem času vedno bolj od intenzivnega obdelovanja in izrabe zemljišč. Prav srednji kmetje se radi usmerjajo k sodobnejšemu načinu kmetovanja in so si v kooperaciji z zadrugo ali samostojno nabavili že več motornih kosilnic, mlatilnic, motornih žag, škropilnic, mlinov za sadje ipd. Živino krmijo v večji meri tudi z močnimi krmili, ki jih pripravlja zadruga, polja gnojijo tudi z umetnimi gnojili. Višinske kmetije se počasneje prilagajajo splošnim gospodarskim in naglim tržnim spremembam. Njihova domena je še vedno težko govedo in les, le ta v višinah ne raste tako hitro kot potrebe. Moštnice in bobovec dušijo žejo koscem in žanjicam. Kadar pride dobra letina v goste, je trpke pijače za čez leto, drugače jo morajo kupiti. Mleka ne nosijo v dolino, ostaja v domači skledi in v koritu. Prašičev ne redijo več toliko za odkup, računajo pa na izkupiček mladih pujskov, juncev oziroma junic. Povsod imajo težave s košnjo, le da je v dolini laže dobiti mlade moške, oziroma je že več kosilnic. Delovno živino imajo povečini sami, nekaterim nižinskim kmetom zorjejo in če imajo večje njive žita tudi požanjejo zadrugi traktoristi oziroma kombajni. Domačija obstaja iz zidane ali polzidane hiše, zraven je marof, svinjak in tudi vezani kozolec. Hmeljarja spoznamo po hmeljski sušilnici. Marsikje imajo radijski sprejemnik.

Preostanejo nam še velike kmetije. Takih kmetij, kot so bile nekdaj, danes ni več. Včasih je kmet z vrha hriba komaj pregledal svoj grunt. Stari ljudje z nekakšno boječo pobožnostjo in občudovanjem omenjajo tega ali onega rajnkega gospodarja, ki je imel nad 100 johov, ducat in še več otrok in prav toliko goveda. Po njihovi sodbi štejejo med kmečke velikaše posestnike z 80 do 100 johi (45 do 70 ha) zemlje. To je recimo zgornja meja, spodnjo bi postavili pri hribovskih kmetijah pri 25 do 30 ha, pri nižinskih pa pri 15 ha. Hribovski veljak ima razmeroma malo obdelovalnih površin in velikanske gozdove in pašnike. Na njivah je v veljavi večletni kolobar, polja z žitom, krompirjem in deteljo so večja in bliže doma. V hlevih stoji 8 do 12 glav, eden ali dva konja, po dva para volov, dve, tri krave, nekaj juncev in telic, tudi v svinjaku je več krulčev. Nižinski kmet ima v primerjavi s hribovskim več molznic in pancev, hmelj, italijansko pšenico namesto resnice, koruzo, deteljo in peso. Gospodarsko naprednejši mlajši gospodarji so si nabavili kosilnice, motorne mlatilnice ali celo traktor, mlin in žago oziroma cirkularko jim žene elektrika. V hribih je težje dobiti ljudi za delo, sodelovanje z zadrugo se nanaša predvsem na pitanje goveda, les prevzema v glavnem gozdno gospodarstvo. Osnovna razlika med velikimi kmetijami se kaže v tem, ali je gospodar mlad in za delo vnet ter dovzeten za napredek, ali pa gospodarijo stari ljudje, ki so sicer pridni, a se korenito držijo starih delovnih navad. Funkcionalna urejenost kmečkega doma je zunanji izraz naprednih teženj. Se vedno je veljavna sodba, da hribovskega kmeta spoznaš po cimprovu. Hiša je velika in zidana, povečini krita z opeko, okoli nje so razpostavljena gospodarska poslopja, tako da je že od daleč vidna večja samostojnost. Tudi dolinske velike kmetije spoznaš po širini in višini skednja oziroma hleva, po vezanem kozolcu in hmeljski sušilnici, pa tudi po tem, kakšna je streha in koliko vozov je pod

streho. Naprodaj prinesejo enake pridelke kot srednji kmetje, le da v večji množini. Sestava blaga je prav tako odvisna od lege kmetije, to pa je med drugim povezano s kolobarnimi rastlinami. Znova moramo podčrtati večje pridelovalne in prodajne možnosti dolinskih kmetij.

Zavod za statistiko SR Slovenije je v letu 1966 izvedel anketo o življenjskih stroških prebivalstva v Sloveniji. Na našem območju so anketirali samo prebivalce Paškega Kozjaka, tako da ni bilo mogoče med seboj primerjati naselij ožjega hribovskega in dolinskega predela. Izbrali smo zato Orlo vas v Spodnji Savinjski dolini in del Velenja. Podatke so zbirali po gospodinjstvih: kmečkih, mešanih in nekmečkih. Nas zanimajo predvsem življenjski stroški v kmečkih in mešanih gospodinjstvih, ker lahko pri teh bolj kompleksno ovrednotimo potencialne in izkoriščene gospodarske osnove ožjega proizvodnega okoliša. Podatke navajamo s primerno rezervo, saj je razumljivo, da je njihova vrednost in uporabnost bolj relativna kot absolutna. Razen tega pri naseljih niso povsod zajeli enakega števila raznih tipov gospodinjstva. Orla vas in Paški Kozjak sta po legi, to je po nadmorski višini, po površju, pa tudi po klimi, pedološki sestavi tal in gospodarstvu, zlasti po kmetijski specializaciji, precej različna. Obema je skupna živinoreja, le da je v Spodnji Savinjski dolini večji poudarek na mleku in mladih pitancih, na Kozjaku pa na težkem govedu oziroma mesu. V Savinjski dolini je za kmeta najpomembnejši vir dohodkov hmelj, na Kozjaku pa vsaj za trdne kmete gozd. Orla vas ima avtobusno postajo 2 km stran v ravnini, zahodni del Paškega Kozjaka pa povprečno 4 km po strmih ridah in stazah. Prebivalci Orle vasi hodijo v trgovino približno 2 km, Kozjačani pa 10 km. Stanovanjska prostornina kozjaških kmetij je sicer večja kot savinjskih, toda funkcionalna izraba in urejenost prvih je neprimerno slabša. Povsod so enostanovanjske hiše, tu in tam so kmetije z vodovodom in vodnjaki. Gospodinjstvih članov je po visokih kmetijah več kot ob Savinji, pridobitvenih članov pa manj. Povprečni letni dohodek od kmetijstva znaša na eno anketirano kmečko gospodinjstvo na Paškem Kozjaku 5357 N din ali 2679 N din na enega anketiranega pridobitvenega člana kmečkega gospodinjstva. V Orli vasi znaša povprečni letni dohodek na eno anketirano kmečko gospodinjstvo 16200 N din, na enega pridobitvenega člana pa 6194 N din, to je mnogo več kot na Kozjaku. Na Paškem Kozjaku so anketirali pretežno velike kmete. Že iz tega globalnega podatka lahko zaključimo, da je vrednost celotne kmetijske proizvodnje v Savinjski dolini mnogo večja kot na Paškem Kozjaku, enako velja za proizvodno vrednost pridobitvenega člana. Na enega člana kmečkega gospodinjstva pride po anketi več kot trikrat manjši letni dohodek kot v Orli vasi. Savinjski kmet prodaja hmelj, krompir, sadje, mlade pujske, kupuje pa umetna gnojila, deloma žito, v slabih letih pijačo, plačuje traktorske usluge, obiralce, precej investira v stanovanjski standard in kmetijsko strojno opremo. Anketirani veliki kmetje na Paškem Kozjaku so prodali v enem letu 10 do 80 m³ lesa in drv, po eno tele, enega do sedem pujskov, nekaj stotov sena, nekaj deset jajc. Denar so ponekod porabili za nakup voza, drugod za motorno žago ali popravilo strehe. V enem letu je na primer devetčlansko gospodinjstvo potrošilo 100 kg pšenice in 150 kg rži, 800 kg krompirja, 15 kg fižola, 100 kg zelja in repe, 20 kg solate, 70 kg hrušk in češenj, 300 litrov sadjevca, 6 komadov perutnine, 1098 litrov mleka, 200 jajc in dva prašiča (210 kg). Veliko savinjsko kmečko gospodinjstvo je porabilo v istem času mnogo več žita, raznih vrst mesa, jajc, manj mleka pa več sadjevca, krompirja, da o drugem špecerijskem blagu ne govorimo.

V skupini mešanih gospodinjstev je bilo število anketiranih primerov bolj izenačeno. Osnovni podatki o stanovanjskih in prometnih razmerah ostanejo neizpremenjeni. Zanimivo je, da je pri mešanih gospodinjstvih na Kozjaku občutno večje povprečno število članov gospodinjstva kot v Orli vasi, a tudi pridobitvenih članov je več. Po povprečnem skupnem kmetijskem in nekmetijskem letnem dohodku na pridobitvenega člana je Orla vas še vedno znatno pred Paškim Kozjakom (za okrog 800 N din na anketiranega pridobitvenega člana). Razlika v skupnem povprečnem dohodku je rezultat večjih dohodkov iz kmetijstva pri mešanem gospodinjstvu v Orli vasi, ki ga ne morejo Kozjačani doseči niti z višjim povprečnim mesečnim zaslužkom

v industriji oziroma rudarstvu. Povprečna potrošnja živeža na enega člana mešanega gospodinjstva je povsod ugodnejša kot pri čistih kmečkih gospodinjstvih, seveda pa imajo višji prehrambeni standard in boljše mehanizacijo pri kmetijstvu tam, kjer zajema več pridobitvenih članov iz ene sklede. Primerjava med nekmečkimi gospodinjstvi ni toliko zanimiva, ker se polkvalificirani delavci Paškega Kozjaka v povprečju ne morejo meriti po dohodkih s kvalificiranimi in visokokvalificiranimi delavci in uslužbenci v Velenju. Ti imajo višje osebne prejemke, a tudi dosti višje izdatke in potrošnjo.

KMETIJSKA IZRABA TAL PO PODROČJIH

Paški Kozjak

Hriboviti svet obsega tri največje katastrske občine: Sv. Jošt, Lipje in Paka. V vseh je povprečno 88 % sveta visokega nad 500 m in skoraj več kot štiri petine površja je nagnjenega nad 3 %. S kmetijstvom se preživljata na celotnem področju komaj pičli dve petini ljudi, v katastrski občini Sv. Jošt pa celo več kot tri četrtine ljudi. Posestnikov, ki imajo več kot tri hektare zemlje, je 45 % (v Dobrnskem podolju samo 29 %). Delež pašnikov in gozda je mnogo višji kot v dolini, njiv je razmeroma manj, a so večje. Število neaktivnega prebivalstva je višje, prav tako je večja oddaljenost od gospodarskih, tržnih, kulturno prosvetnih in prometnih središč. Omenjeni dejavniki so med drugim vplivali in še vplivajo na počasnejši gospodarski razvoj in relativno nižji življenjski nivo prebivalstva. Katastrska občina Paka ima dokaj podobne razmere kot ostali dve, vendar vleče v zadnjih letih po sicer ozki dolini osvežujoč veter velenjske industrije, izpreminja način življenja tamkajšnjih ljudi in pospešuje naselitev.

Obdelovalni zemlji pripada skoraj četrtina vsega sveta, kar je nekaj manj kot l. 1825. Na njive odpade 6,6 % skupne površine, to je 32 % manj kot pred 140-imi leti. Težki obdelovalni pogoji na strminah, pičila skopa prst in beg mladih ljudi v nižino, v industrijo so govorili proti žitu, v prid živinoreji. V Lipju niso opustili oranja v toliki meri kot pri Sv. Joštu, ker je tam, zlasti na južni strani, več malih posestnikov, ki si skušajo pridelati na njivah čim več okopavin in stročnic. Do glavne ceste priVinski gori ni tako daleč in mnogi se vozijo na delo v Velenje. Tri četrtine posestnikov ima njive s površino do 1 ha, v katastrski občini Sv. Jošt ni takih niti polovica. Še bolj poudarjena je razlika pri velikosti njivskih posestnikov od 0 do 3 ha in od 3 do 5 ha; večjih njivskih posestnikov ni. Na visoko uravnanih hrbtih in manjših planotah prevladuje zemljiška razdelitev na celke. Ti so sicer zastopani tudi na platojastih obronkih, katere smo deloma priključili še k podolju, vendar tam niso prevladujoča oblika. V podrobnem se velikost njivskih deležev razlikuje tudi med katastrskimi občinami Lipje, Paka in Sv. Jošt. Odstotek njiv s površino do 5 arov in od 5 do 20 arov je precej večji v Lipju kot pri Sv. Joštu, medtem ko so njive večjih izmer, od 50 arov dalje, precej bolj razširjene na Paškem Kozjaku. Na zapadnem obrobju visokega sveta je v tem pogledu podobna katastrska občina Paka, ki predstavlja prehod med izrazito hribovskim pretežno agrarnim predelom in polagrarnim prigrorskim in dolinskim področjem. Malih njiv do 5 arov je nekoliko več kot velikih od 50 do 100 arov; v tem se razlikuje hribovje od gričevja in dolin. V katastrski občini Sv. Jošt je njiv, večjih od 50 arov, skoraj tretjina, v Paki petina, v Lipju pa komaj dobra osmina. Pri katastrski občini Lipje moremo razlikovati pravzaprav dva dela: jugozahodni polproletarski in višji kmečki del.

Kakovost kmetijske površine presojamo po že precej obledelih in statičnih katastrskih razredih. O tej stvari bi bilo treba temeljito razmisliti. Na novo bi bilo treba postaviti ocenjevalne kriterije in pri tem upoštevati mnoge dejavnike, ki v začetku stoletja še niso bili prisotni ali vsaj niso bili tako pereči. Morda bi se oprli na študijo R. Golje (64). Priznati moramo, da se na Kozjaku v gospodarskem pogledu do nedavnega res ni dosti spremenilo in da so katastrski razredi bržkone še vedno verna podoba prirodnih in ekonomskih razmer predvčerajšnjega dne. Da bi bilo ob-

davčenje zasebnega sektorja kmetijstva realnejše, so v okviru SR Slovenije leta 1965 razdelili kmetijske površine na štiri proizvodne okoliše in skušali pri tem upoštevati ekonomske, prometne, tržne in druge pogoje. Dve leti kasneje je začel veljati odlok občinske skupščine Celje, po katerem so ozemlje razdelili na sedem grup. Ko so ugotavljali, katera katastrska občina naj pride v to ali ono skupino, so jim bili za osnovo naslednji kriteriji: prometne razmere, bližina tržišča, konfiguracija terena, način obdelave zemlje in kvaliteta zemlje; ocenjevali so na osnovi avtopsije in izkušenj. Prispevka so oproščeni kraji, kjer letni katastrski dohodek od negozdnih površin ne presega 2000 N din. V to skupino spadajo kraji v katastrski občini Sv. Jošt, v žalski in velenjski občini pa katastrska občina Lipje in Paka brez Sela (52). V Lipju in na Kozjaku je 58 % njiv v najslabših dveh razredih, slaba tretjina v petem in šestem, desetina v tretjem in četrtem, v prvem in drugem razredu njiv ni.

Višinske klimatske razmere in pedološke razmere se razkrivajo pri obdelovanju njiv, v sestavi kultur, pri pospravljanju pridelkov in kolobarju. Njive so redkokje na vrhovih slemen, ker je tam malo prsti, zlasti na apnencih. Nekdaj so ljudje trdovratno silili celo na močno nagnjene senčne strani, povsod se jim je zdela zemlja posvečena za kruh. Koliko energije, znoja in volje je bilo potrebno za prgišče žita. Ponekod trava še ni izbrisala starih razorov. Okoli dve petini njiv je namenjenih žitaricam. Uspevajo na širših poljih, na razmeroma bolj položnih in sončnih ter ne preveč vetrovnih straneh. Orjejo povečini plitvo do srednje globoko, pri tem uporabljajo merjasce, izdelke vitanjskih fužin. Po kmetijskem popisu l. 1960 je bilo glede na delovno silo ravno toliko gospodinjstev deficitnih kot suficitnih, približno toliko jih je zmoglo samostojno opraviti vsa kmečka dela, oziroma so se dopolnjevali z drugimi gospodinjstvi. Zanimivo je, da so bila suficitna gospodinjstva v vseh posestnih razredih, razmeroma več pa jih je bilo pri malih kmetih in polkmetih. Delovna živina je še vedno bistven sestavni del vsake kmetije in jo v naših hribih še nekaj časa ne bodo zamenjali stroji. Delovne živine nimajo pri mešanih gospodinjstvih, ali pa vpregajo tujo in domačo živino; taki primeri niso izjeme.

Na njivah še vedno prevladuje pšenica. Visokorodne italijanke je malo in še ta se drži na bolj globoki rodovitni zemlji v nižjih legah. Stare sorte, resnica in golica, dajejo majhen pridelek, komaj 18 stotov na hektar (slovenski povpreček za leto 1966 24 q/ha). Zaradi izpiranja prstj se zgornji kraji hitro osiromašijo in je zato potrebno tam bolje gnojiti. Na visečih njivah uhaja prst neprestano navzdol in se kopiči, zgoraj pa je manjka. Ne preostane drugega, kot da nakop vlačijo z vozovi navzgor, ali pa zgornje kraje opustijo. Po zasejani površini je pšenici najbližji oves, to je osnovno krmilno žito. Koruza uspeva niže, a tudi tam bolj po sili in ne daje dobre letine. Prst je plitva, peščena, premalo je toplote in umetnih gnojil. Nekdaj so sejali več ječmena in rži. Ržena slama pride prav za skope, ali pa jo z ostalo slamo in senom pokrmijo živini. Ajde skorajda ni videti. Žito žanjejo tri do štiri tedne kasneje kot v dolini. Še vedno si pomagajo s srpi, zato je potrebno več urnih rok, domačih in naprošenih žena. Če je lepo vreme, sušijo žito kak teden v košatih ostrveh, nato ga omlatijo na domači ali sosedovi mlatilnici. Ni še tako zelo dolgo, ko so mlatiči hodili od domačije do domačije, »to je bilo trpljenja, a tudi norčij«. Podnevi so odmevali udarci cepov, po večerih pa juckanje vasovalcev, noči ni bilo. Danes se cepi le redkokje sramežljivo oglasijo po kočarijah. Leta 1960 so popisali v katastrski občini Sv. Jošt 24 ročnih in vprežnih kosilnic. V zadnjih desetih letih se je stanje nekoliko popravilo v korist motornih kosilnic. Ker še do nedavno niso imeli elektrike oziroma trofaznega toka, so si pomagali z bencinskim motorjem. Za praznik republike l. 1967 so prižgali električno luč v Parovžu, Strmcu nad Dobrno, Brdcah in v delu Brezna. Velik del stroškov so krili domačini s samoprispjevki. Posamezni večji kmetje imajo motorne mlatilnice ali vsaj boben, ob katerem je potreben še velnik in redoseja. Ponekod mlati več kmetov na skupen stroj. Otepe vržejo na marof, žito v kaščo.

Dobrih njiv je malo, zato je treba kulture pametno razporejati. Prvo leto sejejo na primer ozirom pšenico, nato zemljo pognojijo, drugo leto sledi oves, za ovsom pšenica ali ječmen, za ječmenom repa. Kmetje se pohvalijo s krompirjem in so mu

odmerili dobršen del njiv. Povprečno pridelajo 110 stotov krompirja na 1 ha in ga imajo navadno dovolj za vse leto. Fižol je mnogo bolj občutljiv za pozebo, na visokih njivah ne dozori in ga oberejo stročjega, seveda, če jih pri tem ne prehitijo divjačina. Navadno sadijo fižol med krompirjem in peso, oljaric je malo. V prejšnjih časih so marsikje imeli domače olje iz maka in lanu; mak se je na njivah obdržal le še malokje. Lan je bil pred vojno važna tekstilna surovina za domače potrebe. Domačo prehrano dopolnjujeta repa in zelje. Med krmilnimi rastlinami se uspešno vključujejo v kolobar črna detelja in lucerna, repa in korenje, precej manj je pese. Skupna površina z živinorejskimi rastlinami zavzema okoli petino njiv. Vrtovi so zaradi kokoši in divjačine ograjeni, ali pa so jim prepustili bolj pognojen kos njive blizu doma.

Travnikom in pašnikom pripada četrtnina skupne površine. Po franciscejskem katastru je bilo pašnikov v Lipju precej več kot danes, ravno obratno pa je v katastrskih občinah Sv. Jošt in Paka. Povsod se je razširil obseg travnikov in sicer skupno za 27%. Takemu naraščanju travne površine je botroval beg s hribovskih kmetij v mesta in opuščanje njiv. Domala polovica vseh posestnikov ima komaj do 1 ha travnikov. Za visok svet je to veliko, a ne pozabimo na polproletarski del Lipja in njegovo posebno razdrobljenost. Upoštevati moramo tudi obsežne pašnike. Samo 1% kmetov ima več kot 10 ha travnikov. Travniki in pašniki preraščajo skromne prepereline in večje ne morejo skriti žive skale. Prava umetnost je krmariti s koso med skalnimi čermi; pravijo, da mora kosec za to imeti prirojen občutek, podobno kot za košnjo na hudih strminah. Košnja se začne junija in traja do konca avgusta; v primerjavi z nižino kasni za dva do štiri tedne. To velja le za travnike, kjer kosijo dvakrat, medtem ko pašnike, senožeti kosijo samo enkrat sredi poletja, kadar pač zaradi žetve in koscev utegnejo. Pri košnji si navadno med seboj pomagajo. Najprej se lotijo sončnih bregov, kjer trava prej dozori. Na Ojstrici posedujejo travnike bližnji in oddaljeni kmetje. Konec julija ali v začetku avgusta se zbere v tej visoki, suhi dolini pol ducata do cel ducat moških, tako da pada trava prečno po vsej dolini. Ako je vreme ugodno, kosijo ves dan sklenjeno. Hrano in pijačo jim prinesejo žene oziroma dekleta, ki za njimi obračajo travo in jo sušijo ter s svojo prisotnostjo skrbijo za tekmovalni duh mladih koscev. Redki imajo že motorne kosilnice, drugi se zanje zanimajo. Očitajo jim sicer, da nizko, trdo in prožno travo, kot je npr. volk, samo posmukajo, in da niso primerne za grbinaste strme bregove. Toda to so le prehodni pomisleki, kajti tisti, ki že imajo lahke kosilnice, se z njimi pohvalijo. Stari, onemogli ali oddaljeni gospodarji ponujajo višinsko košnjo na pol, vendar so take kupčije dvomljive vrednosti, ker so poti po vrhah in grabnih slabe, vožnja zamudna, seno kratko in se ga zaradi tega na razritih kolovozih precej raznese, predno prispe dogovorjen del do lastnika. V cenilnem okolišu Paški Kozjak, Klanec pridelajo na 1 ha travnika 10 stotov sena manj kot v okoliših Nove cerkve, le na pašnikih je pridelek nekoliko boljši (18 stotov) (52).

Leta 1960 so redili na tem področju 440 goved, od tega 94 volov. Nimamo podatkov, da bi mogli zanesljivo primerjati, za koliko je število goveda naraslo ali upadlo v zadnjih tridesetih letih. Vsekakor so v prvi polovici prejšnjega stoletja redili skoraj polovico manj volov kot ob zadnjem kmetijskem popisu (26). Hribovski gospodarji vole nujno potrebujejo za delo na polju, za vleko iz gozda in doline, krave so za to prešibke. Nekdaj so visoko cenili težke vole in jih prodajali na domačem in zunanjem tržišču. Sedaj odkupujejo pitance, stare leto in pol, ki imajo boljše meso. Za delo uporabljajo vole, stare štiri do pet let, dokler ne postanejo okorni in pretežki za blatne, ozke ride; volov ne podkujejo. Zaradi neprestanih napornih voženj se voli ne morejo dovolj porediti, zato jih potem, ko so odslužili, prodajo nižinskim kmetom v laško, šentjursko občino ali kam drugam, da jih spitajo. Krav je nekaj več kot volov in sicer predvsem po nižjih domačijah, kjer jih v večji meri uporabljajo za delo. Močnih krav je na splošno več kot delovnih, vendar razmerje ni razveseljivo. Več kot desetletje prepričujejo agronomi in veterinarji gospodarje, da je za višinske kraje bolj primerno plemenito sivo rjavo govedo, toda ljudje so se na skromnejše pomurke navadili, jih poznajo in se le težko ogrejejo za čiste sivke

ali simentalke, ki dajejo boljši in obilnejši pridelek. V hribih so še obdržali naravni prigon. Veliki kmetje redijo šest do deset glav goveda, dva, tri vole, prav toliko krav in juncev oziroma telic. Takrat, ko je bilo doma več ljudi, so držali tudi 15 goved. Mleko porabijo doma za ljudi in živali, do ceste je predaleč in se prodaja ne izplača. Mali posestniki pasejo tudi po redkem gozdu, kjer je dovolj zeli. Po prvi oziroma drugi košnji spustijo živino na travnik ali pašnik bliže doma. Skupnega planinskega pašništva kakor v Alpah tod niso poznali, ker ni tako obsežnih planin in so domačije vse do vrhov in bliže skupaj. Poseben problem je pri nekaterih samotnih domačijah voda in stelja. Povprečno pride eno govedo na 2,3 ha travne površine, kar do neke mere ustreza splošnim razmeram, lahko pa bi bil izkoristek mnogo boljši (48). Za orientacijo navedimo še, da so leta 1966 pridelali v tem cenilnem okolišju na eno govedo okoli 130 kg črne detelje in lucerne, to je trikrat manj kot v nižinskih krajih. Govedoreja in reja druge živine bi lahko napredovala vzporedno z intenzivnejšim izkoriščanjem travne in njivske površine, večjo specifično potrošnjo močnih krmil in z izborom kvalitetne čiste pasme.

Kónj je ostalo malo (1960) in še ti nimajo perspektiv. Na večjih, laže dostopnih kmetijah jih uporabljajo za vožnje lesa in spravljanje pridelkov ter za oranje na bolj položnih njivah. Ovac je bilo nekdanj precej več kot sedaj (1960: 375 ovac). Na manjših nižjih domačijah redijo po eno ali dve ovci, na večjih in višjih pa šest do dvanajst. Otroci imajo z njimi veselje, vsi pa tople nogavice in jopice. Ovce so jezersko solčavske pasme. Pred leti so se nekateri živinorejci zavzemali, da bi domačo ovco oplemenitili z merinovko, a je vse ostalo le pri besedah. Koz je malo in jih nihče ne pogreša. Prašiče redijo pri vsaki kmečki ali polkmečki hiši in tudi pri nekaterih nekmečkih. Na eno kmečko gospodinjstvo prideta povprečno po dva, trije ščetinarji, štiri do pet prašičev redijo le redki veljaki, ki pridelajo dovolj repe, korenja, pese, krompirja, ječmena ali koruze; kupljena krmila so predraga in se reja za trg ne izplača. Tudi kokoši in jajca krijejo le domače potrebe, sicer pa jih je manj kot po dolinskih dvoriščih, kjer je več krme, zlasti koruze. Nižinski čebelarji hvalijo hríbovsko pašo: teloh, vresje, maline, borovnice, divje češnje in drugo cvetoče drevje. Skupno so pred leti (1960) našteji 12 panjev, večino s premičnim satjem.

Sadjarstvo nima takšnega gospodarskega pomena kakor v nižjih legah in mu pripada samo 3,0% skupne površine. Podnebne razmere po vrhovih in višjih planotah niso primerne za zlahtne občutljive sorte sadja. Kaparja je sicer manj ali ga sploh ni, zato pa je mraz, ki ga prinašajo hladni severni in vzhodni vetrovi v raznih inačicah, manj prijeten pojav, zlasti spomladi. Višinske razlike se opazijo v kasnem cvetenju in zorenju. Češnje cvetijo šele v drugi polovici maja in zorijo dva meseca kasneje. Zgodnjih vrst sadja ni ali le malo. Velika večina posestnikov ima sadovnjake s površino do 1 ha, v njih prevladujejo jabolane in hruške. Odstotek rodnih jablan je zlasti v katastrski občini Sv. Jošt zelo nizek. Bobovci, mošanci, ledrovke so v večini. Domala povsod se pritožujejo, da že dolgo ni bilo prave letine, da je jabolk na drevju komaj za pastirje, ali pa so tako zanikrna, da bi jih najraje prepustili mrazu in vetru. Zgornji kmetje jabolk ne prodajajo, raje jih spravijo v sode, pridelek je malokdaj tako obilen, da ga sami ne bi zmogli pospraviti. Dobro se obnesejo hruške: koroške tepke, dobrce, vinske moštнице, lesnike, pastorovke idr., teh se mraz ne prime tako hitro, pač pa se hruševce prime človeka in mu zleze v kolena. Včasih so jabolka razrezali na krlje in jih s hruškami in češpljami sušili v sadnih sušilnicah oziroma na peči. Ostala je samo še ena sadna sušilnica v Parovžu in ena v Paki, pa še ti skoraj ne rabita več svojemu namenu. Sliv in češpelj je po številu mnogo, njihov pridelek pa je skromen in najbolj hasne prekuhan v žganje. Necepljene češnje obirajo po visokih domačijah otroci konec julija in v začetku avgusta. Domačini menijo, da bi cepljene češnje ne rodile ali vsaj ne tako dobro. Spodnji kmetje na taka modrovanja gorjanov samo podvomijo. Oreh je kmečki termometer, občutljiv za pozebo se izogiblje zaprtih vlažnih dolin, a tudi na višinskem prepihu mu ne prija. Ponekod je drevo domačiji v okras, vendar bolj zaradi lesa kot zaradi sadežev. Orehov navadno ne prodajajo,

ker jih ne pridelajo toliko in so večje drobni. Prejšnja leta so jih stiskali za olje in orehove pogače pokrmili prašičem, sedaj jih hranijo zase in za sorodnike za praznike.

Vinorodne površine je vsega skupaj 5,5 ha in to v katastrski občini Lipje, v začetku prejšnjega stoletja je bilo osemkrat več. Vinogradi so razdrobljeni na majhne parcele do 20 arov, izjemoma tudi več. Vinograde so obdržali v glavnem večji posestniki, ki si z doma pridelano pijačo »sladkajo« trpljenje.

Gozd pokriva 2043 ha ali 57% skupne površine. V primerjavi z letom 1825 se je gozd razrasel na novih 24-ih ha. Od skupne gozdne površine odpade na zasebni sektor ena petina. Paški Kozjak se od Dobrnškega podolja razlikuje tako po višjem deležu gozda, kakor tudi po posestni strukturi gozdnih posestnikov. V katastrskih občinah Lipje in Sv. Jošt ima 40% gozdnih posestnikov nad 5 ha gozda, od tega je 14% takih z več kot 20 ha gozda. Komaj dobra petina posestnikov ima samo do 1 ha gozda, v Paki je takih primerov več. Gozd se je razen v Paki razširil na račun pašnikov in travnikov, ti pa so prevzeli njive. Kakor lahko razberemo iz gozdnih gospodarskih načrtov, je gozd še vedno v ofenzivi in bo verjetno počasi zasegel strme kamnite travne površine pod Basališčem, v Brdcah in Lipju. Ko opravljujemo gozdno transgresijo, naj opozorimo, da je domala vse površje višje od 500 m in precejšen del celo nad 800 m nad morjem, da je štiri petine sveta nagnjenega nad 30°, da je prst plitva in po strukturi in teksturi komaj dobra za poljedelstvo, da zaradi klimatskih razmer v zgornjih predelih hribovja uspeva trava ali gozd, manj pa poljščine. Teško bi natančno presodili, ali so povsod na našem področju absolutno gozdna tla, ali pa bi bil travnik oziroma pašnik ekonomsko bolj upravičen. Pred 100, 200 leti je imela večina ljudi v teh krajih v glavnem samo eno možnost, to je, da se ohranijo na zemlji. Če so se hoteli preživeti, so morali poiskati vsak količjak primeren prostor za njivo, travnik oziroma pašnik. Gozd so najprej posekali na bolj ali manj ravnih tleh, kjer prsti ni več odnašalo, nato so silili in grebli v strmino. Ko je industrija potrkala na vrata višinskih domačij, so se ljudje zavedli, da po starem ne morejo več vzdrževati kmetijske površine.

Po površini prednjačijo listavci, po lesni zalogi pa jih močno presegajo iglavci. Med iglavci je na prvem mestu smreka, sledijo jelka in ostali iglavci. Med listavci odločno dominira bukev, za njo hrast in nato ostali listavci. Človek je v preteklosti močno vplival na prirodno vegetacijo in njeno sestavo. Zatiral je gospodarsko manj vredno bukev in posepešal iglavce, predvsem smreko. Smrekov gozd nikjer ne dosega polovičnega deleža, tako da prsti ne kisa preveč in ne degradira. Na krušljivem dolomitu ima mestoma varovalni značaj. Jelke so v preteklosti močno izsekavali, prizadelo pa jih je tudi močno sušenje (54, 24). Bukev tvori marsikje čiste sestoje in ima absolutno prednost. S svojo veliko ekološko prilagodljivostjo izpodriva gospodarsko vrednejše drevesne vrste. Precej dobro je zastopan gorski javor, medtem ko se graden dovolj tudi z bolj skromnimi in sušnimi tli, vendar bolje uspeva v nižjih toplejših krajih. Kjer nima optimalnih možnosti, dobi krivenčasto, grmičevnato rast. Kaj radi pozabimo, da toplo in primerno vlažno vreme ne vpliva ugodno samo na travo in poljščine, ampak tudi na gozd; v hladnih višinskih krajih je proces rasti bolj počasen. Na osojnih legah Kozjaka zaostaja rast v primerjavi z dolinskim področju za 18 dni (56, 18). Gozdove manj prizadenejo pozne pomladanske pozebe, toda stalni vetrovi jim krivijo krošnje, neurja in pozni južni sneg razmajajo korenine in polomijo veje. Na ekstremnih strminah krušljivega dolomita so gozdove uvrstili med varovalne. Velika večina gozdov je v sedmem in osmem vrednostnem razredu in v tretjem in četrtem starostnem razredu; stari so torej štirideset do osemdeset let.

V preteklem stoletju so veliko lesa posekali za oglje za bližnje fužine. Kasneje si les vedno bolj pridobiva veljavo kot gradbeni material in kot surovina za kemično industrijo. Njegova cena raste. Gozdovi podaljšujejo življenje propadajočim plemiškim rodbinam in dvigajo blagostanje krajevnim lesnim trgovcem in oderuhom. Les postane menica, s katero plačujejo dolgove, nastale zaradi gospodarske krize, davkov, ženitve, zaradi sporov na sodišču, baharije, pijančevanja itd. Vse denarne

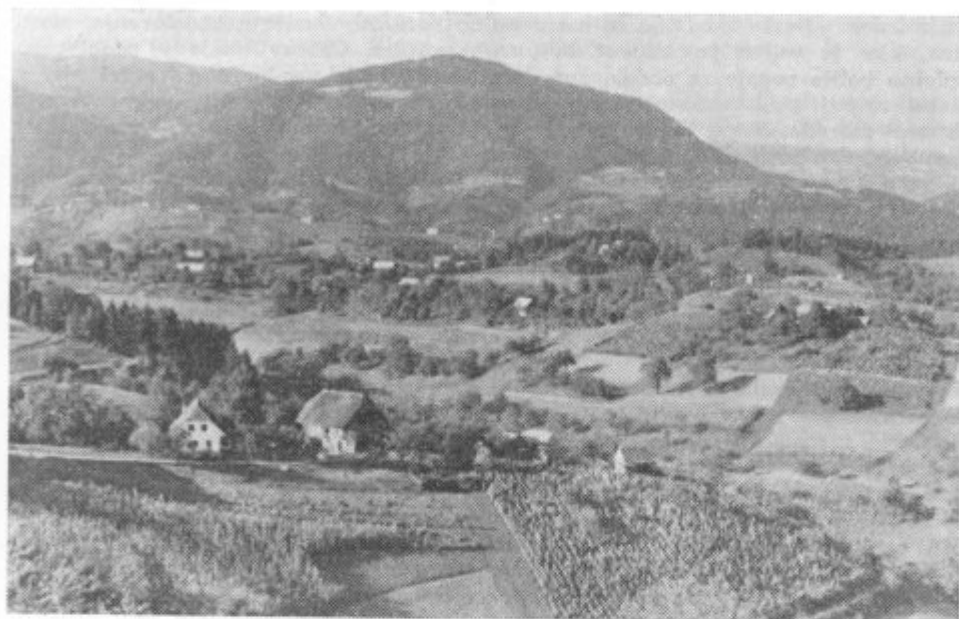
poti so na deželi vodile skozi hlev in gozd. Pametnim gospodarjem je pomenil gozd hranilnico, glavnico je hranil nedotaknjeno, izkoriščal je samo obrestni kapital. Marsikje so pred vojno, pa tudi po njej, storili gozdu silo, prekoračili so letni prirastek sestojev; ta znaša v iglastih gozdovih SLP v katastrskih občinah Lipje in Paka komaj 2,18 m²/ha, na področju vojniškega sektorja je nekaj višji (56, 53). Pred vojno so bili gozdovi, zlasti na zahodni strani, v rokah velikih posestnikov in trgovcev. Drevje so podirali v skladu z lesno konjunkturo. Večji posestniki so si lahko pri trgovini privoščili vsaj nekaj reda, tako da so sekali najboljše drevje v gozdovih svojih dolžnikov. Že vrsto let spremljajo in nadzirajo gozdni obrati rast in sečnjo tudi v zasebnih gozdovih. Označeno drevje lastniki najraje sami požagajo in spravijo, »manj ljudi, manj oči«. Če dela sami ne zmorejo, jim pomorejo sosede proti enaki uslugi, ali pa najamejo delavce oziroma jim pomaga gozdno gospodarstvo. Neredki so si omislili motorno žago za podiranje, večji in podjetni gozdni posestniki pa tudi električno žago za rezanje desk, ali vsaj cirkularko. Sečnjo opravijo pozimi, takrat imajo razmeroma še največ časa, takrat zmrznejo blatni kolovozi in lahko vlačijo les s sanmi in ga spuščajo po drčah od voznih poti. V gozdovih SLP poje žaga tudi spomladi in poleti. Kmetje so prepričani, da poletna sečnja ni priporočljiva, da škoduje lesu, da širi lubadarja, medtem ko strokovnjaki menijo, da se lahko seka v vsakem letnem času, le če se spravilo izvrši v redu. Les spravljajo ročno, s pomočjo vprežne živine, mestoma tudi s traktorjem. Kjer ni primernih gozdnih poti, tešejo namesto hlodovine železniške pragove, ali cepijo drva. Osnovni pogoj za sodobnejše spravljanje lesa so dobre gozdne ceste za traktorski in kamionski promet. Prav na Paškem Kozjaku so razmere v tem pogledu najbolj kritične. Področje je praktično skoraj zaprto. Med najnujnejšimi gradnjami v bližnji bodočnosti je nadaljevanje ceste v Parovžu vsaj do Kačnika, če že ne do planinske kočice oziroma Tanje. Vzhodna stran Kozjaka bi se orientirala na podaljšano močeniško cesto. Gozdne prometnice V. c reda bi morali vzdrževati tako družbeni kot zasebni gozdni lastniki.

Razen lesa nudi gozd tudi drugotne koristi. Že od nekdaj so žgali v kopah oglje, danes je tega malo, pač pa je pospešena zazidava hiš v bližnji okolici podžgala mnoge apnenice po vrhovih in grabnih. Kurivo pripravijo s trebljenjem in čiščenjem gozdov. Ponekod se je na pašnikih in travnikih razraslo grmičevje. Lesniko pustijo, da veje odebelijo in da jih je vredno sekati, nato jih pokurijo. Lomljenje apnenca, kleščenje vejevja in suhega drevja je težaško delo in zahteva več ljudi. Na jesen ali pomlad, ko še njiva ne kliče, se po dve, tri kmetije, ali člani skupnega gospodinjstva lotijo utrudljivega posla. Težko je vztrajati pri žareči kopi teden dni in noči. Povprečno zaslužijo pri eni kopi okrog 300.000 starih dinarjev, toda apno morajo sami dostaviti v Velenje, Dobrno, Vitanje ali kam drugam. Kadar žgejo apno za prodajo, postavijo apnenice blizu voznih cest.

V pretežno smrekovih gozdovih je stelje malo, zato jo morajo zasebniki večkrat grabiti in vlačiti iz nižjih listnatih gozdov družbenega sektorja, večkrat jih pri tem prehititi sneg. Za steljo uporabljajo tudi nasekano smrečevino. Stranski proizvod posekanih smrek je čreslovina. Gozdno pašo smo že omenili. Na senčnih vlažnih gozdnih jasah nabirajo podlessek, ki ga za izdelovanje zdravil odkupuje po razmeroma ugodnih cenah GOSAD.

Dobrnsko podolje

Reliefne, klimatske in pedološke razmere omogočajo ljudem v Dobrnskem podolju bolj pestro izrabo tal kot na Kozjaku. Površje je nižje, saj presega nadmorsko višino 500 m komaj 18% sveta. Največ visokega površja je v katastrski občini Prelska, medtem ko v Homcu, Novi cerkvi in Novakih sploh nimamo takih višin. Manj ugoden je naklon površja zlasti pri apniških holmih, a tudi peščenjaki in laporji se trdovratno upirajo bočni eroziji priliznenjenih potokov. Senčnih, osojnih strani je, razen v Črnovi, precej manj kot v hribovskih grapah in na severnih strmih pobočjih. Delež kmečkega prebivalstva znaša 43% in je po zaslugi katastrskih občin Lipje in Paka višji kot na Kozjaku, višji (71%) je tudi odstotek kmetijskih

Po slemenih so razložene kmetije, po sončnih položnih pobočjih so njive in vinogradi, na osojnih straneh pa travniki in gozdovi

posestev s površino do treh hektarov, kar smo v ustreznem poglavju že pojasnili. Pašnikov in travnikov je manj kot pri visokih domačijah, za spoznanje več je nerodovitnih tal. Po deležu aktivnega prebivalstva, po možnostih za izrabo, prodajo ter prevoz ljudi in blaga, ima podolje znatno prednost.

Obdelovalna površina zavzema 48% skupne površine, njive z vrtovi pa dobrih 17%. V 140-ih letih so njive zmanjšali skupno za okoli 17% in to v osmih katastrskih občinah, medtem ko se je v štirih njihov areal povečal. Med posebno deficitnimi katastrskimi občinami so v tem pogledu Klanec, Dobrna in Homec, med suficitnimi pa predvsem Socka. Zmanjševanje njiv je prej v korist kot v škodo, seveda le, ako opustimo težko obdelovalne njive v korist travnikov. To je sicer degradacija kulturnih površin, toda samo navidezna, kajti bolje je imeti dober travnik kot slabo njivo, zlasti še, če je poudarek na govedoreji, ki lahko daje ob manjšem številu zaposlenih in ob manjšem naporu boljši dohodek. Upoštevati moramo tudi, da ima v katastrski občini Klanec štiri petine posestnikov komaj do 1,5 ha skupne površine, da je večina njiv v petem in šestem razredu in da je dve petini gospodinjstev mešanih in nekmečkih. V Dobrnskem podolju ima blizu tri četrtine posestnikov komaj do 1 ha velike njive, četrtnina od 1 ha do 3 ha in le 1% gospodarjev ima polja s površino od 3 ha do 5 ha. Sorazmerno najmanj malih njivskih posestnikov je v katastrski občini Socka. Kmetov, ki bi posedovali več kot tri hektare njiv, v katastrskih občinah Čreskova, Lemberg, Prelska, Socka, Šentjanž in Zavrh sploh ni, a tudi v katastrskih občinah Homec, Klanec in Nova cerkev so le posamezniki. Male njive do 5 arov so izraz splošne posestne razdrobljenosti in prilagoditve na zelo razčlenjeno gričevnato pokrajino. Kjer je v bližini več možnosti za zaslužek izven kmetijstva, oziroma kjer je krajša in lepša pot do mesta, npr. v Novi cerkvi, imamo opraviti s polkmečko preobrazbo. Njivskim deležem s površino do 5 arov pripada v Dobrnskem podolju 17% njiv. Najbolje je zastopana srednja velikost njiv od 5 do 50 arov (71%), medtem ko je njiv s površino od 50 do 100 arov in več komaj 12%. V katastrski občini Nova cerkev, kjer je sorazmerno največ nižine, in v Prelski, sploh ni njiv, ki bi bile večje od 1 ha. Takšna

razkosenost njivske površine se mora nujno odražati v načinu obdelovanja, zlasti tam, kjer je velika pomešanost kulturnih površin. Čeprav imajo v podolju na splošno boljše pogoje za obdelovanje kot v višinah, je vendar dve tretjini njiv v slabši, zgornji polovici katastrske vrednostne lestvice in le 2% njiv je v prvem in drugem razredu. Nekaj dobrih njiv je v katastrskih občinah Dobrna, Nova cerkev, Lemberg, Čreskova in Klanec.

Po novem odloku občinske skupščine Celje iz leta 1967 je katastrska občina Nova cerkev v tretji skupini, Lemberg in Novake v peti, Dobrna in Zavrh v šesti, Čreskova, Klanec in Socka so v sedmi skupini. Občinski skupščini Žalec in Velenje sta obdržali štiri skupine. Katastrske občine Črnova, Prelska in Vinska gora spadajo v tretjo skupino. Na območju celjske občinske skupščine so oproščeni prispevka od katastrskega dohodka kraji: Velika raven, Vinska gorica, Homec, Zlateče, Loka nad Dobrno, Straža in Zavrh (51). Male ravnice na zaoblenih hrbtih goric, na nizkih terasah in na dnu senčnih in pred poplavami ogroženih dolin, so človeka navajale, da je na razkosanih in razmetanih njivah s strateško preudarnostjo razporejal kulturne rastline. Razporeditev kultur ni bila odvisna samo od boljših ali slabših naravnih razmer ampak tudi od družbeno gospodarskih dejavnikov. Od kmeta se vedno bolj zahteva strokovna in organizacijska prožnost, večji posluš za ritem tržnega plimovanja in ekonomskih mutacij. Pri tem je treba upoštevati tako zemljišče in kulture kot ljudi, organizacijo in mehanizacijo. Povprečno pride na 100 ha njiv 263 kmečkih prebivalcev, to je za 65 ljudi več kot na Kozjaku (stanje prebivalstva l. 1966). Aktivnega kmečkega prebivalstva je znatno manj, pri tem ponekod niso vštete gospodinje, le-te pa s šoloobveznimi otroki marsikje pridno pomagajo pri delu. Gospodinjstev brez aktivnih članov je bilo leta 1960 devet, v vseh primerih so bila to mala posestva do treh hektarov, od koder so mladi odšli po svetu, doma pa so ostali za delo nesposobni starši. Ena petina gospodinjstev je bila glede delovne sile deficitna in to predvsem na posestvih s površino nad 15 ha. Okrog dve petini gospodinjstev je imelo presežno delovno silo. Na prvi pogled se nam zdi podatek težko razumljiv, toda ne pozabimo na visok odstotek malih kmetij, kjer si dekleta in fantje iščejo dodatno delo. Stari ljudje, zamaknjeni v preteklost, težko dojamejo, da so oni nekoč lahko živeli na malem posestvu, danes pa mladi ne morejo. Včasih je bil marsikak kočar v bistvu pomožni delavec večjega posestnika. Največ suficitne delovne sile so zabeležili ob kmetijskem popisu v katastrskih občinah Socka, Zavrh in Homec. Za spoznanje več kot deficitnih gospodinjstev je bilo takih, ki so občasno potrebovala pomoč in jo tudi sama nudila drugim. Računajo, da dve odrasli zdravi osebi v trenutnih razmerah, pri mešani sestavi kultur in gospodarskih površin, lahko solidno obdelata 5 ha srednje težavne kmetijske površine; če imajo hmeljišče, potrebujejo več delovne sile oziroma mehanizacijo. Razveseljivo je zanimanje gospodarjev za kmetijske stroje. Do nedavnega je imelo traktorje samo združno posestvo, leta 1966 pa je zadruga nabavila za svoje kooperante dva mala in tri večje traktorje. Z lastnimi sredstvi si je kupilo traktorje še pet posestnikov. Možnosti za nabavo strojev je sedaj več. Kooperanti odplačujejo devizna sredstva, ki jih je vložila zanje zadruga, z vzrejo pitanih goved in tudi z delovnimi uslugami.

Na celotnem področju je bilo leta 1960 okrog tri petine gospodinjstev z delovno živino. Lastne delovne živine niso imeli mali posestniki, nekaj primerov je bilo tudi med srednjimi posestniki. Živino so dajali v najem predvsem v katastrskih občinah, kjer je več mešanih gospodinjstev, kot npr. Šentjanž na Vinski gori, Prelska, Lemberg, Črnova in Socka. Ponekod imajo pri hiši samo po eno ali dve kravi ter po enega vola. Če je krava breja, ali če ima pri sebi telička, se morajo zateči po pomoč k sosedu ali v zadrugo. Marsikje v katastrskih občinah Šentjanž na Vinski gori, Lemberg, Homec in Prelska vpregajo družno domačo in najeto živino.

Nad Gonžarjevo pečjo in v Lokah orjejo na dnu upognjene planote oziroma dolinice počez, čez dolinsko dno, na bolj nagnjenih pobočjih pa podolž, v smeri doline. Na visečih njivah orjejo z merjasci, drugod z običajnimi plugi. Prvo leto sejejo italijanko, kot podsevek korenje, ali kot jesensko setev repo, drugo leto je

koruza ali krompir, tretje leto oves ali ječmen, potem zopet pšenica oziroma detelja. Za deteljo pride znova enak cikel kultur. Med menjavo posevkov je treba prirno gnojiti.

Več kot polovica vseh njiv je zasejanih z žitom. Poglavitno krušno žito je pšenica, nanjo odpade malo manj kot polovica žitne površine. Od kmetijskega popisa se je delež visokorodnih sort pšenice, povečini italijanke, precej razširil, tako da ta v nižjih legah prevladuje. Na višjih in bolj strmih njivah, na slabši zemlji, se menda golica in resnica bolje obnese, sejejo ju tudi zaradi slame. Povprečno so poželi na 1 ha 28 stotov visokorodne pšenice (l. 1966), domače sorte so dale samo 17 do 20 stotov na 1 ha. Italijanka je bolj zgodnja in ima razmeroma trdo slamo ter ne plega toliko kot nekatere druge tuje sorte. V zgodnjem poletju naše kraje rada obiščejo neurja. Vetrovi se lovijo in valjajo po zorečem žitu, medtem ko toča brez usmiljenja klati. Pšenico žanjejo okrog 10. do 15. julija, v hribih pa v začetku avgusta. Rži je malo, več prostora ima ječmen. V vzhodnih krajih sejejo povečini jari ječmen, drugod prevladuje ozimni; hektarski donos ozimnega je za 4 stote višji od jarega (l. 1966). Oves je v vzhodnih katastrskih občinah po površini prvo žito, v zahodnih pa drugo, v obeh primerih poljedelstvo izdatno dopolnjuje živinoreja. Proso sejejo po potrebi vsako četrto ali peto leto. Ajda je občutljiva za zgodnje jesenske pozebe in se je zato v manjšem obsegu obdržala na bolj sončnih, višjih njivah.

Snope zlagajo na položnih njivah v stave, v Lokah jih polagajo v obliki šotora na vsako stran dvignjenih rant. Žito žanjejo na nagnjenih njivah s srpi, na večjih nižinskih pa z združnimi kombajni. Koliko prostora zavzame koruza, se lepo vidi potem, ko je drugo žito pospravljeno. Koruzo sadijo v čistih nasadih, ali v družbi z okopavinami oziroma stročnicami. Hibridne koruze je nekoliko manj kot ostalih sort in daje znatno višji hektarski pridelek (l. 1966 hibridna koruza 30 q/ha, v SR Sloveniji 34 q/ha). Na industrijske rastline je odpadlo okrog 4 % njiv (l. 1960). Če izvzamemo manjše nasade črnega ribeza, ki ga opuščajo tudi zaradi pogostih pozeb, je hmelj edina industrijska rastlina. Zadruga ima večje žične nasade na aluvialnih tleh ob Hudinji med Socko in Višnjo vasjo ter ob Dobrnici v Dobrni. Hmeljni nasadi so na večjih njivah še v Črnovi, na Vinski gori, pa tudi v Prški in Novakih. Po nekaj 100 rant hmelja gojijo tudi v Lokah nad Dobrno v višini okrog 600 m nad morjem. Čeprav je s hmeljem dosti dela in izdatkov in že nekaj let nima prave cene, je kljub vsemu zanesljiv vir letnega dohodka; zasebniki kooperirajo z zadrugo. Obiralci so domačini. Na zadružna hmeljišča pokličejo po potrebi tudi obiralce iz Medjimurja, iz okolice Varaždina in Bjelovara.

Pomemben delež na njivah in v prehrani ljudi in živali ima krompir. Na peščenih in bolj prodnatih tleh ga pridelajo 100 do 120 stotov na hektar (l. 1966). Fižol, zlasti kolski, je postal dragocen njivski sadež in ga je moč tudi dobro prodati na bližnjem trgu. Bob je obdržal skromen domicil le še na višjih, bolj odročnih kmetijah. Povrtnino: solato, zelje itd. gojijo v vrtovih in na njivah v glavnem le za dom. Velenje in Dobrno oskrbujejo zadružna gospodarstva, o kakšni pomembnejši orientaciji vrtnarstva oziroma poljedelstva na potrošno zdravilišča ali Velenja ne moremo govoriti. Za živino sadijo peso, buče, strniščno korenje, repo; na deteljo in lucerno ter mešanico odpadde večina čistega živinorejskega njivskega prostora.

Travna površina, pri čemer smo všteli tudi travo v sadovnjakih, zavzema dobro tretjino vsega površja. Od leta 1825 so travnike povečali za okoli 36 %, pašnike pa so zmanjšali za dobro petino. Travnike so povečali predvsem v bližnji okolici Dobrne, Lemberga in Socke; to je v zvezi z intenzivnejšo živinorejo. Delež čiste travne površine je v posameznih katastrskih občinah dokaj različen. V Homcu in Socki ne doseže niti četrte, v Zavrhu, Klancu, Šentjanžu in Lembergu pa ji pripada tretjina in več.

Mala kmečka posest izstopa tudi pri travnikih. Nad dve tretjini posestnikov ima komaj do 1 ha travnikov, četrtnina od 1 do 3 ha in samo 7 % jih ima več. Večje travnike najdemo v prigrorskih legah katastrskih občin Črnova in Novake. Parcelna razdrobljenost pri travnikih sicer ni tako negativna kot pri njivah, toda z uveljav-

ljanjem motornih kosilnic imajo veliko prednost kmetje z zaokroženo travno površino, po možnosti okoli domačije. S posredovanjem zadruga ali na lastno pest so dobili kmetje od leta 1964 do 1966 nad 50 lažjih in težjih kosilnic, primernih za ravninske in bolj bregovite kraje; v času kmetijskega popisa je bila na našem področju ena sama kosilnica. V letu 1967 je zadruga nabavila še 25 komadov kosilnic. Z lažjimi kosilnicami lahko kosijo skoraj neomejeno, tudi po hudih strminah. Motorne kosilnice so sprožile verižno reakcijo širokega obsega. Zaležejo za pet koscev, ki jih je tudi za drag denar težko dobiti, kosijo hitro, zato lahko kosimo tudi na večjih površinah dvakrat do trikrat na leto, pridelamo več krme in boljšo krmo. Ako pridelamo več krme, lahko redimo več živine, to pa prinaša večji končni dohodek. Tak je torej čudežni krog motorne kosilnice. Čas košnje se ravna po mokrem oziroma suhem vremenu. Navadno začno kositi v začetku junija, otavo pa dva meseca kasneje. Okoli hiše kosijo prilast, pač po potrebi in rasti trave. Travnike in pašnike v dolini sicer bolje gnojijo kot v hribih, vendar je polivanje z gnojnico večje vse, kar nudijo. Zaradi stiske za kosce se dostikrat zgodi, da trava prezori. Sušijo jo na tleh, s čimer izgubi mnogo hranljivih snovi. Pridetek je dokaj različen. V cenilnem okolišu Socka, Novake, Homec, Lemberg, Strmec pri Vojniku so pridelali leta 1966 na travnikih 37 q/ha, na pašnikih 13 q/ha in v sadovnjakih 25 q/ha. Na splošno pridelajo kmetje dovolj krme, po potrebi pa jo dokupijo od bližnjih dolinskih oziroma hribovskih kmetov. Še vedno je na njivah razmeroma malo krmilnih rastlin, močna krmila uporabljajo v glavnem zadrुžni kooperanti.

Na celotnem področju so po kmetijskem popisu leta 1960 redili okroglo 2100 goved. Kmetijski popis iz leta 1900 živine na našem področju skoraj ne omenja. Nekdaj so v večjem številu redili vole, danes pa mlade pitance in mlečno govedo. Brez krav ni prireje, ni mleka, ni denarja, pa tudi poljska dela bi marsikje zastala. Na vsem področju so ob zadnjem popisu ugotovili za tretjino več čistih molznic kot delovnih krav, a še vedno je absolutno število delovnih krav zelo visoko. Kjer je reden odkup mleka, je število čistih molznic naraslo, ali pa jih manj obremenjujejo z delom. Bolj kot število glav je pomembna kakovost živine. Komaj 30% goved je čiste sive in simentalске pasme, vse ostalo so križanci z boljšim ali slabšim plemenskim in pasemskim rodovnikom. Prevladujejo razni križanci s pomurskim govedom, Agrokombinata v Celju in Zalcu sta v zadnjih letih začela odločno akcijo za uveljavljanje plemenitih pasem tudi v zasebnem sektorju. S pogodbeno rejo in odkupom skušajo pri kooperantih utrditi zaupanje v sivo in simentalško govedo. Križanke dajejo letno komaj 1200 do 1300 litrov mleka, rodovniške 1800 do 2000 litrov, pri simentalkah bi lahko dosegli 2600 do 3000 litrov mleka na leto, boljše meso, večjo težo in možnosti za izvoz. Naše področje je usmerjeno predvsem v govedorejo, zato se po številu glav in kvaliteti živine ceni posestvo. To pa ni odvisno samo od velikosti posesti, temveč v večji meri od delovne zmogljivosti, strokovne sposobnosti in gospodarske prožnosti kmetovalcev. V podolju pride povprečno eno govedo na 0,85 ha travne površine, kar po sodbi strokovnjakov še zadovoljuje. Po zadnjem kmetijskem popisu je odpadlo na deteljo, lucerno in mešane živinorejske rastline komaj 17% njivskih tal. Leta 1966 je kmetijska zadruga — obrat Vojnik prodala na svojem področju cca 115 ton močnih krmil, po trgovinah celotnega področja pa še okoli 400 stotov krmil. Vojniški obrat žalskega agrokombinata se je usmeril v rejo mladega pitanega goveda, skupno jih redijo 300 komadov (april 1967).

Število konj iz leta v leto upada. Pregarja jih motorizacija v kmetijstvu, predvsem traktorji. Še leta 1960 so konje vzdrževala razmeroma številna gospodarstva, toda marsikje so imeli le po enega; takrat je bilo na našem področju skupno 85 konj. Konje so redili v vaseh ob glavni cesti, npr. na Vinski gori, v Preški, Novi cerkvi in Socki, a še v omenjenih katastrskih občinah samo po nekaj parov. Z vožnjami so furmani poravnavali davčne obveze ter si pridobivali delovne usluge malih kmetov in delavcev. Sentjanški in prelski vozniki so med drugim prevažali velenjski lignit, les iz državnih in zasebnih gozdov in drugo. Romantika furmanskega življenja se je ohranila le še v pesmih in v otožnih spominih starih

gospodarjev, konjskih mešetarjev in obcestnih krčmarjev. Neredko sta pametna konja pripeljala gospodarja domov, ne da bi se sam zavedal.

Ovce so obdržali v večjem številu v katastrskih občinah Dobrna, Čreskova, Socka in Zavrhu, a le po eno, dve, tri na kmečko gospodinjstvo. Po kočah na Klanecu in Zavrhu so pred leti našteli še nekaj koz. Prašičereja je v zadnjih letih doživela krizo. Pred letom 1964 je zadruga pospeševala kooperacijsko rejo bekonov, odkupne cene so bile ugodne, kmetje in potrošniki so se odločali za prašiče. Omenjenega leta in naslednje leto so se na široko odprle škarje, zgoraj je ostala kupna cena krmil, spodaj prodajna cena ščetinarjev, vmes pa potrošnik oziroma kmet. Kmetje so se nad tako svinjsko politiko razočarali in se obrnili h govedoreji. Ščetinarje posihmal krmijo v glavnem le za dom. Za vzrejo prodajajo mlade pujske križanih pasem, uradno uvajajo mesnat tip nemške plemenite in švedske polžlahadne pasme. Masti pri trdnih kmetijah ne kupujejo. Na bolj položnem svetu puščajo čez leto prašiče v ogrado oziroma na prosto pašo okoli hiše.

Kokošjereji nikjer ne posvečajo posebne pozornosti, zato prevladujejo najrazličnejše križanke. Nekdaj čislana in razširjena štajerska kokoš ima malokje primat. Kokošje farme so odločilno posegle na mesna tržišča in uspešno konkurirajo kmečkim kljunom, ki imajo pri sladokuscih še vedno prednost. Jajca porabijo doma, v času zbornega kokodakanja pa jih ponudijo tudi mestnim gospodinjam. Skoraj ni kmečke hiše, kjer ne bi po dvorišču in gnojišču postopalo in razkopavalo vsaj ducat kokoši. Nekaj več rac redijo le v katastrskih občinah Dobrna in Nova cerkev.

Število čebeljih panjev je v zadnjih letih nekoliko naraslo, leta 1960 so jih našteli 280 in sicer nad polovico v katastrskih občinah Dobrna, Nova cerkev, Socka in Klanec. Prevladujejo žnidaršiči. S čebelami se razen kmetov ukvarjajo tudi učitelji in upokojenci raznih strok. Vneti čebelarji skrbijo, da bi ljubezen do čebel med mladino ne zamrla in ji zato vsestransko pomagajo. Še nekaj let po drugi svetovni vojni so čebele vozili na ajdovo pašo v Kidričevo, sedaj tudi čebele na železnici nimajo več popusta. Kranjska sivka najde najboljšo pašo spomladi na travnikih, zlasti na detelji, pomembno je tudi sadno drevje, kostanj in akacija. Po mnenju čebelarjev je čebel premalo za normalno oprasovanje sadovnjakov. Povprečno pride na enega čebelarja šest do osem čebelnih družin. Pridelek medu se ravna po letini, od 8 do 20 kg na panj, hribovski čebelarji so bolj medeni.

Sadovnjakom so namenili 6,6% skupne površine, razlike med posameznimi katastrskimi občinami na splošno niso velike. Po večjem deležu prednjačijo predvsem katastrske občine Homec, Nova cerkev in Novake. Posestnikov, ki imajo sadovnjake večje kot 1 ha, je le desetina in to največ v katastrskih občinah Črnova, Homec, Lemberg, Zavrhu in Nova cerkev. Sadno drevje so v preteklosti sadili na travnikih, pašnikih, na njivah, a ne vedno v urejenih sklenjenih nasadih, zato primerjava starega stanja z novejšim ne bi bila kdovekako realna. Ta ugotovitev ne velja za polpreteklo dobo, za leta med obema vojnama, ko je bilo sadjarstvo na precej višjem nivoju kot v preteklem desetletju, zlasti pa takoj po vojni. Med vojno so sadno drevje zanemarjali, mnoga drevesa so ostala nerodna zaradi starosti in zaradi raznih škodljivcev. Že več let nazaj so dievje škropili, toda ne vsi, tako da trud nekaterih ni bil uspešen zaradi brezbržnosti drugih. Sadnih škropilnic je razmeroma malo. V zadnjih letih opravlja zadruga obvezno škropljenje proti raznim ušem, cvetožeru in kaparju, tako da so kaparja že precej zatrli. Še vedno pa se najdejo ljudje, ki se škropljenju izognejo in s tem omogočijo nadaljnji obstoj in razvoj škodljivcev. Staro in okuženo drevje postopoma sekajo in zasajajo mladiče, vendar kakšne širše enotne akcije v tem pogledu ni, vsak pač dela po svoji pameti, kakor ve in zna. Dobrega gospodarja spoznamo tudi po pomlajenem, negovanem sadovnjaku. V letih od 1952 do 1958 je zadruga uredila tri večje nasade jablan in sicer v Strmcu, Vojniku in Dobrni, skupno površino so kasneje skrčili za ca 8 ha, tako da je ostalo še 22 ha novih srednje debelih nasadov jonatana, zlate parmene in drugih žlahtnih sort.

Jablane imajo vodilno mesto v sadovnjakih tako po številu dreves kot po vrednosti pridelka. Velika večina sadovnjakov meri komaj do 20 arov, navadno se

držijo okoli hiše ali na sončnih straneh blizu domačije, ponekod so zasadili drevesa v eni vrsti ali dveh vrstah na travnih pasovih med njivami, ali na močno nagnjenih bregovih, da bi zaustavili polzenje zemeljskih plazov. Marsikako vas oziroma zaselek lahko vidimo le, dokler drevje ne ozeleni. V katarstrskih občinah Zavrh, Creskova in Prelska je malih sadovnjakov (do 20 arov) 72% do 90%. V omenjenih krajih skoraj ni posestnika, ki bi imel sadovnjak večji kot 1 ha, tudi drugod je takih sadjarjev največ do pet.

Ena izmed slabosti sadovnjakov, posebno velja to za jabolane, je velika pisanost sort, mnogi niti ne poznajo vseh sort, ki jih gojijo. Bobovec, mošancelj, kanada, kosmači so najbolj razširjene starejše sorte, v mladih nasadih je več jonatana in krivopeclja. Mladike kupujejo največ v Mirošanu pri Zalcu. Nekdaj so imeli npr. v Hrašah v Zg. Razdelju svojo drevesnico. Predvsem vzhodni del našega področja je bil poznan po dobrih namiznih jabolkih. Jabolane uspevajo sicer povsod, vendar jih moti mokrotno ilovnato dolinsko dno, pogosta megla in česte poplave. Položna pobočja in slemena goric, primerna prst, sončne in zračne strani nudijo ugodne razmere za intenzivno sadjarstvo. Vzhodne katastrske občine so po številu rodnih jablan na 100 prebivalcev bolj bogate kot zahodne. Leta 1960 je prišlo v katastrskih občinah Nova cerkev, Novake, Lamberg in Socka 580 do 780 rodnih jablan na 100 prebivalcev, drugod je bilo razmerje slabše. Okoli Strmca začno cveteti jabolane v povprečnem letu v zadnjih dneh aprila in v začetku maja; važna je seveda tudi sončna ali senčna lega. Zgodnjih jabolok je na splošno malo, ni jih vredno gojiti, ker zgodnje cvetje rado pozebe, pridelek je majhen, sadje ne počaka, dve, tri košare se kmetu ne izplača nositi do oddaljenega trga. Pridelek jabolok je zelo različen ne samo od kraja do kraja ampak tudi od leta do leta. Ljudje menijo, da se je pri sadju ustalil štiriletni kolobar. V cenilnem okolišu Socka, Lipa, Novake, Homec, Nova cerkev, Lemberg je leta 1966 rodila jabolana povprečno 5 kg poznih sadežev, v Dobrni, Creskovi in Zavrhu pa 20 kg (52). Kmetje kaj radi prepuščajo vso odgovornost za dobro ali slabo letino izključno vremenu. Kadar je rodna jesen, obirajo srednje pozna in pozna jabolka od druge polovice septembra do 20. oktobra. Slabše vrste jabolok zmeljejo in stisnejo v jabolčnik. Sadno stiskalnico imajo domala pri vsakem kmečkem domu.

Zlahtnih hrušk je malo. Po številu dreves so slive in češplje na drugem mestu. Nikjer ni čistih nasadov, držijo se za hišo, vrtom, na meji med njivo in travnikom, na pregibih pobočij, na sončnih, a tudi polsenčnih krajih. Pred leti so naštel le še pet sadnih sušilnic. Češnje imajo pri vsaki kmetiji, vsaj po eno drevo. Kadar dobro rodijo, jih ženske spotoma prodajo kakšno košaro v Velenju, Dobrni in Celju. Višnje so zelo redke. Marelice in breskve se držijo nižjih prisojnih in bolj zavetnih krajev, v zatišju hiš oziroma vinograda. Rodnih orehov je razmeroma najmanj v katastrskih občinah Creskova, Nova cerkev, Črnova in Šentjanž, bolje uspevajo na zračnih, položnih terciarnih goricah na Klanecu, v Zavrhu, Socki in v Dobrni. Črni ribez preganjajo pozebe, nizke odkupne cene in visoki pridelovalni stroški, zlasti obiranje.

Vinogradi zavzemajo 0,50% skupne površine. Manj kot 1 ha obsegajo v katarstrskih občinah Dobrna, Nova cerkev, Novake in Črnova. Ako primerjamo današnjo vinorodno površino z letom 1825, ugotovimo, da se je skrčila za 227 ha oziroma za 85% in to največ v korist travnikov in pašnikov ter deloma v korist gozdov. Vinograde so opustili predvsem v katastrskih občinah Klanec, Lemberg in Novake. Vzrokov za to je več. Ostareli vinogradi niso dajali več zadovoljivega pridelka, prevladuje hibridna trta šmarnica, obdelovanje je primitivno in zato drago, manjka poceni delovna sila. Toča in pozeba sta po vojni večkrat zahtevali svoj davek, bilo je veliko dela in stroškov, a malo pridelka. Mnogi vinogradniki so obdržali le po nekaj arov vinogradne površine, nad 1 ha nima nihče. Za senco in pokušino so pri nekaterih hišah razpeli brajdo, ponekod so jo zasadili tudi na sončnem kraju travnika. Vino in sadjevec hranijo v kletih pod hišo, zidanic skoraj ni več.

V Dobrnskem podolju je gozda sicer manj kot na Kozjaku, vendar še vedno pokriva 47% skupne površine. Med posebno gozdnatimi katastrskimi občinami so

Prelska, Črnova, Čreskova, Novake, Socka in Dobrna. Pred domala poldrugim stoletjem je bilo gozda za preko 70 ha več kot sedaj. Prizadete so bile predvsem obsežne gozdne površine v katastrskih občinah Dobrna in Homec, medtem ko se je v Socki zelo razrasel. Razen graščinskih posestev, ki so jih z dolgo roko upravljali plemiški lastniki, so ogromne gozdne površine pripadale kapitalističnim veleposestnikom v Velenju, Selu in Dobrni; po nacionalizaciji in agrarni reformi so prišli v sestav SLP in predstavljajo 16 % skupne gozdne površine. SLP ima največ gozdov v katastrskih občinah Dobrna, Lemberg in Socka. Gozdarji so ugotovili (l. 1964), da gozdna površina po katastru ni v skladu z dejanskim stanjem, vendar pozitivna oziroma negativna odstopanja na našem področju ne presegajo 10 ha. Sestava gozda je podobna kot na Kozjaku. Med iglavci je najbolje zastopana smreka. Bor je ekološko skromna vrsta, ugodne pogoje ima predvsem v katastrskih občinah Nova cerkev, Novake in na spodnjih dolomitnih legah v Paki. Bukev je v nižini razmerno manj kot po višjih hribih. Mnogo več meliorativnih sposobnosti kot bukev ima beli gaber, ki s svojim obilnim listjem daje osnovo za dober humus in ostaja v dolini (54, 26). Večina sestojev je srednjedobnih, pogrešamo mladih, enodobnih in zrelih. Zdravstveno stanje sestojev je zadovoljivo. Od časa do časa se poveča napad lubadarja, vendar ne povzroča hujše škode, enako velja tudi za rdečo gnilobo na smreki (54, 32). Gozdarji ugotavljajo, da je kakovost sestojev na splošno slaba, primanjkuje plemenitega drevja, ki bi predstavljalo jedro, nosilce prirasta v sestojih. Vzrokov za tako slabo stanje je več. Nega v zasebnih gozdovih se je začela šele pred nekaj leti, zato še sedaj ni pravega strokovnega nadzora in poglobljenega dela. Skrb za gojitev so v glavnem omejili na pogozdovanje, večkrat z neustreznimi drevesnimi vrstami. S preveliko in nestrokovno sečnjo pred vojno in nekaj let po njej so porušili naravno ravnotežje med prirastkom in izkoriščanjem. Več škode so utrpeli gozdovi v bližini oskrbovanih prometnic. Puščali so nekvadratne listavce z ogromnimi krošnjami, ki dušijo kvalitetnejšo prirast in kvarijo debelinsko strukturo sestojev; njihov les je primeren le za drva, a s sečnjo predolgo odlašajo. Povprečen letni prirastek sestojev je nizek in znaša 3,7 m³ na hektar (54, 29). V zasebnem sektorju vojniške gospodarske enote najbolj priraščajo sestoji v katastrskih občinah Lemberg, Dobrna, Novake in Strmec (54, 29).

Doslej so kmečki gospodarji sekali drevje po potrebi in uporabi lesa. Večkrat so padli najlepši primerki, ne pa za sečnjo najbolj potrebni. Tak način izkoriščanja gozdov je značilen za kmečki prebiralni način gospodarjenja in je po mnenju strokovnjakov za kmeta kljub vsemu še najbolj sprejemljiv. Ne zahteva pretirane nege, veliko časa in strokovnega znanja, daje pa ob primerni negi kvaliteten pridelek. V zadnjem času se znova porajajo pri izkoriščanju gozda socialne razlike, zlasti med malimi in srednjimi posestniki v čistih kmečkih oziroma mešanih gospodinjstvih. Kmet plačuje vse potrebe in dolgove s kmetijskimi pridelki, predvsem živino in lesom, medtem ko sosed plačuje davke z industrijskim delom.

Pomembno vprašanje pri intenzivnem gozdarstvu je gostota cestnega prometa, predvsem produktivnih prometnic, ki neposredno vplivajo na pravilne stroške. Gozdarji štejejo za optimalno gostoto 3 km/100 ha; v bivšem celjskem okraju je bila zaradi posebnih razmer nižja in je znašala 2 km/100 ha (54, 13). Pri izračunu so upoštevali gozdne ceste, kamionske ceste z izogibališči, gozdne ceste za vožnjo z gumarji in traktorji ter gozdne ceste, po katerih lahko vozijo z navadnimi vozovi in so bolj utrjene. Na območju vojniške gospodarske enote, brez katastrske občine Sv. Jošt, kjer so razmere skrajno nezadovoljive, znaša povpreček 1,9 km/100 ha.

Leta 1966 so v zasebnih gozdovih celotnega vojniškega sektorja posekali ca 22.000 m³ lesa, v gozdovih SLP ca 2500 m³, polovica je bila iglavcev. Ker so potrebe po lesu ta čas sorazmerno velike, je posek še vedno za 12 % višji kot predvideni letni etat. Večino lesa predela industrija, celulozni les predvsem tovarna papirja v Krškem. Veliko mehkega in trdega lesa predelajo v lesno industrijskem kombinatu Savinja v Celju in v Višnji vasi, nekaj jamskega lesa kupi premogovnik Huda jama pri Laškem, ostalo gre za lokalno potrošnjo (55). Na področju gozdno gospodarske enote Velenje prodajajo les iz gozdov SLP, pa tudi iz zasebnih, skoraj izključno

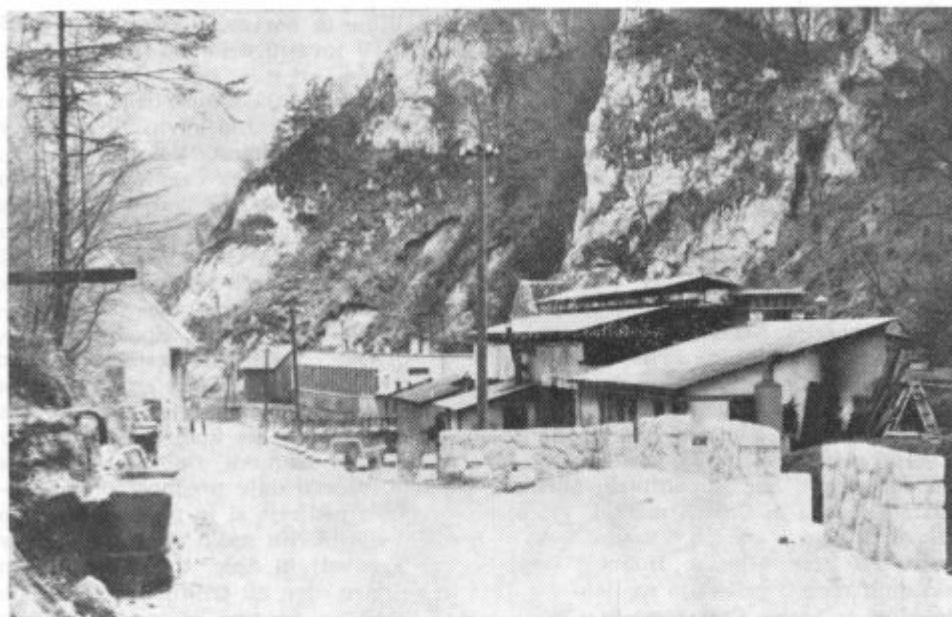
lesno industrijskemu kombinatu Šoštanj, jamski les pa rudniku lignita Velenje, ki kupuje tudi hlodovino in ima za svoje potrebe lasten polnojamernik. Les prevajajo od nakladišča do predelovalnih obratov tovornjaki. Izvoz lesne surovine iz Saleške doline je minimalen (56, 39). Gozni obrat ima na našem področju devet delavcev, vsi so domačini.

Stranski gozdni pridelek so gobe, nabirajo jih povsod za domačo prehrano, nekateri tudi za prodajo. Borovnice obirajo otroci in žene malih gospodarjev, da si prislužijo postrani še kakšen tisočak. Gozd zaposluje in preživlja posredno ali neposredno vse gozdne posestnike, lovce privlači divjačina, druge zopet mir in svež zrak.

OBRT IN INDUSTRIJA

Pred vojno je imela obrt pomembnejšo vlogo kot danes. Samostojni obrtniki so v večji meri izdelovali obleke, obutev, pohištvo, vozove, kovali, zidali, žagali, tesali itd. Industrijska serijska proizvodnja je marsikako obrt zatrla oziroma omejila, marsikje pa smo obrt z davčnimi ukrepi skoraj zadušili in se še ni prav opomogla; to velja za podeželje, kjer so nekatere stroke skoraj že izumrle. Morda najbolj tipično za naše gozdno področje je bilo žagarstvo in tesarstvo. Vedno teže je dobiti na hribovsko kmetijo tesarje in krovce, da bi zgradili ali popravili streho hiše ali hleva. Če si hočeš umeriti obleko, moraš do krojača v Dobrno, Velenje, Vitanje ali Strmec. Šiviljo še najdeš, in če je treba, pride tudi na dom. Težko je, ako se polomi voz, sesede kolo, kolarja pa ni blizu. Marsikaj si mora človek sam napraviti, zato so izdelki večkrat obaltni. Sodar ti zlepa ne verjame, da nimaš pijače kam vlivati. Redki so mlinarji. Danes vozijo ali nosijo žito večinoma v Višnjo vas. Malokje še meljejo v starih potočnih mlinih, če pa še, se kolesa vrtijo le za dom in morda še za sosedo. Nekateri kmetje so si sami uredili električne mline. Več čevljarjev, zidarjev, frizerjev in drugih poklicev je ob glavnih cestah. Pred vojno je bil na njivah tudi lan, trli so ga in prejo nosili v Šentflorjan k tkalcu, da je naredil platno, brisače in rjuhe. Koliko smeha je bilo s pezdirjem! Kolovrat poženejo, ko je zunaj sneg in ko celo utrjene otroke zazebe v noge. Domače volnene nogavice in jopice so bolj trpežne kot kupljene. Na cokle gledajo v dolini večkrat s posmehom in se jih sramujejo kot umazanih plenč, na višjih domačijah pa so lesnače še vedno najbolj praktična obutev za delo okoli hiše in hleva. Po kočah so še ljudje, pa čeprav jih je že malo, ki delajo cokle, grablje, koše, brezove metle, a to le takrat, ko ni donosnejšega opravila. Lončeno posodo lahko dobite pri lončarju v Vojniku.

Prvi začetki rudarstva in industrije sežejo na celjskem področju v 18. stoletje, kar je v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami, npr. Gorenjsko, precej kasno. Zgodnja industrija še ni uporabljala premoga, ampak les in oglje, zato so izkoriščali rudo predvsem tam, kjer so bili na razpolago prostrani gozdovi. Pomembno železarsko področje je bilo od leta 1724 dalje v Mislinjski grapi. Lastniki so se menjavali. V drugi polovici 18. stoletja so zgradili modernejši plavž, v katerem so topili železovo rudo z Ribnice in Kozjaka. Železovo rudo so prevažali tudi iz Škal pri Velenju; škalska in kozjaška železova ruda ni bila kaj prida, preveč sta bili pomešani z glino. Železo so prodajali v Italijo. Ko je začelo zmanjkovati ribniškega magnetita, je baron Žiga Zois začel leta 1790 kopati železovo rudo (siderit) pri Vitanju in nakupoval bližnje gozdove. Štirideset let kasneje je ruda pošla in plavž je za nekaj let ugasnil. Pozneje so železovo rudo dovažali iz skromnih ležišč pri Galiciji in Zeleznem in iz Razborja pri Slovenjem Gradcu. Med leti 1839 in 1846 so odkrili nova nahajališča železove rude na Kamenem hribu in v Črešnjicah ter v Glozah pri Konjicah. Novi lastnik Bonazza si je pridobil tudi svinčeni rudnik na vzhodni strani Šentjungerte in dva majhna premogovnika pri Sv. Florjanu pri Sp. Doliču in v Spodnjih Zrečah pri Konjicah. Za plavž so potrebovali mnogo lesa, oglje so odkupovali tudi od kmetov. Fužine jim je gnala Mislinja. Rudna nahajališča so se kmalu izpraznila, tako da so konec sedemdesetih let kopali le še v dveh jamah v Paki pri Velenju in v Studencih (22, 54).

Tovarna kovinskih izdelkov in livarna Vitanje

Zanimivo je, da je celjska cinkarna naročila ponovno geološko in mineraloško raziskovanje apniških in keratofirskih plasti na področju Šentjungerta pri Galiciji in Zavrhu. Raziskave, ki so še v teku, so odkrile nahajališča svinčenega sijajnika, pirotina in cinkove svetlice. Po prvi orientacijski oceni je v cinkovi in svinčeni rudi 5% do 7% kovine (6).

Proizvodnjo železa je ob koncu 19. stoletja zamenjala lesno predelovalna industrija. Jožef Steinauer in Janez Mihael Winkler sta sredi prejšnjega stoletja zgradila železarno ob Hudinji, v soteski malo pred Vitanjem. V njej so kovali predvsem kovano poljedelsko in obrtno orodje, ki ga oblikujejo še danes (22, 55). Stare železarne v naši neposredni bližini so prenehale, še preden bi se mogle prav razmahniti. Vzrokov za to je več. Pomanjkanje obilnejših zalog plemenite železove rude, slaba prometna povezanost z večjimi mestnimi središči, prekomerna neracionalna sečnja gozdov, pomanjkanje črnega premoga za koksanje idr. Les postane pomemben ne samo za kurivo, temveč kot gradbeni material in surovina za lesno industrijo. Za nekaj časa se je naselila v graščini Dobrnica pivovarna, ki pa ni imela nikake zveze s kasnejšimi modernimi pivovarnami v Celju ali Laškem (22, 64). Na prehodu v sedanje stoletje so marsikje v Dobrnskem podolju žgali zidno opeko za dom.

Stare nerentabilne venecijanke so na našem področju prenehale, ostali in razširili so se lesno industrijski obrati v sosesčini, v Vitanju, Šoštanju, Velenju in predvsem v Celju. LIK Savinja v Celju ima podružnični obrat v Višnji vasi, kjer žagajo les v polizdelke in izdelujejo iz starega odpadnega papirja grobi ovojni papir. Obrat zaposluje 51 ljudi. Leta 1966 so razžagali ca 1600 m³ lesa, predvsem smreke iz pohorskih in kozjaških gozdov. Papirnica je v istem letu ustvarila 700 ton papirja, odpadni papir jim zbirata DINOS Ljubljana in Surovina Maribor. Papir pokupijo večja industrijska in trgovska podjetja v Sloveniji. Že omenjena vitanjska kovačnica je sprva imela eno, nato štiri vodna kladiva. Okupator je preselil stroje in ljudi v ruško železarno. Po vojni je stara kovačnica znova začela z delom in se naselila na Fužinah. Leta 1951 so ji prizidali malo livarno za sivo litino. Tovarna kovinskih izdelkov in livarna Vitanje proizvaja kladiva vseh vrst, orodje za kleparje, pečarje,

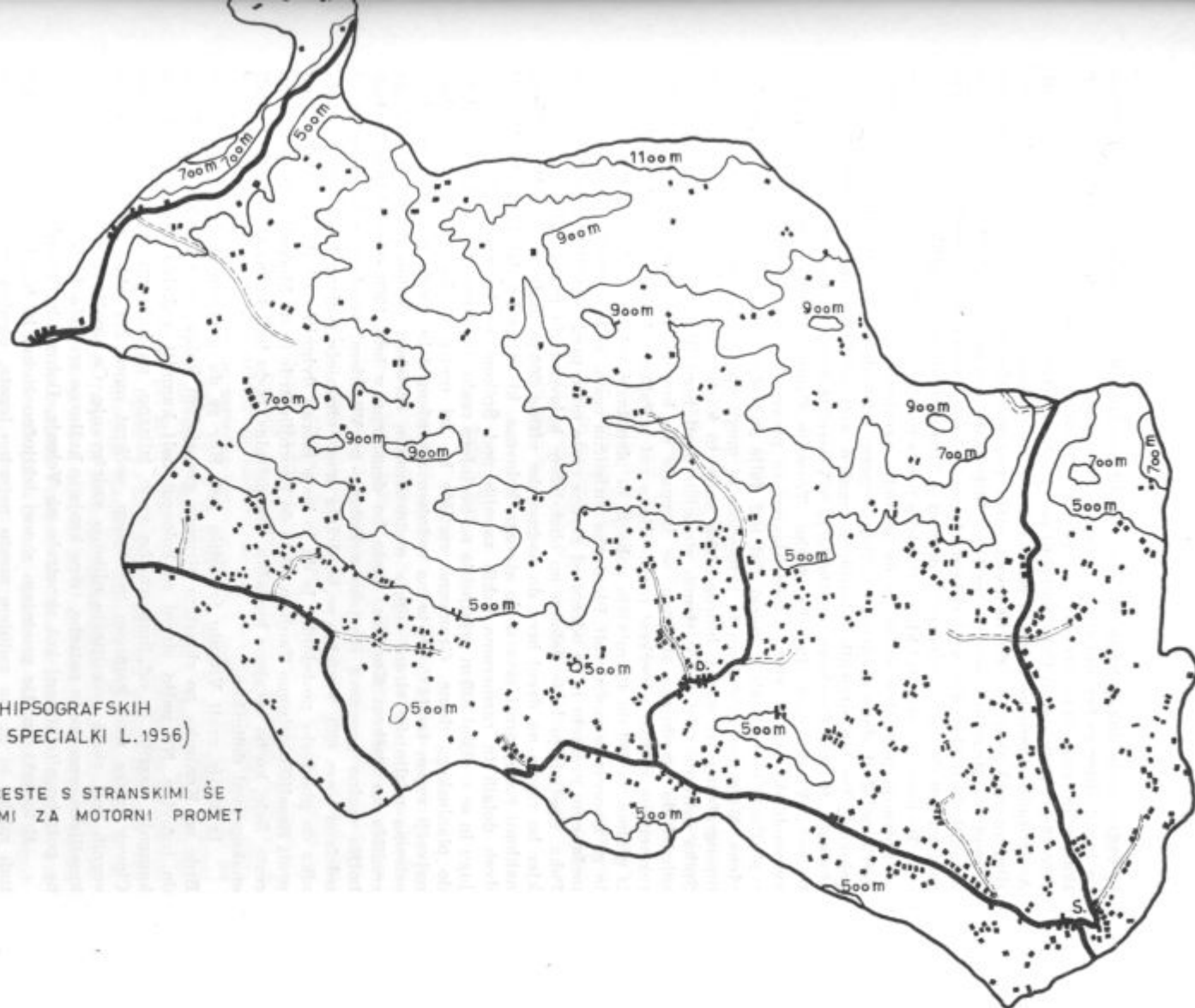
krampe, okopalnike, osipalnike ter odlitke sive litine in barvastih kovin. Leta 1965 je znašala proizvodnja 786 ton orodja in odlitkov. V tovarni dela 150 ljudi (l. 1966), od tega je 20 žensk (58, 19).

Z našega področja odhajajo ljudje na delo v naslednja industrijska podjetja: LIK Savinja Celje in Višnja vas, Cinkarna, EMO Celje, Tovarna kovinskih izdelkov in livarna Vitanje, tovarna volnenih odev Škofja vas, rudnik lignita Velenje, Gorenje, Chrom metal v Velenju. Na osnovi zbranih podatkov se je na celotnem področju povečalo število v industriji in rudarstvu zaposlenih ljudi od leta 1961 do decembra 1966 za okoli 5%. Premogovnik v Velenju zaposluje okoli 40% vsega aktivnega industrijskega in rudarskega prebivalstva, sledi mu Cinkarna, Gorenje, EMO in LIK Celje s 34 do 68-imi delavci; v ostale tovarne hodi 10 do 21 delavcev oziroma delavk (40). Meja med velenjskim in celjskim industrijskim območjem poteka skozi naslednja naselja: Paka, Paški Kozjak, Strmec nad Dobrno, Klanec, Spodnje Brdce, Zavrh, Vrba, Dobrna, Pristova, Lokovina in Črnova. Večjih interesnih disonanc glede delovne sile ni, čeprav pride na vzhodu do medsebojnega prepletanja celjskega in velenjskega industrijskega območja. V Strmcu nad Dobrno je premogovnik privlačnejši kot EMO, v Brdcah sta si oba enaka, čeprav sta komaj zastopana, v Zavrhu pa so celjske tovarne nadvladale velenjskega tekmeca. Dobrna se obrača na obe strani, ker je pač blizu občinske tromeje, vseeno daje prednost premogovniku, Gorenju in Chrom metalu. Vitanjsko kovinsko podjetje si je poiskalo delovno silo predvsem v okolici Vitanja, torej v konjiški občini. Na naših tleh seže njegov vpliv do Brdc, Klanca, Holmca, Polž, Socke, Trnovelj in Selc, toda tudi iz teh skrajnih naselij prihajajo na delo v fužine le po eden, dva ali trije delavci, več jih je edino iz Socke. Premogovnik, Chrom metal, Cinkarna, tovarna kovinskih izdelkov v Vitanju, LIK Celje z obratom v Višnji vasi zaposlujejo predvsem moške, v ostalih tovarnah so v večjem številu zaposlili tudi ženske; večinoma so to mlajši ljudje. Zeleč dobiti industrijski dinar in ohraniti kmečki dom, so se kmečki ljudje vključili med proletarce oziroma polproletarce, spremenili so se v gospodarske mulate. Kmet diha z zemljo, s soncem, z letnimi časi, živi od setve in žetve, rudarja pa hrani v premogu akumulira sončna energija. Kopljejo jo pod zemljo brez ozira na sončni vzhod ali zahod, na pomlad ali jesen, na košnjo ali mlačev. Dvojno opravilo na različnih delovnih in časovnih frekvencah povzroča občasne zadrege bodisi v podjetju ali na kmetiji. V zadnjih letih so nekaj takih kmetov — rudarjev odpustili.

Največ delavcev, to je od 22 do 50, je doma v Socki, na Vinski gori, na Paškem Kozjaku, v Lipju, v Prelski, v Strmcu pri Vojniku in v Paki. Iz Lokovine, Straže, Vrbe, Čreskove, Janškovega sela, Strmca nad Dobrno, Pirešice, Polž, Klanca, Hrenove, Zavrha, Razdelja, Zlateč, Trnovelj pri Socki, Črnove in Lopatnika potuje dnevno na delo 5 do 15 ljudi, iz drugih krajev se vozijo v Velenje, Celje in v Vitanje 1 do 4 ljudje, samo iz Landeka, Velikih raven in Loke nad Dobrno ni nikogar. Delo opravljajo večini v dveh izmenah, ponekod tudi v treh. V Velenje se vozijo z delavskimi avtobusi. Nekateri se vozijo še s kolesi, toda takih je že malo, ker jih dolga vožnja v Celje utruja, nabavili so si mopede. V zadnjih desetih letih se je preselilo z našega področja za stalno v Velenje okrog trideset rudarskih družin.

PROMETNA POVEZANOST PODROČJA

Ze pri orisu prebivalstva smo navedli, da je na vzhodnem robu našega področja vodila v rimski dobi važna cesta iz Italije skozi Celeio proti Virunumu na Koroškem in proti Petovli na subpanonsko stran. Približno v isti smeri je speljana tudi današnja cesta Ljubljana—Maribor in cesta ob Hudinji. Kasnejšega datuma je cesta ob zgornji Paki skozi Hudo luknjo. Pomembnejša je še cesta Višnja vas—Dobrna, ki so jo pred leti asfaltirali in se kot makadamska vozna pot nadaljuje do Črnove. Področje Paškega Kozjaka, Vitanjskega in Dobrnškega podolja je v obliki deltoida razmeroma dobro povezano s cestami drugega in tretjega reda. Poti se držijo hudo-urniških potokov, speljali so jih skozi soteske tako, da sta njihova modernizacija

NASELJENOST PO HIPSOGRAFSKIH
STOPNJAH (PO JUG. SPECIALKI L.1956)

 GLAVNE CESTE S STRANSKIMI ŠE
PRIMERNIMI ZA MOTORNI PROMET

 NASELJE

 700m IZOHIPSE

0 500m 1km 2km

in vzdrževanje dokaj draga. Zaradi pogostih poplav jih voda rada izpodjeda posebno na krajih, kjer so bregovi struge neposredno stikajo s cestiščem. Potrebne so zaščitne škarpe in vsaj delna regulacija potokov. Take varnostne ukrepe so izvedli leta 1965/66 pri Dobrnici in Paki, potrebni pa bi bili vsaj trdnejši ščitniki tudi pri Hudinji. Asfaltiranje dobrnske ceste in ceste Dravograd—Velenje—Celje je odprlo večji tranzitni promet skozi to, do nedavna malo poznano slovensko pokrajino. Seveda bo promet na stranskih poteh, zlasti na bližnjicah, pospešeno cirkuliral le, če bomo zgradili skozi Slovenijo vsaj tiste moderne in široke avtomobilske ceste, ki jih nujno zahteva naraščajoči mednarodni promet s hitrimi motornimi vozili.

Po temeljiti ureditvi kliče vitanjska proga in prečnica Dobrna—Črnova. Značilno za notranje prometno ožilje je, da se boljše zgrajene in vzdrževane občinske ceste držijo potočnih dolin do prvega večjega vzpona, od koder se nadaljujejo več ali manj kolovozi. Po teh utrjenih odcepih je možen avtomobilski promet, npr.: Fužine—Močenik, Socka—Čreskova, od Doklerja v Vizore, iz Pake do Lešnika, od Dobrne do Parovža, Vinska gora—Prelska, Socka—Trnovlje, Črnova—Bevče. Bolj kot za osebni avtomobilski prevoz služijo tovornjakom za prevoz lesa in delavcem, ki se vozijo v službo z mopedi ali s kolesi. Od tod dalje se začne pešačenje oziroma volovska vleka. Mejo med podoljem in hribovjem bi mogli spoznati že po prometni karti, iz hipsografskega pregleda, hidrografske karte in karte strmin. Površje se spušča od Špika oziroma Ojstrice v strmih stopnjah proti jugu. Edini daljši potok, ki se je zajedel do osrednjega slemena, se imenuje po kmetu Kačniku. Ob njem poteka razmeroma zložna, a večkrat preplavljena pot s Paškega Kozjaka v Dobrno. Dostop iz grabna na 200 do 400 m višja pobočja in planotaste vrhove do kmetij je zelo strm in ga zmorejo le močni voli. Planinska turistična cesta, ki je v gradnji, je namenjena mešanemu prometu in se odcepi od glavne ceste malo pred železniškim postajališčem Paka. Speljali jo bodo deloma po obstoječem kolovozu do prvega strmega vzpona, kjer bo zavila na desni breg do nadmorske višine 500 m, nato pa v bolj položnem naklonu nazaj proti severu do starega kolovoza, ki se ga bo držala do Blažiča. V dveh dolgih in razmeroma ozkih zavojih pod Špikom se bo znova obrnila proti jugu in se v višini 830 m priključila na obstoječo cesto; po njeni trasi se bo vzpenjala do planinskega doma. Gramozno cestišče bo tri metre široko in 7,65 km dolgo, največji vzpon bo 14 % in to na zadnjem zgornjem delu. Cesta naj bi z velenjske oziroma mislinjske strani odprla motoriziranim turistom dostop do rekreacijskega središča na Paškem Kozjaku. Cesta bo dograjena v letu 1969. Predvidena je tudi boljša cestna povezava Kozjaka z Dobrno in Vitanjem, vendar za to smer še ni izdelana trasa (66). Verjetno se bo držala smeri obstoječe poti na Parovž mimo Kačnika do planinske postojanke, le da jo bodo morali dvigniti nad strugo potoka. Tudi proti Basališču oziroma Tanji in od tu do Zgornjih Brdc in do Močenika je zamišljena cesta. Šele, ko bo zgrajena kozjaška »magistrala«, bodo tudi hribovski kmetje postali enakopravni dolinskim.

Iz Tanje proti Vitanju je boljša pot. Kar se da nerodno se je pa spustila z Brdc od Konisaka po ridastem strmem grezajočem kolovozu v Čreskovo in Socko do trgovine. Na paški strani so kolovozi bolj kamniti, pokriva jih grobo, debelo kamenje, razrito in od hudourniške vode izlizano, na katerem se krhajo parklji. Človek izbira med kamnom in blatom, večkrat mora čez oba. Bolj kot gradnja voznihi poti, skrbi investitorje njihovo vzdrževanje. Če upoštevamo gozdne potrebe, kmetijske presežke in potrebe, tržne kraje in kulturna središča, bi podolžnih prehodov ne potrebovali tolikanj kot simetrane na Velenje, Dobrno in Vitanje.

Hribovski kmetje prodajajo skoraj izključno živino in les, lahko pa bi nudili tudi mleko in ne na zadnjem mestu prirodne lepote, ugodna smučišča itd. Važen dejavnik je tudi delovna sila, ki se usmerja proti Velenju in Celju. V Paki, Lipju in na zapadnih straneh Kozjaka delavci še vedno stanujejo doma na malih kmetijah in bi verjetno tudi ostali, če bi jim uredili poti do avtobusne postaje. Povprečno pride na 1 km² površja 0,85 km cest drugega, tretjega in četrtega reda; podatek je orientacijske vrednosti (za Slovenijo 0,65 km).

Posebno vprašanje so vaške in gozdne poti. V srednjeročnem gospodarskem načrtu ni predviden denar za nove gradnje, saj ga še za solidno vzdrževanje obstoječih prometnic ne najdejo. Nerodno je, da je naše področje razdeljeno med tri občine, kar hromi enotno načrtovanje in uresničevanje potreb. Gospodarsko in kulturno prosvetno izoliranost Paškega Kozjaka je v veliki meri pripisati slabim prometnim potem. Tudi po osvoboditvi se razmere še niso bistveno izboljšale. Krajevne skupnosti si same pomagajo z razpoložljivimi sredstvi, prostovoljnim delom in prispevki zainteresiranih občanov. Že dolgo si želijo domačini, da bi se, razen že omenjenih potrebnih cest, dogradila vrzel med Trnovljami in Zabukovjem, da bi izboljšali zvezo med Čreskovo in Vrbo. Čim bolj bomo urejali promet, čim boljši bodo stiki med hribi in nižino, med raztresenimi kmetijami in mestom, tem hitrejši bo napredek, tem manj bodo ljudje silili v dolino. Paški Kozjak bi z boljšimi cestami lahko postal privlačno rekreacijsko področje ne samo za prebivalce Šaleške doline in Celjske kotline, ampak tudi za tuje turiste, ki radi obiskujejo Velenje in Dobrno. Prav tako bi pritegnilo več turistov Vitanje, če ne bi bila cesta prašna in polna jam. Avtobusne zveze v Dobrno so dovolj ugodne, tudi proti Vitanju in iz Velenja proti Slovenjemu Gradcu je dnevno več avtobusnih voženj. Potniški promet skozi Velenjsko kotlino na koroško stran je prevzela cesta, zato vozijo po železnici od Velenja do Dravograda še tovorni vlaki, potniške pa so ukinili. Nekdaj je železnica prevažala predvsem tesan in žagan les; nakladalna postaja za zapadni del našega področja je v Velenju, v Paki je samo železniško postajališče. Edino prometno sredstvo, ako izvzamemo upognjeni hrbet hribovskega človeka in trdne noge, je po visokih krajih volovska, po nižinskih tudi kravja vprega. Na oskrbovanih cestah petega in višjega reda vlačijo les tudi traktorji. Med motornimi vozili za osebno uporabo so na prvem mestu mopedi in motorji, za krajše vožnje v dolini je še vedno najbolj primerno kolo. Pri nekaterih nekmečkih oziroma mešanih gospodinjstvih se zraven hiše ali hleva že pojavljajo garaže.

TURIZEM

V prirodnem pogledu se naše področje ne more meriti z visokim alpskim svetom, s previsnimi stenami in raztrganimi grebeni, kjer se lovijo oblaki, kjer se blešči večni sneg in se zrcalijo velikani v ledeniških jezerih, niti s sončno obalo severnega Jadrana, kjer orje burja in rasteta smokva in oljka, niti z divje romantičnimi krasotami kraškega podzemlja, niti z obsežnimi žitnimi polji in gričevnatimi vinarnimi goricami subpanonske Slovenije, a vendar je na tem osrednjem koščku slovenske zemlje, razen morja, skoraj vsakega po nekaj, kakor v skromni podeželski trgovini.

Obsežni iglasti in mešani gozdovi po slemenih in grapah Paškega Kozjaka, s travo porasle obline visokih hrbtov in strmih spustov se zadržano ponujajo smučarjem in planincem. Raztresene samotne kmetije zrejo v industrijsko dolino ali pa so zamaknjene v preteklost in čakajo, da jih bo odkril turizem in jim vdihnil sodobni gospodarski vir življenja. Kdo ne ve za dobrnski vintgar z Dedom, za Hudičev graben, kanjonsko dolino Pake pri Hudi luknji, njeno kraško podzemlje s slapovito Ponikvo, arheološko bogati jami Špehovko in Pilanco, debrsko dolino Hudinje med Vitanjem in Socko. Razvaline bližnjega Lindeka, Kačjega gradu, leंबरški grad, Novi grad v Dobrni, razpadajoči Tabor in še drugi zgodovinski in kulturni spomeniki iz naše preteklosti čakajo, da bo prišel nekdo, ki bo z razumom in denarjem obudil in izročil objekte koristnejšim namenom. Posebej naj poudarimo Paški Kozjak kot prizorišče težkih bojev XIV. udarne divizije z Nemci februarja leta 1944. Njen pohod proti Pohorju in Graški gori označujejo posebne markacije.

Osrednji turistični kraj obravnavanega področja je prav gotovo Dobrna s svojo zdravilno vodo. Ne bi navajali dolgega historiata o razvoju zdravilišča, ker je bilo o tem že dosti napisanega, nanizajmo le nekaj osnovnih podatkov. Voda je akroterma, brez barve, vonja in okusa in ima temperaturo 35,4° C. Zajeli so jo nekaj metrov pod površino, v sredini kopaljšča. Dotok vode zadošča za sedanje potrebe kopaljšča,

ki ima pokrit termalni bazen in ločene kabine. V Dobrni zdravijo: srčna obolenja, živčna obolenja, ženske genitalne bolezni, obolenja ledvic in sečnih potov, revmatizem, ishias itd. Bolniki se kopljejo v vodnih in blatnih kopelih. Kraj je poznan tudi kot klimatsko zdravilišče. Daleč od industrije, slabega zraka in strupenih plinov, ki morijo Celjane in njihove vrtove, sredi gozdnate okolice, v zatišju pred hladnimi in močnimi severnimi vetrovi, proč od hrupa, najdejo bolniki ugodne razmere za dobro počutje. Kakšen je bil obisk domačih in tujih gostov od leta 1958 dalje (63)?

leto	skupno št. gostov	domači gostje	tuji gostje	skupno št. nočitev	domači gostje	tuji gostje
1958	5631	5359	272	86003	84420	1583
1959	6208	5856	352	82082	79828	2254
1960	7018	6737	281	90117	87720	2397
1961	6857	6502	355	96619	94689	1930
1962	5461	5040	421	81093	78512	2581
1963	6658	5988	670	88221	84581	3640
1964	7825	7081	744	119874	113701	6173
1965	7324	6734	590	129493	123072	6421
1966	5823	3729	1094	66246	57660	8586

Povprečno so prespali domači gostje v Dobrni po 16 noči, tuji pa po sedem noči, v zadnjih treh letih se je povpreček nekoliko zvišal. Od domačih gostov so tvorili dobro polovico ali celo dve tretjini Slovenci, sledijo jim pripadniki drugih socialističnih republik: Hrvaške, Srbije, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore. Slovenski gostje, ki jih je pošiljalo na zdravljenje socialno zavarovanje, so prihajali skozi vse leto in so imeli mesta rezervirana. Zgodilo se je tudi, da so v glavni sezoni mnogi, ki si niso pravočasno rezervirali prostora, zaman iskali možnosti za letovanje, ker je bilo že vse zasedeno, največ takih primerov je bilo iz sosednjih republik. Večino so imele vedno ženske, vendar se je v letu 1966 število moških močno približalo številu žensk. V zadnjih treh letih je obiskalo zdravilišče več gostov iz delavskih družin, medtem ko so prej bolj ali manj prevladovali nameščenci oziroma nameščenke, kmetov in kmečkih žena ter njihovih otrok je bilo zelo malo. Leta 1964 je bil dosežen največji promet, kar obstaja kopalnišče oziroma zdravilišče. V primerjavi z letom 1939 je bilo leta 1964 število gostov za 90 % večje. Največ tujih gostov je bivalo v Dobrni leta 1966, (1094), takrat je bilo tujcev skoraj za dva in polkrat več kot leta 1937, ko je bil v tem pogledu dosežen predvojni višek. Leta 1964 se je zdravilo na stroške socialnega zavarovanja 51 % penzijskih gostov, 13 % je bilo samoplačnikov, 36 % je bilo prehodnih gostov. V zvezi z novim zakonom o zdravstvenem zavarovanju se je že v letu 1966, ko je bil sprejet, pokazalo v zdravilišču občutno upadanje domačih gostov. Od skupnega števila penzijskih gostov je bilo 63 % prehodnih, ti so prespali v Dobrni povprečno samo po dve noči. Zasebnih plačnikov je bila petina, ostali so bivali na račun socialnega zavarovanja, teh je bilo več kot polovico manj kot leto prej. Leta 1967 je bilo v Dobrni glede števila gostov pravo mrtvilo. Iskali so samoplačnike, torej tiste, ki so jih pred leti v sezoni zavračali, ker so imeli polne sobe socialnih zavarovancev.

Vsi navedeni podatki se nanašajo na zdravilišče. Slika ne bi bila popolna, če ne bi omenili tudi zasebnega sektorja. Na razpolago so nam podatki za zadnjih šest let (63).

Zlodejev mlin v hudicevem grabnu

leto	skupno št. gostov	domači gostje	tujji gostje	skupno št. nočitev	domači gostje	tujji gostje
1961	1980	1925	55	19956	19635	321
1962	1533	1449	84	23805	23186	619
1963	1723	1613	110	25639	24774	865
1964	2136	1939	197	29446	27124	2322
1965	2218	1983	235	25118	22919	2199
1966	1253	1028	225	16564	13864	2700

Kakor je razvidno, prejemajo zasebniki okoli petino vseh gostov. Če so zdraviliški prostori zasedeni, je stvar čisto v redu, drugače pa je takrat, ko hoteli čakajo na goste. Priznati je treba, da so zasebniki v novih enostanovanjskih hišah, zlasti ob regulirani Dobrnici, pripravili doma vse za ugodno počutje gostov. Cvetiči vrtovi,

snažna asfaltirana dvorišča, sodobno kuhinjsko pohištvo in električna gospodinjstva oprema so marsikdaj nagnili tehtnico v njihovo korist. Gostje imajo pri zasebnikih tudi hrano, vsaj zajtrk in večerjo, medtem ko kosijo navadno v restavraciji. Cene privatnih uslug so nižje kot v hotelih, razen tega so zasebniki večkrat bolj podjetni in gosta prestrežejo, še preden se je v kraju orientiral. Sobe oziroma stanovanja oddajajo tudi prenekateri zdraviliški uslužbenci, tako da je taka konkurenca v recesijskih letih medvedja usluga zdravilišču. Zasebniki oddajajo sobe v glavnem le v štirih poletnih mesecih, takrat se sami utesnijo.

Inozemski gostje pripadajo povečini delavskemu sloju, največ je Avstrijcev, Italijanov in Nemcev, prehodnih tujcev je ca 60%. Premožni tuji klienti v Dobrni nimajo primerne udobja, zato je bila propaganda v inozemstvu skromna, ali pa so jo namenoma opustili. Hotela Zagreb in Beograd spadata v C kategorijo, le novi del zdraviliškega doma je v B razredu. Od skupno 460 ležišč jih ima blizu dve tretjini centralno kurjavo, kar omogoča zdravljenje tudi v hladnih mesecih. Pri nas je še vedno velika večina dopustov v poletnih mesecih, ko imajo počitnice tudi otroci, ko je vreme toplo, ko je živež cenejši itd. Leta 1966 je bilo v maju, juniju, juliju in avgustu malo nad polovico vseh letnih nočitev. Predsezonski in posezonski meseci se v precejšnji meri obračajo za soncem, čeprav skušajo v zdravilišču vpliv vremena paralizirati z nižjimi cenami. V Dobrni se tesno prepletajo zdravstvo, turizem in gostinstvo in bodo tudi v bodoče lahko živeli le, če bodo funkcionalno sodelovali. Po skupnem številu domačih in tujih gostov je bila Dobrna leta 1966 na petem mestu, prav tako po številu nočitev; upoštevali smo naslednje kraje: Dobrna, Dolenjske toplice, Čateške toplice, Rogaška Slatina, Slatina Radenci, Bled, Bohinj in Portorož (53). Pred Dobrno so bili Bled, Portorož, Bohinj in Rogaška Slatina.

Da bi obdržala Dobrna svoj ugled doma in ga razširila v tujini, bi morali marsikaj storiti. Leta 1966 so znova raziskali vrečno področje, podrobne analize vrtin nam še niso znane, vendar so obetajoče. V neposredni bližini zdravilišča bi bilo potrebno zgraditi nov hotel B kategorije, ki bi pritegnil tudi bolj zahtevne goste. Obstoječe hotele, gostišča in vile bi morali obnoviti oziroma podreti, če niso več uporabne. Modernizirati bi morali zdravstvene naprave in opremiti ordinacije s sodobnimi medicinskimi aparati. Tudi sredi vasi je nekaj kmečkih podrtij, ki niso kraju v okras. Odprti plavalni bazen ob Dobrni je trenutno žal samo na prospektih. Vsaj kakih 100 m ceste skozi vas bi bilo dobro tlakovati, asfaltirati bi bilo potrebno tudi bližnjico na Velenje skozi Lokovino. Posebno problematični so trgovski in obrtni lokali. V zadnjih letih so uredili pekarno, mesnico ter trgovino z zelenjavo in živežem, ostale trgovine nimajo primernih prostorov in so daleč od tega, da bi zadovoljevale domače in tuje goste. Potrebna bi bila večja specializacija in izbira blaga v obliki samopostrežbe. Bencinska črpalka in manjša mehanična delavnica bi bili dobrodošli. Frizerski salon je en sam, manjkajo šivilje za drobne in večje usluge itd.; pred vojno je bilo v Dobrni precej več obrtnikov kot sedaj. Zabavni program sestavljajo v sezoni promenadni koncerti, ples, priložnostni izleti s kombijem v bližnje kraje, kino in občasne gledališke predstave. Prometne zveze s Celjem so dovolj ugodne. To je samo nekaj nalog in problemov, ki smo jih deloma povzeli iz perspektivnega plana zdravilišča Dobrna.

V okviru dobrnskega rekreacijskega področja je tudi gradnja ceste na Paški Kozjak, tako da bi bil dostopen za motorni promet iz Dobrne, Pake in Vitanja. Sedanji planinski dom ima 50 ležišč in je v glavnem namenjen prehodnim nedeljskim izletnikom. Po vojni so bila na lepih in pestrih smučiščih že večkrat organizirana republiška tekmovanja in smučarski tečaji. Rekreacijski načrt za Paški Kozjak predvideva gradnjo novega hotela z vsem komfortom, obstoječi dom bi bil le depandans. Pod hotelom bo odprt plavalni bazen, ki ga bo napajala voda iz vodovoda, segreta na kaskadah. Na južnem pobočju, tik pod gozdno mejo, bodo postavili weekend hišice. Sedanjo smučarsko skakalnico bodo povečali in zgradili vlečnico do osrednjega smučišča na Rudniku. Na Špiku je predviden razgledni stolp. Na južnih previsnih skalnih stenah Špika so možnosti za plezalni šport, v gozdovih Basališča je dovolj divjadi za lovce; tu naj bi stala lovska kočja. Paški Kozjak bo

postal rekreacijska postojanka za velenjsko in celjsko področje. Planinske kmetije bi se vsaj deloma mogle preusmeriti tudi na turizem.

Velenjsko in slovenjegraško turistično društvo se resno zavzemata, da bi znova omogočili vstop v Hudo luknjo. Potrebni bi bili novi mostovi, varnostne ograje ter po možnosti električna razsvetljava, stalni vodniki in primerno urejeno gostišče. Ne smemo prezreti, da potuje vedno več turistov iz Avstrije skozi to sotesko v osrednjo Slovenijo in k morju in da se radi mimogrede ustavijo tudi v Velenju. Perspektivni načrt za celjsko občino predvideva med drugim tudi rekreacijsko področje v Smartnem v Rožni dolini, to je blizu Dobrne. Ob akumulacijskih jezerih bodo uredili kopališče, weekend naselje, camping, gostišče in drugo. Predvideni rekreacijski kraji okoli Celja bodo verjetno pritegnili v glavnem domačine.

DOMAČA PROIZVODNJA IN POTROŠNJA

Tudi v trgovini se razkrivajo razlike med visokim Kozjakom, ki je odtrgan od prometa, porasel z gozdom in travo, ter med prometno boljše povezanim podoljem, kjer so kmetijske površine in kulture pestro mešajo in poudarjajo veliko reliefno in posestno razčlenjenost. Izdatnejših rudišč na Kozjaku doslej niso odkrili, rodovitne obdelovalne zemlje in poljščin je vedno primanjkovalo, sadje rodi, kadar se mu zdi, za vinsko trto je previsoko, ostaneta torej še živina in les. Les je bil izrazito konjunktorno blago, »doma je bil hloed, v očeh lesnega prekupčevalca pa treska«. Pri govedu ne veš, ali bi ga redil zaradi mleka ali zaradi mesa. Drobne kmetijske pridelke laže prodajo dolinci, ker so bliže zadrugi in potrošnikom. Delavci in uslužbenci pridejo celo sami po mleko, sadje, mlade pujske itd.

Nekdaj so se na sejmih srečevali ljudje s hribov in dolin, vsak je skušal pridelke prodati po lastni ceni in potrebah. Večjih sejmov okoli Paškega Kozjaka ni bilo, čeprav so bili pod njim trije trgi: Vojnik, Vitanje in Velenje, pa še Dobrna in Nova cerkev (sedaj Strmec). V glavnem so bili povsod mešani sejmi, kramarski in živinski sejmi skupaj. Posebno veliko goveda in ovac so pripeljali kmetje v Velenje 1. maja in 24. avgusta, ko je bil ovčji sejem. Za živinske sejme so se zanimali tudi Korošci in Hrvatje. V Dobrni v letni sezoni ni bilo sejmov, pač pa je bil na pone-deljek po svečnici, na kvaterni četrtki v septembru in 6. decembra na Miklavževu. Tudi pri Novi Cerkvi so razpostavili štante štirikrat na leto in to v vsakem letnem času po enkrat. Pozimi so imeli kmečki ljudje več časa za premišljen nakup in prodajo, kramarje in živino je zeblo, oštirjem pa je bilo toplo. V Vojniku je bilo šest sejmov. Nekateri sejmi, kot pred svečnico, niso bili kaj prida obiskani, ker so bili preblizu skupaj s sejmom v Dobrni in obratno, razen tega je bilo Celje blizu. Tudi v Vitanju je bilo šest sejmov. Na vernih duš dan (1. novembra) in 27. decembra so prišli navadno na svoj račun svečarji, lectarji so imeli odjemalce zlasti v predpustnem času. Lončarji so razstavljali na vsakem sejmu, saj je bil lončar v vsakem večjem kraju. Samouki s Kozjaka in Pohorja so ponujali trpežne cokle, drugi grablje, koše in košare, Ribničani suho robo, seveda tudi podobarjev, prtičkarjev iz Prebolda, barantačev z brusnimi kamni, pohorskim kosami, vitanjskimi lopatami, motikami in drugim, ni manjkalo. Dobra in slaba kupčija, poštenje in goljufija, so se splakovali do poznih večerov. Živinska sejmišča so bila povsod ločena od kramarskega prostora.

Koliki del svojih potreb krijejo domačini z lastno proizvodnjo in koliko lahko ponudijo za prodajo? Tako tehtanje je za kmetijsko proizvodnjo težko izvesti, ker nimamo potrebnih podatkov o vseh pridelkih zasebnih kmetovalcev. Za krušno žito smo ugotovili, da so kmetje z osrednjega in vzhodnega dela obravnavanega področja pridelali leta 1966 komaj 60% pšenične in ržene moke, ki so jo porabili. Glede na hriboviti svet je to razumljivo, saj pridelovanje žita ni glavna kmetijska panoga. Omenjeno leto je bilo za koruzo izredno ugodno, tako v jugoslovanskem merilu kot tudi za naše področje. Nižinski kmetje so pridelali zase dovolj koruze, tako da v trgovinah prodana količina koruze ni predstavljala niti 1% skupne potrošnje. Pridelak bučnic in sončnic sicer poznamo, ne vemo pa, koliki del jih zmeljejo v

mlinu; sodeč po izjavah kmetov, olje domala vsi kupujejo v trgovinah, ker se jim stiskanje ne splača. Prav tako nam ni znano, koliko masti jim daje domači zakol in podobno.

Ako bi razdelili področje na trgovska območja posameznih poslovalnic, bi morali upoštevati, da meje niso točno določene kot npr. pri upravni teritorialni razdelitvi. Ljudje kupujejo tam, kjer je bliže, kjer so trgovine z blagom dobro založene, kjer so cene bolj ugodne in do koder je pot boljša. Živež kupujejo v bližnjih domačih trgovinah, tekstil, obutev, če ni take nuje, v Celju in Velenju, kjer imajo tudi druge opravke. Večkrat je težava z umetnimi gnojili. Nekaj časa je bilo težko dobiti cement, vpregli so voz in se odpravili za njim mimo domače trgovine v bolj oddaljeno poslovalnico. Tu so razen cementa naložili še vrečo moke, koruze, sladkorja, testenine, pa še kaj za otroke. Če hodi kdo od hiše na ših t v Velenje ali v Celje, kupi gredoč še olje, kvas, milo in podobno. Dokler hodijo otroci v šolo v Socko, Dobrno, Strmec, tudi prinesejo domov kakšno malenkost za sproti. Na Selo pri Velenju gravitirajo kraji Paka, del Paškega Kozjaka, Lipja in Lopatnika. Drugi, večji del Lipja in Lopatnika teži na Vinsko goro. Sem hodijo kupovat domala vsi prebivalci Pirešice, Prelske, Črnove in Vinske gore. V Dobrni kupujejo prebivalci srednjega dela Brdc, drugi hodijo v Vitanje in Socko, iz Zavrha, Vrbe, Loke, Strmca nad Dobrno, Lokovine, deloma iz Lemberga in seveda Dobrončani. Socka poslovalnica zajame na našem področju razen Socke še Creskovo, del Strmca, del Zavrha, Trnovlje, Zlateče in Selce. Za Strmec se odločijo vzhodna stran Lemberga, del Socke in Višnje vasi, dalje kraji Vine, Homec, Landek, Hrenova, Vizore, Strmec. Polže, Razdelj in Novake (59).

Največji promet med trgovskimi poslovalnicami je imela leta 1966 po količini prodanih živil Dobrna, Strmec in Socka sta bila enaka, sledila sta Vinska gora in Selo. Upoštevali smo naslednja živila: pšenično moko in zdrob, rženo moko, testenine, koruzo, koruzni zdrob in moko, krmila, sladkor, mast in olje. Predvsem nas zanima kolebanje pri nakupu osnovnih živil po posameznih enotah. Žal niso nikjer samo dolinski kmečki potrošniki, temveč so povsod poleg višinskih kmetov tudi dolinski, ali pa je poleg kmečkih tudi precej nekmečkih potrošnikov, npr. v Dobrni in na Vinski gori. Pridelek žita je povsod premajhen, da bi, razen v redkih primerih, zadoščal za vse leto, ne glede na lego kmetije. Kmetje čuvajo žito in moko za slabe dni v letu in za praznike, zato je najnižji nakup novembra, decembra, januarja in februarja, nato narašča do junija, ko se zmanjša, od avgusta do novembra pa zopet narašča. Najteže je priti do trgovine pozimi, ko so poti ledene in nasuje na debelo snega. Manjša poraba močnatih izdelkov je razumljiva tudi zaradi načina prehrane. V hladnih mesecih ljudje pripravljajo ozimnico iz kleti in kašče, ob nedeljah tudi iz dimnice ter imajo več časa za kuhanje kot poleti. V Strmcu kupujejo pšenico in pšenično moko predvsem pred božičnimi in novoletnimi prazniki, nato nastopi v januarju povprečno nizka prodaja, nakar se postopoma dviga do junija, a tudi v juliju in avgustu je še visoka, znatnejši padec se kaže le v septembru. V Dobrni nismo računali ožje zdraviliške potrošnje, kljub temu pa so topli sezonski meseci nad letnim povprečjem. Visoka poraba pšeničnih izdelkov je za razliko od drugih krajev tudi v zimskih mesecih, najnižja pa je aprila in novembra, ko nastopi zatišje pred prazniki. Poslovalnica na Vinski gori je imela pri prodaji moke in testenin dva letna časa: od januarja do avgusta je prodaja v glavnem enaka, nato počasi raste in doseže višek decembra; razlika med februarjem in decembrom znaša 1500 kg (59). V pozni pomladi in poleti pojedjo ljudje razmeroma več kupljenega kruha, kmetje še nimajo nove moke, delavci in uslužbenci štedijo s kurjavo, razen tega je več prehodnih gostov. V strmcu prodajo v sezoni enkrat več kruha kot pozimi, dobrnska pekarna napeče poleti tudi dvakrat več kruha kot januarja. Kmetje s hribov kupujejo kruh največ ob nedeljah, ko prihajajo v cerkev, podobno je tudi drugod.

Koruzna in koruzni izdelki se dobro prodajajo od septembra do junija, zlasti pa novembra in decembra, ko se žganci večkrat kadijo na mizi, ko prašičem pred zakolom dajejo priboljšek v moki ali zrnju. Na Paškem Kozjaku, v Brdcah, Strmcu nad Dobrno koruzna ne uspeva, zato tu ni razlik v porabi koruznega zdroba oziroma

zrnate koruze. Manjši nakup koruzne moke je na Vinski gori od januarja do aprila, kar kaže na to, da se ljudje v večji meri hranijo že z domačim pridelkom. Poraba koruznega zdroba postopoma narašča od julija do decembra.

Sladkor je na deželi nekaj pokazatelj višjega ali nižjega prehrabenege standarda. Njegova poraba ni odvisna toliko od letnega časa kot od večje ali manjše gnotne zmogljivosti gospodinjstva in od načina prehrane. Koristna bi bila primerjava potrošnje med kmečkimi, nekmečkimi in mešanimi gospodinjstvi hribovskih in dolinskih predelov, žal teh podatkov nimamo na razpolago. Povpreček po trgovinskih okoliših na prebivalca ni posebno zanesljiv, ker razmejitev med okoliši ni točna, razen tega so prodane količine sladkorja razmeroma skromne in je zato povpreček toliko bolj občutljiv. Računamo, da pride na enega prebivalca okoli 20 kg sladkorja na leto (stanje leta 1966), jugoslovanski povpreček istega leta 24 kg na prebivalca. V celjski občini so leta 1963 prodali okoli 80 kg sladkorja na prebivalca. Četudi bi polovica prodane količine sladkorja odpadla na zunanje potrošnike oziroma prehodne goste v gostiščih in slaščičarnah, je razlika še vedno kričeča. Poraba sladkorja ni odvisna od letnega časa in se ne ravna po koledarju, pač pa marsikje po denarju, ki je trenutno pri hiši, deloma po otrocih in starejših ljudeh, ki jim je sladka kava, pa čeprav navadna, razveseljivo poživilo.

Poraba masti je precej različna in se ravna po letnem času. Poleti se na splošno manj beli z mastjo in tudi manj kuha, pozimi potrebujejo ljudje več kalorij, a imajo vsaj za nekaj mesecev domačo mast. Trgovska poslovalnica Strmec proda največ masti oktobra, novembra in decembra, najmanj julija in avgusta, podobno velja za Vinsko goro, le da imajo tu kolone že decembra. Dobrna ima mastno sezono bolj v toplih mesecih. Olje trošijo vse leto dokaj enakomerno, tako pri kmečkih kot nekmečkih gospodinjstvih. Na kmetih si namesto olja večkrat, zlasti pozimi belijo z mastjo. V nižinskih krajih in pri nekmečkih in mešanih gospodinjstvih uporabljajo olje predvsem za solato, zlasti spomladi v regratovih tednih, ko si ljudje zaželejo sveže zelenjave.

Krmila in otrobe pokladajo živini skozi vse leto, vendar kruležem bolje strežejo v jesenskih mesecih, ko jih ljudje s priokusom ogledujejo. Na našem področju so leta 1966 prodali v trgovinah okoli 14000 kg krmilne moke in otrobov, kmetijska zadruga pa je razdelila še okoli 70 ton krmil.

Pomemben je pridelek mleka, ki ga zbira celjska mlekarna. Leta 1966 so zbrali na našem področju 2526 hl mleka. Mlečna pot zajame med drugim kraje: Šmartno v Rožni dolini, Brezova, Gmajna, Višnja vas, Strmec, Lemberg, Dobrna, Črnova, Vinska gora in Mala Pirešica. Oddaja je tekom leta precej kolebala, tako zberejo v mesecih november, december, januar komaj 18 % letne količine mleka, v marcu, aprilu, maju in juniju pa 37 %. Vzrokov za to je več. Spomladi, posebno v aprilu, maju in v prvi polovici junija, je dovolj sveže trave in ni toliko vpreganja, zato je mleka dovolj. Poleti se mleko rado kisa, zato se to pozna tudi v nižjem odkupu. Jesensko dela na polju se pokaže v nižji mlečnosti. Oddaja mleka pada, ko se začne pitanje prašičev, ko se bližajo zimski prazniki, ko krave telijo in ko primanjkuje močnih krmil. Med zbiralnimi postajami vodijo Strmec, Pristova in Vinska gora; vasi so ob cesti in je odkup lažji. Hribovski kmetje mleko pokrmijo živini.

POVZETEK PROBLEMOV IN SINTETIČNA RELATIVNA OCENA MOŽNOSTI ZA GOSPODARJENJE

Spoznali smo pokrajino, ljudi in njihovo gospodarstvo z raznih gledišč. Predno jim voščimo srečo, postojmo še za trenutek, pogledjmo še enkrat glavne probleme in želje ljudi s prisojnih strani Paškega Kozjaka in Dobrnškega podolja.

Hriboviti svet s plitvo, ne kaj prida rodovitno prstjo in bolj grobim višinskim podnebjem, so naselili ljudje v obliki razloženih kmetij. Pomembnejše industrije v bližini nekdanj ni bilo, zato so se prebivalci povečini ukvarjali z zemljo. Hribovske

kmetije so terjale mnogo pridnih, utrjenih, močnih ljudi in živali. Hektarski donos je bil majhen, omizje številno, potrebno je bilo čim več ornice. Doma so poiskovali pridelati in izdelati vse, kar so mogli. Bližnje tržne kraje so obiskovali vsake kvatre, pač po potrebi, poti so bile še za vole slabe. Malih posestnikov ni bilo veliko in še ti so pomagali pri večjih kmetijah. Razgrapano in redko naseljeno hribovje ni imelo središčnega kraja s trgovino, pošto, šolo in z zdravnikom. Dobre vozne ceste bi razdalje oblažile, a jih ni bilo in jih še danes, razen skromnih začetkov, ni. V upravno političnem pogledu je bil Paški Kozjak razdeljen med več malih gospodarsko šibkih občin, ki v preteklih družbeno gospodarskih razmerah niso bile sposobne pospešiti razvoja niti v dolini. Hribovske kmetije in kočje so bile eksploatacijsko področje za kapitalistične veleposestnike. V času korenitih družbenih, socialnih in gospodarskih reform po zadnji vojni se kmečko gospodarstvo ni moglo več zapirati samo vase. Agrarna reforma in nacionalizacija sta razlastili oziroma omejili posameznike, težko je bilo z obvezno oddajo in davki. Zemlja je zgubila svojo privlačnost, fantje, dekleta in možje so se odtrgali od kmetij, postali so industrijski delavci. Niti gruntarski niti kočarski otroci niso imeli primerne šolske izobrazbe za nadaljnji študij, pa tudi denarja niso imeli za to. Sprejeli so jih kot nekvalificirane delavce. V nekaterih naseljih Kozjaka in Dobrnskega podolja leta 1961 sploh ni bilo kvalificiranega oziroma visoko kvalificiranega delavca in to 10 do 25 km stran od dveh pomembnih kulturnih in gospodarskih središč. Spočetka so se mladi proletarci še vračali domov ob nedeljah, kasneje pa, če so utegnili in če se še niso pomehkuzili v novem mestnem domu, v času košnje in žetve. Na domačijah so ostali starši in navadno tisti, ki niso mogli drugam.

Nova gospodarska politika z odprtim tržiščem je prehitela hribovskega kmeta, okoren stopica in se obrača naprej in nazaj. Ker pri hiši ni dovolj za delo sposobnih ljudi, so trdovratne, skope njive opustili in jih prepustili travi. Vedno več moke kupujejo v trgovinah, prodajajo pa težko govedo in les. Oproščeni so prispevkov od katastrskega dohodka, plačujejo pa kmečko socialno zavarovanje, oboje radi zamenjavajo. Napredek opazimo v večji meri pri mešanih gospodinjstvih in na nižjih kmetijah. Zadnji čas se je pri mladih gospodarjih povečalo zanimanje za kmetijstvo, strojne kosilnice, žage, mlatilnice obetajo boljše perspektive. Kakorkoli obračamo nerešene probleme, vedno nam zmanjka dobrih poti; to velja za rudarje in delavce pa tudi za kmečko gospodarstvo, mlečno in mesno živinorejo, turizem, zdravstvo, šolstvo itd. Kot primer naj navedemo Bele vode nad Šoštanjem, kjer so imeli do nedavna podobne težave in so jih že v veliki meri premostili. Sedaj bi tudi bil čas, da bi zaščitili nekatere stare tipične domačije in jih pametno vključili v sodobni alpski turizem.

Dobrnsko podolje se gospodarsko usmerja na dve strani, velenjsko in celjsko. Nekateri problemi so podobni kozjaškimi. Gorice in doline so privabile več ljudi, zemlje je bilo za potomce vedno manj. Delili so jo na grude in kosali njihove deleže lolikanj, da le-teh svojih gospodarjev marsikje ne morejo več preživljati. Samoskrbne kmetije so se morale tu mnogo prej odpreti proti tržišču in industriji. Osnovna panoga v kmetijstvu je mesno mlečna živinoreja in sadjarstvo. Še vedno delijo ornico med številne kulture, ki niso sinhronizirane z živinorejo in tudi ne dajejo primerne donosa in dohodka. Intenzivno specializirano kmetijstvo zahteva večjo uporabo umetnih gnojil in mehanizacijo, ki jo zavira drobna posest in pestro sosedstvo. V načrtu je reja čistih plemenskih pasem goveda in gojitev žlahtnih sort sadja, potrebna pa bi bila dobra odkupna organizacija in primerne cene.

Odvišna delovna sila, zlasti na malih kmetijah, si išče kruha v celjski in velenjski industriji. Potrebne bi bile urejene in oskrbovane poti do zaselkov, kar bi med drugim omogočilo in pospešilo tudi drobno prodajo. Dekleta in žene si teže najdejo delo. Moški si obetajo službo v bodočem rudniku svinca in cinka pri Zavrhu. Središče turistične dejavnosti in trenutnih težav je zdravilišče Dobrna. Pridobiti kliente samoplačnike, obnoviti ali na novo zgraditi in opremiti zdraviliške prostore, gostinske, obrtne in trgovske lokale ter izboljšati njihove usluge, so temeljne naloge.

Katastrske občine	Odstotek površine z n. m. v. nad 500 m	% površine z naklonom nad 30°	% površine z osovno lego	% kmetijske posesti s površino do 3 ha	% njijskih parcel s površino do 20 arov	% pašnikov in gozda	% nerodovitne površine	% neaktivnega prebivalstva	% ljudi brez šolske izobrazbe	% ljudi starih 50 in več let	Srednja časovna razdalja do trgovine v minutah	Povprečna časovna razdalja do avtobusne postaje v minutah	Srednja časovna razdalja do popolne osnovne šole in do zdravnika	Srednja časovna razdalja do pošte v minutah	Končni vrstni red katastrskih občin
Lipje	96	90	23	69	62	47	5	53	16	22	90	45	100	100	II
Paka	71	83	42	54	55	69	0	58	17	19	60	30	75	75	III
Sv. Jošt	98	84	24	42	39	75	4	47	25	21	120	100	120	120	I
Čreskova	28	82	22	72	65	55	3	47	21	26	30	30	95	60	IV
Črnova	11	63	28	68	58	55	1	41	7	30	40	20	50	50	VII
Dobrna	9	64	22	75	57	58	4	44	9	22	15	10	15	15	XIV
Homec	0	80	23	72	52	39	3	46	16	27	40	30	40	40	VIII
Klanec	48	81	21	82	59	44	3	39	13	30	30	20	25	25	X
Lemberg	6	63	18	60	55	50	8	47	11	24	40	15	40	40	XI
Nova cerkev	0	56	8	84	53	28	5	46	7	28	15	15	40	15	XV
Novake	0	78	8	65	52	52	3	46	19	23	25	15	55	25	XIII
Prelska	68	83	8	62	63	62	1	42	14	28	15	15	75	75	V
Socka	25	71	20	64	51	50	9	45	13	26	25	15	80	45	VI
Sentjanž	26	69	9	71	55	27	2	49	13	24	20	15	60	60	IX
Zavrh	14	70	12	79	61	34	4	49	19	19	30	30	30	30	XII

Na koncu dodajmo še strjeno oceno nekaterih dejavnikov, ki vplivajo na življenje ljudi in njihovo gospodarstvo. Naš pregled še zdaleč ne bo popoln, kajti težko je spraviti na skupni imenovalec množico dejavnikov in vplivov, ki so vzročno povezani s človekovim udejstvovanjem v prostoru in času. Izbrali smo le nekatere, ki so nam na razpolago. Nadmorska višina in strmina površja sta tesno povezani s podnebjem, s prstjo, z izrabo tal, z obdelovalno tehniko, z naselitvijo itd. Na strmih pobočjih se npr. temperatura znižuje hitreje kot na blago nagnjenih. Prisojna južna pobočja osvetljuje sonce dalj časa in močneje kot osojne severne strani, to pa vpliva tudi na kvaliteto pridelka. Posestna sestava nam razkriva socialne razmere prebivalstva, morebitne proizvodne presežke, potrebo malih kmetov oziroma polkmetov po dopolnilni zaposlitvi. Prevlada malih njivskih deležev, zlasti pri zemljiški razdelitvi na grude, ovira enotnejše mehanizirano obdelovanje. Osnovni kmetijski kazalci so tudi delež obdelovalne oziroma neobdelovalne površine ter odstotek nerodovitnih tal. Zanimiv je delež aktivnega prebivalstva. Ni važno samo, kaj ali kje kdo dela, temveč tudi, koliko jih preživlja. Na kvaliteto dela vpliva šolska in strokovna izobrazba, a tudi fizična sposobnost; to na splošno lahko presodimo s starostjo. V organizirano družbo in razvito gospodarstvo sodi nedvomno dobra zdravstvena služba, vsaj popolna osnovna šola, dobro organizirana trgovina ter cestni in železniški promet.

Pri ocenjevanju nas ne zanimajo toliko absolutne številke, temveč bolj razmerje med posameznimi katastrskimi občinami. Večji del obravnavanega področja je v primerjavi z ostalim delom celjske, velenjske in žalske občine relativno zaostal, zato smo se odločili za negativno skalo, ki naj poudari razpon; čim višja je vrednost, tem slabše so možnosti.

Če razvrstimo katastrske občine po skupnih povprečnih vrednostih, je vrstni red tak, kakor smo ga v tekstu že večkrat spoznali. Hribovske katastrske občine: Sv. Jošt, Lipje in Paka so na depresijskem dnu, imajo najtežje možnosti za življenje in gospodarstvo. Razmeroma najboljše možnosti ima katastrska občina Nova cerkev, sledijo katastrske občine: Dobrna, Novake, Zavrha, Lemberg in druge.

Po vsem, kar smo dognali, moramo naša prizadevanja in ustrezno pomoč usmerjati predvsem tja, kjer so je najbolj potrebni. Pri vlaganju kapitala ne smemo videti vedno samo dinarske obrestne mere, ampak tudi človeka v sedanosti in prihodnosti.

LITERATURA IN VIRI

1. F. Teller: *Erläuterungen zur geologischen Karte Prassberg, Wien 1896.*
2. F. Rolle: *Die Lignit-Ablagerung des Beckens von Schönstein in Untersteiermark und ihre Fossilien, Wien 1860.*
3. J. Sölch: *Die Landformung der Steiermark, Graz 1928.*
4. A. Melik: *Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Ljubljana 1957.*
5. A. Sore: *Šaleška dolina, Geografski vestnik 1955/56, Ljubljana.*
6. Podatki o geoloških raziskavah na področju Galicije in Zavrha. Geološki zavod Slovenije, Ljubljana.
7. Podatki o temperaturah, vlagi in vetru za obdobje 1931-1960 oziroma 1949-1959, Klimatološki oddelk hidrometeorološkega zavoda v Ljubljani.
8. O. Reya: *Najnižje in najvišje temperature v Sloveniji. Geografski vestnik 1934, 1939, Ljubljana.*
9. Dekadna agrometeorološka poročila za leto 1966. Hidrometeorološki zavod SR Slovenije.
10. V. Manohin: *Agroklimatologija, skripta, Ljubljana 1962.*
11. M. Milosavljević: *Klimatologija. Beograd 1963.*
12. Hidrološki podatki o visokih vodah Pake, Hudinje, Dobrnice, Pirešice in Jesenice, 4. do 5. junija 1954. Povprečni mesečni vodostaji in karakteristični mesečni pritoki Pake in Hudinje. Hidrometeorološki zavod SR Slovenije, Ljubljana.
13. Regulacija Dobrnice — idejni projekt l. 1964. Vodna skupnost porečja Savinje, Celje.

14. Regulacija Hudinje od Celja do Vojnika — idejni projekt I. del 1962. Vodna skupnost porečja Savinje, Celje.
15. Programski osnutek oskrbe mesta in okolnih naselij s pitno vodo, I. 1966, Vodovod Celje.
16. Idejni projekt za vodovod Velenje. Zavod za vodno gospodarstvo, Ljubljana 1962.
17. Tla sekcije Celje 2. Institut za hmeljarstvo Zalec, tipkopis.
18. M. Kos: Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1955.
19. I. Orožen: Das Dekanat Neukirchen, 1893.
20. J. Orožen: Zgodovina Celja I. del 1927.
21. J. Orožen: Fevdalno omrežje v srednjem in spodnjem Posavinju. Celjski zbornik 1951.
22. J. Orožen: O nastanku rudarstva in industrije v Celju in njegovem zaledju. Celjski zbornik 1951.
23. J. Orožen: Donesek k zgodovini Dobrne. Celjski zbornik 1960.
24. I. Grobelnik: Nastanek in razvoj zdravilišča Dobrna. Celjski zbornik 1959.
25. F. Ferk: Vorläufige Mittheilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark. Graz 1893.
26. K. Schmutz: Hist. top. Leksikon von Steiermark. Graz 1822.
27. Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark. Graz 1872.
28. Vollständiges Ortschaften-Verzeichniss. Wien 1822.
29. Spezial Ortsrepertorium von Steiermark. Wien 1893.
30. Leksikon občin za Štajersko, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1900. Dunaj 1905.
31. Spezial Ortsrepertorium der österreichischen Länder. Steiermark, Wien 1917.
32. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Beograd 1937.
33. Stanovništvo po glavnom zanimanju u Dravskoj banovini po općinama 31. marta 1931, rokopis.
34. Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. Beograd 1953.
35. Popis stanovništva 1953. Beograd 1958.
36. Popis stanovništva 1961, rezultati po naseljima. Beograd 1963.
37. Rojstne knjige, poročne in mrliške knjige župnij Sv. Jošt na Paškem Kozjaku, Dobrna, Nova cerkev, Sentjanž na Vinski gori, Sv. Martin pri Velenju ter rojstne in mrliške knjige po naseljih v okviru matičnih uradov: Velenje, Dobrna, Vojnik, Zalec in Celje.
38. Oddelki za statistiko skupščine občine Celje, Velenje in Zalec.
39. Zavod za zaposlovanje v Celju in Velenju.
40. Podatki o delovni sili. Uprava tovarne EMO Celje, Cinkarne Celje, LIK Savinja Celje, Rudnik lignita Velenje, Gorenje Velenje, Chrom-metal Velenje in zdravilišče Dobrna.
41. S. Plešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana 1950.
42. M. Sidaritsch: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens in ehemaligem Herzogtum Steiermark. Graz 1925.
43. Jožefinski in franciscejski kataster za l. 1827. Državni arhiv SRS Ljubljana.
44. Katastrski uradi: Celje, Velenje, Zalec.
45. Zemljiške knjige katastrskih občin: Paka, Salek, Skale, Velenje, Sentjanž na Vinski gori, Prelska, Lipje, Dobrna, Klanec, Homec, Sv. Jošt, Zavrh, Lemberg.
46. Prikaz površin, predvidenih za podružabljanje v občinskem ljudskem odboru Celje l. 1964.
47. Družbeni plan razvoja občine Celje v letih 1966-1970.
48. Podatki agrokombinata Zalec, obrat Vojnik.
49. Podatki kmetijskega popisa 1960. Zgodovinski arhiv Celje.
50. Anketa o življenjskih stroških prebivalstva v letu 1966. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.
51. Obrazložitev obdavčitve zasebnega sektorja kmetijstva za leto 1967. Skupščine občine Celje, Velenje, Zalec.
52. Poročilo o doseženih pridelkih poznih in zgodnjih posevkov za l. 1966 po cenilnih okoliših. Oddelek za statistiko občine Celje.
53. Statistični koledar Jugoslavije, Beograd 1967.
54. Gozdno gospodarski načrt 1964-1973, območje celjsko, gospodarska enota Vojnik, zasebni sektor.
55. Podatki o prodaji lesa. Gozdno gospodarstvo, obrat Celje.
56. Gozdno gospodarski načrt, enota Velenje, SLP 1961-1927 in zasebni sektor.
57. Gozdno gospodarski načrt, enota Zalec 1964-1973, zasebni sektor.

58. J. Teržan: Pohorje kovačnica svobode. Po Jugoslaviji 1966.
59. Podatki o prodaji živeža. Trgovske poslovalnice v Dobrni, Strmcu pri Vojniku, v Socki, na Vinski gori l. 1966.
60. Podatki o zbiranju mleka. Celjska mlekarna l. 1966.
61. Uprava Celjskega tednika, Kmečkega glasu; RTV Ljubljana, poštni uradi.
62. Podatki o elementarnih nesrečah. DOZ Celje.
63. Arhiv zdravilišča in turističnega urada v Dobrni. Perspektivni plan zdravilišča Dobrne. Zavod za napredek gospodarstva, Celje 1958.
64. R. Golja: Dopuna podataka katastrske klasifikacije na osnovu bonitiranja u svrhu izvodjenja inventarizacije zemljišta prema njihovim sposobnostima in prometnoj vrednosti. Portorož, oktobra 1962.
65. F. Bezljaj: Slovenska vodna imena I. Institut za slovenski jezik SAZU. Ljubljana 1961.
66. Rekreatijski center Paški Kozjak. Programski objekt, projektivni biro Velenje.
67. Popodenj okrog Celja. Geografski vestnik, Ljubljana 1954.
68. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. Sarajevo 1932.

Summary

THE LOWLANDS OF DOBRNA AND THE SOUTH SIDE OF PAŠKI KOZJAK

The area I am going to deal with comprises the eastern end of the Karavanke chain and the hilly countryside with smaller valleys between the basins of Celje, Velenje, and Slovenj Gradec. Most of Paški Kozjak consists of trias limestone and dolomites. On the north and south side, they are here and there covered by oligocenic gorge layers: conglomerates, sandy marl, and sandstone, which have been preserved at 1000 meters above-sea-level. The central part of Paški Kozjak had been rising faster than the surroundings, which can be proved by the well preserved layers. Both brooks, the Paka and the Hudinja, have created two transverse, in some places canyon-like valleys. Their tributaries have cut the hilly range into several ridges, divided by steep ravines. The Lowlands od Dobrna mostly consist of miocenic marl and sandstone and are, geomorphologically, connected with the development of the Saleška dolina (the Valley of Salek). Considering the deposits and terraces, the pliocenic Salek River was first running towards the East. After the change of flowing direction on the SW side of the Salek Valley, hydrographic changes set in also in the area between Dobrna and Strmec where the Pirešica, an erodically more active water, took the Dobrnica a part of its ground around the spring.

The climate shows a transition between the Alpine and the Panonian. The differences in height can be seen chiefly in temperature: corn is reaped in the valleys from two to four weeks later than in the hills. In the shut-in parts of the valleys there are often frosts that should be considered by the farmers who grow fruit and buckwheat. The health resort of Dobrna is sheltered from the cool north winds. The fresh summers in the middle of woods and parks have a favourable influence on the nerve system of the patients. The autumns are somewhat warmer than the springs, which is often good for the late farm products. Generally, there is enough rain everywhere. Considerable damage in the fields and fruit gardens in the lowlands is caused by thunderstorms with hail.

In the valleys, there is no trouble with drinking water. In the hills, people gather rain water. Water supply is to be found only in some villages or groups of houses. The springs under the Paški Kozjak have been dammed up and the water pipes lead to Celje, Velenje, and Dobrna. The Hudinja, the Paka, and their tributaries were once driving numerous mills and saw-mills, which have almost disappeared nowadays. All the brooks have a torrential, pluvionival regime and tend to floods, especially dangerous being the Hudinja and the partly regulated Dobrnica.

The basic kinds of soil are »rendzina«, a more or less sour brown soil, and riverbank ground. The soil on the highlands and hills is shallow and not suitable for deep seeds. More soil has been accumulated on lower situated hill ridges. The brown soil with clay texture and cloddy structure makes cultivation difficult, especially after long rainy periods. Medium fertile is the brown soil on a marl layer; it is sandy, airy, and contains more humus. Intensive cultivation is charac-

teristic for the riverbank soil on pleistocenic deposits. On steep fields the rinsing by rain is considerable, whereas on grassy slopes land slides are frequent.

From 1869 to 1961 the number of population has risen for 13%; it was rising till 1948, then it slowly started to decrease. The birth rate dropped, the migration to larger towns such as Celje, Velenje and Ljubljana increased. The birth rate has not been interrupted in hilly villages. Nowhere the number of population increased or decreased whenever a census took place. In former times people married within their relatively near surroundings, but after World War II the choosing of partner expanded. In the cadastral community of Sv. Jošt, there are 86 people living in 1 square metre, while in the community of Nova cerkev in the lowlands there are 180 people. The percentage of illiterate people is much higher on Kozjak than in the Lowlands of Dobrna; similar negative differences are to be found in school education. The boys and girls from the highlands are mostly employed as unqualified labourers. There are few newspaper subscribers. About two thirds of the population are from 15 to 60 years old. The average number of children in a family has considerably decreased. There are less farmers, while the number of miners and industrial workers has increased and has been constantly growing. The relationship between rural, non-rural, and mixed types of households has developed in favour of the non-rural and mixed types.

On the Paški Kozjak the partition of ground by enclosures is prevalent, while on the lower uplands and in valleys, the fields are divided into genuine or original blocks. A comparison of old land plans of 1827 and the present plans does not show any considerable differences in the cadastral community of Sv. Jošt; they can be seen, however, in the cadastral community of Nova cerkev. Land property and shares had been split up. On several blocks new small farms arose so that we can talk about a secondary land partition into fields. According to plan, about 160 hectares of optimal land for cultivation are anticipated to become public property. In the cadastral community of Sv. Jošt the number of landowners increased from 1825 to 1879 for 35%, while from 1879 to 1965 only for half of that. The ownership documents of small land owners grew more numerous on the south rim of the Paški Kozjak. The number of medium sized landed properties increased gradually and regularly, whereas large landed properties were getting fewer after 1879. In the cadastral communities of Zavrh and Nova cerkev, large and medium sized landed properties competed with each other even before 1879. The number of small land owners tripled in one century and a half in the cadastral community of Nova cerkev. For field shares and lodging, land labourers worked for bigger farmers till the beginning of the last war.

There are few solitary farms with enclosures; usually there are two or three such farms, divided by pastures, meadows of a narrow zone of wood. Where the highlands merge with the uplands or lowlands, the farms are drawn together into hamlets and, more or less, compact villages. These villages evade floods by leaning against sunny ridges and gentle slopes of hills. Two bigger centres are Dobrna with its spa and the old parish of Nova cerkev. On most farms, the houses and farm buildings are together. The central type of a Slovene house is rarely found in a pure style. Most of the black kitchen have been rebuilt lately. In the surroundings of Velenje, Dobrna, and Nova cerkev, new houses, half-rural and working-class are being built. More than half of the houses and farm buildings are covered with brick; about two fifths are covered with brick and straw, the rest with straw and shingles only.

The rural households have been divided into several types according to location, surface, climate, and pedologic conditions, farm production, potential sale of surplus products, farm labour, degree of mechanization, and according to collaboration with the co-operatives, and the outward appearance of the farm. An inquiry held by the Institute for Statistics of the Socialist Republic of Slovenia proved that the year's income of one member of a farmer's household in Savinjska dolina (the Savinja Valley) is three times bigger than the same on the Paški Kozjak. The Paški Kozjak comprises mostly over 500 meters high land, which in over 30% steep. In the largest cadastral community of Sv. Jošt, three fourths of the people earn their living at farming. Nearly half of the landowners have more than 3 hectares of land property, whereas in the Lowlands of Dobrna there are only 29% of such people. The shares of pastures and woods are bigger there than in the lowlands. There are fewer fields, but larger. The number of non-active population is higher than in the lowlands and the people are farther away from economic, marketing, cultural, and

traffic centres. Economic development in the highlands is slower than in the lowlands and the standard of living is lower. The highland farms live on cattle breeding and wood, those in the lowlands on dairy, the breeding of young cattle, fruit, and, partly, hops. The farming techniques are still backward, fertilizers are very seldom used. Only 60% of wheat and rye flour are produced at home. There is enough maize and, on the whole, potatoes. The use of sugar is below the average of the country.

In our area there is no industry. In vicinity we can find two smaller plants of metal products and a saw-mill together with a paper-mill. Housecraft and trade are in constant decline. More and more young people travel to work in Velenje and Celje. The natural sights are almost unknown. Tourism and the economic development of the highlands are hindered by a lack of good roads. The health resort of Dobrna tries to attract more guests who would pay the expenses for their treatment. It would be necessary to reconstruct or build up some buildings and renew some tradesmen's shops and stores and improve public services. The main roads are asphalted, but the by-roads leading to hamlets in the highlands are bad.

Finally, we have added a synthetic relative estimate of the conditions for the economic development in several cadastral communities.

UVOD

Svet med Bočem, Macljem, Sotlo in Rudnico se v strokovni literaturi, v zadnjem času pa tudi med domačini, vedno česče omenja kot Zgornje Sotelsko. Ime ni zraslo iz žive ljudske govornice, ampak iz potrebe. Pokrajina, ki jo tako poimenujemo, še nima trdnih mejnikov, zlasti na zahodu ne, medtem ko na severu, vzhodu in jugu loči to pokrajino od sosedstva višji, hriboviti obod. Bližnje okolice Smarja — Šmarsko podolje — domačini ne prištevajo več k Sotelskemu, pač pa uvrščajo sem Slatinsko podolje, predel med Rodnami in Sotlo ter dolini ob Zibiškem in Tinskem potoku. Onkraj Sotle je vsem dobro znano Hrvatsko Zagorje.

Nekaj let po osvoboditvi je bila večina obravnavanega področja v okviru občine Rogaška Slatina. Po združitvi kozjanske, rogaške in Šmarske občine leta 1958 so Rogatec, Rogaška Slatina in Pristava postali sedeži krajevnih skupnosti z matičnimi uradi. S. Ilešič ugotavlja (60, 115),* da sotelske submezoregije nimajo širše funkcijske enotnosti, nimajo močnejšega gravitacijskega središča, zato jih je razdelil na pet mikroregij. Pri presoji zahodne meje Zgornjega Sotelskega smo se oprli na sedanjo upravno notranjo razdelitev občine, to je na meje krajevnih skupnosti Rogaška Slatina in Pristava, ki se še najbolj ujemajo z obsegom pokrajinske enote.

Zgornje Sotelsko je ozemlje na prehodu iz predalpskih kotlin in predgorja v Panonsko nižino, to je svet nizkih gor in ožjih dolin, prostor, kjer se Posavsko hribovje z Rudnico, Deseničko goro in Kuno goro najbolj približa karavanški skupini: Boču, Rogaški gori in Maclju. Na zahodu je svet odprt proti Celjski kotlini. Nižje gričevnato površje je iz terciarnih, pretežno miocenskih plasti, medtem ko je severno in južno gorato obrobje iz starejših kamenin. Nizka razvodja med povirji Savinje oziroma Voglajne, Sotle, Dravinje in Bednje so že v starem veku odpirala poti iz predalpskega v panonski svet. Nanje so se naslonile ceste, namenjene hitrejšemu in udobnejšemu potovanju, zlasti podolžna cesta in železnica, a tudi prečne poti, vodeče ob Sotli navzgor.

Gričevnato površje je privabilo v preteklosti številne naseljence, ki pa jih peščena in ilovnata zemlja ni mogla nahraniti, ker je je bilo premalo in je niso mogli, niti znali prav izkoriščati. Iz tega hidrografskega in prometnega razvodja odteka danes, bolj kot kdajkoli prej, delovna sila proti večjim industrijskim krajem Slovenije, manj proti Hrvaški.

Razmeroma nizke zimske temperature in zmerno topla poletja z obilnejšimi padavinami v pozni pomladi omogočajo poljedelstvo, a še v večji meri sadjarstvo, v zavetnih prisojnih krajih tudi vinogradništvo. Reja goveda in prašičev prinaša kmetom poleg sadja glavni vir dohodkov. Živalsko krmo pridelajo na večkrat premokrih travnikih in pašnikih. Bukovi in hrastovi gozdovi so, tako kot ostala zemljiška posest, močno razkosani in se vzpenjajo v pretrganih zaplatah na osojne obline gor in strmine srednjegorja. Po zunanjem videzu živahno, pestro in na prvi pogled bogato Zgornje Sotelsko izžareva zlasti pozimi melanholijo kočarjev. Razložene male kmetije, redke strnjene vasi, skromne panonske hiše in bolj osamljene, zidane osrednjeslovenske hiše poudarjajo prehodnost pokrajine.

* V oklepaju navajamo, odkod so vzeti podatki. Prva številka opozarja na tekočo številko v seznamu literature in virov, ki je dodan na koncu članka, naslednje številke pa pomenijo stran v citiranem delu, kjer je podatek naveden.

O tem delu subpanonske Slovenije je bilo doslej malo napisanega. Največ je zgodovinske literature. Arheološke najdbe in odkritja so prinesla nekaj svetlobe v prazgodovino naših krajev, zlasti v rimsko obdobje. V zvezi s Savinjsko marko se omenjajo Sotla, Podčetrtek in Rogatec, ki ostaneta tudi v kasnejših stoletjih pomembni fevdalni gospoščini. Razen zgodovinskih znamenitosti je veliko avtorjev opisovalo zdravilne učinke slatinskih vrelcev, to so bili zdravniki, kemiki, geologi, v poslednjih letih tudi ekonomisti in gostinci. Tudi o industrijskih podjetjih, o razvoju steklarne v Straži in v Rogaški Slatini so bila po vojni objavljena dela. Zdravilišče in industrija sta s svojo gospodarsko vrednostjo zasenčila kmetijstvo in ljudi, ki živijo od zemlje. Pri teh ljudeh bi se ustavili, proučevali njihove življenjske pogoje, delo, uspehe in tegobe.

PRIRODNE OSNOVE ZA RAZVOJ KMETIJSTVA

Relief

Osnovnega pomena za kmetijstvo je oblikovitost površja, ki vpliva na klimatske razmere, hkrati pa s petrografsko sestavo odloča tudi o prsti in rastju. Bolj ali manj blage reliefne oblike je treba upoštevati pri izbiri zemljiških kategorij, še posebej pa moramo poznati slabosti in prednosti vzbočenih in vzdolbenih površin, ko izbiramo tla za razne vrste kultur.

Kakor je znano, se obravnavano področje razteza med odrastki Karavank in Posavskim hribovjem kot nadaljevanje savinjskega predela. Bočko prigorje in Posavsko hribovje se proti vzhodu vedno bolj zblížujeta ter se na razvodju Sotle in Krapine domala strneta. Med Macljem (Belinovec 715 m), Ravno goro (670 m), Strahinjščico (847 m) in Ivančico (1061 m) se Slatinsko podolje prevali v Bednjansko. Razvodje med Voglajno in Mestinjo je v višini okoli 300 m. Od tu je lep pogled na manjše Šmarsko podolje, ki ob istoimenskem potoku prehaja proti jugovzhodu v nekoliko širšo dolino ob Mestlinji. Pod Bočem (980 m), Plešivcem (832 m) Rogaško goro (883 m), Macljem, Sotlo in Rodensko planoto (340 m do 360) je Slatinsko podolje. Dohod ob Mestinjščici je tesen in so se ga v starih časih izogibali, saj je še danes skoraj premalo prostora za potok, železnico in cesto. Razvodja med pritokom Dravinje, Belo in Gaberniškim potokom, pritokom Mestinjščice ter zgornjo Sotlo in Bednjo pri Hromcu ne presegajo višine 360 m oziroma 320 m. Za Slatinsko podolje je značilno, da nima osrednje večje reke, ki bi ustvarila širše dolinsko dno in tako povezala posamezna potočja med seboj. Za gričevnati svet južno od Roden in med Mestinjo in Sotlo nimamo skupnega imena, nekoliko na boljšem smo pri pokrajini med Rudnico (687 m) in Sv. Rokom pri Šmarju (369 m). Tu sta imeni potokov in krajev Tinsko in Zibika ustvarili prevladujoč pojem za omenjeno področje.

Površje Zgornjega Sotelskega je zelo razgibano, to velja tako za gričevnati svet južno od Slatinskega podolja, kakor za Bočko prigorje in zapadni del Maclja. Podobno je sosednjemu Hrvaškemu Zagorju in terciarnim subpanonskim goricam nasploh. Če upoštevamo višinske razlike med doli in vrhovi ter razčlenjenost površja in če oboje postavimo v razmerje s površino določenega prostora, moremo izmeriti razgibanost površja. Seveda je količnik površinske razgibanosti vsota raznih lastnosti reliefa: geološko petrografske sestave, denudacije, erozijske in akumulacijske dejavnosti tekočih voda idr. Naši rezultati so bolj orientacijskega značaja in nam pomagajo pri primerjavi področij oziroma katastrskih občin. Tako je pokrajina ob zgornji Sotli skoraj sedemkrat bolj razgibana kot pokrajina ob srednjem toku Savinje med Zalcem, Polzeu, Preboldom in Grižami.

Čim nižji je koeficient, tem večja je razgibanost površja in obratno. Srednji količnik za Zgornje Sotelsko je 1,68. Najbolj razgiban je svet Bočkega prigorja in Maclja, tu znaša povpreček 1,22. Sledi mu tinsko zibiško področje (1,52) in Slatinsko podolje ter gričevje južno od Roden (1,94). Razmeroma najbolj umirjene in nizke so aluvialne ravnice na sotočju zibiškega potoka in Mestinja, ob Kostrivniškem

Boško prigorje

potoku in mestoma ob Sotli. V tem pogledu so med prvimi katastrske občine: Pristava (3,71), Spodnja Kostrivnica (3,54) in Ratanska vas (2,70). Zelo razgrapan svet z velikimi višinskimi razlikami je v katastrskih občinah Boškega prigorja in Maclja, zlasti v Trličnem (0,74), na Donački gori (0,89), v Nagonju (1,01), v Strmcu (1,12), Cerovcu (1,14) in v Dreveniku (1,19). Podobno površinsko razgibanost opazimo na tinsko-zibiškem področju v katastrskih občinah Sv. Magdalena (1,18) in Sv. Ema (1,25), v Slatinskem podolju oziroma gričevju med Sotlo in Mestinjo pa v katastrskih občinah Rogatec (1,05), Kačji dol (1,08) in Ceste (1,18).

Razgibanost površja se ujema z večjo ali manjšo strmino zemljišča predvsem tam, kjer so odločujoče pogoste znatnejše višinske razlike med dolinami in slemen, posebno na stiku različno odpornih kamenin. To velja na splošno za vse tinsko-zibiško področje, za nekatere že omenjene katastrske občine Maclja in Boškega prigorja, manj pa za Slatinsko podolje. Tu je npr. v katastrskih občinah Spodnja Kostrivnica, Ratanska vas in Spodnje Sečevo precej večji delež površja z naklonom nad 25°, kot pa nam ga razkriva količnik razgibanosti površja. Omenjeni koeficienti so samo skupni imenovalc nekaterih reliefnih lastnosti, ob njih pa moramo bolj ali manj poznati tudi osnovne sestavne činitelje in njihovo vzročno povezanost.

Osnovna značilnost površja Zgornjega Sotelskega so razlike med nižjim gričevnatim osrednjem ter severnim in južnim hribovitim obodom, zasnovane v petrografski sestavi in geomorfoloških procesih. Večji del površja je iz nagubanih terciarnih skladov. V Rogaški gori in pod Bočem poteka donačka prelomnica, ob Sotli in pod Rodensko planoto sotelska prelomnica, prečno na nju ob Irskem in Ratanskem potoku pa rogaški prelom. Ob teh prelomih so ugotovili geologi manjše epirogenetske premike in gubanja, ki so še zajela panonske plasti (11, 71). Med donačko in sotelsko prelomnico so se terciarne plasti nagubale v antiklinalo, ta prehaja proti vzhodu v sinklinalo Maclja, na zahodu pa v sinklinalo s središčem med Ponikvo in Šentjurjem (11, 71). Med Sotlo in Mestinjo je druga, širša sinklinala izpolnjena v glavnem s panonskimi laporji. Jugozahodno od Šmarja se v sinklinalo vriva antiklinala z oligocenskimi skladi in triadnimi kameninami Resevne (628 m). Tu se prej enotna sinklinala razdeli na severno in južno; v obeh so se odložili mlajši miocenski laporji. Južna sinklinala prehaja proti jugovzhodu v antiklinalo z

jedrom v Rudnici (11, 71). Za celotno področje je značilna alpska smer. V tej smeri potekajo najvišje vzpetine pa tudi Celjska kotlina, Šmarsko, Slatinsko in Bodnjanško podolje, Tinska in Zibiška dolina ter Sotla od Trličnega do Rajnkovca.

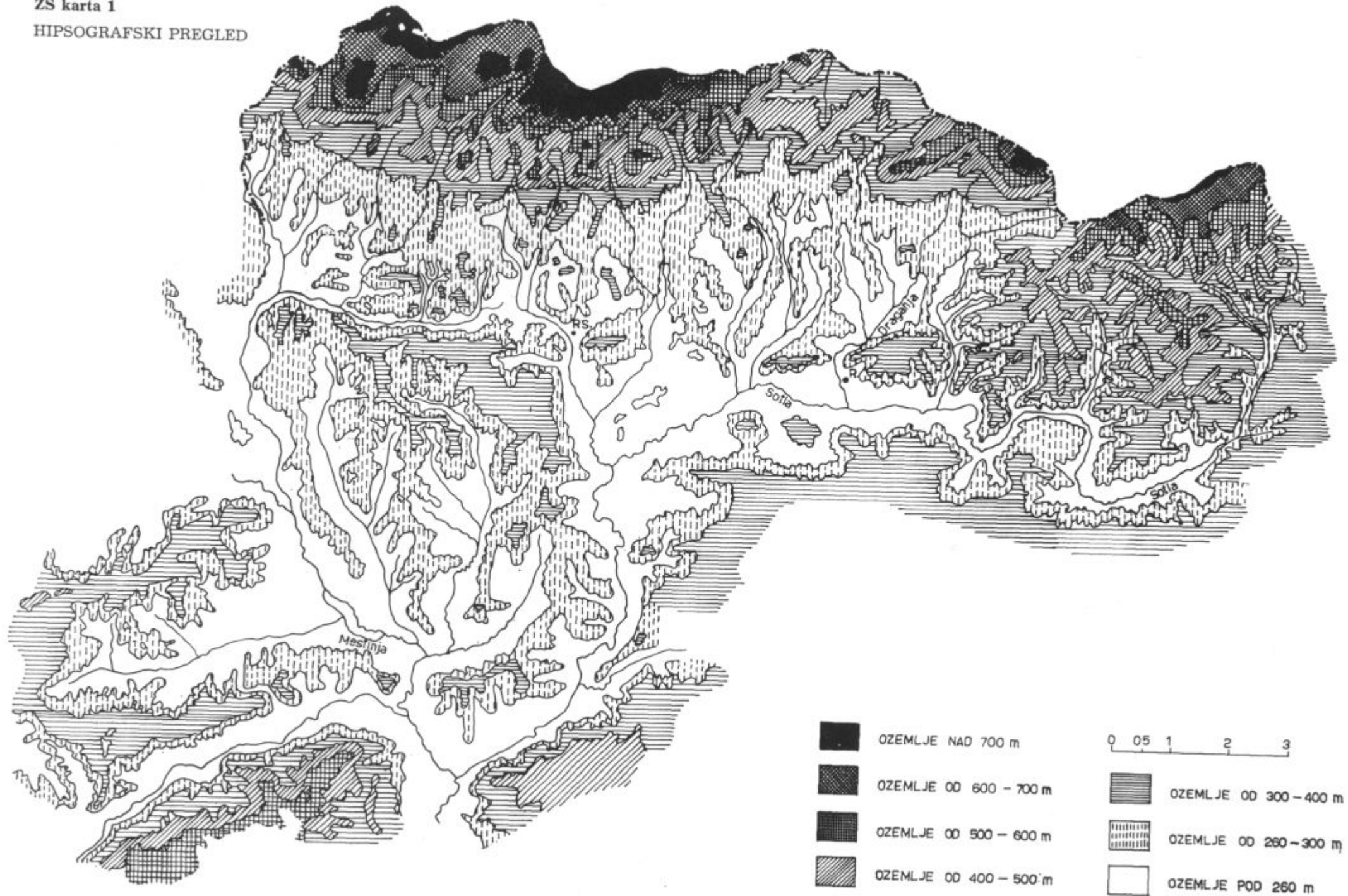
Ce izvzamemo Boč in Rudnico, kjer prevladujejo triadni apnenci in dolomiti, in kjer so nastale manjše kraške oblike, sestoji Slatinsko podolje pa tudi del Bočkega prigorja iz temno sivih peščenih laporjev in drobno zrnatih peščenjakov srednjega in zgornjega oligocena (11, 69). V manjšem obsegu so razkrite oligocenske plasti ob Tinskem potoku in južno od Rogaške Slatine, kjer so pred vojno izkoriščali v močno nagnjenih plasteh tanke sloje premoga (11, 68). Oligocenske starosti je tudi širši pas andezitov in andezitnih tufov pod Bočem in Plešivcem, v okolici Rogaške Slatine pa jih prekrivajo peščeni laporji. Severno od sotelske prelomnice prehajajo oligocenske kamenine (peščeni laporji) v spodnje miocenske kremenove peščenjake, iz katerih je Macelj in njegovi zapadni podaljški. Na hribovitem severu jih odkrijemo na Plešivcu ter na severnem pobočju Rogaške gore (11, 69). Vrh Rogaške gore, površje med Mestinjščico in Ratanskim potokom ter razvodno slame med Tinskim in Zibiškim potokom ter strmi Vidoviški bregi so pretežno iz litotamnijskega apnenca in apnenčevega peščenjaka ter konglomerata. Ves preostali nižji svet goric sestavljajo mlajši, pretežno sarmatski in panonski laporji (11, 70). Ob potokih, zlasti na sotočjih, so nastale najmlajše naplavine iz glin in peščenih glin ter prodnikov.

Večina površja je torej iz laporjev in peščenjakov, zato imajo gorice na splošno bolj blage obline, ploščata slemena, položna pobočja, ki jih ločijo bolj ali manj tesne doline. Podrobnejša petrografska sestava nam razkrije vendarle znatnejše razlike v razgibanosti površja. Tako se kremenovi peščenjaki, litotamnijski apnenci in apnenčevi peščenjaki bolj trdovratno upirajo eroziji kakor laporji, in so zato hrbti Maclja, Roginske gorce, Cmereške gorce, Cerove gore in Vidoviških bregov bolj trdih, ostrih oblik. Prav tu, na stiku trših litotamnijskih apnencev oziroma kremenčevih peščenjakov in manj odpornih laporjev, so potoki te v večji meri erodirali. Nastala so strma pobočja, na katerih so si ljudje na prisojnih straneh uredili vinograde, medtem ko so severne, senčne kraje pustili gozdu in travi. Tak, dokaj izrazit, je tudi prehod iz Slatinskega podolja oziroma iz doline Tekačevskega potoka na Rodensko planoto, ki ga poudarja sotelski prelom. Kjer so se morali potoki

Slatinsko podolje

ZS karta 1
HISOGRAFSKI PREGLED

prebijati prečno skozi odporne plasti peščenjakov, so izdolbli tesne debri, ki ločijo med seboj strme bregove s ploščatimi vrhovi, kot so Trška gorca (399 m), Gruševje (365 m) in Janina (362 m). Relativna višina med vrhovi in ozkimi doli je pri teh večja kot pri mehkejših laporjih Slatinskega podolja ter med Mestinjo in Sotle. Na splošno pa se gorice oziroma bregovi malo razlikujejo po relativnih višinah. Če upoštevamo nadmorsko višino dolinskega dna ob sotočju Mestinja in Sotle (okrog 200 m) oziroma Sotle pri Trličnem (okrog 250 m), je relativna višina večine goric 100 do 150 m. Najviše segajo pod Boč, kjer tvorijo prigorje v obliki kopastih 420 do 440 m visokih bregov. Njihova slemena so podobna mogočnim krtinam, naslanjajočim se na osrednje pogorje, v katero so si bočke vode vrezale globoke, tesne grape. Za njive je tu malo primernih tal. Enake višine so v Stojnem selu, Logu in na jugozahodnem lomu Donačke gore, kjer je vsa sončna reber poseljena in spremenjena v sadovnjake, njive in vinograde. Na Rodnah, na Tinskih goricah in na Vidoviških bregih ter na Maclju so se na trših kameninah v večji meri obdržala slemena v višinah 340 do 370 m. Na panonskem obrobju je zelo razširjen nivo 300 do 320 m visokih, bolj ali manj zaobljenih slemen. Med Bočem, Plešivcem in Rodensko planoto ga opazimo v močno razčlenjenih skromnih goricah. Bolje se je ohranil ta nivo na apniških tleh Kristan vrha, Brestovca, Brezne gore, na Vidoviških bregih ter na peščenjakih Maclja. Več možnosti za obdelovanje nudijo kopaste gorice in hrbti v Slatinskem podolju in južno od Roden v višinah 260 do 280 m. Dna dolin marsikje niso primerna za intenzivno kmetijstvo, bodisi da za to ni dovolj prostora, ali pa so večkrat poplavljeni oziroma mokrotna. Slemena goric so za njive večkrat preozka in izpostavljeni močnemu izpiranju, tako da so za obdelovanje razmeroma še najbolj ugodne manjše planote in položna pobočja goric ter širše terase, kjer ne vlečejo meli.

Podnebne razmere

Zgornje Sotelsko je v podnebnem oziru prehodno ozemlje med alpskimi in panonskimi značilnostmi, zato ga označujemo kot subpanonsko. Takoj naj opozorimo na krajevno lego vremenske opazovalnice v Rogaški Slatini in za preteklo obdobje v Rogatcu. Obe sta v zatišni legi, na dnu dolin, obdanih z nizkimi hribi, ki so porasli z listnatimi gozdovi. Pred hladnimi zračnimi tokovi s severa ju čuva Bočko pogorje. Tu ni pravega prepaha, zlasti ne pri Rogatcu, kjer je Sotlina pot vijugava in se med Dobovcem in Rogatcem krivi v značilne zavoje, spominjajoče na sklepe zobatih koles; skozi nje se zračne mase s težavo menjavajo. Bolj enostaven, a tesen je prehod od SV, ob prečni dolini Draganje. Vzhodni del Slatinskega podolja med Plešivcem, Donačko goro, Macljem s Trško gorco in Gruševjem je podoben vreči, ki je odprta na zahod in je raztrgana v SV oglu. Ni nam znano, kje so v drugi polovici preteklega stoletja namestili termometer, vendar se nam zdi, da je izredno nizke temperaturne povprečke pripisati predvsem konfiguraciji bližnjega površja, saj je nizka temperatura prav tako izjemna kakor lokacija trga v kotliču, ki ga ne opaziš prej, dokler nisi v njem. Mrzel zrak v Rogatcu ima pozimi dvojni oklep. Notranjega tvorijo: Grajski grič (400 m), Trška gorca (399 m), Gruševje (355 m) s Črnim bukovjem, Marijin breg (311 m), Tabor (413 m) in Veliki Hum (386 m), zunanji hriboviti obod nam je že znan. R. Klein navaja za obdobje 1851 — 1900 za Rogatec (n. m. v. 307 m) naslednje mesečne temperature:

januar,	februar,	marec,	april,	maj,	junij,	julij
—3,2° C,	—1,2° C,	3,0° C,	9,0° C,	13,1° C,	16,4° C,	18,1° C
avgust,	september,	oktober,	november,	december		
17,0° C,	13,4° C,	9,2° C,	2,7° C,	—1,7° C,		

Kasneje so merili temperaturo (1) v Rogaški Slatini (n. m. v. 232 m) in (1931—1960) dobili naslednje rezultate:

januar	februar	marec	april	maj	junij	julij
—1,8° C	—0,1° C	4,3° C	9,6° C	14,3° C	17,8° C	19,5° C
avgust	september	oktober	november	december		
18,6° C	15,1° C	9,8° C	4,7° C	0,2° C		

Razlika med najhladnejšim mesecem januarjem in najbolj vročim julijem znaša 21,3° C. Za primerjavo navedimo še srednjo januarško in julijsko ter letno temperaturo za Celje (n. m. v. 239 m, l. 1931 — 1960: januar —2,1° C, julij 19,2° C, srednja letna temperatura 9,0° C. Po teh podatkih ima Celje poleti za spoznanje nižjo temperaturo, prav tako tudi pozimi, kar je v zvezi z večjo odprtostjo Celjske kotline. Opazovalnica v Rogaški Slatini je v zatišni legi, obdana z bregovi.

Srednji mesečni minimum v Rogaški Slatini, Kostrivnici (med njima ni večjih višinskih razlik) in v Celju je večji del leta skoraj enak, manjša odstopanja so le pozimi. Najnižje vrednosti ima pozimi Celje, kamor prihaja mrzel zrak z alpskega zahoda. Najvišji srednji januarški in sploh zimski maksimum ima Kostrivnica, ker leži okoli 50 m višje in je zaščiten pred hladnim dolinskim zračnim pokrovom. V juliju jo Celje komaj preseže, medtem ko je maksimalna temperatura v Rogaški Slatini v januarju, enako kakor v juliju, bolj umirjena. Prehod k subpanonskemu, celinskemu klimatskemu območju se kaže predvsem v večjih dnevni in letnih temperaturnih kolebanjih. Amplitudo med januarskim minimumom in julijskim maksimumom ustvarjata torej negativni zimski in pozitivni poletni ekstrem, ta pa je odvisen tudi od lokalnih reliefnih činiteljev (1). Kakor navaja O. Reya v razpravi »Navali hladnega in toplega zraka v Dravsko banovino« (2), pride pri navalih hladnega zraka do najnižjega padca temperature vsakokrat v trikotu Rogaška Slatina — Celje — Laško. V Celjski kotlini se temperatura po zaključenem hladnem toku kaj rada še naprej niža. Valovi toplih zračnih mas vdirajo v Slovenijo iz JZ z Jadranskega morja in iz SZ z Atlantskega oceana. Zdi se, da Posavsko hribovje na jugu, Savinjske Alpe, Pohorje in Karavanke na zahodu, severozahodu in jugu ščitijo Celjsko kotlino pred prodori toplih navalov, spričo česar se zrak na dnu kotline še nadalje ohlaja, medtem ko je topel zrak že zajel Ljubljansko kotlino. Zato imata Celje in Rogaška Slatina nižji srednji januarški minimum kot Ljubljana (Celje jan. —4,7° C, Rogaška Slatina jan. —4,4° C, februar —4,9° C, Ljubljana jan. —4,1° C). Največjo amplitudo ima Celje (31,0° C) nato sledita Kostrivnica (30,1° C) in Rogaška Slatina (29,8° C). V tem oziru se Slatinsko podolje ne more meriti s temperaturnim nihanjem v Prekmurju (Lendava 32,7° C) (2).

Za kmetijstvo je zanimivo, da ima Rogaška Slatina srednjo mesečno temperaturo nad 10° C šest mesecev, od 18. aprila do 15. oktobra. Vroči dnevi nad 15° C so v pozni pomladi in v poletju (od 23. maja do 16. septembra). Junij, julij, avgust in september imajo nad polovico dni s srednjo temperaturo zraka od 15,1° C do 20,0° C, to je čas zorenja poljščin in sadja ter višek sezonskega turizma. Povprečno je 239 dni na leto s temperaturo nad 5° C (od 20. marca do 14. novembra) in 307 dni s temperaturo nad 0° C (od 19. decembra do 15. februarja). Srednjo mesečno temperaturo pod 0° C imata januar in februar. Povprečna vrednost za zimske mesece je —0,5° C, za pomlad 9,4° C, za poletje 18,6° C in za jesenski čas 9,8° C. Jesen je torej nekoliko toplejša kot pomlad. To se pozna tudi v turizmu Rogaške Slatine (2).

Kmetovalce še posebno zanima prvi in zadnji dan z minimalno temperaturo 0,0° C. V Rogaški Slatini so opazovanja pokazala (1), da se je termometer spustil (od l. 1927 do 1940) pod 0° C zadnjikrat v letu desetkrat v aprilu, in sicer štirikrat v prvi in šestkrat v tretji dekadi. V maju so zabeležili tako nizko temperaturo samo trikrat in to v prvi dekadi. Vzrok za take kasne pomladanske ohladiitve je vdor hladnih zračnih mas, bodisi polarnega, bodisi azorskega anticiklona v območje odhajajoče depresije, ki je prinesla deževje in potegnila za seboj v naše kraje hladni atlantski zrak. Prvikrat je padlo živo srebro pod 0,0° C sedemkrat v oktobru in šestkrat v novembru; oktobra je nastopila nizka temperatura v štirinajstih letih opazovanja le trikrat v prvem tednu. V povojnem obdobju (reduciranem na niz 1948/49 — 1962/63) je bil srednji datum zadnjega in prvega dne z absolutno minimalno temperaturo, nižjo od 0° C, v Rogaški Slatini 2. maja oziroma 15. oktobra. Povprečno je bilo 166 dni brez absolutne minimalne temperature, nižje od 0,0° C, to je že osem dni več kot v Celju. Z večjo možnostjo pozebe je treba računati od druge desetine oktobra do konca aprila. Navedbe veljajo bolj za dolinska dna številnih potokov in manj za višje, s soncem in vetrom obdarjene planote, ki so se

zlasti pri pomladanskih pozebah sadja bolje obnesle. Toplinski obrat je dolinskim kmetom dobro poznan, a zanj nimamo potrebnih številčnih podatkov, ker temperaturni razmer, razen v Rogaški Slatini, drugod v bližini niso opazovali. Zato naj navedemo nekaj ljudskih spoznanj oziroma opažanj. V Cerovcu pravijo, da so spodnji mokrotni kraj hladnejši kot sončna pobočja v višini nad 320 m. Nekateri kmetje so pri zavarovalnici zavarovali ribezove nasade zoper pozebo in so že dve leti zapored dobili primerno odškodnino. Razumnejši ljudje vedo, da že manjše reliefne in pedološke razlike vplivajo na mikroklimatske razmere. Dobro poznajo gnezda mrzlega zraka, ki se spušča po strminah z višin in se useda na dno globokih zaprtih grap Drevenika in Plešivca. Vinska trta v nizkih legah večkrat pozebe kot na bolj dvignjenih. Iz Cerovca in višjih kmetij Stojnega sela gledajo v jesenskih in zimskih dneh, kako prekriva megla Slatino in Tržišče. Menda je v dolini pri steklarni temperatura ob anticiklonskem vremenu pozimi tudi za 4° C do 5° C nižja kot v Zgornjem Sečovem. Tudi iz Zabnika, Spodnjega Svina in Tlak se ljudje radi ozirajo pozimi na nekoliko višje prisojne kraje bližnjih bregov; podobno je na Tinskem in v Zibiki. V dolini je na splošno bolj hladno kot na bregovih, zato so sadno drevje in vinograde zasadili na višje terase oziroma ježe. Za tako razmestitev so se odločili tudi zaradi dolinske megle, mokrote in naklona površja. Občutljivejše zgodnje kulture npr. fižol, povrtnino pa tudi krompir sadijo v dolini kak dan kasneje kot zgornji sosedi. Podobne klimatske in fenološke razlike navajajo v Nezbišah, Kačjem dolu in na Rodnah tudi kadar ne računajo na davčne olajšave.

Prvo in zadnjo slano v letu so opazovali (1) v povojnih letih samo v Rogaški Slatini (l. 1949 — 1959). Enajstkrat je padla slana, in sicer sedemkrat v aprilu, trikrat v marcu in enkrat v maju. V maju je nastopila pozeba najkasneje 9. maja (l. 1957), sicer pa je bila petkrat v drugi oziroma tretji desetini aprila. Jeseni je padla slana, razen leta 1957, sklenjeno devet let v oktobru, največkrat v tretji in drugi desetini. Dvakrat je prehitela kmete že v septembru in to 10. oziroma 19. septembra. Da je pozna pomladanska slana, kakor tudi zgodnja jesenska lahko usodna za zgodnje občutljive poljske in vrtno pridelke ter sadje in za drugo jesensko žetev, je vsakomur znano.

Koliko dni je bilo v posameznih mesecih, ko je bil absolutni minimum nižji od 0,0° C (reducirano na niz l. 1931 — 1960)?

Mesec:	januar	februar	marec	april	maj	junij
Rog. Slatina:	27,3	24,3	17,3	4,8	1,3	—
Celje:	26,5	23,7	19,2	7,4	1,3	—
Mesec:	julij	avgust	september	oktober	november	december
Rog. Slatina:	—	—	—	3,6	9,8	21,8
Celje:	—	—	0,6	5,8	12,1	23,1

Navedimo še število dni, ko so bile absolutne minimalne temperature oziroma še nižje. (l. 1931 — 1960).

Rog. Slatina: januar 6,3, februar 3,3, marec 0,8 in december 2,2. V Celju je bilo takih dni nekaj več. Po številu dni z absolutnim maksimumom, večjim od 25° C (l. 1931—1960) sta si Rogaška Slatina in Celje dokaj enaka. Rog. Slatina: april 0,9, maj 5,3, junij 12,8, julij 20,7, avgust 17,2, september 8,4 in oktober 0,5.

Kdaj je bila zabeležena najvišja in najnižja temperatura v Rogaški Slatini v posameznih mesecih oziroma letih, je razvidno iz naslednjega (1).
Absolutni minimum:

mesec:	januar	februar	marec	april	maj	junij
temp.:	−22,3° C	−26,1° C	−15,6° C	−9,8° C	−3,6° C	4,1° C
dat.:	12/1929	15/1940	3/1929	5/1929	3/1935	28/1928
mesec:	julij	avgust	september	oktober	november	december
temp.:	6,4° C	6,2° C	−1,6° C	−3,6° C	−9,8° C	−22,8° C
dat.:	9/1935	31/1940	30/1939	14/1936	16/1927	21/1927

Absolutno najnižjo temperaturo so izmerili v dobi od 1927 do 1958 15. februarja 1940, ko je padlo živo srebro do $-26,1^{\circ}\text{C}$.

Absolutni maksimum:

meseč:	januar	februar	marec	april	maj	junij
temp.:	14,8° C	16,6° C	21,8° C	25,6° C	29,1° C	33,2° C
dat.:	17/1937	26/1939	21/1938	7, 8/1939	30/1930	28/1935
meseč:	julij	avgust	september	oktober	november	december
temp.:	35,2° C	31,6° C	30,8° C	25,0° C	18,8° C	13,5° C
dat.:	22/1939	5/1939	4/1936	18/1939	1/1935	5/1934

Za primerjavo dodajmo še tovrstna opazovanja v času od 1952 do 1957, ki so po zabeleženih viških večkrat preseгла predvojne ekstreme (1).

Absolutni maksimum:

meseč:	januar	februar	marec	april	maj	junij
temp.:	12,4° C	15,2° C	23,3° C	26,7° C	29,6° C	31,2° C
dat.:	31/1955	26/1957	14/1953	16/1952	17/1953	5/1952, 30/1957
meseč:	julij	avgust	september	oktober	november	december
temp.	36,0° C	31,5° C	31,4° C	26,5° C	19,8° C	17,5° C
dat.:	8/1957	12/1957	2/1956	1, 2/1956	6/1957	10/1954

V tesni zvezi s temperaturo zraka in zemlje je dolžina trajanja sončnega sija, ki ima velik pomen za vegetacijo, saj se s pomočjo sončne svetlobe vrši asimilacija. Razmeroma največ sončnega sija je imela Rogaška Slatina (l. 1933—1940) v juliju (249 ur), juniju (225 ur), avgustu (176 ur) in maju (187 ur), najmanj pa ga je bilo decembra (37 ur). Vedro, sončno nebo ugodno vpliva na počutje človeka, zlasti na bolnike in turiste. Zgodnje jesensko deževje in hlad preženeta goste, najprej tiste, ki niso prišli v Rogaško Slatino samo na zdravljenje. Za kmeta pomeni dolga, sončna jesen povračilo za celotni trud in daje aro za naslednjo žetev. Julij je v Rogaški Slatini najbolj veder mesec, sledi mu junij, medtem ko so si spomladanski meseci in september v tem pogledu podobni (l. 1928—1940). September, oktober in julij so si po številu dni s spremenljivo oblačnostjo enaki (povprečno 16 dni, l. 1928—1940), najbolj vihrava pa sta avgust in junij (19 oziroma 17 dni s spremenljivo oblačnostjo). Po srednjem številu oblačnih dni je daleč pred drugimi meseci december (18 dni).

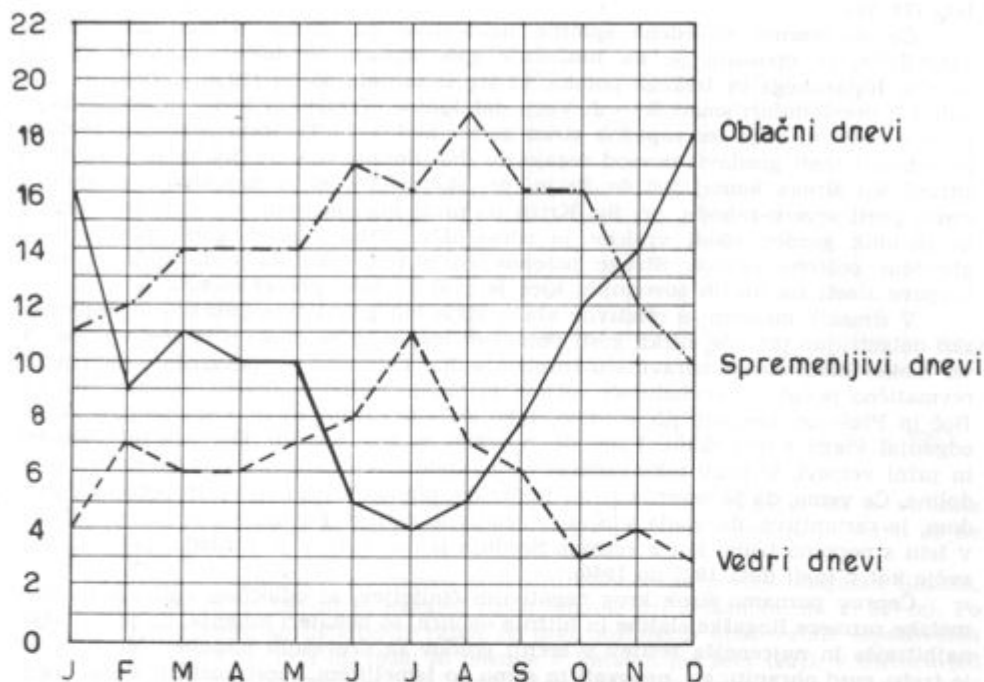
Primerjajmo srednjo mesečno relativno vlago v Rogaški Slatini (l. 1952—1964) in v Celju! Celjska vremenska opazovalnica je na odprti ravnini, sredi prostranih travnikov, slatinska pa v bolj zaprti dolinski legi, blizu gozdov. Ker podatki za Rogaško Slatino za hladno polovico leta niso popolni, bomo navajali povprečke samo za tople mesece:

Meseč:	januar	februar	marec	april	maj	junij
Rog. Slatina:	—	—	—	83,2%	83,1%	85,9%
Celje:	91,0%	85,8%	83,4%	81,1%	81,3%	81,7%
Meseč:	julij	avgust	september	oktober	november	december
Rog. Slatina:	86,2%	86,9%	90,0%	91,3%	—	—
Celje:	83,1%	85,8%	89,3%	90,6%	92,1%	94,3%

Domala v vseh mesecih je zrak v Rogaški Slatini bliže nasičenosti kot v Celju. Največja razlika med obema krajema je junija in julija (4,2% in 3,1%) ter je nedvomno posledica različnih reliefnih, hidrografskih in vegetacijskih razmer. Naj navedemo še mesečne povprečke za opazovanja ob 14. uri, ko ni več megle in je

SREDNJE ŠTEVILO OBLAČNIH, VEDRIH IN SPREMENLJIVIH DNI (L. 1928—1940)
V ROGAŠKI SLATINI

DNEVI

v gozdni okolici nekoliko hladneje, transpiracija pa je večja kot na odprtem travnatem svetu. Ni čudno torej, da je srednja relativna vlaga v zgodnjih popoldanskih urah znatno večja v Rogški Slatini kot v Celju; od maja do septembra se giblje razlika od 3,1% do 6,9%.

Ob 14. uri:

Mesec:	januar	februar	marec	april	maj	junij
Rog. Slatina:	—	—	—	60,1%	62,7%	66,1%
Celje:	82,5%	72,5%	62,7%	60,3%	59,6%	61,8%
Mesec:	julij	avgust	september	oktober	november	december
Rog. Slatina:	65,1%	65,8%	71,2%	73,6%	—	—
Celje:	60,4%	60,5%	64,3%	71,0%	79,7%	86,1%

Se nekaj ugotovitev o vlažni klimi Rogške Slatine, nad katero se pritožujejo predvsem bolniki in zdravniki. Gozdna vegetacija zadržuje sončno energijo v višini drevesnih krošenj, tako da se zemeljska površina pod drevjem ne segreje toliko. Izhlapovanje vlažnih gozdnih tal in vegetacije same je drugačno kot na odprtem polju. Intenziteta sončnega obsevanja je v gozdni senci manjša kot na odprtem zemljišču, razen tega se gotova količina toplote porabi za transpiracijo (72, 76). Zato se tla pod krošnjami v času insolacije manj segrejejo, v času radiacije pa manj ohladijo kot na odprtem svetu. Gozd zmanjšuje srednje temperaturne amplitude. Najvišja relativna vlaga je v gozdu navadno v drevesnih kronah, tam, kjer je najmočnejša absorpcija sončne energije, kjer je največja transpiracija, razmeroma nižja temperatura in slabo zračenje. Na odprtem svetu brez gozda se giblje zrak

svobodno, v gozdu pa se topli zrak zbira pod drevesnimi kronami. Jakost in hitrost vetra se v gozdu poležeta, zato je v njem tudi manjše izhlapevanje. V gozdu in njegovi bližini je na splošno bolj vlažno in enolično podnebje, zlasti v topli polovici leta (72, 78).

Če prenesemo navedene splošne ugotovitve za gozdno klimo na področje zdravilišča, bi opozorili še na naslednje specifičnosti. Središče zdravilišča je na sotočju Ratanskega in Irskega potoka, ki sta si vrezala 50 do 120 m globoki in ozki dolini v prevladujoči smeri S — J. Večji del Janine, Tržaškega hriba in nasprotnega griča s hotelom Soča ter zapadno stran gorice nad novo Terapijo pokrivajo mešani, pretežno listnati gozdovi; povsod segajo do dna doline. Glavna dolina je v središču zdravilišča široka komaj 100 do 200 m, pri Ratanski vasi se nekoliko razmakne v smeri proti severo-zahodu, pri Sv. Križu pa proti jugu oziroma jugovzhodu. Lastnik in skrbnik gozdov okoli vrelcev je zdravilišče. Vrhno plast goric pokrivajo v glavnem peščene ilovice. Struge potokov so plitve, tako da voda rada prestopi bregove zlasti na nizkih sovodnjih, kjer je svet že tako precej mokroten.

V zimskih mesecih je relativna vlaga višja kot poleti. Novembrsko in decembrsko dolgotrajno pršenje, nizki, gosti oblaki in megle, ki se obešajo iz hoste na hosto, ter moker hlad, dajejo zdravilišču turoben videz, bolnikom pa povzročajo neprijetno revmatično počutje. Prevladujoči vetrovi prihajajo pozimi s severa, zaustavljata jih Boč in Plešivec, zavirajo jih gozdovi, tako da s te strani ni pravega prepriha, ki bi odganjal vlago z dna dolin. Pomladi in poleti so bolj pogosti jugozahodni, zahodni in južni vetrovi, ki prav tako večkrat ne najdejo direktnega prehoda po dnu glavne doline. Če vemo, da je severna stran Rodenske planote dokaj strma in porasla z gozdom, je razumljivo, da vlada v Slatini relativno zatišje. Povprečno je nekaj več dni v letu s popolno tišino kot z vetrom. Srednja jakost vetrov je v hladni polovici leta večja kot v topli (leta 1927 do 1940).

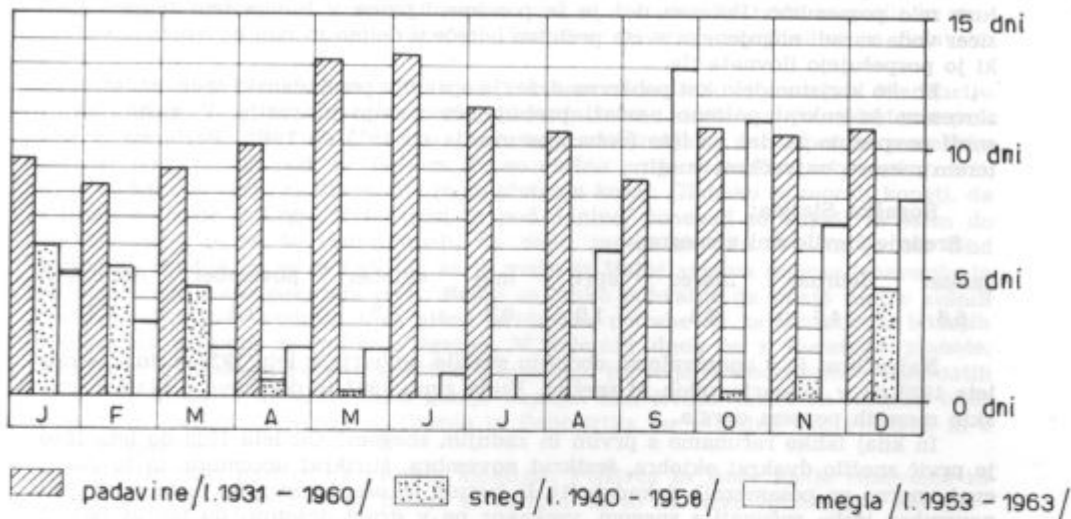
Čeprav poznamo širok krog negativnih činiteljev, ki odločilno vplivajo na klimatske razmere Rogaške slatine in bližnje okolice, so nekateri mnenja, da je najlažja, najhitrejša in najcenejša rešitev v sečnji gozdov in drevesnih nasadov. Menimo, da je treba gozd ohraniti, ga negovati in samo po temeljitem, vsestranskem strokovnem preudarku nekoliko razredčiti, prezračiti, nikakor pa ne sekati do golega, da ne bodo sončne poseke bolj odganjale kot privabljale počitka in zdravja željnih ljudi. Predvsem bi bila potrebna širokopotezna hidromelioracija slatinskih voda in mokrotnih površin na širšem področju turističnega naselja, s čimer bi odločilno pomagali tudi kmetijstvu.

Kadar se nad Bočem ali Rogaško goro naredijo težki in temni oblaki, se v vročih poletnih dneh bliža huda ura z bliskom in gromom. Na Rogaški gori je veter posebno hud, tako da imajo višje kmetije opeko pritrjeno z žico. Nevihte se sicer javljajo že pomladi, bliska in treska pa tudi še jeseni; največ je neviht v juniju, maju in juliju (1). Poglejmo, kakšni so povprečki za posamezne mesece (leta 1926 do 1940):

januar	febr.	marec	april	maj	junij	julij	avgust	septem.	oktober	nov.	dec.
—	0,1	0,3	1,7	5,0	6,2	4,7	3,6	2,4	0,8	2,6	0,2
—	0,1	0,3	1,7	5,0	6,2	4,7	3,6	2,4	0,8	2,6	0,2

Na leto se pojavljata blisk in grom povprečno 25,5-krat. Zanimivo bi bilo ugotoviti, kolikokrat je strela v omenjenem obdobju povzročila požar, zlasti ker so starejše hiše in gospodarska poslopja pogosto krite s slamo in grajene iz lesa. Prosto-voljna gasilska društva ne vodijo take evidence, razen tega je požar večkrat težko pojasniti. Od skupnega števila prijav za povračilo škode, nastale zaradi prirodnih neprilik in požarov, je dobra polovica (72 %) prizadetih zavarovancev iz Zgornjega Sotelskega tožilo pri zavarovalnici vihar, ki jim je (leta 1962, 1963, 1964) odkrival strehe hiš in gospodarskih poslopj ter jih rušil (74). Strela je povzročila škodo šestkrat v treh letih (3 % prijav), za točo pa terja poravnava 10 % prijavljencev (74). V vročih popoldanskih urah od marca do septembra se toča rada pridruži treskanju, ki brez usmiljenja klati po vinogradih in sadovnjakih pod Bočem in Plešivcem. Po

ŠTEVILO DNI S PADAVINAMI V ROGAŠKI SLATINI

ljudskih izkušnjah je toča okoli Rogaške gore pogost pojav, pravijo, da jo stresata krivec in gornjak, kadar se na hitro udarita. »Toči, pozebi, davkom in smrti se ne moreš izogniti«.

Padavine so opazovale na našem področju vremenske postaje Rogaška Slatina, Kostrivnica (n. m. v. 295 m) in nedaleč stran Šmarje pri Jelšah (n. m. v. 227 m). Po drugi svetovni vojni so ustanovili razen že prej obstoječih opazovalnic (opazovalna doba od leta 1919 oz. 1924 do 1939) še postaje v Žetalah (od leta 1952), v Strmcu (od leta 1952) in v Podčetrtku (od leta 1948). Ker opazovalna doba mlajših postaj ni enotna in je v primerjavi s prej omenjenimi postajami krajša, bomo upoštevali le starejše, bolj zanesljive rezultate (3).

Po nadmorski višini je najvišja Kostrivnica, ki je na južnem vznožju Boča, kar pa, kakor je videti, ne vpliva na množino letnih padavin. V Šmarju pri Jelšah in v Kostrivnici je srednja letna množina padavin domala enaka in znaša 1050 oziroma 1046 mm. Dobrih 50 mm več jih ima Rogaška Slatina (1107 mm). Na vseh treh opazovalnicah so zabeležili povprečno največ padavin v oktobru in sicer v Šmarju pri Jelšah 112 mm (11,6 % letnih padavin), v Kostrivnici 128 mm (12,3 % letnih padavin), v Rogaški Slatini 127 mm (11,5 % letnih padavin). Drugi višek je bil v Šmarju pri Jelšah in v Rogaški Slatini junija, ko je padlo povprečno 123 oziroma 124 mm dežja, v Kostrivnici pa že v maju (128 mm). Najmanj moče dobi v hladni polovici leta februar, v topli julij, le v Šmarju pri Jelšah avgust.

Če k temu dodamo vsaj za Rogaško Slatino še razporeditev padavin po letnih časih (pri ostalih postajah so razmere enake), pa je slika takale: Največ padavin so namerili (326 mm) poleti (31,8 % letne količine), nekoliko manj (283 mm, 27,6 % letne količine) jeseni, precej manj (235 mm, 22,9 % letne množine) spomladi, a pozimi so dobili komaj polovico poletnih padavin (179 mm, 17,4 % letne množine)*. Ako bi si lahko sami uredili podnebje, bi za poljske potrebe jesen nekoliko osušili, pomlad pa bolj oželi. Tudi taka razporeditev je zadovoljiva, seveda če jo gledamo počez, a leto se od leta do leta razlikuje, enkrat v korist peščeni zemlji, drugič ilovnati. Ni vseeno, kako se padavine odcejjajo, poletje se nam ne vidi tako mokro kot običajna jesen, čeprav so poletni meseci bolj namočeni. Poleti pade dež v večjih količinah, pogosto v plohah; izhlapevanje je večje in hitrejše kot v jeseni ali zgodaj spomladi, ko dežuje

* Opazovalna doba 1931-1960

več dni skupaj in voda počasi pronica v notranjost, kar je za vrtnine in poljske kulture zelo pomembno. Počasen dež je še posebno ugoden v bregovitem terenu, kjer sicer voda zaradi nagnjenega sveta prehitro odteče v dolino in tam povzroča mokroto, ki jo pospešujejo ilovnata tla.

Enako koristno delo kot pohlevno deževje opravlja pomladanski sneg, kadar pred slovesom še enkrat pošteno navlaži prebujajočo zemljo in rastje. V naših krajih sněži povprečno 24 dni na leto (doba opazovanja od 1925 do 1940). Poglejmo, v katerem mesecu največkrat sněži:

Rogaška Slatina:

Srednje število dni s snegom

januar	februar	marec	april	maj	oktober	november	december
5,6	4,7	3,5	1,0	0,2	0,5	1,4	6,7

Največkrat je v opazovalnem obdobju sněžilo januarja v letu 1929 in to 13-krat, leta 1932 pa v januarju sploh ni sněžilo. Huda zima 1963 je domnevo o blagih zimskih mesecih povsem ovrgla.

In kdaj lahko računamo s prvim in zadnjim snegom? Od leta 1928 do leta 1940 je prvič sněžilo dvakrat oktobra, šestkrat novembra, štirikrat decembra, in to dokaj enakomerno po posameznih dekadah (1). Iz lastnih izkušenj vemo, da je že v začetku novembra treba računati s snegom, vsekakor pa v drugi desetini; do takrat naj bi z njiv pobrali vse, česar sneg ne sme zamesti. Zadnji dan s snegom je bil v označenem obdobju šestkrat v marcu, petkrat v aprilu in enkrat v maju. Da je pomladni sneg koristen, smo že povedali, toda ne takrat, ko je že vse zeleno in cveti. Kasne snežne nevihte s težkim južnim snegom puščajo pogosto sled po gozdovih, zlasti na privetnih strminah. Pojav zase je poledica. Intenzivno deževje, ki sledi umikajočemu se spomladanskemu snegu, povzroča na preveč nagnjenih ornih površinah zemeljske plazove.

Megla v poletnih in jesenskih jutranjih urah pokriva vlažne doline in je posebno gosta po dežju, ko se ozračje močneje ohladi. Na sadju, zlasti na jabolkih, pušča temne madeže. Pozimi je dolgotrajna megla v zvezi z anticiklonom.

Za kmetijstvo so usodne čezmerno mokre in sušne dobe. Upoštevali smo samo primere, ko je deževalo, oziroma ko je vladala suša vsaj deset dni sklenjeno, in ko ni padlo dnevno vsaj 0,1 mm padavin oziroma ni bilo deset dni vzdržema 1,0 mm padavin. Več kot dovolj so imeli mokrote v Rogaški Slatini leta 1928 (1). Deževalo je v dveh nizih: od 5. marca do 18. marca in od 30. aprila do 11. maja. Leta 1925 ao beležili dež od 21. aprila do 3. maja, podobno je bilo štiri leta kasneje med 10. in 21. majem in še leta 1933 (od 22. V. do 1. VI.) ter leta 1936 (od 25. VI. do 5. VII.).

Sušne dobe so bile posebno izrazite v letih 1936, 1937, 1938 in 1939, domala v vseh mesecih, a najbolj sušen je bil februar (1). Leta 1931 ni padlo povprečno niti 1 mm padavin v devetindvajsetih dneh (30. XI. do 28. XII.) prav tako leta 1940 med 14. februarjem in 13. marcem. Oba ekstrema pa prekaša suša leta 1932, ki je trajala 30 dni, od 10. januarja do 8. februarja (1).

Hidrografija

Osnovnega pomena za kmetovanje je bližina izdatnih virov pitne vode. Na splošno je vode na Zgornjem Sotelskem dovolj. Razlike obstajajo predvsem med nižjim Slatinskim podoljem in dolinami Sotle, Mestinje, Zibiškega, Nezbiškega potoka in drugih, kjer talna voda zamaka za kmetijstvo razmeroma najbolj ugodna ravninska tla. Ni redko, da imajo kmetje na tinsko zibiškem področju in med Mestinjo in Sotlo v dolini mokroto, na bregu pri hiši sušo, studence pa nekje na sredi v grapi. Vodnjaki v dolinah povečini ne presegajo globine šestih metrov, nivo vode v njih močno koleba s suhim oziroma vlažnim vremenom. Blizu potokov je studenčna

voda pogosto kalna, saj so vodnjaki malokje dobro obzidani, običajno so stene obdane s slabo sprijetimi kamni. Zunanji leseni okviri so marsikje že trhli, razpadli in studenčnica ni zavarovana pred deževnico. Stepihov je malo, značilni so za delavsko kmečke domove.

Na Maclju, Rodenski planoti in na Tinskem vode večkrat zmanjka. Na Maclju izvira voda na meji kremenčevih peščenjakov in temno sivih laporjev. Mestoma priteče izpod andezitnih tufov, napaja travnike in sadovnjake in pospešuje zemeljske plazove po bregovih pod Sv. Rokom. Tu so vlažne proge zasadili z vrbovimi grmiči, njihove šibe porabijo za vinograde in za pletenje košar. Globoko so morali kopati, da s prišli do vode v Logu, Trški gori in pod Janino, ponekod so kopali že osem do deset metrov in so še vedno upali, da bodo zadeli na žilo. Včasih je bil trud poplačan, zgodilo pa se je tudi, da se je možu iz Haloz »vodna palica« izneverila in na napačnem kraju pokazala izvir. Redki se lahko pohvalijo, da imajo tudi v sušnih dneh dovolj vode v vodnjakih za hišne in hlevske potrebe ter za škropljenje bližnjih vinogradov oziroma za kuhanje žganja. V poletnih dneh se z Rodenske planote, Škofije in s Tinskega večkrat spustijo z Brentami po vodo k studencem v lapornatih globačah, kamor v kritičnih dneh gonijo napajat tudi živino. Izvire na Rudnici bodo zajezili in speljali vodovode do Olimja in Podčetrtka ter v Sodno vas, Pristavo in v bližnje zaselke.

Na Donački gori in na visokih kmetijah Plešivca in Boča lovijo deževnico za gospodinjska dela, za žejo pa hodijo k izvirom, ki so na stiku kristalastih škrljavcev, kremenčevih peščenjakov in laporjev oziroma andezitnih tufov. Bogate izvire dobre pitne vode so pred nedavnim zajeli pod Bočem in vodo speljali po ceveh v Rogaško Slatino. Tudi nekateri napredni gospodarji so si sami napeljali vodo do hiše, a takih je razmeroma malo. Pač pa prihajajo mnogi, zlasti v pasjih dneh, ko so sodi že bolj prazni, po gabrniško in kostrivniško slatino; pletenke si naprtijo na kolesa, mopele in motorje. Gabrniško zdravilno vodo si lahko sami natočijo zastoj, za kostrivniško plačajo nekaj malega. Cenena mineralna voda ustvarja nekaterim izredno žejo, da si jo načrpajo v velike steklene balone tudi po 100 in več litrov in jo odpeljejo v širšo okolico.

Pokrajino smo imenovali po Sotli, ki tvori s svojim nesimetričnim rečjem izrazito hidrografske enoto, podobno široko razpredeni krošnji. Taka je podoba zgornje Sotle do soteske med Rudnico in Špičakom. V zgornjem delu se glavna voda malo razlikuje od svojih pritokov. Mestinja ji je domala enakovredna tekunica, ne toliko po dolžini kot po lepši, pravilnejši razvejanosti hidrografske mreže. Ko motrimo zgornji tok Sotle in njenih pritokov, ne smemo prezreti naslednjih posebnosti: smer Sotle od Trlična do Rjavice in povirnih pritokov Mestinjščice, značilna sotočja pri Sv. Križu, pri Pristavi in Sodni vasi ter pomanjkanje pritokov z leve strani Sotle. Ne bi se spuščali v podrobnosti geomorfološkega in paleohidrografskega razvoja tega področja, pač pa bi se omejili le na nekatere važne ugotovitve.

Odločilna dejavnika pri oblikovanju današnje hidrografske mreže sta bila tektonika in petrografska sestava tal ter z njo povezana selektivna erozija voda. Posebno pomembna je bila sotelska prelomnica, ob kateri so si izdelale svoje struge Sotla do Rjavice, Tekočevski potok in povirje Mestinjščice; k njej so težili tudi vsi njihovi pritoki. Irski potok, Ratanski potok in Sotla južno od Sv. Križa so se usmerili na rogaški prelom, medtem ko se Tinski potok drži domnevne prelomnice ob Rudnici. Zibiški in ómarški potok sta si izbrala manj odporne laporje, gline in peščenjake na dnu severne oziroma južne sinklinale (11, 69). Sotelska prelomnica je tektonska in hkrati petrografska meja med mehkejšimi oligocenskimi kameninami na severu ter tršimi tortonskimi apnenci, apnenčevimi peščenjaki in kglomerati na jugu. Odtok vode proti jugu je tu predvsem v zvezi s prelomnico in v manjši meri z različno sestavo (13, 114). Pahljačasti sotočji pri Sv. Križu in Mestinju nas spominjata na podobno razporeditev potokov v Šaleški dolini in na tamkajšnje pretočitve. Ostanke starih panonskih kamenin pri Pristavi dokazujejo, da je semkaj segal zaliv staropanonskega morja. Nanj so se usmerjale vode, ki v glavnem še danes tvorijo hidrografski voz. S kasnejšo pretočitvijo pri Sv. Križu in Mestinju se je prevesilo

proti jugu tudi vodovje Slatinskega podolja, ki naj bi se pred tem odtekalo v pliocensko Savinjo, usmerjeno med Bočem in Konjiško goro proti Dravskemu polju (13, 115). Nesimetrijo Sotlinih pritokov moremo tolmačiti z večjim in neenakomernim dviganjem na obeh straneh Sotle v času, ko je sosednje nizko Zagorje mirovalo oziroma zastajalo (12, 179). Označeni paleohidrografski razvoj je določil današnje slemenitev bregov in smer dolin. Tako potekajo na splošno malo prostorne in kratke doline Sotlinih pritokov v Slatinskem podolju in pod Rodnami v smeri sever—jug, na jugozahodnem področju med Rudnico in Smarškim podoljem pa v smeri zahod—vzhod.

Ko omenjamo pritoke, smo večkrat v zadregi za ime, ker imajo le večje reke ustaljena imena; navadno jih označujejo ljudje z občnim imenom Potok in mu po potrebi še dodajo krajevno ime, npr. Irski potok, Sečovski potok ipd. Tako ima lahko potok več lokalnih imen, pač po vasi, skozi katero teče, stalnega lastnega imena pa nima.

Kakšen je rečni sistem Sotle? Kolebanje vode so opazovali v Rogatcu (n. m. v. 200 m), Breznu (n. m. v. 194 m), Miljani (n. m. v. 184,9 m), v Rakovcu (n. m. v. 145 m) in Čemehovcu (n. m. v. 147 m) (6). Vodno stanje so ponekod merili že pred vojno, a so z opazovanjem prenehali, tako da podatkov ne moremo upoštevati pri povprečnih, isto velja za povojne podatke za Rogatec. Po opazovanjih (leta 1946 do 1955) je pri Breznu najvišja voda v marcu (114 cm), nato se enakomerno znižuje do septembra, ko je za tretjino manj kot v marcu. V oktobru voda naraste približno na julijsko raven in se dviga do decembra. Januarska voda je za malenkost višja kot aprilaska in je nad srednjim letnim povprečkom (91 cm). Februarske padavine in kopnenje snega napolnijo rečno korito nekoliko više. Izrazit je torej le poletni minimum, medtem ko je zimski komaj zaznaven. Nadpovprečno vodno stanje traja držema od novembra do aprila. Meritve pri Breznu ustrezajo režimu Zgornje Sotle, pri Miljani pa se kažejo manjše razlike, značilne za srednji tok. Po izlivu Mestinje postane Sotla širša, njen tok je počasen in vijugav, višina vode v rečni strugi je nekoliko nižja kot pri Breznu. Tudi pri Miljani je marec najbolj vodnat mesec, sledijo mu februar, november, december in januar, ki ima dobro četrtno manj vode kot marec in pomeni zimski padeč. Pet mesecev: junij, julij, avgust, september in oktober ima podpovprečno vodno stanje (letni povpreček 76 cm). Najmanj vode v strugi je avgusta, nato se stanje izboljšuje in novembra predstavlja drugi jesenski maksimum (6).

Srednje visoko in srednje nizko vodno stanje je za desetletno obdobje (1946-1955) naslednje. Vrstni red mesecev se ravna po višini vode v strugi.

Miljana SVV: november, marec, februar, december, oktober, junij, maj, januar, julij, april, september, avgust.

Brezno SVV: november: marec, maj, december, februar, junij, oktober, januar, april, julij, september, avgust.

Miljana SMV: september avgust, julij, oktober, junij, april, januar, december, november, februar, marec, maj.

Brezno SMV: september, avgust, julij, oktober, junij, november, februar, januar, maj, april, december, marec.

Srednja maksimalna višina vode je pri Miljani in Breznu najvišja novembra in marca, najnižja pa je septembra in avgusta. Oba vodomera se ujemata tudi decembra, junija in januarja. Januar predstavlja neizrazit drugotni nižek, december pa je podaljšek jesenskega maksimuma.

Če vzporejamo srednjo mesečno višino vode v rečni strugi s srednjo mesečno množino padavin v Rogaški Slatini, Kostrivnici in Smarju, opazimo na videz nerazumljivo disonanco. Meseci februar, januar, december, marec so pri padavinah poslednji, a v rečni strugi je takrat največ vode. Vzrok tiči v snežnih padavinah, ki počasi kopnijo na obsežnem, z vlago napojenem oziroma zamrznjenem področju. Junijska, majska in oktobrska moča se v rečni strugi manj pozna, ker je vegetacija takrat bujnejša in zahtevnejša, izhlapevanje je večje, deževje v obliki nalivov dvigne

vodo hitro in visoko, toda v povprečku se skokovita, kratkotrajna dviganja in upadanja skoraj ne opazijo. Na splošno se padavine hitro poznajo v rečni strugi, saj so pritoki kratki, površje je pretežno iz nepropustne ali vsaj slabo propustne ilovice in laporjev, razen tega je močno razgibano in nagnjeno. Gozdovi, travniki in pašniki sicer zadržujejo vlago in jo odtegujejo rečni strugi, vendar ne morejo nadvladati omenjenih činiteljev, zato ima Sotla v zgornjem toku hudourniški značaj. Med Rogatcem in Pristavnico se razleze v nižinsko vijugavo reko in poplavlja bližnje travnike, dokler jo vsaj za kratko razdaljo na obrzdeta Rudnica in Špičak. Svoj delež pri poplavih prispevajo tudi Mestinja, Tinski potok in Zibiški potok, ki prav tako občutljivo reagirajo na krajevne plohe.

Zgornji tok Sotle in njenih pritokov je dokaj uravnan, saj potočki težijo, da po bližnjici dosežejo nižji, okrog 280 m visoki svet. Nato začnejo ponekod, kot npr. v Zgornjem Sečovem in Cerovcu, odlagati, ali pa se znova poglobijo še za kakih 40 m, nakar se umirijo, vijugajo po svojih odkladninah, razdirajoč pobočja zložitih hrbtov, a že se morajo znova vrezati med trde peččenjake oziroma apnence. Večina dolin in dolinic poteka prečno na alpsko smer hribovja, razen tam, kjer se reka ali potok drži prelomne smeri. Strmec vode se hitro spreminja in se ravna po lokalnih erozijskih osnovah in sestavi tal. Večina potokov se usmerja na že omenjena tri sotočja. Ker je padec v rečni strugi važen podatek za razlago poplav, si pogledimo nekatere potoke.

Sotla ima od izvira do kote 254 m pri Dobovcu 11‰, od tod do Rogatea (izohipsa 220 m 2,4 ‰, od izohipse 220 m do kote 213 m pod Nimnim 0,37 ‰. Strmec se zmanjšuje skokovito, rekli bi nezdravo za otroško pot reke, saj se med Rogatcem in Nimnim vije po naplavinah kot senilni tok, ki se mora do Vonarij utesniti, kar se pokaže tudi v zvečanem strmcu (do izohipse 200 m 1,0 ‰). Njen nadaljnji padec se do izohipse 190 m pri Imenem zniža na 0,74 ‰. Mestinja se od izohipse 220 m pri Zgornjem Mestinju spušča do sotočja s Hajnskimi potokom (izohipsa 200 m) povprečno 1,2 m na 1 km, cepi v stranske rokave in se ob znatnejših padavinah težko obdrži v plitvi strugi. Sečovski potok je tipični predstavnik potokov Slatinskega podolja. Od izvira do vasi Zgornje Sečovo znaša strmec 53 ‰, od Zgornjega Sečovega (izohipsa 300 m) do izohipse 22 m se zniža na 17,3 ‰. Žahenberški potok in Vodenca sta v srednjem toku bolj umirjena (7,2 ‰), v spodnjem toku pa se hitreje spuščata k Sotli. Podobne razmere so pri Tinskem potoku, ki ima v srednjem toku še močan padec (5 ‰), ga pri Virovcih skoraj podvoji, nakar se tik pred izlivom umiri. Ni čudno, da je potok gnal nekdanj številne žage. Zibiški potok ima bolj uravnano strugo z majhnim padcem in povzroča obsežnejše in dolgotrajnejše poplave, zlasti kadar se razlije tudi Mestinja*.

Prav omenjene razlike med srednjim in spodnjim tokom povzročajo mokrotnost travnikov. Na dobrih 6 km dolgi poti od kote 202 m pri vasi Ceste do izliva v Mestinjo se pomika Nezbiški potok počasi, meandrasto, s komaj zaznavnim naklonom 0,13 ‰. Dolinsko dno Mestinja in Nezbiškega potoka na široko pokriva kislja, z mahom porasla trava. Kmetje vsak zase kopljejo oziroma orjejo globoke brazde, plitve jarke, ki se po dveh, treh letih zadelaajo in je potrebna ponovna drenaža. Najhuje so prizadeti travniki in njive ob Sotli in Mestinji, kjer štirikrat do devetkrat na leto prestopi voda nezavarovano korito in nanese poleg blata precej drobirja. Absolutno najvišje vodno stanje so namerili (od leta 1946 do 1953) v Miljani 9. junija 1953, ko je narasla voda do 425 cm; v Breznu je bil absolutni maksimum 418 cm 11. novembra 1953. Izredno visoka voda je bila tudi 23. maja 1959, ko je Sotla s pritoki po večdnevem deževju na široko poplavlila vse nižje predele, zlasti Imeno polje. V primerjavi s poplavo leta 1926 (26. do 29. septembra) je bila poplava leta 1959 po višini vode komaj za 4 cm nižja (6). Posebno negativno za poplave v zgornjem toku Sotle in njenih pritokov je tesno grlo med Rudnico in Špičakom, kjer se voda zajezi in odriva dotok Mestinja in Tinskega potoka, da se razlijeta čez ilovnato nižino. Podobno zaviranje je tudi pri drugih manjših pritokih.

* Po Badjuri pomeni Zibika močviren, gugast svet. Ljudska geografija, 78

Naj na kratko opišemo elementarno gorje leta 1962, kakor ga je objavil hidrometeorološki zavod v Ljubljani, kakor so nam ga prikazali prizadeti ljudje, oziroma kakor smo ga sami občutili na terenu. Od 20. septembra do 3. oziroma 4. oktobra je vladalo lepo sušno vreme, ki se je po skromnih padavinah v omenjenih dneh nadaljevalo do 8. oktobra (71).^{*} V mokrotnih legah je bila zemlja ugodna za oranje, na višjih, suhih in k vetru obrnjenih njivah s plitvo prstjo pa so ljudje setev odlagali in čakali dežja. Z njiv so pospravljali krompir, koruzo, trgali grozdje in obirali jabolka. V tem obdobju je na našem območju padlo le 15,1 mm do 30,0 mm padavin (71).^{**} Po 10. oktobru se je začelo področje nizkega zračnega tlaka počasi pomikati iz zahodne Evrope proti vzhodu in se postopoma polniti; v višinah pa sta hladni zrak in nizek zračni tlak še ostala (71).^{**} »Iz hladnih zračnih gnot v višini se je formirala nad Balkanom kaplja hladnega zraka s samostojno cirkulacijo. Zato je nastal nad vso Jugoslavijo trajen dež, ki je proti koncu dekade dosegel vzhodno Slovenijo (71).^{***}

V začetku tretje dekade se je iz močnih atlantskih ciklonov razvil nad Sredozemljem genovski, ki je prinesel obilne padavine po vsej Sloveniji in zahodni Hrvatski. Nad našimi kraji se je zadrževal več dni, ker mu je pot proti vzhodu zapiral visok zračni tlak nad Balkanom in Karpati. Taka barična situacija je povzročila obsežne poplave. Od 8. oktobra je s krajšim presledkom (med 16. in 20. oktobrom) skoraj nepretrgoma deževalo (71).^{*} Padal je vztrajen, pohleven, tipični jesenski dež. Od 10. oktobra do 20. oktobra je Zgornje Sotelsko sprejelo 144 mm padavin; padavinski odklon je znašal 533 % (71).^{*} Najbolj intenzivne padavine so bile v soboto 24. oktobra, ko je padlo v 24-ih urah od 70 do 100 mm dežja (71).^{**} Iz nizkih, kosmatih oblakov se je neprestano ulivalo. Na njivah in travnikih je izstopala talna voda. Iz plitvih strug Sotle, Tinskega, Zibiškega potoka, Mestinje in drugih je zdvijala voda na njive in travo ter preseгла običajne mere. Na premočenih, peščenih, lapornatih in ilovnatih strminah so pokale ruše in se razmikale, ogromne nabrekli in vlake so se plazile s hribov proti dnu dolin, tako pod Bočem in Donačko goro, v Maclju, kakor tudi v Zibiki in na Tinskem. »Ondi se je utrgalo, kot bi strela vrezala,« zazijala je razpoka, potegnil je mel, »kot bi vrag zemlji kožo drl«. Zahreščalo je in se zrušilo, izginila je gorca, preša, sod in ... Še »nežegnano« vino se je razlilo v peščeno ilovnato kašo in napajalo sosedovo deteljo. Nezavarovana letina, v kateri so rasle prošnja in kletev, upanje in strah, trud in dolg, se je mešala s pojemajočim dežjem in gosto jutranjo meglo.

Po dveh dneh so se razbrzdane vode umirile in poiskale stare poti, nivo talne vode se je nižal, deževje je pojenjavalo, ljudje pa so hiteli na njive pospravljat peso, korenje in repo. Ker je voda hitro odtekla, je bila škoda večja na tistih setvenih površinah, ki jih običajne poplave ne dosežejo in nanje ne računajo. Tokrat se je nad kmeti znesla predvsem deroča voda, ki je razdirala poti in ceste, vdirala v gospodarska poslopja in kleti, ter zemeljski plazovi s svojimi odkritimi in pritajenimi posledicami in grožnjami.

Nizka voda je za obsovelske kraje ugodnejša. V Breznu in Miljani so zabeležili najnižje stanje 25. septembra 1949, ko so v Miljani namerili 8 cm, v Breznu pa 34 cm (6).

Na območju Sotle bi bilo potrebno rešiti pred poplavami in osušiti okoli 1210 ha zemljišča, ki spada pod celjsko področje. Računajo, da poplave zasežejo 860 ha, ostalih 350 ha pa je zamočvirjenih. Najbolj prizadete na našem sektorju so katastrske občine: Pristava, Stojno selo, Vonarje, Sv. Križ, Spodnje Sečovo, Spodnja Kostrivnica, Rogatec in Rajnkovec. Po perspektivnem planu hidrotehničnih del za celjski okraj bodo najprej osušili Imeno polje (7). Računajo, da zgornja Sotla s svojimi stranskimi vo-

^{*} Dekadno agrometeorološko poročilo, oktober 1964, I. dekada, str. 2

^{**} Dekadno agrometeorološko poročilo, oktober 1964, II. dekada, str. 1

^{***} Dekadno agrometeorološko poročilo, oktober 1964, II. dekada, str. 1
V. Manohin: Sinoptični pregled.

^{****} Dekadno agrometeorološko poročilo, oktober 1964, II. dekada, str. 1

^{*****} Dekadno agrometeorološko poročilo, oktober 1964, II. dekada, karta

damí ogroža približno 250 ha površine. Dolžina regulacijskih del naj bi v celoti obsegala 40 km in bi tako zajela le najnujnejše zaščitne ukrepe (7). V ospredju je Imeno polje, kjer se je vodni režim ponekod poslabšal, odkar so zgradili obzotelsko železnico. Zemljišče ob cesti je nižje in bolj zamočvirjeno kot ob sami strugi, ki je nekoliko dvignjena in so zato njive na višjih legah, zamočvirjeni travniki pa so nekoliko bolj odmaknjeni od rečne struge. Zaradi pogostih poplav na polju ni več letnih kultur ali nasadov, prav tako se na njivah le izjemoma gojijo ozimine, ki jih jesenska in spomladanska voda rada pobere. Ko je nevarnost mimo, zasadijo kmetje krmilne rastline, jara žita, koruzo in podobno, a tudi to daje skromen pridelek, ker pomanjkljivo gnojijo in obdelujejo. Temu je zopet posredno kriva voda, saj rudninskih gnojil skoraj ne trošijo, boječ se, da jih poplave ne dosežejo. Dokler je imela Sotla bolj globoko strugo, so baje pridelali dovolj dobrega sena, sedaj pa je skoraj sama kislá trava (7). Največ sredstev so namenili drenaži Imenega polja, potrebna pa bi bila vsaj delna regulacija Sotle, saj je razmeroma največ ravnega, za strojno obdelavo sposobnega sveta prav ob vodah.

Pedološka sestava tal

Pri nastajanju in oblikovanju prsti v naši geografski širini je najpomembnejši činitelj petrografska sestava, ki s podnebnimi in reliefnimi posebnostmi daje ton pedogeografski sliki pokrajine.

Podrobnih pedoloških raziskav na tem sektorju doslej še ni bilo, pač pa so znane poglobitve lastnosti prsti glede na matično osnovo in po izkušnjah kmetovalcev. Nekaj analiz so izvedli na hmeljarskem inštitutu v Žalcu v zvezi z ureditvijo novih sadovnjakov.

Prst je razen v dolinah in na zložnejših policah na splošno bolj plitva in zahteva temu primerno oranje. Na Boču, Rogaški gori, Rudnici je marsikje razkrita živa skala, a tudi na Rodnah, v Vršni vasi in na Roginski gorci preperelne ne pokrivajo povsod petrografske osnove.

Ob Sotli in Mestinji so glavna reka kakor tudi njeni erozijsko zelo aktivni pritoki z naplavljanjem zemlje in peska napravili plodna tla iz peščene glinaste ilovice in peščene ilovice. Čim več glin hranijo, tem bolj vlažna in hladna so tla. Zaradi vsakoletnih poplav postaja prst kislá in ni primerna za njive. Kako se bo občutila delna ureditev zgornjega toka Sotle ter njena morebitna regulacija na Imenem polju, nadalje regulacija Mestinje, bo pokazala bližnja prihodnost.

Peščene ilovice, peščene glinaste ilovice ali čiste glinaste ilovice dominirajo na višjih terasah in razvodnih bregovih nad Tinskim in Zibiškim potokom, med Sotlo, Mestinjo ter njenimi pritoki od Vidoviških bregov skoraj do Rodenske planote. Te vrste prsti nastajajo na lapornatih kameninah in peščenjakih. Glinaste ilovice imajo relativno najbolj plitvo plast humusa. Struktura je zlasti po dežju večkrat načeta in slaba, čeprav je v glini zadosti apna. Kislotvornih snovi je razmeroma malo, zato prst običajno ni kislá, temveč nevtrálna oziroma alkalična (8, 2). Če po dežju ne izkoristimo primernega časa, se zemlja posuši in strne v težke, zbite grude. Prst je zaradi glinaste sestave slabo zračna. Tako so ugotovili, da apnenec, ki na zraku sicer hitro razpade, ostane že v manjših globinah skoraj nedotaknjen (8, 2). Tam, kjer se je na rahlo upognjeni površini, zaščiteni pred izpiranjem in odnašanjem vrhnjih plasti nabralo več prsti (nad peščenim laporjem), ki jo dobro gnojijo, je nastala temnorjava, bolj težka prst, mehka za obdelovanje, bodisi v sušnem ali mokrem vremenu; ljudje jo imenujejo prodnico. Vanjo sejejo žito in koruzo, medtem ko krompir dobro uspeva na bolj peščenih tleh. Prodnico poznajo na planoti Orehovca in Škofije, a tudi Zagorci okoli Prišlína se z njo pohvalijo.

Sivi in rumenorjavi trdi peščenjaki Maclja, Tržišča, Gruševja in Janine so dali osnovo pusti in revni peščeni ali glinasto peščeni, v suhi dobi sušni in mrtvi, v dežju pa spolzki zemlji, ki ne propušča vode in jo poganja dalje navzdol. K sreči so hribi porasli z gozdovi, tako da je erozijska podjetnost deževnice in hudournikov vsaj do neke mere omiljena. Tla so v celoti močno kislá in ne kdovekaj ugodna za vege-

tacijo (10, 14). V podrobnem je več vrst kislih, rjavih gozdnih tal. Ponekod v Dobovcu so suhe in puste, v globokih in bolj širokih ter vlažnih globelih Jurjevca pa bolj humidne vrste prsti (10, 15).

Na podobnih kameninah se je na Plešivcu izoblikovala podzolasta rjava prst.

Na Ciglanci, Marijinem hribu in na Dolgem bregu pri Rogatcu se je na mio-censkih morskimi laporjih in lapornatih peščenjakih Slatinskega podolja razvila prst s temnorjavim horizontom A. Ta je iz glinaste ilovice in vsebuje srednjeveliko do-brega humusa. Pod njim je horizont B z večjim deležem gline, ki prehaja počasi v slabo apnen lapor. Za vse plasti je značilna kislja reakcija, kalcija je v vrhnjem horizontu dovolj, v nižjem pa ga je premalo. Prav tako primanjkuje na površju fosforja. Glinasta tla je težko obdelovati, najprimernejši čas je, ko se prst po dežju nekoliko osuši. Značilna zanjo je rahla podzolacija (9, 4). Tla so primerna predvsem za sadje, za krmilne rastline pa bi bilo ustrezno kolobarjenje in gnojenje (9, 4). Podobna sestava prsti je tudi v srednjem in zahodnem delu podolja. Izvzete so starejše prodne naplavine v Zgornjem Sečovem in Cerovcu, kakor tudi najmlajše naplavine proda, peska in gline ob potokih.

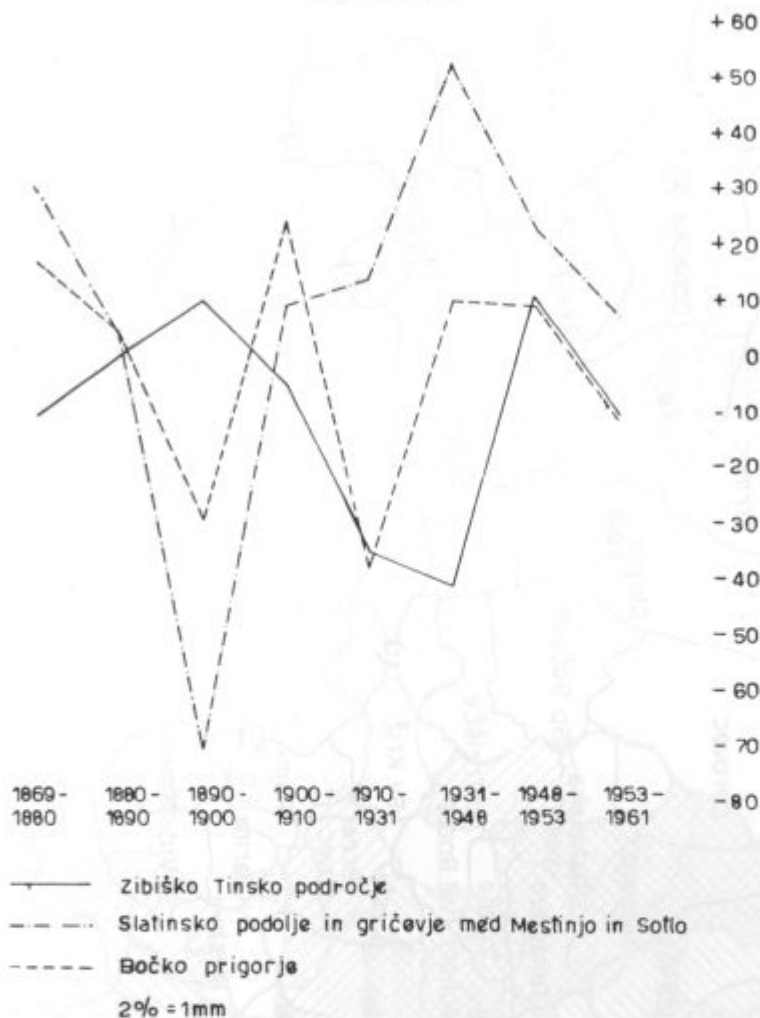
DRUŽBENE RAZMERE IN OSNOVE KMETIJSTVA

Ljudje in kmetijstvo

»O ljudeh ob Zgornji Sotli« smo podrobneje pisali v Celjskem zborniku, letnik 1965, zato bi na tem mestu opozorili le na nekatere ugotovitve, ki so zaradi povezave z ostalimi poglavji potrebne. Od leta 1869 do zadnjega ljudskega štetja leta 1961 je število prebivalstva na Zgornjem Sotelskem naraslo komaj za dobrih pet odstotkov. Največja kolebanja so bila v Slatinskem podolju in na gričevju med Mestinjo in Sotlo, zlasti med popisi 1880—1900 in 1931—1948. Nekoliko bolj umirjeno valovanje smo opazili na Bočkem prigorju, medtem ko je število prebivalstva na tinsko zibiškem področju naraščalo do leta 1890, a je nato postopoma upadalo do leta 1948. Po prehodnem naraščanju števila prebivalcev med obema vojnoma zaznamujemo po letu 1953 na vseh treh področjih skoraj vzporedno nazadovanje. Povzročila sta ga nižja prirodna rast in, vsaj v zadnjem obdobju, večje selitve v druge kraje.

Od leta 1956 do vključno 1961 je 504 ljudi več odšlo kot prišlo. Selile so se bolj ženske, bodisi da so se drugam poročile, ali si poiskale zaslužek (29). Predvsem so se ljudje izseljevali v druge kraje oziroma v bližnje občine, podobno velja tudi za priseljence. Naj opozorimo na nekatere hribovske, bolj odročne zaselke pod Bočem, Rogaško goro, Macljem in na tinsko zibiškem področju, od koder so se ljudje v večjem številu izseljevali. In kam se izseljujejo? Iz matičnega okoliša Rogatec so se selili izven šmarske občine v najrazličnejše kraje bivšega celjskega okraja in Slovenije, a najbolj mikavni so bili Maribor, Celje in Ljubljana. V Maribor in Ljubljano so odhajali predvsem nekvalificirani delavci in delavke (29). V Celje in njegovo bližino se na splošno niso kaj prida selili, ker se lahko vozijo dnevno z vlakom. V Zagreb so odhajali pred vojno v večjem številu kot danes, ko se tja zatečejo le posamezniki. Hrvatsko Zagorje ima samo dovolj delovne sile, ki teži proti glavnemu mestu. Za Spodnje Sotelsko je Zagreb bolj privlačen, kar lahko spoznamo že po številu železniških vozov pri jutranjem in popoldanskem vlakom. Leta 1962 so se iz rogaškega matičnega okoliša selili ljudje v 36 krajev izven šmarske občine (29). Od skupnega števila odjavljenih se jih je največ selilo v Maribor (19 %), Celje (9 %) in v Ljubljano (7 %), v druge kraje Slovenije in na Hrvatsko so se selili bolj posamezniki. V matičnem okolišu Pristava se pozna vpliv sotelske železnice ne samo v številu dnevnih potnikov, temveč tudi v naraščajočem izseljevanju. Celje z bližnjo okolico je pritegnilo 45 % vseh odjavljenih (29). To so večinoma, kvalificirani in nekvalificirani delavci v tovarnah, uslužbenci po uradih, trgovinah, med njimi je vedno več žensk. Za Mariborom in Ljubljano se vrstijo večji kraji Slovenije: Kranj, Jesenice, Velenje, Kamnik, Slovenske Konjice. V navedene kraje se v večji meri izseljujejo

RAST OZIROMA UPADANJE PREBIVALSTVA NA ZGORNJEM SOTELSKEM PO PODROČJIH

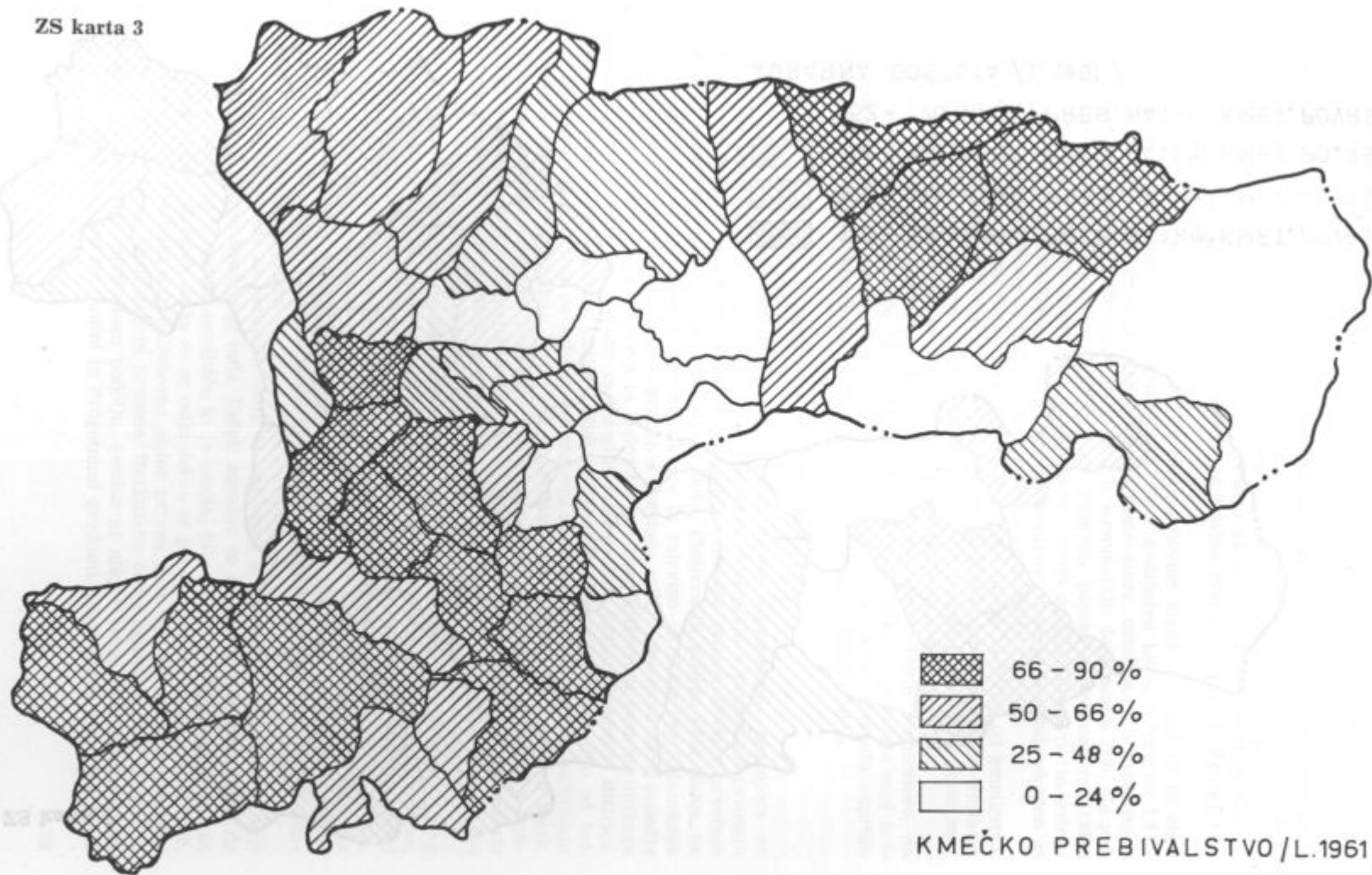
tudi iz matičnega okoliša Rogaška Slatina (29). V Koper in na Bled se selijo gostinski delavci, v Slovensko Bistrijo steklarji, v Kranj industrijski delavci, v Velenje bodoči mladi rudarji (29). Medtem ko so ženske pretežno nekvalificirane, so moški izučeni v različnih strokah: kovinski, steklarski, lesno predelovalni, gostinski, trgovski, kmetijski, gradbeni itd. Izseljenci so povečini mladi ljudje med dvajsetim in štiridesetim letom, ki si iščejo stalno zaposlitev in samostojni dom (29).

Množično sezonsko izseljevanje povzroča obiranje hmelja v Savinjski dolini. S posebnimi in rednimi vlaki se vozijo dekleta, žene in fanje v drugi polovici avgusta v razne hmeljarske kraje. Ženske so obirale hmelj, moški pa so razen tega, nekdanj bolj kot danes, pomagali sušiti, ruvali hmeljevke in pripravljali hmeljišče za pomlad. Lesenih hmeljevok je vedno manj, zato je potrebno manj moškega dela. Doba sezonskega zaslužka traja od 25. avgusta do 10. septembra. V zadnjih dveh letih je tudi na našem področju že težko dobiti obiralke.

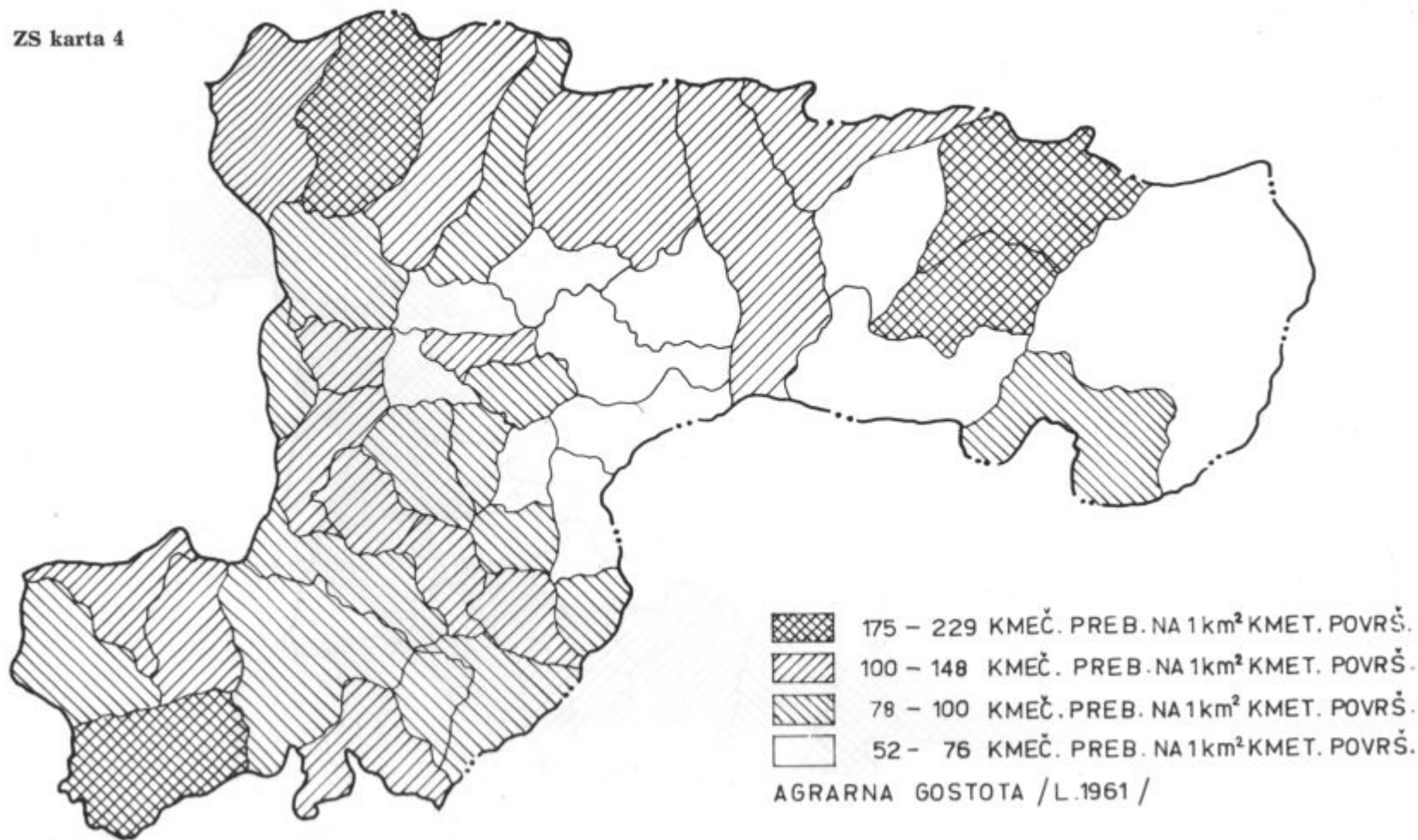
ZS karta 2

KATASTRSKE OBČINE NA ZGORNJEM SOTELSKEM

ZS karta 4

Povprečno živi 104 ljudi na km² (v SRS 78); Zgornje Sotelsko spada med gosto naseljene kraje Slovenije. Gostota je večja v bližini Rogaške Slatine, tako da bi lahko govorili o visoki populacijski valenci osrednjega kraja in o nizki valenci njegovega širšega zaledja. Notranji krog tvorijo katastrske občine Spodnje Sečovo, Tekačevo, Velike Rodne, Topole, zunanjšega pa Trlično, Strmec, Drevenik, Zgornji Gabernik, Vonarje in Šentjanž (28).

V kmetijstvu je zaposlenih 44,1% ljudi, polovico manj v industriji in obrti (17,6%, 4,3%), pri prometu je zaposlenih 3,7%, v gostinstvu 1,8%, v trgovini 1,5%, začasno ni opravljalo svojega poklica 12,3% prebivalcev, ostali so bili zaposleni v gospodarstvu, prosveti, zdravstvu in v drugih komunalnih dejavnostih (28). Če primerjamo poklicno sestavo prebivalstva po zadnjem popisu s predvojnimi (1931), ugotovimo, da je število kmetijskih prebivalcev upadlo za 33,1%, število industrijskega prebivalstva, obrtnikov, rudarjev in gradbenikov pa se je povečalo skupno za 13,3%. Podobno razmerje je tudi pri drugih dejavnostih (65).

H kmečkemu prebivalstvu štejemo vse družinske člane, ki živijo od kmetijstva. V razmerju do ostalih poklicev je največ kmečkega prebivalstva na tinsko-zibiškem področju (71%), na visokem svetu pod Plešivcem in Rogaško goro in v kotu med Sotlo in Mestinjo, ki je bila in je še vedno v gospodarskem brezvetrju (28).

Na 1 km² obdelovalne površine živi povprečno 100 kmečkih prebivalcev, na 1 km² kmetijske površine pa 83 kmečkih prebivalcev. Razlike se pokažejo med hribovskimi predeli na severovzhodu in jugozahodu in gričevnatim, prometu odprtim podoljem. Aktivnega kmečkega prebivalstva je na vsem področju 58%.

Zemljiška razdelitev in naselja

Po Ilesičevi karti »Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem« nastopata na Zgornjem Sotelskem dva tipa poljske razdelitve, in sicer polja v pravih ali prvotnih grudah ter polja v celkih in drugotnih grudah s prevlado celkov. Polja v prvotnih grudah se držijo v glavnem severne strani Boča, Plešivca in višjega dela Haloz, na južni strani pa so južno od Rodenske planote in zahodno od Sotle ter Ratanskega potoka. Polja v celkih in drugotnih grudah s prevlado celkov obsegajo južna pobočja in osrednje planote Boča, Plešivca in Haloz ter pretežno gričevnati svet Slatinskega podolja (37). Sidaritsch se določil za zahodno mejo celkov kraje: Slovenska Bistrica, Vitanje, Braslovče, Vransko, Celje, Laško in Trbovlje. Vse, kar je vzhodno od tod, ne upošteva delcev, ima po avtorjevem mnenju zaselško razdelitev. Samo na visokih predelih vzhodnih odrastkov Karavank in Posavskega hribovja je razširjen celek, pa še tu, posebno na starih planotah, najdemo v zvezi z zaselki tudi zaselško zemljiško razdelitev (38, 23). Indikator za klasifikacijo zemljiške razdelitve je pogosto kmečko naselje. Sodeč po Mellkovi pregledni karti o kmetijskih naseljih in deloma po Sidaritschevi, se skupno z zaselki javlja zaselška zemljiška razdelitev (36).

Ceprav na splošno ugotavljamo, da so na Boču, Donački gori, Rudnici in na višjih planotah Macelja zastopane samotne kmetije z zemljiško razdelitvijo na celke, je zaprtih celkov malo. Več je samotnih kmetij z odprtimi ali na pol odprtimi celki (Log, Boč). Do relativno večje zgotovitve samotnih kmetij je prišlo na širših hrbtih, kamor je bil lažji dostop iz doline. Da so samne krčili v mlajši dobi, nas opozarja tudi priimek Novak (Macelj). Na prehodu iz višjih planot v bolj razrezan svet goric, zlasti na sončnih legah, se celki in samotne kmetije umikajo zaselkom z zemljiško razdelitvijo na grude.

Zemljiški deleži so različnih oblik in velikosti, le na terasah so navadno ožji in daljši ter kažejo nekaj več reda. Deleži sosedov se družijo v zaporedju, tako da jih lahko strnemo v enotno zemljišče, ki je nekaj bilo enoten celek (npr. Zgornja in Spodnja Vidina, Brezje). Kako so se celki delili, se posebno lepo vidi v Logu (Petrič, Križanec). V katastrski občini Dobovec je lep primer prehoda od celkov k zemljiški razdelitvi na grude, drugotne in prvotne. Razkosane celke zapazimo tudi drugod v Boškem prigorju in Slatinskem podolju, vendar ni nikjer ostre meje med celki in grudami oziroma med prvotnimi in drugotnimi grudami. Okoli doma ima vsak kmet

večji kompleks zemljišča njiv in travnikov, ostale parcele pa ima razmetane na raznih krajih. V Slatinskem podolju in zlasti južno od Roden prevladuje zemljiška razdelitev na prvotne grude. Zemljišče je razkosano na vse mogoče mnogokotnike različnih velikosti, kmečka posest je razmetana brez pravega načrta širom vaškega zemljišča. Potoki in doline ne razmejujejo zemljiške posesti, izjema je Sotla in deloma Mestinja. Katastrske občine in naselja pogosto loči širši pas gozda. Najbolj razdrobljeni deleži so v bližini naselij (49).

Več skupne presoje je pri izbiri kulturnih površin. Tako ima npr. kmet v Rajnkovcu nekaj njiv v Kerčah, nekaj njiv in travnikov v Orešnici ter ob Sotli na Cedovniku (49). Oblike parcel se tudi tu prilagajajo podrobni konfiguraciji terena. Tako so njive in travniki oziroma pašniki ob Sotli bolj pravilnih oblik in večjih izmer kot na močno razgibanih goricah. Skladnost zemljiških kosov in reliefa je opaziti zlasti na sončnih vinogradniških rebreh (npr. katastrska občina Cerovec, Dobovec, Vonarje, Sv. Magdalena).

Tabela 1 — Razdrobljenost kmečke posesti v odstotkih (l. 1964)
(površina v ha)

Katastrska občina:	0-1,5	1,5-3	3-5	5-8	8-10	10-15	nad 15
A							
Cerovec	63	16	7	8	1	3	2
Čača vas	45	19	8	15	5	7	1
Drevenik	63	14	8	7	2	1	5
Dobovec	58	16	7	9	6	3	1
Donačka gora	50	16	9	13	5	4	3
Negonje	67	14	11	4	2	1	1
Stojno selo	52	16	10	10	5	5	2
Strmec	54	12	10	13	5	5	1
Trlično	48	27	13	11	1	—	—
Trška gorca	53	12	16	12	3	3	1
Zg. Gabernik	58	12	17	6	2	4	1
B							
Brestovec	60	17	13	10	—	—	—
Ceste	67	8	12	7	3	3	—
Gričice	72	13	9	4	2	—	—
Hajnsko	69	10	5	9	4	3	—
Kačji dol	63	8	19	5	4	1	—
Kristan vrh	68	16	12	3	1	—	—
Nezbiše	60	18	18	3	1	—	—
Nimno	69	10	11	7	3	—	—
Plat	70	8	15	4	1	2	—
Pristava	66	14	13	5	1	1	—
Rajnkovec	63	7	7	12	9	2	—
Ratanska vas	84	11	4	1	—	—	—
Rogatec	76	10	9	4	1	—	—
Sp. Sečovo	69	12	9	5	2	2	1
Sv. Katarina	30	11	25	23	5	6	—
Sv. Križ	84	4	7	4	1	—	—
Sv. Mohor	71	13	8	6	1	1	—
Sv. Vid	57	15	8	15	3	2	—
Tlake	49	12	15	10	5	6	3
Topole	72	12	13	3	—	—	—
Tekačevo	69	12	9	10	—	—	—
Tržišče	70	10	8	6	4	1	1
Velike Rodne	77	9	8	3	3	—	—

Katastrska občina:	0-1,5	1,5-3	3-5	5-8	8-10	10-15	nad 15
C							
Roginska gorca	48	23	13	8	5	2	1
Sodna vas	64	13	14	4	4	1	—
Sv. Ema	80	7	9	3	1	—	—
Sv. Magdalena	80	8	7	2	1	2	—
Sv. Jernej	67	7	17	4	2	3	—
Šentjanž	64	10	15	6	3	1	1
Tinsko	67	14	10	6	1	2	—
Vonarje	68	11	10	7	3	1	—

A Boško prigorje z Macljem

B Slatinsko podolje in gričevnati svet južno od Roden

C Zibiško—tinsko področje

Ko motrimo posestno razdrobljenost, oblike in velikost zemljiških delcev in ko planiramo in urejamo večje kmetijske površine, ki jih želimo obdelovati s stroji in doseči večji pridelek, zadenemo na drobne grudaste parcele kar se da nevšečnih obrisov, začutimo dolgo vrsto stoletij, dobo krčenja, v poslednjih dveh stoletjih zlasti naglega razkosavanja nekdanjih trdnih kmetij.

Težnja sodobnega naprednega kmetijstva je, da se kmečka posest ne drobi še naprej. Dedna pravica je z ustavo zajamčena. Po zakonu je dediščina oproščena davka na promet, če prevzamejo zemljišče ljudje, ki jim je kmetijstvo glavni poklic. Davka na darilo tudi ni treba plačevati tistemu, ki živi v skupnem gospodinjstvu z darovalcem in če mu je kmetijstvo glavni poklic. S strogimi ukrepi naj bi se ustavilo drobljenje kmetijske površine zlasti v bližini večjih in za naselitev ugodnih predelov, kolikor jih že ne predvidevajo zazidalni okoliši komune.*

Naselja

Kakor je znano, so kmečka naselja odvisna od prirodnega okolja, zgodovinskih, socialnih, gospodarskih in prometnih razmer.

Naselja se držijo na podgorju Donačke gore, Ženčaja, Plešivca in Boča, na stiku brežin in hribovja, na relativnih ravnotah, in če se le da, na sončnih straneh. Nivoja 280 in 320 m sta tu podobna mravljinični poti, ki se pod Donačko goro dvigne do 600 m, pod Bočem pa skoraj do 700 m, kar je hkrati tudi absolutna višinska meja naselij na našem ozemlju. Ljudje so se znali prilagoditi pregibom terena, domove so povečini zidali na terasah, ali vsaj ne na premočno nagnjenem svetu, kjer bi bilo potrebno globlje kopati v hrib in bi se s tem v večji meri izpostavili zemeljskim plazovom. Naselja Zgornje Gradišče, Gornja vas, Stojno selo, Zgornje Sečovo, Cerovec, Irje, Zgornje Nagonje, Čača vas, Zgornja Kostrivnica, Zgornji Gabernik, so nastali na opisanem obrobju. Nivo okrog 300 m, ki je v Slatinskem podolju ohranjen v obliki manjših, otokom podobnih goric, je ne glede na sestavo tal redko naseljen. Pač pa je več hiš na nižjih, 260 m visokih policah. Večja naselja se držijo vsaj deloma reguliranih potokov, npr. Rogatec, Rogaška Slatina, Tržišče, Ratanska vas, Tekačevo, oziroma glavnih cest in železnice. V Logu zaradi močno razčlenjenega površja ni prišlo do strnjjenih naselbin; Trlično in Dobovec sta nastala na prvi terasi Sotle, kjer je tudi več sonca. Na Rodenski planoti in na gričevju južno od tod se držijo naselja v višini ca 300 do 320 m ter na nižjih terasah 240 do 280 m. Petrografska sestava tal je samo posredno odločala pri izbiri lege. Kmečki domovi so skoraj povsod postavljeni na slemenih, uravnanih hrbtin, le mlajše in manjše hiše so se morale zadovoljiti z bolj nagnjenim svetom. Ob Sotli je opaziti strah pred potuhnjeno reko, zato so naselja nad poplavnim dolinskim dnem npr.

* Delo, 13. decembra 1962.

Rjavica, Pristavica, Vonarje, Pristava, Zibiška vas, Skofija in Zgornje Tinsko. Močvirju in poplavam so se izognili tudi v Spodnjih Nezbišah in Bukovju. Glede sončne strani je tu lažje, ker ima večina krajev južno, jugovzhodno ali jugozahodno lego zagotovljeno že z razčlenjenostjo reliefa; to ne velja za Zgornje in Spodnje Tinsko, ki sta v senci Rudnice.

Na osnovi Sidaritscheve in Melikove pregledne karte o kmetijskih naseljih na Slovenskem, map franciscejskega katastra in ogleda na terenu smo ugotovili na Zgornjem Sotelskem naslednje oblike naseljenosti. Prevladujejo razložena naselja, med njimi so zaselki in redke gručaste vasi, po hribovju pa samotne kmetije; ostre meje med njimi ni. Samotne kmetije so ohranjene v bolj čisti obliki na planotah Boča, Plešioča, na zapadnem delu Maclja in na Rudnici, a še tu se ponekod toliko zblížajo, da bi jih lahko uvrstili med razložena naselja.

Večkrat smo v zadregi, ko opredeljujemo razložena naselja in zaselke oziroma zaselke in vasi. Na te težave opozarja že Melik. Melik se izogiba ozki avstrijski klasifikaciji in upošteva prevladujočo obliko naselja. Isti avtor ugotavlja, da se podobno kot pri vaseh tudi pri zaselkih opazi večja ali manjša sklenjenost domov (36, 137). Včasih smo prav iz tega ozira v dvomih, ali razloženo kmetijo pojmuje kot razloženo naselje ali zaselek, kajti na Zgornjem Sotelskem so celo v sklenjenih vaseh malokje tesno združene kmetije.

Tudi pri zaselkih nimamo tesno skupaj stoječih hiš kot npr. v jugozahodni Sloveniji, temveč razložene zaselke, ki pa vendar kažejo trdnjše naselbinsko jedro in medsebojno povezanost kot bolj odmaknjene kmetije, ki jih Ilešič uvršča k rahlim aglomeracijam samotnih kmetij (37, 66). Ta oblika naselij je pri nas daleč najbolj zastopana. Pri ocenjevanju naselja nas je vodila tudi sodba ljudi in vloga naselja v bližnji okolici. Tako pravijo ljudje, kadar gredo npr. iz Tuncovca, ki je manjši zaselek, v Spodnje Sečovo, da gredo v vas. Prav tako je Kristan vrh za okoliške kmetije vas, medtem ko npr. Laše niso prava vas. Seveda ne moremo povsod presojati po takih kriterijih. Včasih je vasi botrovala večja sklenjenost domačij, npr. Zibiška vas in Zibika, pa čeprav je tudi Zibiška vas v bistvu razloženi zaselek.

Velika Rudnica

Zdravilišče Rogaska Slatina

Rogatec

Večina zaselkov in vasi je nastala ob cestah in prometnejših lokalnih poteh. Vpliv ceste ponekod izpodriva zemljo, zlasti v bližini večjega kraja. Tako se je npr. Ratanska vas strnila z Rogaško Slatino, enako velja za Tekačevo in deloma še za Ločendol. K cesti in železnici težijo hiše v Mestinju in Grličah.

Staro jedro Tržišča je bilo pri pražupniji Sv. Križ.* Tu so ob farni cerkvi poleg župnišča odprli šola, gostilno, trgovino in obrtne delavnice. Osrednja lega, stara prometna pot in bližina Hrvaške so dale naselju vidnejše mesto. Z razvojem zdravilišča se je težišče naselja premaknilo k vrelcem, steklarna z delavskimi in polkmečkimi hišami pa je močno zasenčila nekdanji vpliv cerkve. Kmetije so povečini obrnjene s podolžno stranjo k cesti.

Staro središče Ratanske vasi je ob istoimenskem potoku in cesti Ratanska vas — Zgornja Kostrivnica oziroma Negonje. Med stare kmetije so si v zadnjih desetletjih pozidali hiše nameščenci in dali tudi s fiziognomijo zgradb vasi bolj turistični videz; po razvrstitvi domov sodi Ratanska vas k cestnim naseljem. Bolj čiste poteze občestne vasi ima Pristava. Med sklenjenimi vasmí izstopata še Kristan vrh, nekdanj znan kot Sv. Peter na Medvedjem selu, in Zgornja Kostrivnica; to sta bolj trdno zasnovani gručasti vasi. Gostilna, trgovina, župnišče, predvsem pa šola in s tem v zvezi kulturo-prosvetna dejavnost ter nekaj obrti, je dvigalo kraja nad ostalo kmečko okolico.

Nekmečkí značaj imata Rogaška Slatina in Rogatec. Za razvoj Rogaške Slatine je bila odločujoča zajezitev slatinskih izvirov med Janino, Tavčarjevim hribom, Tržaškim hribom in teraso, na kateri je hotel Soča. Okoli tega prostora so nastali in še nastajajo hoteli in zdraviliške zgradbe.

Rogatec je nastal na križišču poti, vodečih čez Sotlo proti Zagorju in k Savi čez Pregrado in Krapino, proti Dravi in Ptuju čez Stoperce in Zetale, pa še k

* Prvotne meje fare so potekale od izvira Sotle nad Donačko goro, Plešivec, Boč, čez Gabernik na Mestinjo, čez Zibiko in Tinski potok na Rudnico in ob Sotli navzgor; to se pravi, da je spadalo k njej vse ozemlje, ki ga obravnavamo, in da so že takrat spoznali Zgornje Sotelsko za enoten prirodni in upravni rajon (21).

Savinji in Celju. Pomembni prometni in strateški položaj sta mu že zgodaj, celo pred Celjem, prinesla trške pravice (1283. leta). Na obeh straneh pravokotnega trga se vrstijo enonadstropne stavbe s trgovinami, obrtnimi delavnicami in gostišči. Za časa Avstroogrške je bilo v Rogatcu okrajno sodišče in sedež občine. Med obema vojnama, zlasti pa po osvoboditvi, je Rogatec izgubil mnoge stare trške prednosti in se podobno kot del Rogaške Slatine naslonil na bližnjo steklarno. Steklarna in obrat plastičnih izdelkov sta v zadnjih letih omogočila gradnjo stanovanj in komunalnih prostorov za svoje delavce in nameščence. Na slovenski strani je zrastle le nekaj zasebnih hiš in stanovanjski blok na sončni strani ob glavni cesti. V sosednjem hrvatskem Brodu, kjer je manj primernih tal, so pozidali večnadstropne stanovanjske zgradbe in številne enodružinske hiše, bodisi v neposredni bližini tovarne, bodisi nekoliko bolj proti zahodu. Tik pod gozdom in nad poplavno nižino so nastali novi delavski zaselki.

Kmečki dom

Kako čudovita je skladnost in prepletenost goric in dolin, komaj zorane zemlje in zorečih poljščin, živo pisanih travniških jas in temno zelenih gozdnih zaplat. Kakor makovi cvetovi sredi žitnega klasja se razkrivajo strehe med krošnjami sadnega drevja. Pomlajenim kmečkim in polkmečkim hišam drugujejo marsikje ostareli, s slamo kriti hlevi. Malokje se v naseljih in kmečkih domovih kaže razkošje zidov in prostora. Tako v razloženih zaselkih kakor v bolj razmaknjenih kmetijah po planotastih brdih je opaziti umirjenost in skromnost. Od Malih Roden ali Vidovice lahko s pogledom objamemo vso pokrajino med Mestinjo in Sotlo. Drugačna je kot Bočko prigorje z Maccljem, drugačna kot tinsko zibiški svet. Male domačije so razvrščene bolj enakomerno, na bolj nagnjenih straneh pa bolj narazen. Manj je polzidanih vinskih hramov, ki po tinskih in zibiških rebreh poudarjajo razdrobljenost površja in zemljiške posesti ter ustvarjajo videz goste obljudenosti.

Kakor smo že ugotovili, je poglavitni vzrok, da prevladujejo razložena naselja in zaselki, zelo razgiban bregovit svet, ki ni dopuščal pravilnejše zemljiške parcelacije niti številnejših večjih sklenjenih naselbin. Kmečko naselje in kmečki dom sta med seboj odvisna. Označeni prevladujoči tip naselij in relief sta pogojevala kmečki dom v gruči, ki ne nastopa samo na hribovitem severu in jugu, ampak tudi na nižjih gričih in na dolinskem dnu. Njegova velikost se ravna po velikosti posestnika, le največji kmetje v dolini imajo več kot tri poslopja: hišo, hlev s skednjem in svinjak. Skedenj je lahko v isti vrsti s hišo, ali je nanjo obrnjen pravokotno, pošev, nekoliko pod ali nad hišo, o čemer odloča oblika terena. Tudi svinjak ni vedno blizu kuhinje, ponekod je pod isto streho s skednjem, običajno pa stoji zase. Redki kmetje v dolini in ponekod na planotastem bregu imajo blizu hleva še vezan kozolec. Nekateri imajo ločeno poslopje za drva in ropotarnico.

Stegnjen kmečki dom je redkejši in je tudi na našem področju znak pomanjkanja. Na vinogradniškem svetu pod Bočem in Donačko goro prebivajo, v nekaterih sicer redkih gorcah nekdanjih lastnikov, pod isto streho ljudje in živali. Drugod je stanovanjski prostor bolj poudarjen in izoliran od gospodarskega, oba pa imata skupni krov. Takih zgradb za ljudi in živino so v popisu našeli skupno 54, s tem pa seveda ni rečeno, da so to povsod stegnjeni domovi, saj so si ponekod blizu Rogaške Slatine poleg zidane hiše uredili stanovanjske sobe tudi zraven skednja. Lep primer stegnjenega doma je ohranjen v Tržišču in v Nezbišah. Dimno kuhinjo so v Tržišču že opustili in postavili v malo hišo štedilnik; mala hiša meji na hlev in skedenj. V Nezbišah je stegnjen dom bolj pri tleh, brez stopnic, čeprav je potok blizu hiše in se večkrat razlije okoli doma. Stanovanjski del sestavljajo lopa in dimna kuhinja v sredini, hiša in štibec na desni ter hram za pijačo, krompir in okopavine na levi strani. Posebni vhodi vodijo z zunanje strani v hlev, skedenj, kurnik, steljniki ter na šupo in parno. Svinjak stoji zadanj za hišo.

Podoba vasi in kmečkega doma dopolnjujejo odprti vodnjaki oziroma vodnjaki »na vago« ali »na cehto«; ponekod so si uredili štepihe.

Lesena hiša malega kmeta na Sotelskem

K zunanji podobi kmečkega doma spada tudi gnojišče pred hlevom, za hlevom oziroma svinjakom. Redki kmetje so ga obzidali s škarko, večina se trpko tolaži, da imajo najlepšo travo okoli hiše.

Na Zgornjem Sotelskem nastopata osrednjeslovenska in panonska hiša, ki sta med seboj močno pomešani. Na splošno bi dejali, da predstavlja večja, zidana osrednjeslovenska hiša navadno trdnjše kmeta kot panonska. Čeprav so se po drugi svetovni vojni z agrarno reformo in drugimi naprednimi ukrepi ublažile premoženjske razlike na deželi, se prav v hiši večkrat odraža preteklost. Hiša je zidana in ometana, v Vonarju, Trličnem in še ponekod ob Sotli se opazi vpliv Zagorja tudi pri Slovencih v modri ali zeleni barvi zidov. Streha je povsod krita z opeko in ima ali pa tudi ne, na končnih straneh »šoup«; ponekod je streha na podolžni strani nekoliko pomaknjena navzven. Kjer so hišo postavili v breg, je spodaj še klet za okopavine, na drugi strani pa za pijačo. Po dveh ali treh zidanih ali kamnitih stopnicah stopimo s sprednje strani v loupo, od koder pridemo na eno stran v hišo in štibec, na drugo stran pa v hišco. V kuhinji imajo povečini že štedilnike, ponekod so stara ognjišča preuredili in postavili tja kotel za prašiče. Kot gradbeni kamen pri gospodarskih poslopih in pragovih hiš je uporabljen kremenov peščenjak.

Mnogo bolj skromna po zunanosti in po prostornini je panonska hiša. Tu in tam so prvotno zgradbo razširili in ji vsaj dva, prej lesena vogala pozidali, ometali in prepleskali, zgoraj belo, spodaj temno sivo. Na zunanji strani so močno poudarjeni vogalni sklepi in tramovi, na katerih sloni skoraj preveliko podstrešje. Streha je skoraj povsod slamnata, čeprav je staro ognjišče zamenjal železni ali zidani štedilnik, petrolejko elektrika; ponekod pa se dim še vedno lovi pod streho oziroma obokom in prekaja svinjino. Notranjost sestavljajo loupa, kuhinja, hiša in mala hiša. Tla loupe in kuhinje so ponekod še iz zbite ilovice.

Osrednje gospodarsko poslopje, večkrat tudi edino, je sestavljeno iz več prostorov. Spodaj je hlev za govedo, prostor za okopavine, če jih nimajo v kleti pod hišo, kot za steljo, včasih tudi svinjak, navadno pa ne. Pred ali za hlevom je pod isto streho prostor za vozove »pojata«. Ta je večkrat na zadnji, v breg pomak-

njeni strani zgradbe, da laže mečejo snope z voza na pod. V zgornjem delu je hram za žito, pod in parna za slamo, nad njimi je še šupa za seno. Okrog skednja je na dveh ali treh straneh ohranjen ali samo še s tramovi nakazan »ganka«, od koder so laže obešati žito, predvsem koruzne storže, repno in korenjevo zel in deteljo med late.

Na Zgornjem Sotelskem, v sosednjem Zagorju, a tudi še v Smarskem podolju, je razširjena svojevrstna oblika svinjaka. Spodaj je hlev in kot za steljo, zgoraj senik, na straneh pa še rante za koruzo, repnico in korenje, vse to pokriva, rekli bi, polovična streha. Taki svinjaki so ponavadi pri malih gospodarjih, kjer je prašičerija v primerjavi z ostalo živino pomembnejša.

Kmečki dom na Zgornjem Sotelskem se v marsičem razlikuje od savinjskega. Vzrokov za to je več in jih na tem mestu ne bi našli. V mislih imamo npr. vas Sešče v Spodnji Savinjski dolini in Zgornje Tinsko, Tlake ali Nezbiše ob zgornji Sotli. V Seščah so vse hiše zidane, prav tako gospodarska poslopja, gnojišča so za hišo ograjena, strehe so krite z opeko. Večino kmečkih domov so v zadnjih letih prenovili, razširili in dvignili ter vzdali mestna okna z roletami. Dvorišča so pospravljena, poleg vezanega kozolca, hleva in skednja je garaža za avto, ali vsaj motor. Električna žene kmetijske stroje, domala vsaka hiša ima radijski sprejemnik, vedno več je televizijskih aparatov, v kuhinjah so sodobni štedilniki in vodovod. Cesto skozi vas so asfaltirali in jo modernizirali do glavne ceste v Šempetru. In kako je ob Sotli? Ponekod, kot npr. v Vonarju, v Zgornjem Tinskem in Žahenbercu propadajo hiše in se podirajo gospodarska poslopja, ki so ostala brez pravega gospodarja ali pa jih iz kakršnegakoli vzroka ne morejo redno vzdrževati.

V zadnjih štirih, petih letih je prebivalstvo Zgornjega Sotelskega zajel val hitrejšega poklicnega in socialnega preoblikovanja, ki se zrcali tudi v zunanem videzu naselij in kmečkih domov. Sredotežne sile industrijske proizvodnje so s svojimi silnicami dosegle in bolj ali manj pritegnile k sebi do nedavna skoraj pozabljene kraje. Naraščajoča veljava industrije, prebuja po kočarskih domovih novo vero v človeka, v boljši in zanesljivejši zaslužek. Medtem, ko je nudila industrija malim kmetom rešilno transfuzijo, je sinove in hčere marsikakega zemljaka opila, da so se povsem odtujili plugu in vasi.

Skoraj ni več kraja, kjer bi se mesečni osebni dohodek ne poznal vsaj v deloma obnovljeni, ali celo novi hiši oziroma v gospodarskih poslopih. Pri čistih kmečkih domovih je namreč tak napredek še vedno razmeroma počasen in je odvisen od lege kraja. Ob glavnih cestah in železnici nastajajo iz malih kmečkih gospodinjstev mešana in delavska gospodinjstva, tako npr. v Gričah, na Kristan vrhu, v Mestinju, v Spodnji in Zgornji Kostrivnici ter v neposredni bližini Rogaške Slatine in Rogatca. Zidajo predvsem v bližnji okolici Rogaške Slatine in Rogatca (Rogaška Slatina, Ratanska vas, Rogatec, Spodnje Sečovo, Tržišče, Rjavica, Tekačevo in Irje), tu je dobra polovica vseh novih dokončanih stanovanjskih zgradb na našem področju.* V zadnjih petih letih so nove gradnje tudi v drugih krajih bolj pogoste.

Hiše asimiliranih delavcev, polkmetov, se po zunanem videzu že od daleč ločijo od pravih kmetij. Pritlična ali visokopritlična stanovanjska hiša ima večkrat razčlenjeno streho, z velikimi okni, z manjšim balkonom ali verando, z leseno drvarnico in malim hlevom, skednjem oziroma svinjakom, z večjim vrtom, morda tudi brajdo okoli hiše, daje pokrajini v prvi fazi preobrazbe tuj, presajen izraz. Drugače je v Ratanski vasi, Irju, Tržišču in Rogatcu, kjer se je vzporedno z umikajočo se kmetijsko dejavnostjo skoraj povsem spremenil videz naselja.

Nad polovico vseh zgradb je iz opeke in kamna, druge so iz lesa, nekaj malega jih je iz surove opeke ali iz butane ilovice. Les je osnovni gradbeni material predvsem v gozdnatih predelih pod Bočem in Rudnico in med vinogradi, kjer ni bilo trdnega kamna pri roki. Iz lesa so povečini tudi stare stanovanjske hiše malih kmetov in polkmetov južno od Roden ter med Sotlo in Mestinjo. Značilno je, da so les malo uporabljali v Logu oziroma pod Logom; tam so bili obsežni gozdovi last fevdalno kapitalističnih posestnikov. Tam je bilo na razpolago tudi dovolj trdega kamna, ki se

* Občinska skupščina Smarje pri Jelšah.

da lepo obdelati. Drugače je bilo zopet v trgu Rogatec in pri Sv. Križu. Na Rodnah, Kristan vrhu, v Grličah in v Kačjem dolu so si pomagali s kamnom in opeko, ki so jo modelirali onstran Boča in jo s konji in voli prevažali po glavni cesti do kupcev.

Ena izmed značilnosti kmečkega doma je streha. Ne mislimo pri tem toliko na naklon krova, ta je pri nas bolj zmeren, pač pa na gradivo. Lesenih streh nimajo nikjer, po tem se subpanonski predel razlikuje od alpskega ali primorskega. Urbanske hiše so krili že od davna s ploščato glinasto opeko. Z ognja varno opeko so bile v začetku prejšnjega stoletja pokrite le hiše premožnejših posestnikov, veliko večino hiš in gospodarskih poslopij je pokrivala slama. Da je res tako, potrjujejo podatki za leto 1965 (74). Na celotnem področju ima 27,6 % hišnih lastnikov stanovanjska in gospodarska poslopja zavarovana s strešniki iz gline, manj iz cementsa. Dve petini lastnikov ima hišo pokrito z opeko, gospodarska poslopja pa s slamo; malokje je stvar obratna. Razumljivo je, da so ljudje najprej zaščitili hišo, tam je bilo več možnosti, da izbruhne požar. Tretjina lastnikov ima vsa svoja poslopja krita s slamo. Stanje se po drugi svetovni vojni postopoma spreminja. Stara ognjišča so zamenjali s štedilniki, veliko porabo drv so omejili s premogom in elektriko, ki ogreva, daje svetlobo in pogonsko silo. Ponekod so hišo prezidali, uredili podstrešje in se zavarovali s strelovodom. Spoznali so, da je trdna streha nad glavo bolj varna, zavarovalnina zanjo pa nižja. Kmetje opuščajo stare vrste žita z dolgo, prožno slamo, vedno bolj so prepričani, da velik mernik dobrega žita več velja kot revno klasje na gosposkih steblih. Zelo redke so zgradbe, ki ne bi bile zavarovane. Šest odstotkov vseh prijav za povrnitev škode je v letih od 1962 do 1964 navajalo za povzročitelja ogenj. Seveda bi marsikdo rad imel zanesljivejšo streho, pa tega naenkrat ne zmore, zato opeka izpodriva slamo po vrstah. Največ s slamo kritih domačij (36,8 %) se je ohranilo na Tinsko zibiškem področju. Strehe z mešano sestavo ima 44 % posestnikov in le pičla petina posestnikov je zmogla pokriti vsa poslopja z opeko (74). Mnogo bolj ugodno je razmerje v Slatinskem podolju med Mestinjo in Sotlo. Tu ima le četrtnina zavarovancev pokrite strehe samo s slamo. Komaj kaj več čistih opečnatih streh je v Bočkem prigorju.

Stanovanjski standard se je v kmečkem domu nekoliko izboljšal ne samo po povprečni gostoti prebivalstva na eno hišo, temveč tudi v drugih stanovanjskih udobnostih. Število postelj v mali hiši, štibelcu in v hiši je ostalo enako kot nekdanj, ko so domači otroci in služinčad, če so jo imeli, spali po klopeh, za pečjo, na šupi oziroma v hlevu, pač pa se je sprostila prostornina.

Težko bi primerjali in vrednotili izrabo stanovanjske površine v mestni in kmečki hiši, čeprav povsod uporabljajo prostore za isti namen. Narava dela je v mestu povsem drugačna kot na kmetih. Od vseh stanovanjskih zgradb uporabljajo le pičli dve petini samo za stanovanje. Ne smemo pozabiti, da se kmečki dom pogosto ne uporablja samo za bivanje ljudi in da obstajajo precejšnje razlike med naselji. Povprečno pride na eno osebo 8 m² stanovanjskega prostora, v Nimnem samo 6,1 m², v Vonarju 6,3 m² itd. Vzemimo povpreček za izrazito kmečko naselje Strmec, ki znaša 6,6 m² in ga pomnožimo s štirimi družinskimi člani; dobimo površino 26,4 m², v Novem Velenju pa ima štiričlanska družina okrog 66 m² stanovanja. Gospodarska površina je povsod znatno večja od stanovanjske.

Domala polovica kmečkih gospodinjstev še nima električne luči, v katastrskih občinah Sv. Vid, Tlake, Trlično, Trška gorca, Kačji dol, Nezbiše si pri večini hiš svetijo s petrolejko (50). Električne gospodinjstve aparate uporabljajo v večji meri v nekmečkih in mešanih gospodinjstvih, kjer se tudi doma čuti drugačen delovni ritem in način prehrane. Bolj kot knjige in časopisi se je na deželi uveljavil radio, ki nudi človeku pouk in zabavo. Seveda se kažejo tudi pri številu radijskih naročnikov razlike, tako pride npr. v katastrskih občinah Trlično, Tlake, Sv. Vid, Tinsko po en radijski sprejemnik na 38 do 14 kmečkih gospodinjstev, v Rogaški Slatini oziroma v Kristan vrhu pa že na dve kmečki gospodinjstvi (75).

Kmečki glas je najbolj razširjen časopis med kmečkim prebivalstvom. Število naročnikov je precej večje po kmetijah Slatinskega podolja in gričevja južno od Roden ter v prigorju kot pa v Zibiki in na Tinskem.

Posestna sestava

Podobno kot v sosednjem Hrvatskem Zagorju je tudi na Zgornjem Sotelskem zemljiška posest zelo razdrobljena in je zato marsikak problem skupen ljudem tostran in onstran Sotle. Zemljiških veleposestnikov, razen že omenjenih fevdalnih ostankov, ni bilo, nekaj večjih gospodarjev je bilo pri Rogatcu, Rogaški Slatini, pri Pristavi, a ti so se, bolj kot z zemljo, ukvarjali s trgovino in gostinstvom. Delitev zemlje na manjše kose so pospeševali družbene razmere v preteklosti, pomanjkanje industrije v bližini, ekstenzivno samooskrbovalno kmetovanje in do neke mere izenačena reliefna razgibanost. Toda tudi na tem, razmeroma skromnem prostoru obstajajo razlike v prirodnih lastnostih, zemljiški razdelitvi, posesni sestavi in kmetovanju.

Hriboviti svet na severu je bil in je še vedno po gospodarski usmerjenosti najbolj kmetijski. Kmetje so tod potrebovali več zemlje za svoj obstoj in več delovne sile za obdelovanje. Možnosti za dodatni zaslužek so bile manjše, sicer pa bi lahko tudi na Bočkem prigorju in Maclju razločevali višinske kmetije od vzhodnih.

Ce na osnovi tabele presojava posestnike po velikosti in številu, ne smemo prezreti, da spadajo k skupini od 0 do 1,5 ha tudi vinogradniki, ki ne prebivajo na tem področju, in je zato odstotek, zlasti v nekaterih katastrskih občinah (Negonje, Cerovec, Drevenik), zelo visok. Pravih kmetov s posestjo nad 5 ha je malo manj kot petina, to je precej več kot na gričevnatem jugu in jugozahodu.

Na področju Slatinskega podolja in gričevja južno od Roden je posestnikov najnižjega razreda največ v bližnji okolici Rogaške Slatine in Rogatca, do koder seže močnejši vpliv urbanskih naselij (48).

Tinsko-zibiško področje odstopa od obeh omenjenih tako po minimalnem deležu srednjih in velikih kmetij, kakor po nadpovprečno visokem odstotku malih, zlasti najmanjših posestnikov. Tudi tukaj smo upoštevali posestnike, ki razen vinograda in manjšega pašnika ali travnika nimajo drugega zemljišča. To področje je bilo do nedavna poleg Trške gorce in Loga najdlje stran od lokalnih gospodarskih centrov in se zato tukaj v večji meri čutijo sledovi zaostalosti.

Ko motrimo današnjo veliko razdrobljenost kmečke posesti, si poglejmo, kakšno je bilo stanje pred približno 150 leti in kako so razpadale trdne kmetije v »kočarije«. Izbrali smo si šest katastrskih občin in pri izbiri upoštevali prirodne ter gospodarske posebnosti obravnavanega področja (glej tabelo 2 na str. 109).

Ce si najprej pogledamo najmanjšo posest od 0 do 1,5 ha za leto 1825, nas presenetli izredno visok odstotek pri katastrski občini Drevenik, ki smo si jo vzeli skupaj s Strmcem kot primer za visoki svet na severu (49). V Strmcu je skoraj polovico manj posestnikov prvega razreda kot v Dreveniku. Stvar nam postane jasna, ko primerjamo vinorodni površini in število vinogradnikov iz drugih katastrskih občin. Ratanska vas je bila že takrat ob prometni poti, kjer je bila možnost zaslužka večja tudi zaradi bližine razvijajočega se zdravilišča. Tudi Grliče so bile blizu večjega razpotja. Katastrski občini Dobovec in Sv. Vid sta bili takrat še razmeroma slabo naseljeni, to velja zlasti za gozdnati Log. Gozd se kasneje ni več krčil, ampak se je še nekoliko bolj razrasel, zato pa se je prvotna rodna zemlja vedno bolj delila med bližnje sorodnike, tako opazimo v zemljiški knjigi pogosto več, tudi po deset lastnikov enakega priimka. Do hitrejšega cepljenja je prišlo po letu 1879, saj se je število posestnikov prvega razreda od takrat podvojilo. Večje možnosti zaslužka so bile v kamnolomih, v straški steklarni in pri železnici (progovni delavci). Nasprotno temu razkroju je od leta 1879 do 1964 ostalo število posestnikov prvega razreda skoraj nespremenjeno v Dreveniku. Pri tem ne smemo pozabiti na agrarno reformo po osvoboditvi, ki je spremenila zemljiške posestne odnose, v našem primeru zlasti v Dreveniku. Katastrska občina Strmec spada med tiste, ki jih polproletarijacija še do nedavnega ni dosegla. Povsem drugačen je bil proces kmečkega razslojevanja v katastrskih občinah Grliče in Ratanska vas. V Grličah je prvi razred naraščal močneje do leta 1879, a se tudi po tem letu hitro množi. Ratanski vasi se

Tabela 2

Razdrobljenost kmečke posesti v %

Katastrska očina:	od 0—1,5 ha			od 1,5—3 ha			od 3—5 ha			od 5—10 ha			od 10—15 ha			nad 15 ha		
	1. 1825	1879	1964	1825	1879	1964	1825	1879	1964	1825	1879	1964	1825	1879	1964	1825	1879	1964
Dobovec	15	26	58	22	12	16	15	19	7	25	36	15	16	2	3	7	5	2
Drevenik	45	61	63	17	14	14	12	7	8	8	9	9	6	5	1	12	4	5
Grliče	42	60	72	20	16	13	12	9	9	23	9	6	3	3	0	0	3	0
Ratanska vas	43	54	84	19	17	11	17	11	4	16	12	1	5	2	0	0	4	0
Sv. Vid	35	45	57	5	11	15	14	16	8	35	23	18	9	3	2	2	2	0
Strmec	26	40	54	14	17	12	15	10	10	29	20	13	7	8	10	9	5	1

Upadanje oz. porast kmečke posesti v %

Katastrska občina:	1. 1825			1825			1825			1825			1825			1825		
	1879	1964	1964	1879	1964	1964	1879	1964	1964	1879	1964	1964	1879	1964	1964	1879	1964	1964
Dobovec	+11	+12	+23	-10	+4	-6	+4	-12	-8	+11	-21	-10	-14	+1	-13	-2	-4	-6
Drevenik	+16	+2	+18	-3	0	-3	-5	+1	-4	+1	0	+1	-1	-4	-5	-8	+1	-7
Grliče	+18	+12	+30	-4	-3	-7	-3	0	-3	-14	-3	-17	0	-3	-3	+3	-3	0
Ratanska vas	+11	+30	+41	-2	-6	-8	-6	-7	-13	-4	-11	-15	-3	-2	-5	+4	-4	0
Sv. Vid	+10	+12	+22	+6	+4	+10	+2	-8	-6	-12	-5	-17	-6	-1	-7	0	-2	-2
Strmec	+14	+14	+28	+3	-5	-2	-5	0	-5	-9	-7	-16	-1	+2	+1	-4	-4	-8

pozna, da jo vedno bolj hranijo turizem, zdravilišče, industrija, obrtna komunalna podjetja in upravne ustanove Rogaške Slatine. Katastrska občina Sv. Vid je tipični primer počasne, a stanovitne delitve zemlje in nas tudi po svoji legi, stran od večjih krajevnih središč spominja na pokrajino onkraj Sotle in na Tinsko.

V drugem razredu (od 1,5 do 3 ha) število posestnikov narašča stalno od leta 1825 do 1964 samo v katastrski občini Sv. Vid, od leta 1825 do 1879 v Strmcu, po letu 1879 pa v Dobovcu. Ni čudno, da je prav katastrska občina Dobovec med gospodarsko najbolj pasivnimi področji v šumarski občini. V katastrskih občinah Grliče in Ratanska vas upada število zemljiških posestnikov od drugega do petega razreda. V šestem razredu (nad 15 ha) se v obeh katastrskih občinah pojavijo za nekaj časa redki veliki posestniki, ki po osvoboditvi izginejo. Na splošno se v vseh navedenih katastrskih občinah kaže od drugega razreda dalje večje ali manjše upadanje srednjih in velikih kmetov, če že ne od leta 1825 (Strmec) pa proti koncu 19. stoletja in v 20. stoletju.

Porast zemljiških posestnikov v odstotkih

Katastrska občina	leto			Porast št. parcel v odstotkih
	1825	1879	1825	leto
	1879	1964	1964	1825/1964
Dobovec	+ 22	+ 122	+ 149	73
Drevenik	+ 22	— 2	+ 20	37
Grliče	+ 75	+ 23	+ 71	19
Ratanska vas	+ 31	+ 115	+ 230	101
Sv. Vid	+ 50	+ 19	+ 41	20
Strmec	+ 36	+ 21	+ 65	31

Kako je napredovalo skupno število zemljiških posestnikov v posameznih katastrskih občinah v minulih sto letih, je razvidno iz tabele. Po absolutnem številu posestnikov vodi katastrska občina Ratanska vas, sledi ji Drevenik. V Dreveniku je število lastnikov do leta 1879 še zmerno raslo, nato pa je počasi upadalo, tako da je skupni prirast tukaj najnižji (49). V katastrski občini Ratanska vas je število posestnikov naraslo za 230 %, sledita Dobovec in Grliče, medtem ko so v Dreveniku in deloma v Strmcu ostale hribovske kmetije trdnejše in se zlasti po letu 1879 niso kaj prida delile, pač so se kosale parcele. Grudaste deleže so delili kmetje med dediče oziroma kupce predvsem v katastrskih občinah Dobovec in Ratanska vas. V prvem primeru je delitev znak splošne gospodarske in posebej agrarne revščine in je Dobovec po odstotku njivskih parcel s površino od 0 do 5 arov skupno s sosednjo katastrsko občino Trlično na čelu. Drugi primer je katastrska občina Ratanska vas, ki je tudi po najmanjših njivskih deležih med vodilnimi. Toda agrarne parcele so se tu pretvorile v stavbišča, travniki in njive v vrtove, skratka, vas se urbanizira. V katastrski občini Ratanska vas se je v 140-ih letih povečalo število posestnikov za 148% več kot pa je naraslo število parcel. Leta 1825 je znašala povprečna velikost parcele v katastrski občini Ratanska vas 38 arov, leta 1964 pa samo pičlih 19 arov. V Grličah se je posest drobila predvsem z delitvijo števila parcel med družinske člane oziroma kupce in manj s cepljenjem zemljiških deležev, zato znaša tudi razlika med povprečno velikostjo parcele pred 140 leti in danes samo 4 are.

Če primerjamo zemljiško posest leta 1825 s stanjem leta 1964, lahko ugotovimo, da se je posest v katastrskih občinah Dobovec in Hajnsko močno drobila. Tako je v katastrski občini Dobovec, v Vidini razpadlo nekdanje zemljišče treh posestnikov na deset gospodarjev in sicer sta se dve kmetiji podvojili, ena pa se je razdrobila na šest lastnikov. V prvem primeru so zemljo razdelili med ožje sorodnike, v drugem se je posest v večji meri odtujila, oziroma so jo z ženitvijo prepisali na drugo hišno ime. Zemljiški deleži posestnikov so sedaj bolj razmetani in med seboj pomešani.

V ugodnejših legah so na gozdnih posekah nastale manjše pašniške in njivske površine, medtem ko so ponekod slabo rodovitno zemljo zopet prepustili gozdu.

Podobne spremembe so se izvršile v Hajnskem. Zemljišče nekdanjih dveh posestnikov so razdelili med devet lastnikov (na karti 7 posestniki 1—6, 8—10). Tudi tukaj so pridobili malo novih obdelovalnih tal na račun gozda ali pašnikov, tu in tam je nastal manjši vinograd. Ponekod (na karti 7 posestnik št. 9) se lepo vidi, kako je kmet dokupil po letu 1825 še dve travniški parceli nedaleč od domačije in s tem razširil in bolj zaokrožil prvotno posest. Drugih bistvenih sprememb ni opaziti, ker je bila zemlja že pred skoraj sto petdesetimi leti močno razkosana.

Hrvati iz Zagorja so se radi preselili na slovensko stran in si s prihranjenim denarjem ter na upanje kupili posestva, ki so propadala, bodisi ker so gospodarji umrli, bodisi ker so se otroci zaposlili in poročili v mestih. Ponekod so otroci kmetijo napravili. Navadno pa so se stvari urejale na bolj prijeten način, npr. s poroko slovenske vdove s Hrvatom. Take selitve čez Sotlo so se vrstile še po zadnji vojni. Na območju krajevnih skupnosti Rogatec, Rogaška Slatina in deloma Pristava so postali po prvi svetovni vojni Hrvati lastniki hiš in zemljišč oziroma kmetijskih posestev v 120-ih primerih. Največ jih je kupilo posest v katastrskih občinah Tržišče, Ratanska vas, Sv. Križ, Spodnje Sečovo, Sv. Vid in Pristava.*

Po podatkih kmetijskega zavoda v Celju pripada splošnemu ljudskemu premoženju na Zgornjem Sotelskem skupno 3472 ha površine. Od tega odpade približno polovica na obdelovalna tla, ostalo pa na pašnike, gozd in nerodno zemljišče. Gozdovi prevladujejo predvsem v katastrskih občinah Trlično in Sodna vas, kjer zavzemajo dobro tretjino splošne ljudske posesti na našem področju. Tako v sklenjenih kompleksih kakor na raztresenih parcelah je največ trave, precej manj je njiv in sadovnjakov. Leta 1964 so agronomi izdelali »Prikaz površin predvidenih za podružabljenje v ObLO Šmarje pri Jelšah«. Izbrali so predele, ki so že ali pa bi bili z manjšimi ali večjimi hidromelioracijami oziroma agromelioracijami primerni za strojno obdelavo. Upoštevali so predvsem nižje ravninske lege z debelejšim slojem prsti, obsežnejše sklenjene površine in razmeroma ugoden dohod, skratka, iskali so optimalna kmetijska tla. Na zemljevid so vrisali enajst med seboj ločenih kompleksov. Najboljše osnove so našli na skoraj 600 ha obsegajočem svetu nizkih uravnanih bregov (240 do 260 m) in ob makrotrnih dolinicah Gaberniškega in Kostrivniškega potoka. Tu si je kmetijska zadruža že doslej pridobila znatno posest (72). Zanimiv primer je zaselek Brezje, ki je na karti zaznamovan kot mali otok privatnih gospodarjev sredi splošne ljudske posesti; ta se nahaja v trikotniku cest: Podplat—Poljčane—, Podplat—Zgornja Kostrivnica in Zgornja Kostrivnica—Zgornji Gabernik. Na tem področju nameravajo razširiti travnike in sadovnjake predhodno pa bodo potrebne še večje agromelioracije. V Cerovcu je sicer tudi precej ravnega sveta, a je prst dokaj plitva in peščena.

Polovico manjši kompleks je predviden ob dolnjem toku Mestinje, ob Zibiškem in Nezbiškem potoku. Mestinja in Zibiški potok se rada razlijeta čez nizke bregove, zato tu raste predvsem trava; s hidromelioracijo bi izboljšali njeno kvaliteto in povečali hektarski donos. Družbena lastnina bi segla precej tesno do zaselkov Zibika, Zibiška vas ter po nižjih terasah do Pustik in Vina, na vzhodu bi presekala obsovelsko železnico in cesto ter se nehala blizu zaselka Bukovje.

Na poplavnem ozemlju ob Sotli, razen že obstoječih manjših površin pri Rogatcu, ni povoljnih tal oziroma so ta odvisna od regulacije reke, ob kateri je od Rajnkovca do Rogatca širši pas nižine. Razen omenjenih površin bodo pridobili še nekoliko manjše ob Zahenberškem potoku, Draganji, na valovitem površju ob cesti Rogatec—Stoperce in Rogatec—Stojno selo. Menda so tod ugodni pogoji za jabolka in črni ribez.

Splošna ljudska posest bi v prihodnosti obsegala v zaokroženih enotah 1602 ha (11% skupne površine Zgornjega Sotelskega), od tega ima sedaj na označenih področjih samo 291 ha, ostalih 1311 ha bi morali še pridobiti ali z zamenjavo zemljišča

* Krajevne skupnosti Rogatec, Rogaška Slatina in Pristava.

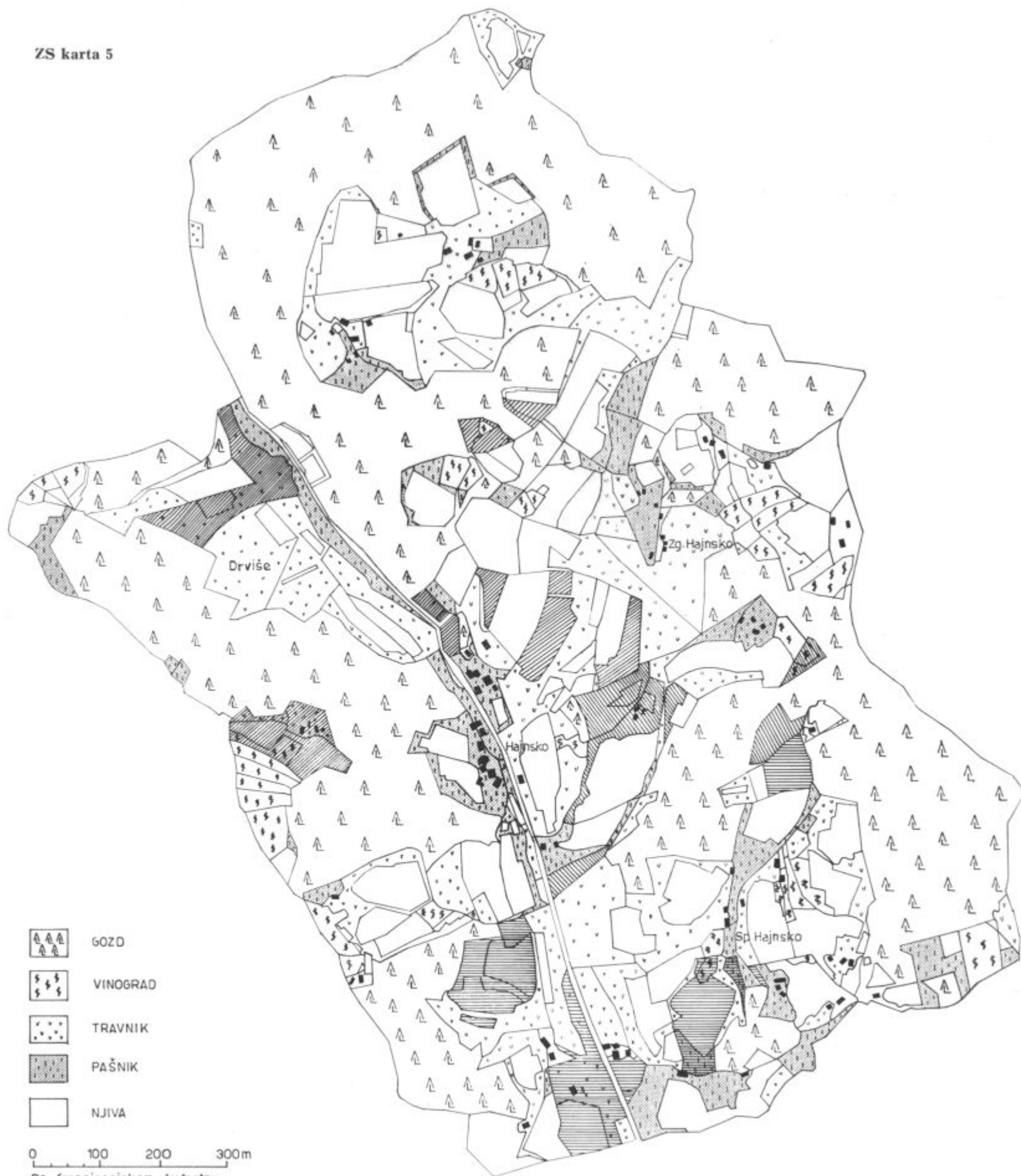
ali z odkupom. Trenutno je na teh površinah 29% njiv, 31% travnikov, 3,5% sadovnjakov, 3,5% vinogradov, 10% pašnikov, 17% gozdov in 2% stavbišč in neplodnega zemljišča. Verjetno se bo sestava postopoma spreminjala. Večina zemlje je v tretjem, četrtem in petem katastrskem razredu.

Proces podružbljenja bo dolgotrajen. Ljudje so ponekod še močno navezani na zemljo, zlasti pri mešanih gospodinjstvih v bližini Rogaške Slatine, kjer zemlja pomeni večkrat neobhoden življenjski dodatek. Zamenjava zemljišč je prav tu nekoliko težja, ker zadruga nima v bližini dovolj primernih površin. Mali kmetje oziroma polkmetje včasih sami želijo, da bi zemljo prodali in bi si z izkupičkom lahko kupili manjšo posest blizu Celja, kamor se sedaj vozijo na delo. Drugi si zopet želijo dobiti zemljo v bolj mirnem kraju, da jih ne bi znova motili s kakšno »reformo«. Vsekakor bo treba izdelati podrobno, temeljito sociološko analizo, da ne bo hude krvi in ostrih sodb. Drugačne mere bomo morali imeti za pravega kmeta kot za polkmeta. Naj povemo, da je samo na kompleksu št. 1 v Pristavi, ki obsega 136 ha, 406 parcel, ki pripadajo triindevetdesetim posestnikom, drugod pa je posest še bolj razdrobljena (72).

Tipi kmetijskih gospodarstev

Pri tipih kmetijskih gospodarstev smo ločili gospodarstva po legi kmetije glede na nadmorsko višino, po reliefu, po strmini, po pogojih za obdelovanje, po velikosti kmetijske posesti, po gospodarski usmerjenosti kmetijskega obrata v živinorejo, poljedelstvo, sadjarstvo oziroma vinogradništvo. Upoštevali smo delovno silo in živino, razpoložljivo kmetijsko orodje in sodobno agrotehnično opremo, kalobar, pridelek osnovnih živil, presežke kmetijskih pridelkov in tržišče, prometne poti, sodelovanje kmetov z zadrugo in oblike kooperacije. Na osnovi teh kriterijev smo razdelili kmečka gospodarstva na štiri tipe.

Na Zgornjem Sotelskem je razmeroma malo kmečkih posestnikov, ki imajo do tri hektare zemlje in bi je ne mogli sami obdelati. Tudi na Maclju so prave izjeme hiše, ki morajo stalno iskati tujo pomoč. Navadno so v takih primerih ostali doma stari ljudje ali en sam družinski član. Nasprotno, večina malih posestnikov, polkmetov, hodi pomagat vsaj občasno večjim posestnikom, da si tako odslužijo oranje, vožnje in druge usluge. Ne smemo pozabiti, da so v tem posestnem razredu tudi mešana gospodinjstva, čeprav jih je tod manj kot v Slatinskem podolju in gričevju na jugu. Njive, travniki, pašniki, vinogradi in gozdovi so razdrobljeni na male kose. Mali posestniki so si morali večkrat krčiti obdelovalno površino na skrajno neugodnih strmih bregovih, kjer so trdne noge, utrjene roke in zdrava široka pleča največje bogastvo. Motika je zato pod Bočem in na Tinskem večje bolj pripravna kot plug. Že avstrijske cenilne komisije so na teh področjih uvrstile marsikakšno njivo v 7. in 8. katastrski razred. Kolobar je pri malem kmetu enak kot pri večjem, le da morajo na večjih žitnih njivah vsako drugo leto zasaditi več različnih kultur. Les, ki ga posekajo v svojih gozdovih komaj zadošča za najnujnejše potrebe. Z domačo in kupljeno krmo redi povprečno vsak drugi posestnik po eno kravo, da je mleko pri hiši in tele za prodajo. Kravo vpregajo pred plug in voz družno s sosedovo, kajti vole redijo samo pravi gorjani. Navadno zredijo po dva prašiča, enega zase, drugega za prodajo in še nekaj kokoši. Razen jajc, mleka, smetane, kokoši in sadja zaslužijo nekateri še kak tisočak pri obiranju črnega ribeza, borovnic in gob, kadar je leto za to. Kmečki dom obstaja iz zidane ali na pol zidane hiše in enega kombiniranega gospodarskega poslopja. Stari ljudje, ki so se z malo posestjo in težko zemljo že sprijaznili in se nanjo navezali, imajo zemlje preveč, mladi pa premalo, da bi na njej iskali boljšo prihodnost. Mali kmet, ali kakor ga drugod omalovažujoče imenujejo, kočar, je bil do nedavna nekaj usodni privesek velikemu zemljaku; po drugi svetovni vojni ga je vsaj deloma odrešila razvijajoča se industrija bližnjih mest. Ta problem je na hribovitem obrobju posebno očitno v Maclju, še bolj pereč je v podolju in na goricah tinsko zibiškega področja, kjer so mali kmečki gospodarji v veliki večini. Kmetiči v bližnji okolici Rogaške Slatine, blizu železniške proge in glavne ceste mnogo lažje prodajo svoje drobne kmetijske presežke. Nekateri se

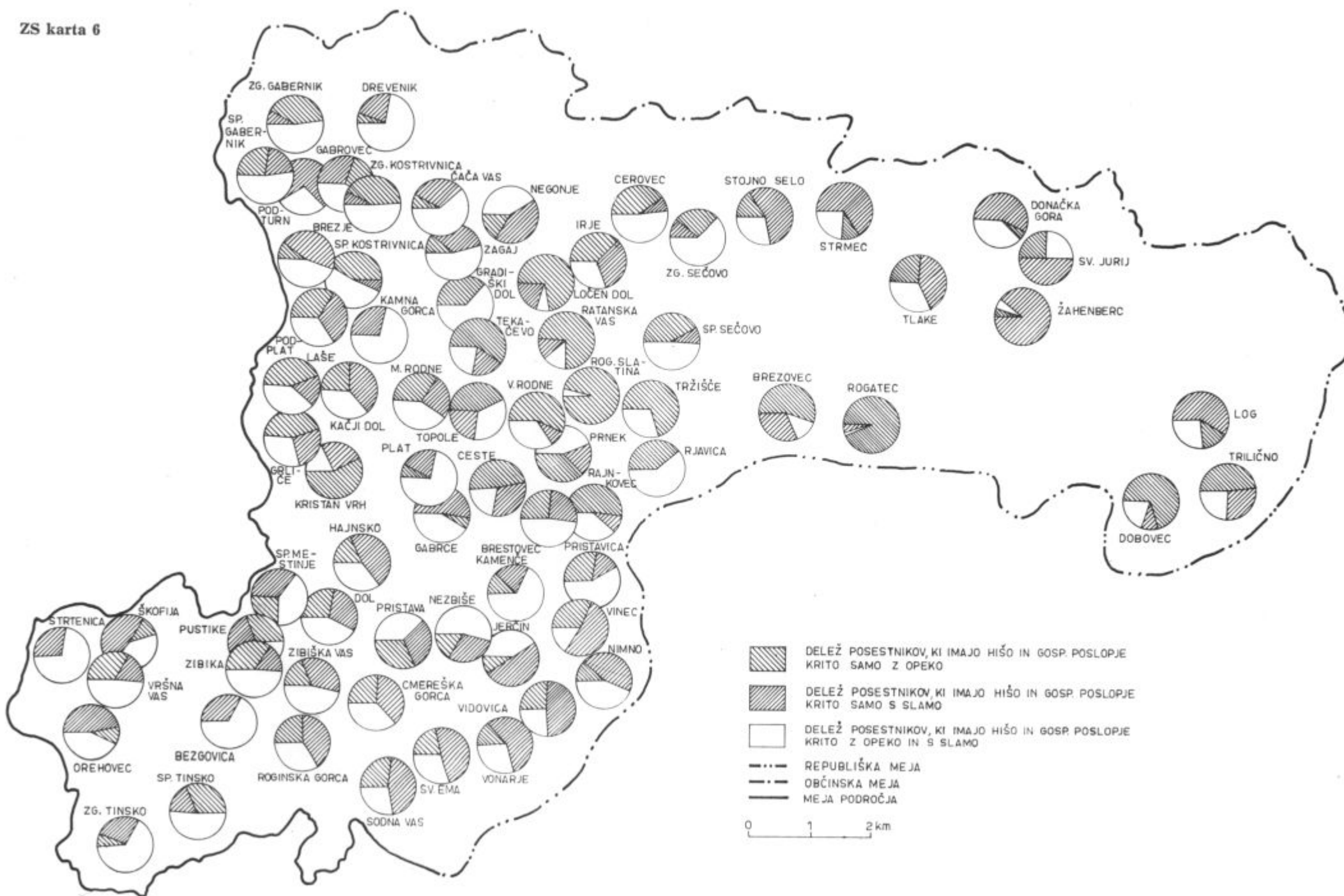

- GOZD
- VINOGRAD
- TRAVNIK
- PAŠNIK
- NJIVA

0 100 200 300m

Po franciscejskem katastru
iz leta 1825

ZEMLJIŠKI DELEŽI Z ENAKO ŠRAFURO PRIPADAJO ISTEMU POSESTNIKU

1

ZEMLIŠČE DO L. 1825 NI SPADALO K POSESTVU. Z DELEŽI PRVOTNEGA POSESTVA JE BIL ZDRUŽENO KASNEJE, KO JE BIL TO RAZDELJENO MED VEČ GOSPODARJEV.

1*

ZEMLIŠKI DELEŽ, KI JE SPADAL K POSESTVU ŽE L. 1825

ukvarjajo tudi s preprodajo drobnega blaga; jajc, masla, smetane, fižola, kokoši, ki jih nosijo na celjski ali slatinski trg. Večji kmet se ob slabih letinah še nekako obdrži na zemlji, malega pa spodnese in požene med nekvalificirane delavce.

Nekatere značilnosti, ki smo jih spoznali pri polproletarskih družinah, veljajo tudi za kmete s posestjo od 3 do 5 ha. Zanje je značilna večja navezanost na zemljo. Medtem, ko je polkmet pridelal do poletja v glavnem dovolj koruze, morda tudi krompirja, je kmet v drugi skupini nekoliko samostojnejši v preskrbi, a mora kljub temu moko in še kaj kupiti. Pri vsaki kmetiji imajo vsaj po eno kravo in tele, oziroma dve kravi ter enega do tri prašiče in nekaj perjadi. Če je dobra košnja, se s krmo pretolčejo do naslednje pomladi. Posamezniki posojajo živino za delo drugim, toda več jih je, ki jo vzamejo na posodo proti enakemu vračilu, ali pa pomagajo pri košnji, kopanju vinograda oziroma pri žetvi. Kmetije so si lahko po velikosti enake, potrebe po delovni sili pa so lahko zelo različne in niso odvisne samo od narave dela oziroma od prirodnih razmer; prevladujejo gospodarstva, ki imajo dovolj lastne delovne sile. Večina ima najpotrebnejše kmetijsko orodje kot je plug, brana, sadni mlin, stiskalnica; mlatijo povečini na zadružnih mlatilnicah. Povprečno imajo po 1 ha njiv, v Bočkem prigorju, zlasti na Maclju, tudi manj; na njih sadijo vsako drugo leto enake kulture. Na splošno bi dejali, da so kmetje te skupine značilni za prehodni svet med hribovitim obrobjem in podoljem na severu ter med bregovi in dolinami jugozahodno od Roden, precej manj jih je v bližini Rogatca in Rogaške Slatine. Kmetje pri prodaji že ločijo blago, ki jim poravnava davke in druge večje izdatke, od blaga, ki jim ga prinaša dnevna drobna prodaja kmetijskih pridelkov. Kmečki dom se po zunanosti in zlasti po prostornini gospodarskih zgradb razlikuje od polkmečkega doma in to bolj v Slatinskem podolju kot drugod.

Kmečkih gospodarjev z nad 10 ha zemlje je na našem področju malo. Razumljivo je, da so se ohranili v večjem številu na Bočkem prigorju, zlasti na Rogaški gori, v Stojnem selu, v Strmcu, v Čači vasi in v Zgornjem Gaberniku. Na tinsko zibiškem področju so zelo redki taki gospodarji, v nekaterih katastrskih občinah (Sv. Ema) pa jih sploh ni. Podobno je na gričevju med Sotlo in Mestinjo, kjer v katastrskih občinah Brestovec, Kristan vrh, Nezbiše, Nimno ne odpade nanje niti 1 % vseh posestnikov. Razlike v večji ali manjši površini kmetije se v Bočkem hribovju opazijo predvsem pri gozdu in pašnikih, v Slatinskem podolju in na južnih gorica in njivah in travnikih, na Tinskem in v Zibiki pa deloma pri njivah ter deloma pri travni površini in gozdu. Značilno je, da imajo veliki kmetje skoraj povsod manj vinogradov kot srednji (do 10 ha), ker jih ne morejo sami obdelovati in so jih zato omejili oziroma sploh opustili. Poleg posestnikov, ki imajo dovolj lastne delovne sile, se na hribovitem severu bolj kot drugod pojavljajo deficitna posestva, medtem ko suficitnih kmetij skoraj ni.

Gospodarstva, ki ne bi imela lastne živine, ne bi mogla obstajati. Število goved je približno enako v hribovih kot v dolini, le da redijo v hribovih pod Bočem in na Tinskem več volov, v dolini in po nižjih bregih pa več krav. Redki gospodarji še vozijo s konji. Na njivah je več detelje in lucerne ter ovs, medtem ko koroza in pšenica večkrat menjata mesti. Da je koroza pomembna za prehrano živali in ljudi, lahko spoznamo zlasti v pozni jeseni, ko se na letah gospodarskih poslopij povsod sušijo zlato rumeni storži. Če dobro gospodarijo, trdnim kmetom ne manjka žita do žetve. Krompir navadno dokupijo, pač pa prodajo razen telet in goveda še pujske, mlade in pitane, mleko, če ni predaleč zbiralnice, nekaj ton jabolk, če je letina, pijačo, žganje, v prigorju tudi nekaj lesa. Postranski zaslužek je v gozdnem področju spraviljanje lesa za gozdno gospodarstvo. Nekateri, a redki, naprednejši gospodarji, imajo svojo mlatilnico, električni motor, s pomočjo katerega režejo krmo, meljejo sadje in žito. Več je velikih kmetij, kjer komaj zmagujejo delo in datavte, ker je za strojno obdelavo v hribovih svet preveč nagnjen in je dostop težaven. Kmečki dom je skoraj povsod večja osrednjeslovenska hiša z gospodarskimi zgradbami. V Slatinskem podolju in ponekod na Rodnah in na širših ploščatih vrhovih goric južno od Roden se že od daleč bahavo razkazuje vezan kozolec. Notranjost kmečkega doma je ali skrbno urejena, pri hiši je radijski sprejemnik in električni

gospodinjski pripomočki, ki so sicer pogostejši pri nekmečkih in mešanih gospodinjstvih, ali pa vsa zunanost in notranost kaže na preživelost starega načina gospodarjenja, ki usiha s starostjo oziroma osamelostjo gospodarja, zaverovanega v pododovano preteklost. Pri tem se močno občuti bližina oziroma oddaljenost od tržišča oziroma od glavnih prometnih poti.

Glede na velikost posesti nam ostane še kmet s 5 do 10 ha zemlje. To je za Zgornje Sotelsko srednji kmet, ki v marsikakšni katastrski občini prevladuje, seveda, če ne upoštevamo polkmetov. Kmečki posestnik tega razreda je nekakšen povpreček, nekakšna kombinacija med malim in velikim kmetom. Običajno mu manjkajo delavci ob konicah poljskih opravil, a jih tudi sam nudi drugim, ko je najnujnejše mimo. Delovno živino redko najemajo, morda vole za posebno težaško delo, večkrat jo sami posejajo drugim. Gospodarske površine so v nekem sorazmerju, ki daje vsaj v Slatinskem podolju in gričevju prednost njivam in travnikom. Več pozornosti zaslužita sadovnjak in živina oziroma obratno, na tinskem in pod Bočem pa tudi vinograd. Kmetje so prisiljeni, da mislijo z računico in se bolj ali manj poskušajo prilagoditi trgu, zato jih je več v kooperaciji z zadrugo. Z njo se domeni za seme, umetna gnojila, živino, sadje in delo. Kmetijska usmerjenost je pri srednjih kmetih bolj očitna, od tod tudi razmeroma večja težnja naprednih mlajših gospodarjev, da si nabavijo primerno strojno opremo. Pridelek poljščin zadošča do pomladi, v sušnih letih morajo hribovski kmetje krmo še dokupiti. Kmetje bliže cest oddajajo razmeroma največ mleka in sadja. Razlike med kmetijami obstajajo predvsem v legi kmetije, ali je v hribovitem, strmem svetu, na plazovitem, ilovnatem oziroma mokrotnem, poplavnem terenu ter stran od dobrih poti, ali pa je na relativno nižjih, sušnih, bolj položnih policah, kamor ni težko priti. V vseh ostalih lastnostih se nagibljejo gospodarstva ob zgornji meji te posestne skupine k velikim, ob spodnji meji pa k malim kmečkim gospodarskim enotam.

Kmetijstvo in delovna sila

Težko je presoditi, koliko delovne sile je potrebno, da se dobro obdela 1 ha kmetijske površine z mešano sestavo kulturnih površin, z raznovrstnimi pedološkimi in reliefnimi lastnostmi. Znano je, da je težje obdelovati zemljo na strmih bregovih kot v ravnini, kjer je večja možnost mehanizacije. Tu njiva, tam travnik in sadovnjak pa še kos vinograda in vrta zahtevajo vsak svoje opravilo. Večkrat se delo časovno križa, takrat nastopi kriza, kmetje imajo »polarne« dneve. Ugodno ali neugodno vreme režira posel in razporeja delovno silo. Poglavlje zase so sredstva za delo: orodje, stroji, delovna živina, umetna gnojila, zaščitna sredstva itd. Ni vseeno, kakšna je zemljiška razdelitev in kolobar, spolna sestava, strokovno znanje in delavoljnost delovne sile.

Poglejmo si nekatere dejavnike, ki soodločajo pri kmetovanju in so med seboj povezani: povprečna kmetijska površina na enega aktivnega kmečkega prebivalca, povprečna obdelovalna površina, ki pride na enega aktivnega kmečkega prebivalca, odstotek površine s strmino nad 25°, dalje odstotek površine z nadmorsko višino nad 300 m, odstotek posestev s površino do 3 ha in povprečna velikost parcele.

Očitna je razlika v pogojih kmetovanja; čim višja je vsota zbranih točk, tem težje so razmere. Po dobljenih rezultatih ima najslabše razmere Bočko prigorje, nekoliko boljše Slatinsko podolje in gričevje na jugu, razmeroma najboljše pa tinsko-zibiško področje, kjer je na kmetijah ostalo še sorazmerno več aktivnega kmečkega prebivalstva. Ako vzamemo 480 točk kot skupni povpreček, po katerem bi uravnali našo presojo, bi več kot polovica katastrskih občin imela nadpovprečno težke razmere.

Če bi si upali normirati potrebno delovno silo, ki naj bi solidno gospodarila na obstoječih kmetijskih površinah in uporabljala razpoložljiva delovna sredstva z obstoječimi delovnimi navadami, bi odmerili enemu aktivnemu kmečkemu prebivalcu srednjih let 2—3 ha kmetijske površine. Nikjer ni obsežnejših čistih vinogradniških oziroma sadonosniških kmetijskih obratov, ti šele nastajajo in jih zato ne bomo upoštevali. Kakšne so potrebe in presežki kmečke delovne sile?

Tabela 3
Pogoji za kmetijsko proizvodnjo (l. 1961)

	Povprečna obdelovalna površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca v arih	Povprečna kmetijska površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca v arih	Odstotek površin z naklonom nad 25°	Odstotek površine z nadmorsko višino nad 300 m	Odstotek kmečke posesti s površino do 3 ha	Povprečna velikost parcele v arih	Vsota točk po odstetih povprečni velikosti parcele
A							
Cerovec	258	356	60	52	77	40	763
Čača vas	147	186	74	62	69	38	500
Drevenik	97	162	62	45	75	38	403
Donačka gora	120	168	78	41	59	41	425
Negonje	224	267	48	42	81	34	628
Stojno selo	177	225	56	31	73	31	531
Strmec	130	186	81	94	60	38	513
Zgornji Gabernik	177	216	44	56	65	40	518
Dobovec	297	427	53	6	73	30	826
Trlično	157	238	81	84	73	107	526
Trška gorca	153	197	52	9	62	37	436
B							
Brestovec	234	275	79	8	77	21	642
Ceste	156	198	57	8	74	24	469
Gričje	154	174	36	1	84	19	430
Hajnsko	133	167	78	1	78	31	426
Kačji dol	131	150	72	8	69	27	403
Kristan vrh	109	69	41	—	83	21	281
Nezbiše	135	149	35	—	78	23	374
Nimno	151	178	39	—	79	27	420
Plat	248	282	51	—	81	26	636
Pristava	184	204	31	—	77	27	469
Rajnkovec	272	328	69	5	68	29	713
Ratanska vas	183	225	68	6	91	20	553
Rogatec	377	506	45	1	86	26	989
Sp. Kostrivnica	211	252	71	14	66	26	588
Sp. Sečovo	359	412	61	—	81	27	886
Sv. Katarina	230	287	63	5	72	30	627
Sv. Križ—Tržišče	131	145	59	6	80	34	387
Sv. Mohor	280	341	72	10	89	23	769
Sv. Vid	128	158	72	—	69	33	394
Tlake	244	276	50	35	58	35	628
Topole	212	234	73	76	82	22	655
Tekačevo	269	317	66	41	83	20	756
Velike Rodne	225	261	73	64	85	23	685

	Povprečna obdelovalna površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca v arih	Povprečna kmetijska površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca v arih	Odstotek površin z naklonom nad 25°	Odstotek površine z nadmorsko višino nad 300 m	Odstotek kmečke posesti s površino do 3 ha	Povprečna velikost parcele v arih	Vsota točk po odsteti povprečni velikosti parcele
C							
Sodna vas	220	268	65	31	82	18	648
Sv. Ema	128	163	78	9	89	23	444
Sv. Jernej	169	196	65	7	77	23	491
Sv. Magdalena	112	137	72	25	91	25	412
Šentjanž	174	212	76	39	74	29	546
Roginska gorca	132	170	63	16	83	25	439
Tinsko	104	136	73	41	84	16	422
Vonarje	161	204	75	9	9	27	431

Zanimiva je primerjava med področji. V prigrorskem področju je domala v vseh katastrskih občinah opaziti pomanjkanje delovne sile in bi je potrebovali za 15 % več od sedanje. Prav toliko odstotkov presežka bi imeli po naših računih na tinsko-zibiškem področju, kjer si je šele v zadnjih treh, oziroma štirih letih po popisu prebivalstva začela mlada kmečka delovna sila v večjem številu iskati nekmečke zaposlitve. To velja za večino krajev na območju krajevne skupnosti Pristava. To področje je bilo do nedavna stran od železniške proge Celje—Rogaška Slatina, odkar pa je stekla sotelska železnica, se je svet odprl tudi za ta predel, saj imajo sedaj ljudje možnost, da se vsak dan vozijo z vlakom na delo. Domala v vseh ostalih katastrskih občinah, v Slatinskem podolju in gričevnatem svetu južno od Roden, do koder še seže vpliv Rogaške Slatine, se kaže primanjkljaj kmečke delovne sile; na celotnem področju Zgornjega Sotelskega bi potrebovali še 12 % dosedanje kmečke delovne sile. Ta odstotek potreb je v zadnjih petih letih gotovo upadel, saj so marsikje prešli na bolj intenzivne oblike kmetovanja, zlasti živinoreje in uvajajo pri tem več mehanizacije.

In kakšna je starostna sestava kmečkega prebivalstva? Dosedanji popisi niso obdelali starostne strukture prebivalstva po dejavnostih in po naseljih. Ker za prejšnja štetja nimamo na razpolago osnovnega popisnega materiala, se zadovoljimo s stanjem leta 1961 (32). Izbrali smo si šest življenjskih dob. Prva doba traja od rojstva do končane osnovne šole, druga od 15. do 30. leta, ko si mladina izbira poklic, ko fantje odslužijo vojaški rok, ko se mladi poročijo in ustalijo na kmetiji ali pa odidejo v svet. Naslednje obdobje od tridesetih do petdesetih let je najbolj ustvarjalno. Sledi ji doba počasnega pešanja, dokler ne prevzame delo in posestvo drugi rod. Za nas je najbolj zanimivo, koliko kmečkih ljudi je starih od trideset do šestdeset let. V tem pogledu sta si Bočko pogorje z Macljem in zibiško tinsko področje slični, povpreček znaša 37 %, medtem ko v Slatinskem podolju in gričevju južno od Roden le 30 %. Nad šestdeset let starih je nekaj več (22 %) v osrednjem delu kot na bolj hribovitem severnem in južnem obrobju (po 18 %)*. S te strani bi bile razmere na splošno še

* Ustrezni podatki za SRS ne obstojajo oziroma še niso obdelani.

Tabela 5
Kmečko prebivalstvo po starostnih dobah
 v odstotkih (l. 1961)

Naselja:	0-15 l	16-30 l.	31-50 l.	51-60 l.	nad 60 let.
A					
Cerovec	25	16	24	13	22
Irje	12	19	22	20	27
Zg. Sečovo	24	26	17	19	14
Čača vas	28	19	21	16	16
Donačka gora	28	21	19	17	15
Sv. Jurij	35	17	21	15	12
Drevenik	37	11	25	12	15
Gabrovec	28	16	21	18	17
Zg. Kostrivnica	34	21	15	13	17
Zg. Negonje	32	9	33	12	14
Gradiški dol	25	33	8	9	25
Sp. Negoje	17	10	17	29	27
Stojno selo	34	18	21	15	12
Brezovec	24	24	12	21	19
Strmec	34	19	24	11	12
Zg. Gabernik	31	22	17	18	12
Podturn	29	23	19	23	6
Sp. Gabernik	25	13	28	18	16
Trlično	30	17	26	14	13
Dobovec	26	15	17	16	26
Log	12	31	28	11	18
Zahenberc	33	16	20	17	14
B					
Brezje pri Podplatu	25	7	27	11	30
Kamna gorca	37	9	31	12	11
Podplat	23	15	25	17	20
Sp. Kostrivnica	24	14	29	12	21
Tekačevo	19	15	27	12	27
Ratanska vas	12	4	37	20	27
Ločendol	8	8	16	35	33
Sp. Sečovo	30	14	21	22	13
Tuncovec	20	27	13	28	12
Tlake	25	18	25	16	16
Rogatec	33	9	22	17	19
Tržišče	23	12	22	22	21
Rjavica	15	13	16	22	34
Rogaška Slatina	38	18	21	9	14
Grličje	9	23	23	19	26
Laše	18	20	22	18	22
Male Rodne	20	18	24	22	16
Velike Rodne	20	14	24	24	18
Prnek	18	15	24	13	30
Topole	30	15	21	23	11
Kačji dol	23	20	24	14	19
Kristan vrh	28	14	21	14	23

Naselja:	0-15 l.	16-30 l.	31-50 l.	51-60 l.	nad 60 let.
Plat	21	15	27	20	17
Gaberce	30	19	14	18	19
Ceste	25	13	17	24	21
Brestovec	8	8	32	12	40
Rajnkovec	34	5	27	20	14
Pristavica	27	12	21	19	21
Vinec	18	13	26	23	20
Pristava	17	21	31	10	21
Sp. Mestinje	38	14	27	12	9
Dol pri Mestinju	23	13	26	17	21
Hajnsko	22	16	25	19	18
Kamenče	29	12	21	15	23
Nezbiše	37	11	19	22	11
Vidovica	19	16	27	17	21
Jerčín	17	22	17	16	28
Nimno	23	27	16	12	22
Vonarje	27	12	24	12	25
C					
Bezgovica	19	19	19	28	15
Cmerezka g.	26	16	12	20	26
Pustike	20	22	22	18	18
Roginska g.	27	17	26	14	16
Zibiška vas	31	14	26	12	17
Zibika	28	17	25	14	16
Sodna vas	25	22	20	15	18
Šentjanž	22	29	17	15	17
Strtenica	23	20	20	18	19
Sv. Ema	16	23	21	12	28
Skofija	31	12	24	13	20
Vršna vas	35	18	23	10	14
Zg. Tinsko	34	18	18	12	18
Sp. Tinsko	22	24	20	19	15

dovolj ugodne, so pa od kraja do kraja in od kmetije do kmetije dokaj različne. Dosti primerov je, da so doma ostali bolni, za delo nesposobni ljudje v zrelih letih.** Nekateri napredni večji kmetje skušajo otroke vzpodbuditi za kmečko delo tako, da jim obljubijo delež pri reji in prodaji živine.

Ne oziraje se na poklicno sestavo je bilo leta 1961 na našem področju 5 % več moških kot žensk. Tega viška moških ne opazimo v starostnem razredu od trideset do petdeset let, nasprotno, v navedenem obdobju prevladujejo ženske. V starostnem razredu nad šestdeset let je 6 % več žensk kot moških. Sama na sebi bi bila razlika po spolu manj pomembna, toda podatek nam razkrije delovno silo, ki ostaja na kmečkih posestvih; v večji meri so to starejše ženske. Bodisi, da imajo doma malo zemlje, bodisi, da živijo od skromne pokojnine ali od običnske socialne podpore, si pomagajo še s priložnostnim zaslužkom v denarju, pridelkih oziroma v uslugah, ki jim jih dajejo večji posestniki.

** Za delo nezmožne člane štejemo vse moške, stare nad 60 let, in ženske, stare nad 55 let, oziroma tiste, ki imajo zdravniško spričevalo, da so nezmožni za delo nad 50 %. (Uradni vestnik okraja Celje, 2. X. št. 6. Prispevek iz osebnega dohodka od kmetijske dejavnosti, čl. 11, občinska skupščina Smarje pri Jelšah.

Posebno vprašanje predstavljajo preužitkarji. Težave nastajajo zlasti pri malih kmetih, ki nimajo postranskega zaslужka. Spore med starši in otroki, ki ne izpolnjujejo dogovorjenih preživninskih dolžnosti, rešujejo največkrat na sodišču in so po številu razprav na prvem mestu (leto 1963).*** Razmeroma malo je preužitkarjev na kmetijah pod Bočem, a precej več pod Donačko goro, v Nimnem, Vonarju, Vidovici in drugod.

In če se znova vrnemo h kmečki delovni sili, naj navedemo še nekaj ugotovitev. V kmetijstvu bi se občutilo še večje pomanjkanje delovne sile, če ne bi pomagali tudi otroci in stari ljudje, ki lahko opravijo marsikako lažje delo, prav tako tudi ni formalnega prehoda med zaposlenostjo in nezaposlenostjo. Težave za delovno silo so v kmetijstvu večje kot drugod, ker je opravilo odvisno od vegetacijskega ciklusa in vremenskih razmer. Tako je v sezoni potrebno precej več hitrih, krepkih rok kot pozimi, ko ljudje v glavnem oskrbujejo živino, sekajo v gozdu in pospravljajo okoli doma. Pri popisu aktivnega kmečkega prebivalstva so popisovalci pustili kmečkim gospodinjam, da se same odločijo po težišču dela v kmetijstvu oziroma gospodinjstvu, ali so aktivne ali vzdrževane osebe. Število delovne sile je v veliki meri odvisno od intenzivnosti proizvodnje, to pa je odvisno od številnih, že prej označenih dejavnikov. V bližini Rogaške Slatine je obdelovanje ponekod bolj intenzivno kot drugod, kjer smo sicer opazili presežek kmetijske delovne sile. V najbolj kritičnih dneh priskočijo kmetom na pomoč v prostem času hčere in sinovi oziroma podnajemniki, ki so sicer zaposleni v tovarnah in drugih podjetjih oziroma ustanovah.

Da bi ugotovili, koliko minimalne kmečke delovne sile je potrebno, da bi ob idealnih agrotehničnih pogojih obdelali razpoložljive kmetijske površine, smo se oprli na osnovne kriterije, ki jih navaja V. Frankovič (33), in jih prilagodili razmeram na Zgornjem Sotelskem, upoštevajoč pri tem starostno sestavo aktivnega kmečkega prebivalstva in katastrski razred kulturnih površin. Po zgornjih podmenah smo izračunali, da bi bilo potrebno za temeljito obdelavo kmetijske površine z gozdom samo 2405 ljudi in bi bila odvečna ena tretjina sedanje kmečke delovne sile.

Kmetijstvo in agrotehnika

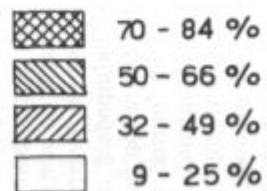
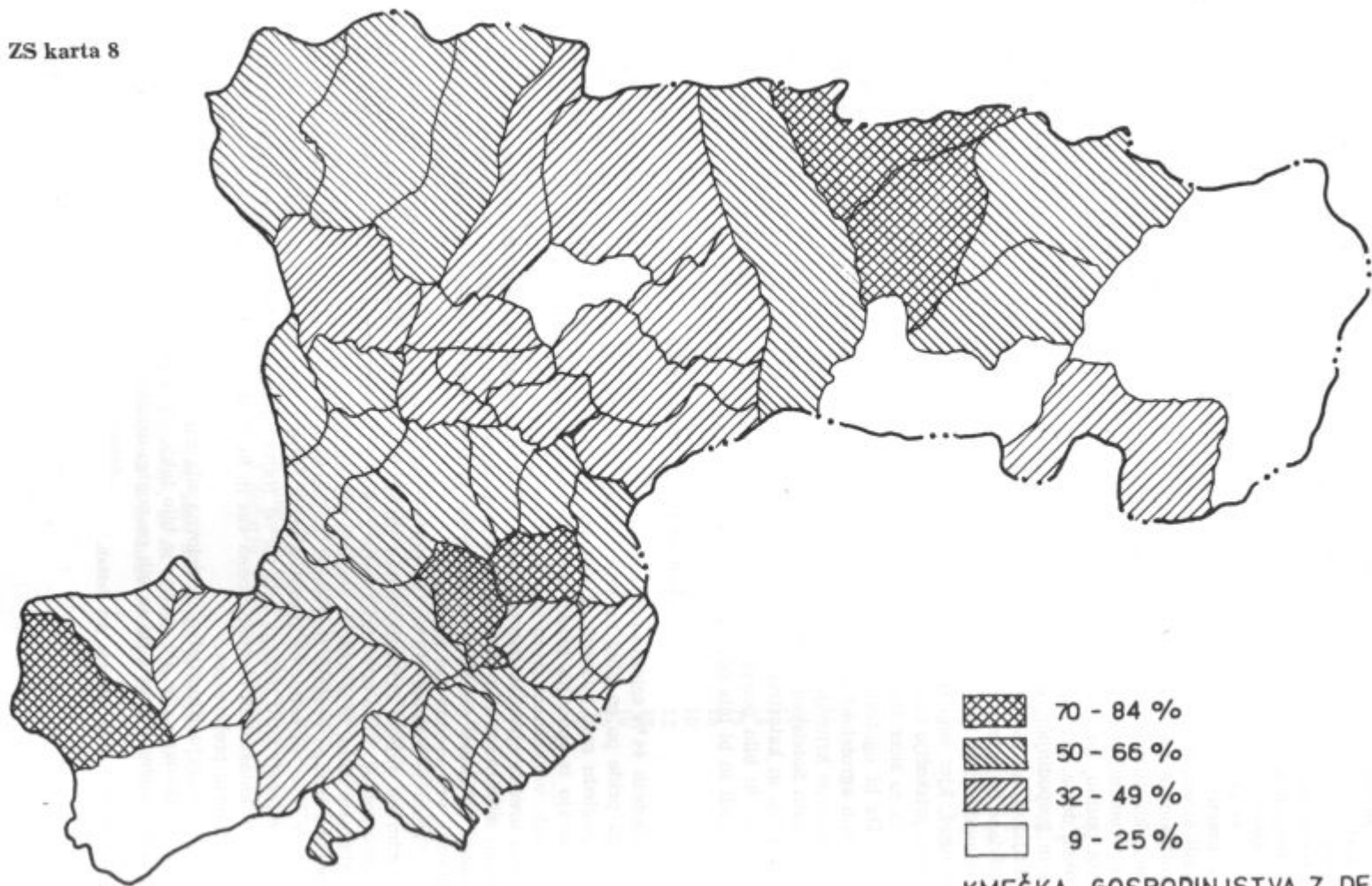
Dobrih 44 % celotne površine obdelujejo. Osnovno poljsko orodje je plug. Povprečno pride po en plug na vsako drugo individualno gospodarstvo, večjih razlik v tem pogledu med področji ni (50). Na bolj nagnjenih njivah uporabljajo »toplijeke« in morajo iz spodnjih brazd nositi zemljo na zgornje kraje. Po toplijeku bi lahko spoznali, v kakšnem svetu ima kmet svoje njive; seveda si vsak poizkuša najti oziroma urediti njivo na bolj položnem. Na hudih bregih morajo zemljo kopati, delo je težko in zahteva več časa oziroma ljudi, zato se pravim kmetom ne izplača. Samopomoč in dobra soseščina je sedaj, ko je treba delavce iskati in dobro plačati ter hraniti, več vredna kot kdajkoli.

Malo je kmetov (18 %), ki jim ni treba najemati tuje delovne sile in je tudi drugim ne dajejo. Približno toliko (20 %) je kmečkih gospodinjstev, ki najemajo in dajejo pomoč; to so povečini kmetje z okoli 5 do 8 ha zemlje (50). Delo lahko opravijo v glavnem sami, le za košnjo, žetev in pri mlačvi ali pletju jim pridejo pomagat drugi, podobne usluge vračajo tudi sami. Deficitne niso samo velike kmetije, temveč tudi srednje, kjer so ostali na posestvu stari, bolni ljudje ali pa so otroci še premajhni, da bi se mogli lotiti težkega dela (20 %). Največ deficitnih gospodinjstev glede delovne sile je v katastrskih občinah Sodna vas in Sv. Vid, tu je tudi sorazmerno največ nad 60 let starih prebivalcev.

V poglavju Kmetijstvo in delovna sila smo spoznali, da imajo ponekod začasni presežek delovne sile. Po popisu je bilo takih 42 % individualnih kmečkih posestnikov. Ne smemo prezreti, da so bili po popisu označeni kot kmetje že tisti, ki so redili

*** Občinsko sodišče Šmarje pri Jelšah.

ZS karta 8

KMEČKA GOSPODINJSTVA Z DELOVNO
ŽIVINO /L. 1960/

eno kravo in tele ali tri prašiče itd. in smo jih mi povečini uvrstili v mešana gospodinjstva. V tej skupini izstopajo katastrske občine Trlično, Trška gorca, Tinsko, Vornarje, Rogatec in Ratanska vas.

Večje ali manjše pomanjkanje delovne sile bi mogli omiliti z mehanizacijo, ki pa bi morala biti prilagojena prirodnim osnovam. Domala dve tretjini vsega površja je nagnjenega nad 25°, normalno delo s traktorjem pa je mogoče do naklona ca 30°. Druga ovira širokopotezne mehanizacije je prevladujoča zemljiška razdelitev na prvotne grude z deleži nepravilnih oblik, visok odstotek pritlikavih parcel (povprečna ploščina njivske parcele znaša 28 arov) in njiv v 6. in 7. katastrskem razredu (38 %); to dovolj pove o težavnosti stopnji obdelovanja.

Komaj polovica kmečkih gospodinjstev ima delovno živino (50). Posebno malo je takih kmetov v Trličnem in v bližini Rogaške Slatine in Rogatca, hribovski kmetje so v tem oziru bolj samostojni, saj jim je živinoreja osnovna dejavnost. Drugače je pri malih kmetih in polkmetih, ki ne zmorejo rediti dveh krav, kaj šele volov. Krave so večkrat preslabotne za oranje na sprjetih ilovnatih tleh, zato je zemlja večkrat preplitvo zrahljana ne glede na strmino. V Kamenčah, Brestovcu, Cestah, Kačjem dolu, Platu in še kje radi vpregajo tuje in domače govedo oziroma konja. To je tipično za polkmečka gospodarstva, kjer redijo eno žival za mleko in delo. Večji kmetje (15 %) si z delom živine zaarajo in plačajo kosce in žanjice.

Sejalnice (49) uporabljajo predvsem nižinski kmetje za setev koruze. Zito zanjejo povečini s srpi, za kosami se jim klasje preveč meša. Snopi so drobni, štiri, šest do osem snopov zložijo v stave, »kučke« na njivi, v Ceremožišah zlagajo v »dede«. Na strmih njivah jih polagajo do večera, oziroma dokler jih ne odpeljejo, na tla, ker bi sicer veter kučke podrł, ostrvi ne postavljajo. Zito mlatijo, kako hitro je za to godno, večji posestniki laže potrpijo, mali pa komaj čakajo mlado moko. Ob popisu je bilo na privatnih kmetijskih posestvih samo pet motornih mlatilnic, več je bilo ročnih in vprežnih, polovica katastrskih občin ni imela zasebnih mlatilnic, zato so si kmetje žito omlatili na zadružnih. Na malih odročnih kmetijah še tu in tam otepajo s cepi, njihovo potrkanje dobiva vedno bolj žaloslen in počasen ritem. Marsikje mlatijo na podu fižol. Zito prečistijo na rdeseji, slamo zvežejo v otepe, ki jih vržejo na parno. Slamo pozneje razrežejo v rez, kolikor je ne porabijo za kritje strehe. Kožuhanje koruze je bilo nekdanj bolj kot sedaj zaključeno z različnimi norčijami mladih vasovalcev, pomagačev.

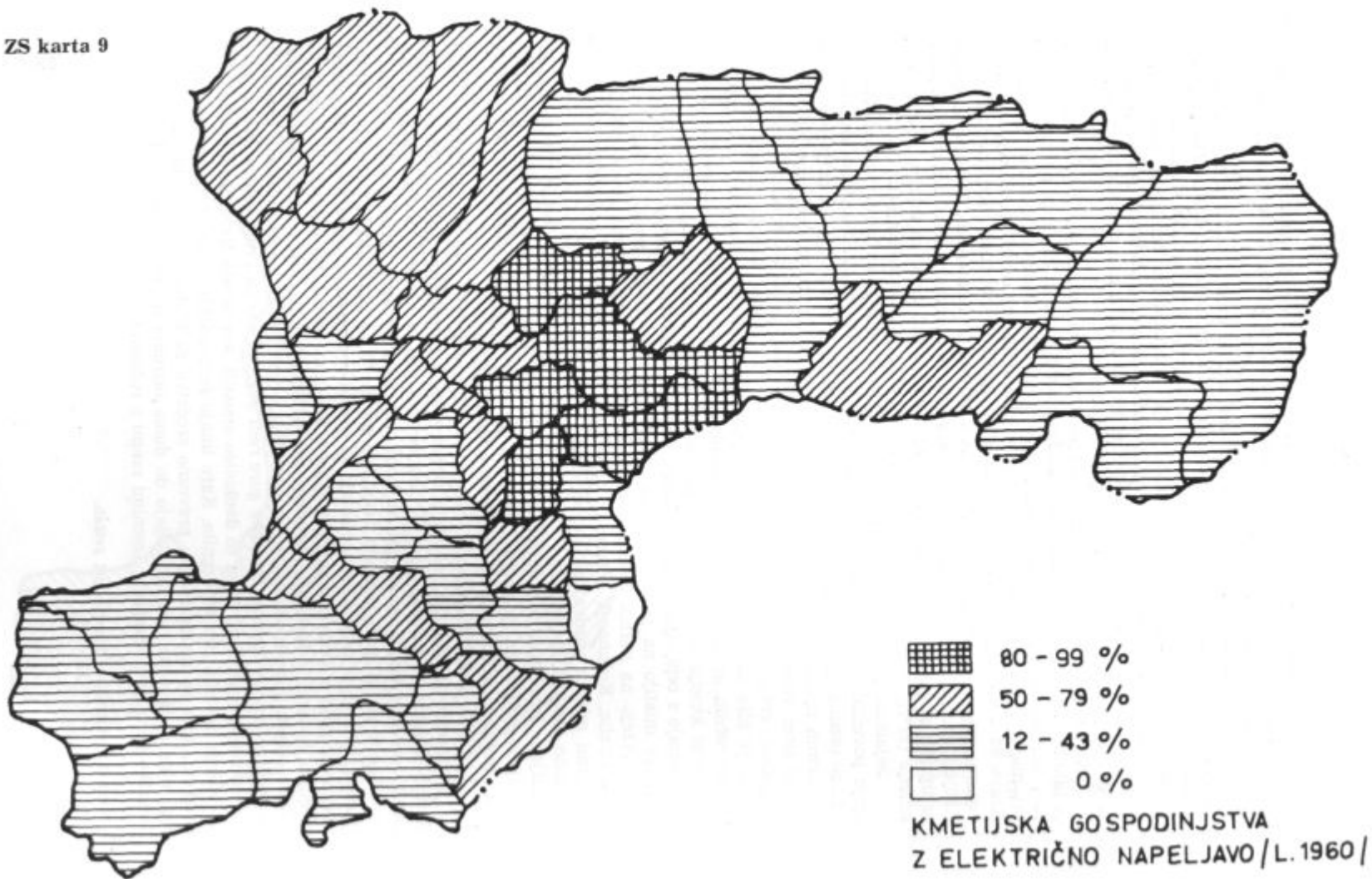
Zito meljejo za prvo silo doma v žrmljah. Naprednejšim, bolje situiranim gospodarjem žene mlin elektrika ali voda, drugim goni »mlin na gepel« živina. Na Zgornjem Sotelskem je vsega 15 mlinov in sicer devet potočnih in šest motornih, vodni mlini so se ohranili ob Bočkovih grapah.*

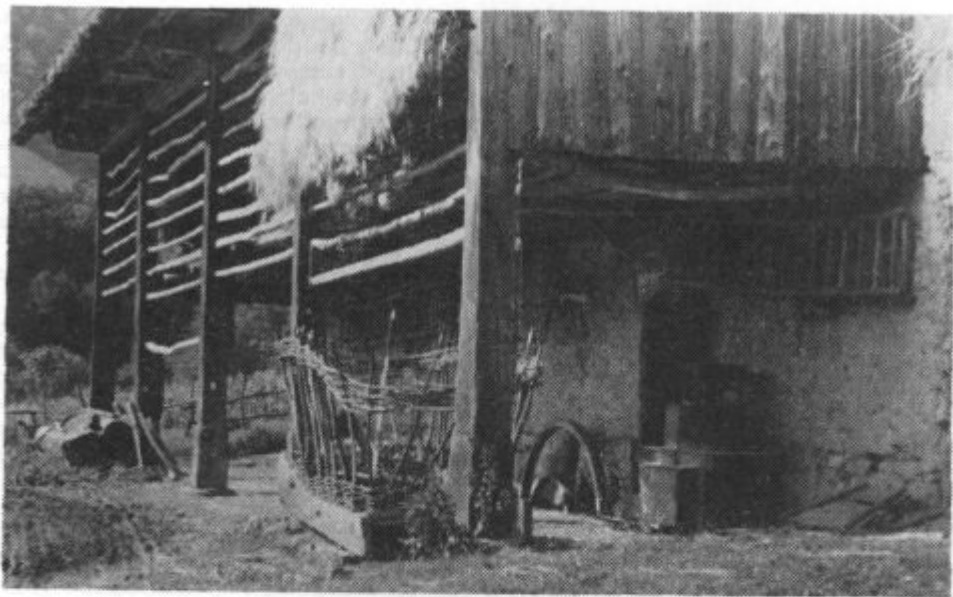
Niti 2 % kmečkih gospodarjev ne uporablja pri delu električnih motorjev (50).

Travnike in pašnike marsikje neredno in pomanjkljivo gnojijo, jih ne čistijo dovolj oziroma v pravem času. V zadnjem času so si nekateri večji kmetje že nabavili motorne kosilnice in jim ni treba več iskati koscev. Seno sušijo na tleh, s čimer se v veliki meri izgubijo hranljive snovi. Krmo obračajo in nalagajo z grabljami in vilami, v zvezi s tem je ostalo še precej praznoverja. Seno, steljo, okopavine vlačijo kmetje z Donačke gore in Boča z lesenimi sanmi, na katerih je iz srobot spletena košara. V košarah, »krúpah« prevažajo pridelke tudi kmetje iz nižjih leg. Voza na dveh kolesih, »kare«, tu ne uporabljajo več, pač pa na čeremožiških kmetijah. Na splošno kmetje tostran Donačke gore radi pogledujejo na svoje sosede onkraj gore kot na svojo preteklost. Baje so dvokolico opustili, ker je oje živali pri obračanju in pri vožnji navzdol preveč drgnilo. Kare imajo še marsikje v Zgornjem in Spodnjem Tinskem, kjer so nepogrešljivo prevozno sredstvo za blatne, ridaste kolovoze, razen tega niso obdavčene. Les spravljajo do doma oziroma do boljše poti pod Bočem in Donačko goro z »vlačugami«, lesenimi sanmi z ročicami.

* Občinska skupščina Šmarje pri Jelšah.

ZS karta 9

Gospodarsko poslopje trdnjšege kmeta na Sotelskem

Strokovnjaki ugotavljajo, da obdelujejo vinograde pri nas tako kot pred 100 leti, z motikami. Kole, gnoj, škropiva prinašajo na ramenih, preveč težaškega dela opravlja človek, ki je najdražja delovna sila. Zaradi ekstenzivne obdelave porabijo preveč časa, kar ima za posledico nerentabilnost in konkurenčno nesposobnost. Leta 1960 je prišla povprečno na vsako peto kmečko gospodarstvo po ena škropilnica, pod Bočem, na Rodnah, zlasti pa na Tinskem in v Zibiki je razmerje mnogo bolj ugodno. Stiskalnico ima domala vsako kmečko posestvo, bolj previdni so bili kmetje pri popisu kotlov za kuhanje žganja; navadno si jih izposojajo proti odškodnini.

Možnosti in izkoriščanje kmetijskih osnov

V tem poglavju bi opozorili samo na nekatere pojave, ki so pomembni za bodoči razvoj kmetijstva in ki smo se jih doslej le bežno dotaknili. Ze pred leti so agronomi ugotovili, da sestava poljščin ni primerna za intenzivno živinorejo. Precej več bi moralo biti na njivah krmilnih rastlin, povečal naj bi se delež žita na škodo koruze. Razmerje med kulturami se je v poslednjih letih sicer že nekoliko popravilo, vendar še ne dovolj (44, 9). Povečati in izboljšati bi morali krmno osnovo na že obstoječih površinah, kar bi dosegli z drenažo poplavnih oziroma močvirnih površin ter z boljšim gnojenjem in kolobarjenjem na njivah. Smarska kmetijska zadruga je leta 1968 prodala 2.879 ton umetnih gnojil zasebnim kmetovalcem. Na 1 ha poljedelske površine v občini je prišlo komaj ca 218 kg umetnih gnojil, kar je mnogo manj, kot bi bilo potrebno. Prav z izdatnejšim umetnim gnojenjem bi mogli na istih površinah pridelati mnogo več krmil. Se vedno je na njivah malo detelje, lucerne, travno deteljne mešanice in zelene koruze.

Če zajamemo živinorejsko površino, ki jo izkoriščajo govedo in konji, in vzamemo za osnovo hektarski donos za travnik 30 stotov, za pašnik 8 stotov, za sadovnjak 18 stotov, za oves 12 stotov ter za deteljo in lucerno 58 stotov (62), bi s skupnim pridelkom vse krmne osnove mogli prehraniti ca 3600 glav goveda in konjev. Leta 1960 so na našem področju našteali 4433 glav (reducirano na odraslo govedo), to je za ca 20 odstotkov nad ocenjeno krmilno osnovo. Pri tem nismo upoštevali drugih več oziroma manj vrednih krmil. Cetudi nekateri kmetje krmo

še kupujejo, je vse ne kupijo dovolj, neredko jo celo prodajajo na hrvaško stran. Ne pozabimo, da je precej travnikov kisljih, in da redijo razmeroma malo kónj. Po popisu leta 1900 so redili celo nekaj več živine kot leta 1960. Takratna živina se je po pasmi in po kvaliteti močno razlikovala od sodobnih zahtev tržišča. Vsekakor je število vzdrževanih goved na kritični meji z ozirom na sedaj pridelano krmo, možnosti pa so v vsakem pogledu mnogo večje. Konservativni kmetje se radi ponašajo s čim večjim številom živine, o njihovi kakovosti pa raje molčijo. Zanimiva je sodba naprednejših kmetov, da lahko na 1 ha travnika vzredijo eno odraslo govedo, ali na 5 ha pet do sedem goved. Po uradnih cenitvah bi morali imeti za eno govedo vsaj 1,32 ha obdelovalne zemlje, ali 1,73 ha krmske površine (44, 19).

Kmetijska zadruga v Smarju ima namen povečati družbeno zemljišče in sicer okoli že obstoječih obratov v Kostrivnici, Rogaški slatini, Rogatcu in Pristavi.

Rejo prašičev, bekonov za prodajo, so po letu 1964 precej opustili, ker so pridelovalni stroški močno narasli, odkupne cene prašičev pa so zaostajale. Kmetje so se v večji meri preusmerili na mlečno in mlado mesno govedorejo. Leta 1967 so postali konjunktorni mladi pujski 20—25 kg težki, ki jih odkupuje zadruga za agrokombinat Emona v Ljubljani. Po pogodbi naj bi jih odkupili 2 000 na leto. V poštev pridejo pujski švedske in nemške plemenite pasme ali križanci. Kmetje so se zanje hitro ogreli.

Sadjarstvo je bilo ob Zgornji Sotli že nekaj pomembno, gojili so ga povsod, a malokje so se ljudje posebej posvečali vzgoji in negi najbolj ustreznih vrst in sort sadnega drevja. Veliko sadja je ostalo doma, prodajali so ga v druge kraje Jugoslavije in v tujino. Med drugo svetovno vojno in po njej so začeli slabo negovano in povečini staro drevje napadati razni škodljivci. Kmetje so začeli drevje škropiti, toda v glavnem samo proti kaparju. Nerodna drevesa so marsikje požgali in zasadili polvisoko debelo drevje, ki še omogoča gostejšo rast trave in košnjo in ga lahko brez večjih izdatkov zaščitimo pred glodalci, zlasti zajci. Kmetje obnavljajo sadovnjake po svojih zmogljivostih, pred nekaj leti so kmetje v Cerovcu, Rajnkovcu in v Zibiki uredili nove nasade jablan. Kadar ni sadja, tudni ni jesenskega dohodka in pijače, kadar pa je letina obilna, se ljudje pritožujejo, ker nimajo dovolj posode za pijačo in žganje ter ljudi za obiranje, tako da sadje gnije pod drevjem ali pa čaka na drevju na zgodnji sneg. Hudujejo se in tožijo bogu, češ da gospodarji kot pijanec, enkrat daje preveč, drugič pa nič.

Strokovnjaki so izdelali predlog za obnovo in sanacijo sadovnjakov, po katerem je na področju Rogaške Slatine, Rogatca, Kristan vrha in Pristave za obnovo sposobnih ca 250 ha zemljišč. V tem okviru urejajo tri velike sodobne nasade: Škrbnik, Rogatec in Brestovec s površino 146 ha.

Za sadovnjak Škrbnik (51 ha) so buldožerji vrezali v prej gozdnati grič terase, da bi omogočili sodobno mehanizirano obdelavo in spravljanje pridelka. Nasad je blizu ceste Celje—Mestinje—Brežice. Računajo, da jim bo nizkosebnelni nasad jablan dal letni pridelek 400 vagonov sadja. Do leta 1970 bo dograjen tudi nasad jablan na sektorjih Ciglenca, Marijin breg in Dolgi vrh. Za nasad so posekali gozd v neposredni bližini ceste Rogatec—Ptuj (52 km). Novi sadovnjaki že dajejo lepe sadove.

Brestovski nasad (43 ha) naj bi po prvotnem načrtu zalagal bližnji trg s srednjepoznimi in poznimi sortami breskev. Nasad naj bi na dveh ločenih parcelah segal od Kneževega čez Brestovec in Ranjkovec v Kamenče (52). Kot kaže, je bil načrt le premalo preudarjen in preuranjen z ozirom na prodajne možnosti občutljivega sadja in na proces podružbljanja predvidenih površin; odločili so se za črni ribez (46).

Nekdaj, ko ni bilo tako težko dobiti dninarjev, je bilo mnogo več vinogradov, večkrat tudi na malo primernih krajih. Na prehodu iz prejšnjega stoletja v sedanje so začeli po uničujoči filokseriji obnavljati vinograde z žlahtnejšo trto na ameriški podlagi. Tej je bilo potrebno posvetiti več časa, jo večkrat škropiti in žveplati. Proizvodnja se je podražila, neprimerne vinograde so začeli opuščati ali pa so zasadili odpornejše samoročnice, ki še danes zavzemajo petino vseh vinogradov kljub

Vinogradi z razloženimi malimi kmetijami in vinskimi hrami

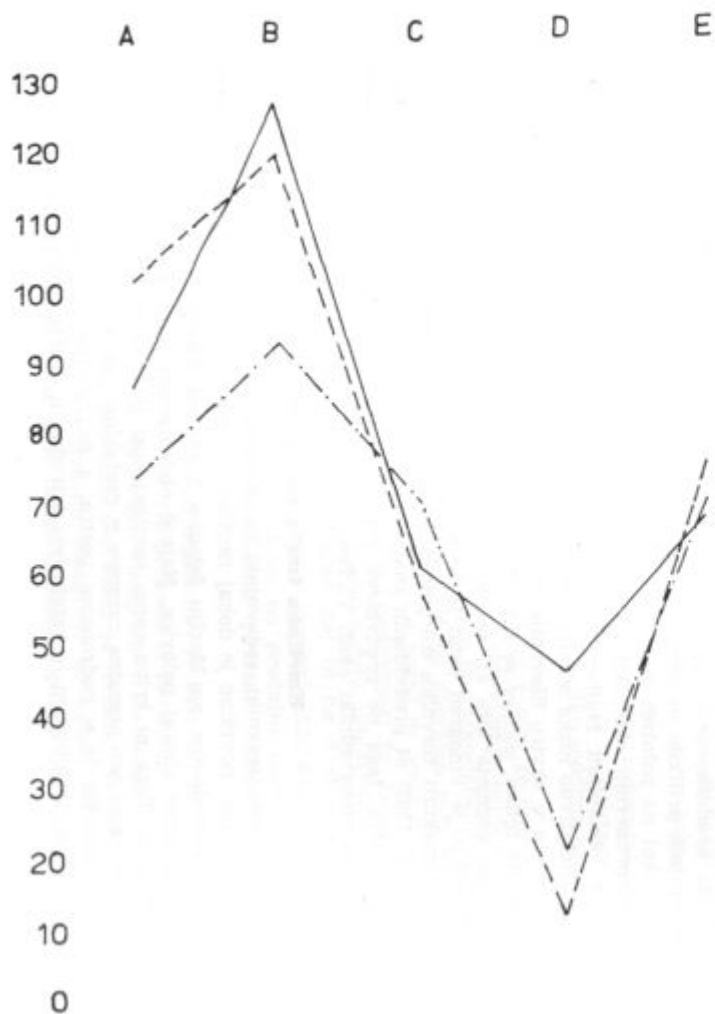
višjim dâvnim meram. Načrtovanje v kmetijstvu je po vojni zahtevalo novo, temeljitejšo izbiro in obnovo ostarelih vinogradov.

Da bi se zmanjšali stroški za obdelavo, naj bi se obnovile le tiste vinogradniške površine, kjer bi bilo možno mehanizirano obdelovanje. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je oblikovanje večjih vinorodnih enot, ureditev voznih poti in teras ter drugih nujnih prituklin na strmih vinogradniških površinah težavnejše, dalje traja in je dražja kot na položnih tleh (55-12). Veliko obstoječih in hirajočih vinogradov se zaradi neprimernih ekoloških pogojev, razdrobljenosti, izoliranosti ekonomsko ne bi splačalo obnavljati. Majhen pridelek slabše kvalitete ne more povrniti proizvodnih stroškov. Relativno nizka odkupna cena za vino oziroma grozdje in konkurenca kvalitetnejših vin v okviru Slovenije in Jugoslavije je kmete prepričala, da vzdržujejo vinograde le toliko, kolikor se jim zdi potrebno za dom in deloma za prodajo, če jim pridelka ne vzameta toča ali zgodnja pozeba.

Marsikje je vinograd ostal le še zaradi tradicije, a se bo moral prej ali slej do kraja umakniti travniku oziroma sadovnjaku. V perspektivnem načrtu šmarške občine (1961—1965) ni predvidenih znatnejših investicij za izboljšanje vinogradov na našem področju, tega ne predvideva niti nadaljnji srednjeročni načrt. Ugodnejše pogoje imajo vinogradniki okoli Virštanja in Buč.

Kmetijska izraba tal po področjih

Njive, vrtovi, travniki, sadovnjaki in vinogradi zavzemajo 44,1 % vsega površja. Delež obdelovalne površine je dokaj različen, v prigorju znaša 29,8 %, v Slatinskem podolju dobro polovico, na Maclju četrtno, južno od Roden 54,2 %, na Tinskem in v Zibiki pa zopet skoraj polovico. Največ obdelovalnih tal (72,4 %) je v katastrski občini Trlično. Tega ni kriva samo razčlenjenost površja v Trličnem, temveč tudi bolj nagnjen svet ter posestne razmere v preteklosti in še danes. Lega posameznih kmetijskih površin je v podrobnem pestra, a na splošno je njihova višinska razporeditev dokaj podobna in jo narekujejo prirodni in družbeni dejavniki.

POGOJI ZA KMETIJSKO PROIZVODNJO /L.1961/

2a - 1mm /A,B/. 1‰ - 1mm /C,D,E/

A povprečno obdelovalna površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca - v arih

B povprečna kmetijska površina na 1 aktivnega kmečkega prebivalca - v arih

C odstotek površine z naklonom nad 25°

D odstotek površine z nadmorsko višino nad 300 m

E odstotek kmečke posesti s površino do 3ha

— Bočko prigorje z Macljem

--- Slatinsko podolje z gričevjem južno od Roden

..... Zibiško, - Tinsko področje

Ze pri reliefu smo ozemlje razčlenili na tri enote: na hriboviti svet Bočkega prigorja in Maclja, Slatinsko podolje z gričevjem med Sotlo in Mestinjo ter na gričevnato površje ob Zibiškem in Tinskem potoku. Med sestavnimi deli posameznih področij obstajajo večje ali manjše nianse, bodisi v prirodni, bodisi v gospodarski sliki, ki jih bomo sproti navajali.

Tabela 6

Delež obdelovalnih površin v odnosu do skupne površine katastrske občine (l. 1964)

Katastrska občina	Njive in vrtovi %	Travniki %	Sadovnjaki %	Vinogradi %
A				
Cerovec	11,6	16,1	3,4	2,3
Čača vas	12,5	20,2	2,6	2,5
Dobovec	14,2	12,7	0,8	1,5
Donačka gora	16,5	15,1	1,7	2,5
Drevenik	8,7	18,4	1,1	4,8
Negonje	13,3	19,0	2,6	2,8
Stojno selo	16,1	20,1	3,8	1,8
Strmec	14,3	14,5	1,8	1,9
Trlično	4,9	4,3	0,1	0,6
Trška gorca	16,0	15,3	0,0	1,0
Zgornji Gabernik	1,3	18,4	4,4	2,5
B				
Brestovec	35,8	15,0	3,4	2,1
Ceste	33,1	17,6	1,6	2,7
Gričice	27,6	25,3	6,5	2,4
Hajnsko	21,9	19,1	3,5	1,6
Kačji dol	33,5	23,9	5,9	3,1
Kristan vrh	33,3	21,2	4,3	4,8
Nezbiše	32,5	29,4	2,3	2,2
Nimno	33,3	28,4	1,8	1,9
Plat	26,2	17,4	5,0	1,9
Pristava	29,8	37,8	3,2	1,6
Rajnkovec	29,6	22,3	2,9	2,0
Ratanska vas	22,5	24,3	7,5	1,8
Rogatec	11,8	22,6	5,2	1,4
Sp. Kostrivnica	17,6	32,4	5,8	1,1
Sp. Sečovo	20,2	23,9	4,7	1,9
Sv. Katarina	33,0	19,0	5,0	1,5
Sv. Križ	20,1	39,3	2,6	0,4
Sv. Mohor	28,5	17,2	7,7	5,0
Sv. Vid	28,7	20,0	1,4	1,9
Tlake	24,5	25,3	1,5	1,2
Topole	29,9	15,2	10,6	7,9
Tekačevo	22,6	21,0	3,5	2,2
Tržišče	16,9	18,7	6,5	2,1
Velike Rodne	39,4	17,4	4,7	4,0
C				
Roginska gorca	23,5	18,5	2,9	7,0
Sodna vas	15,3	20,3	0,4	0,6
Sv. Ema	17,2	20,1	13,4	8,8
Sv. Magdalena	30,9	24,2	2,4	13,8
Sv. Jernej	24,8	24,0	2,7	5,2
Sentjanž	23,7	20,7	3,5	4,6
Tinsko	13,9	13,1	0,3	4,7
Vonarje	21,2	23,0	1,6	5,7

Tabela 7

Delež obdelovalne, pašniške, gozdne in nerodovitne površine v odstotkih (l. 1964)

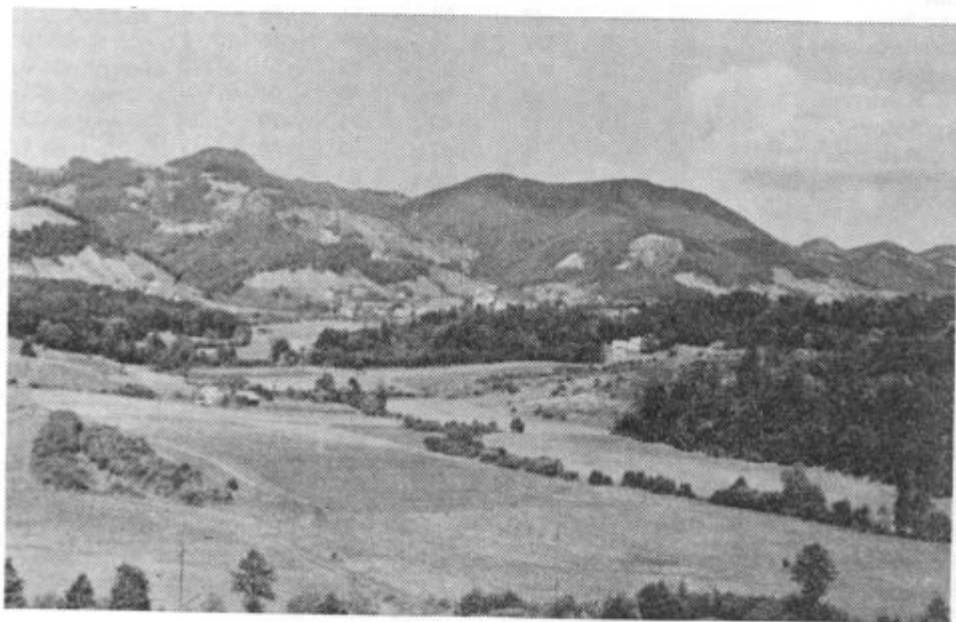
Katastrska občina	Obdelovalna površina	Gozd	Pašnik	Nerodovitni svet
A				
Cerovec	33,4	53,1	11,1	2,4
Čača vas	37,8	48,5	11,3	2,4
Dobovec	29,2	51,1	14,0	5,7
Donačka gora	35,8	51,4	10,6	2,2
Drevenik	33,0	50,6	14,6	1,8
Negonje	37,9	51,7	8,2	2,2
Stojno selo	41,8	40,6	14,7	2,9
Strmec	32,5	49,9	15,4	2,2
Trlično	9,8	83,4	5,5	1,3
Trška gorca	32,3	55,5	10,2	2,0
Zgornji Gabernik	37,6	50,5	9,5	2,4
B				
Brestovec	56,3	31,4	9,4	2,9
Ceste	55,0	26,1	15,0	3,9
Gričice	61,8	26,4	8,8	3,8
Hajnsko	46,1	39,0	11,8	3,1
Kačji dol	66,4	21,2	9,3	3,1
Kristan vrh	63,6	12,0	17,9	6,5
Nezbiše	66,4	23,4	7,1	3,1
Nimno	65,4	18,7	12,4	3,5
Plat	50,5	6,8	41,2	1,5
Pristava	72,4	10,6	8,6	9,0
Rajnkovec	56,8	27,5	12,4	3,3
Ratanska vas	56,1	24,6	13,0	6,3
Rogatec	41,0	36,3	15,5	7,2
Sp. Kostrivnica	56,9	29,9	9,0	4,2
Sp. Sečovo	50,7	38,4	8,1	2,8
Sv. Katarina	58,5	25,2	13,9	2,4
Sv. Križ	62,4	25,5	5,1	7,0
Sv. Mohor	58,4	25,3	13,8	2,5
Sv. Vid	52,0	34,1	11,7	2,2
Tlake	52,5	36,5	8,9	2,1
Topole	63,6	23,2	10,0	3,2
Tekačevo	49,3	33,4	12,1	5,2
Tržišče	44,2	39,0	7,5	9,3
Velike Rodne	65,5	20,4	10,6	3,5
C				
Roginska gorca	51,9	30,3	14,2	3,6
Sodna vas	38,6	50,0	9,1	4,3
Sv. Ema	59,5	24,4	11,5	4,6
Sv. Magdalena	71,3	12,8	12,5	3,4
Sv. Jernej	56,7	29,9	10,1	3,3
Sentjanž	52,5	33,0	12,9	1,6
Tinsko	32,0	56,1	9,3	2,6
Vonarje	51,5	29,7	14,3	4,5

Boško prigorje z Macljem

Hriboviti svet Boškega prigorja in Maclja za poljedelstvo ni posebno ugoden, zato se je tudi njivska površina od leta 1825 do 1927 le neznatno povečala. V zadnjih sedmih letih (1957 do 1964) se je delež njiv skrčil za 13 %; vzroki so nam že znani. Njive v neugodnih legah so prepustili pašnikom in travnikom. Razmerje se je spremenilo zlasti v katastrskih občinah Drevenik, Cerovec in Stojno selo. Od celotne površine obravnavanega področja odpade na njive in vrtove 11,6 %, na travnike 14,4 %, na sadovnjake 2,0 %, na vinograde 2,3 %, na pašnike 10,5 % in na gozd 57,6 % (48, 49).

Njive so povsod, ne glede na nadmorsko višino površja. Res pa je, da jih je več v nižini in na položnih goricah kot na visokih, strmih bregih. Tu in tam so njive izsiljene zaplate sredi gozda ali travnega sveta. Tudi na ozkih hrbtih je njiv razmeroma malo, kajti prst je tod plitva, vse preveč jo odnaša v dolino. Lep primer soglasja njiv, vinogradov, sadovnjakov in pašnikov je pod Donačko goro in Zenčajem. Njive so na policah, na manj strmih ježah so sadovnjaki, najbolj nagnjen svet pa so prepustili pašnikom in gozdu. V Gaberniku in Nagonju so se ponekod njive divje zagrizle v strmine, kjer so bili do nedavna vinogradi in pašniki in jih zato tudi obdelujejo, tako kot nekdanji vinograde, z motiko. Takih primerov sicer ni mnogo, so pa tipični za polkmete vinorodne okolice pod Bočem. Tu in tam so njive tako napeli, da pogosto ob večjem deževju popusti s travo obrasli obrež in potegne mel. Ljudje so tu podobni mravljam, ki se kljub neprestanim padcem pod težo bremena vedno znova dvignejo in prenešajo dalje svoj tovor. Potreba po zemlji je v krajih, oddaljenih od industrije, še vedno očita pri malih posestnikih.

Njivski deleži so majhni, povsod prevladujejo parcele s ploščino od 0 do 20 arov, posebno pa bode v oči visok odstotek njiv s ploščino do 5 arov v katastrskih občinah Dobovec in Trlično (48). Tu so mnogi mali posestniki napravili krpe njiv v ozkih dolinicah in na slemenih kot npr. pod Sv. Rokom. Drugače je v Logu na zaobljenih hrbtih, kamor so se v mlajši kolonizacijski dobi selili in krčili gozdove redki kmetje, ter na nižji terasi ob Sotli. Najvišje sežejo njive pod Bočem do višine

Boško prigorje

Tabela 8
Gospodarske površine po katastrskih občinah po stanju l. 1825, 1900, 1964

Katastrska občina:	Vrtovi v a			Njive v ha			Sadovnjaki v ha		
	1825	1900	1964	1825	1900	1964	1825	1900	1964
A									
Cerovec	56	9	21	117	127	92	16	—	28
Čača vas	15	3	8	84	95	73	8	—	16
Drevenik	36	5	39	71	86	55	8	—	7
Dobovec	48	3	61	59	56	49	13	—	3
Donačka gora	34	9	53	95	99	102	18	—	11
Negonje	18	3	10	65	63	52	11	—	11
Stojno selo	91	5	55	151	131	115	16	—	28
Strmec	34	3	25	63	66	61	49	—	8
Trlično	29	1	27	79	87	73	—	—	2
Trška gorca	14	—	15	58	62	63	6	—	—
Zg. Gabernik	17	6	25	65	70	61	23	—	22
B									
Brestovec	6	4	5	35	42	43	4	—	4
Ceste	22	2	15	41	47	48	3	—	2
Gričje	2	4	38	64	75	60	5	—	13
Hajnsko	12	1	11	53	60	49	5	—	8
Kačji dol	96	3	23	52	57	54	10	—	10
Kristan vrh - Pristava	114	4	86	281	231	191	8	—	29
Nezbiše	14	2	9	71	71	62	4	—	5
Nimno	16	2	8	38	39	38	5	—	2
Plat	9	5	16	67	69	66	8	—	13
Rajnkovec	42	7	42	53	71	65	4	—	7
Ratanska vas	34	8	132	48	60	46	1	—	16
Rogatec	395	11	212	65	65	51	3	—	23
Sp. Kostrivnica	19	8	23	89	96	64	9	—	21
Sp. Sečovo	32	8	18	83	91	70	13	—	17
Sv. Katarina	25	3	18	47	53	50	7	—	8
Sv. Križ	48	9	29	58	63	47	—	—	5
Sv. Mohor	3	7	18	40	45	42	1	—	11
Sv. Vid	57	3	11	54	68	68	9	—	3
Tlake	43	3	30	152	123	116	11	—	7
Topole	76	5	16	27	35	31	2	—	11
Tekačevo	7	1	42	42	47	38	2	—	6
Tržišče	60	8	220	79	83	58	2	—	23
Velike Rodne	12	6	26	46	65	60	1	—	7
C									
Roginska gorca	87	13	121	167	178	174	2	—	22
Sodna vas	27	1	13	48	48	49	1	—	1
Sv. Ema	22	1	20	32	31	24	—	—	2
Sv. Magdalena	41	4	47	71	73	81	5	—	6
Sv. Jernej	32	4	23	73	80	74	1	—	8
Šentjanž	69	12	37	80	82	81	6	—	12
Tinsko	28	—	24	78	75	76	2	—	2
Vonarje	32	2	36	55	61	59	2	—	4

Katastrska občina:	Vinogradi v ha			Travniki v ha		
	1825	1900	1964	1825	1900	1964
A						
Cerovec	47	82	19	111	100	131
Čača vas	29	36	15	92	99	117
Drevenik	68	79	31	79	86	117
Dobovec	8	11	5	37	48	44
Donačka gora	35	45	17	74	84	94
Negonje	28	29	11	42	56	75
Stojno selo	30	38	13	109	128	144
Strmec	18	22	8	57	59	62
Trlično	21	27	9	73	59	64
Trška gorca	11	17	4	93	57	60
Zgornji Gabernik	34	39	13	56	75	91
B						
Brestovec	10	12	3	18	15	18
Ceste	14	15	4	22	24	26
Gričje	12	14	5	47	47	56
Hajnsko	8	5	4	37	43	44
Kačji dol	17	16	5	32	24	39
Kristan vrh - Pristava	34	27	19	173	179	185
Nezbiše	11	6	4	50	53	57
Nimno	5	7	2	29	32	33
Plat	13	15	5	32	40	45
Rajnkovec	13	14	5	52	40	50
Ratanska vas	16	18	4	53	44	50
Rogatec	31	42	6	98	98	97
Sp. Kostrivnica	10	15	4	84	92	119
Sp. Sečovo	15	14	7	49	55	83
Sv. Katarina	9	6	2	24	27	29
Sv. Križ	2	2	1	79	86	93
Sv. Mohor	22	19	8	24	19	25
Sv. Vid	12	10	4	22	44	47
Tlake	15	19	6	99	108	120
Topole	20	22	8	11	10	16
Tekačevo	11	10	4	34	29	36
Tržišče	26	15	8	68	71	66
Velike Rodne	21	19	6	18	16	23
C						
Roginska gorca	100	96	53	134	126	139
Sodna vas	3	3	2	61	65	66
Sv. Ema	20	20	12	32	33	38
Sv. Magdalena	68	74	36	42	48	53
Sv. Jernej	8	28	15	76	62	70
Sentjanž	24	29	15	53	61	71
Tinsko	46	45	26	49	66	71
Vonarje	37	30	16	60	61	64

	Pašniki v ha			Gozd v ha		
	1825	1900	1964	1825	1900	1964
A						
Cerovec	47	55	90	467	418	430
Čača vas	36	41	66	320	294	281
Drevenik	43	35	92	360	332	320
Dobovec	60	45	49	165	78	179
Donačka gora	42	43	66	347	330	318
Negonje	23	22	33	219	213	203
Stojno selo	74	62	105	339	336	291
Strmec	61	53	67	220	219	216
Trlično	108	77	82	1212	1233	1248
Trška gorca	57	24	40	202	225	218
Zgornji Gabernik	28	26	47	282	268	250
B						
Brestovec	4	8	11	46	37	38
Ceste	19	16	22	46	39	39
Grličje	20	14	18	65	59	58
Hajnsko	18	23	27	96	89	89
Kačji dol	10	13	16	40	36	35
Kristan vrh - Pristava	91	60	61	96	81	83
Nezbiše	11	21	14	36	38	45
Nimno	9	13	15	28	21	22
Plat	20	17	17	112	107	105
Rajnkovec	18	22	27	78	62	61
Ratanska vas	47	20	25	40	51	51
Rogatec	38	39	66	112	159	156
Spodnja Kostrivnica	37	25	33	129	121	110
Spodnje Sečovo	23	20	28	163	150	133
Sv. Katarina	19	23	21	48	37	39
Sv. Križ	19	13	12	68	55	60
Sv. Mohor	23	14	20	31	39	37
Sv. Vid	45	25	28	69	81	80
Tlake	40	34	43	190	176	173
Topole	19	4	10	24	23	24
Tekačevo	16	14	21	63	63	57
Tržišče	12	23	27	154	135	138
Velike Rodne	19	8	16	44	36	32
C						
Roginska gorca	61	76	106	265	228	226
Sodna vas	25	28	30	171	168	162
Sv. Ema	10	10	16	36	35	34
Sv. Magdalena	26	22	43	43	34	34
Sv. Jernej	19	28	30	236	86	88
Šentjanž	37	40	44	129	112	112
Tinsko	40	37	51	312	307	306
Vonarje	27	30	40	141	80	82

Tabela 9

Njivske površine po katastrskih razredih v odstotkih (l. 1962)

Katastrska občina:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A								
Cerovec	—	2	17	50	18	79	4	—
Čača vas	—	—	21	44	6	12	17	—
Dobovec	3	4	24	21	27	12	9	—
Donačka gora	—	14	23	20	16	19	8	—
Drevenik	—	2	29	22	17	21	9	—
Negonje	—	3	30	35	17	10	5	—
Stojno selo	—	14	35	24	14	8	5	—
Strmec	—	5	13	23	19	38	2	—
Trlično	—	—	13	11	26	35	15	—
Trška gorca	—	16	16	33	23	9	3	—
Zgornji Gabernik	—	5	29	53	10	2	1	—
B								
Brestovec	—	—	10	50	30	10	—	—
Ceste	—	—	1	41	57	1	—	—
Nimno	—	1	3	14	35	45	2	—
Plat	—	—	9	21	50	20	—	—
Rajnkovec	—	—	9	17	53	20	1	—
Rogatec	11	4	18	21	30	16	—	—
Sp. Kostrivnica	—	—	13	48	37	2	—	—
Ratanska vas	4	5	13	41	33	4	—	—
Sp. Sečovo	—	17	37	29	15	2	—	—
Sv. Križ	1	23	20	37	17	2	—	—
Sv. Katarina	—	—	16	26	49	9	—	—
Sv. Mohor	—	—	—	14	65	21	—	—
Tekačevo	—	2	17	32	44	5	—	—
Tlake	7	16	26	34	14	3	—	—
Topole	—	—	—	28	64	8	—	—
Tržišče	—	3	12	14	53	17	1	—
Gričje	—	—	13	25	39	21	2	—
Hajnsko	—	—	2	5	45	38	10	—
Kačji dol	—	—	—	5	36	57	2	—
Kristan vrh	—	—	4	18	33	42	3	—
Pristava	—	—	14	32	33	19	2	—
Sv. Vid	—	—	—	1	15	75	9	—
Nezbiše	—	—	—	4	36	56	4	—
C								
Roginska gorca	—	—	3	13	20	52	9	3
Sodna vas	—	—	4	27	21	33	13	2
Tinsko	—	—	1	12	34	35	16	2
Sentjanž	—	—	—	3	37	40	19	1
Sv. Magdalena	—	—	—	3	31	54	8	4
Sv. Ema	—	—	11	23	13	40	12	1
Sv. Jernej	—	—	—	8	46	39	7	—
Vonarje	—	—	9	21	22	41	7	—

ca 650 m, to je hkrati zgornja meja samotnih kmetij. Veliko večino njiv in vrtov obdelujejo posestniki, ki imajo največ do 1,5 ha skupne njivske površine (48). Razlike med katastrskimi občinami niso velike, znova pa se razkrivajo pičle možnosti za poljedelstvo na razgrapanih kremenovih peščenjakih Maclja.

Glede na kvaliteto prsti, lego zemljišča in druge lastnosti, ki so jih zajeli v katastrskih razredih, imajo razmeroma boljše pogoje za poljedelstvo v Gaberniku in Stojnem selu, ki obsega tudi precej nižine in gričevnatega sveta. V drugem in tretjem bonitetnem razredu je dobra tretjina njiv (48). Precej drugače je v katastrski občini Trlično, kjer je njiv že tako zelo malo, a še te niso dosti vredne.

Sestava kultur se menja z nadmorsko višino, tako da jara žita zamenjajo ozimna in da se koruza umika odpornejšim žitom. Ker so njive tod obrnjene skoraj povsod proti soncu, prehod ni tako izrazit. Da smo v hribovitem svetu, kjer ima živinoreja prednost tudi na njivah, spoznamo že po ovsu, z njim so zasejali 36 % njiv (leta 1960). Največ prostora so prepustili ovsu v Cerovcu in Stojnem selu. Koruza je po površini na drugem mestu. Težnja je, da se koruza umakne s hribovitih, bolj hladnih predelov in da jo nadomestijo z drugimi krmilnimi rastlinami, ki bi dale večji pridelek. Hibridne koruze sadijo malo, le v Cerovcu in Stojnem selu so se zanj bolj zavzeli. Pšenica je po njivskem arealu šele na tretjem mestu. Še vedno prevladujejo domače sorte, »resnica« in »belica«. V zadnjih petih letih si pridobivajo na njivah vedno večjo veljavo italijanske sorte, ki potrebujejo več gnoja in primerno obdelavo.

Rž, ječmen, proso zavzemajo malo prostora (1 do 2 %) (50). Rž sejejo skoraj izključno le na peščenih tleh Bočkega prigorja in na Maclju, pa še tu ima skoraj večjo veljavo slama kot pa krušno žito. Tam kjer hiše in gospodarska poslopja pokrivajo z opeko, se rž hitro umika z njiv. Proso sejejo le še na hribovskih kmetijah Strmca in Stojnega sela, tu se je kaša še obdržala na jedilniku. Ajda in ajdova kaša sta skoraj izginili iz teh krajev, redke so njive pod Donačko goro in v Cerovcu, od koder je pogosta pozeba še ni povsem pregnala. Hribovski kmetje sejejo več žita, nižinski pa koruze, bistvenih razlik pa v plodoredu ni. Navadno je prvo leto na njivi pšenica, sledi ji repa ali korenje. Na pomlad posadijo vsaj na enem kraju krompir, drugod na globoki zemlji obrnjeni proti soncu zraste koruza, prihodnje leto je zopet na vrsti pšenica, rž ali ječmen.

Delež krmilnih rastlin je glede na poudarek, ki se daje živinoreji, premajhen. Travnna krma ne zadošča več, potrebna je izdatna močna hrana. Glavni krmiski posevki (16 % njiv) so: lucerna, črna detelja, krmiska pesa in travno deteljna mešanica, strniščni pa predvsem pesa, repa, krmilno korenje. Lucerna in črna detelja sta vodilni krmilni poljščini, zlasti v katastrskih občinah Stojno selo, Cerovec in Tlake. Krmilno peso radi sadijo kot vmesno kulturo, a tudi samostojno na strniščnih njivah; pri obdelovanju si pomagajo z okopalniki, ki jih vleče živina. Repo in korenje vedno bolj opuščajo, ker zahtevata več dela. Poleg pese se uveljavlja kole-raba, vsaj pri naprednejših kmetijah. Krompir je temeljni del ljudske prehrane, z njim krmijo tudi prašiče. Pridelek iz leta v leto močno koleba, tako da ga morajo večkrat kupovati. V težki ilovnati zemlji ne uspeva kaj prida. Bolj mu prija je peščena tla v Cerovcu in Zgornjem Sečovem, medtem ko v vlažnih dolinah hitro gnije in ga obžrejo razni škodljivci. Prav zaradi manjše izbire prostora za kolobar se je domača sorta belega krompirja močno izrodila. Fižol je vzporedno z visoko tržno ceno tudi na njivah dobil več veljave, nizkega fižola sadijo malo, bolj čislan je kolski fižol. Fižol, sončnice in buče so razpeljane običajno med koruso, kjer sta razen tega še krompir in pesa. Za zimske mesece pripravljajo kislo zelje in repo.

Zivina izkorišča skupno okoli 30 % vsega površja. Od leta 1825 do 1964 so povečali travnike predvsem v katastrskih občinah Drevenik, Stojno selo, Zgornji Gabernik, Negonje in Čača vas, zmanjšali pa so jih zlasti v Trški gorci. Tu in v Trličnem je gozd zarasel tudi pašnike, ki so se sicer najbolj povečali v Cerovcu, Čači vasi, v Dreveniku in v Stojnem selu.

Podobno je posestna sestava pri travnikih in pašnikih. V tem pogledu ni razlike med Bočem in Macljem, sicer pa pašnikov v pravem smislu besede ne poznajo. Tu ni obsežnih travnih planot, kamor bi gonili živino čez leto na planinsko pašo. Travo kosijo vsaj enkrat na leto. Razlika med travniki in pašniki se opazi tam, kjer travnike bolj gnojijo. Ob potokih so travniki pogosto premokri, na strmih prisojnih straneh pa jih prizadene poletna suša. Sestava travnih ruš je marsikje pomanjkljiva, posledica tega je prekomerno izhlapevanje. Seno kosijo pod Donačko goro v drugi polovici junija, otavo v drugi polovici avgusta do septembra. Na nižjih kmetijah pod Bočem se čuje klepanje kos od konca maja do sredine junija, za otavo pa v prvi polovici avgusta; otavič le redko kosijo, raje spustijo živino, da popase.

Stevilo goveda je od leta 1900 do 1960 upadlo skoraj za četrtno. Na obravnavanem področju so leta 1960 redili največ goveda na Zgornjem Sotelskem. V tem pogledu so izstopale katastrske občine Drevenik, Stojno selo, Čača vas, Cerovec in Donačka gora. V hribovitem svetu prinaša živina skoraj edini pomembnejši dohodek. Kmetje pod Donačko goro redijo šest do deset glav goveda, mali kmetje po tri živali, dva vola za vožnjo in eno kravo za mleko in prirejo. V Trličnem mlado živino obdržijo in redijo, staro prodajo, volov je malo. Tudi v Cerovcu in Zgornjem Sečovem kupijo nekateri slabo živino, jo poredijo in prodajo. Na splošno redijo v prigorju bolj mesno govedo, sicer pa se reja ravna po bližini trga oziroma po »mlečnih progah«. Kmetje redijo krave za molžo, delo, gnoj in prodajo telet.

Na Zgornjem Sotelskem redijo največ pomursko in simentalsko govedo. Še vedno pa je precej križancev pomursko simentalske pasme idr. Pomursko ali sivo pšenično govedo se odlikuje po srednji molznosti, dobri ješčnosti in odlični delovni sposobnosti. Redijo ga prvenstveno zaradi mesa in delovne sile. Simentalka daje precej več mleka kot pomurka, njeno meso je zelo dobre kvalitete, pri delu pa pogosto moti obrnjena drža prednjih nog in razmeroma slabo odporni parklji, ki se na trdih tleh hitro obrusijo. V današnjih razmerah priporočajo strokovnjaki za Zgornje Sotelsko pomursko pasmo, vsaj dokler se ne bo izboljšala prehrana in higienske razmere, ki jih zahteva simentalsko govedo.* Tipična bolezen v teh krajih je metljavost, ki jo prenaša barski polž, in zato ljudje opravičeno vidijo izvor bolezni v poplavnih, močvirnih travnikih in pašnikih.

Ovac in koz v teh krajih nikdar niso dosti redili. Domačo volno so nekdam predli po hribovskih kmetijah, danes pa so tudi tam redki kolovrati shranjeni v pajčevinah na podstrešju.

Praščičev redijo za skoraj 15% manj kot pred pol stoletja (26, 50). Praščiči zahtevajo več dela. V Cerovcu, Dreveniku, Donački gori redijo trdni kmetje tri do deset praščičev, navadno obdržijo dva za dom, ostale prodajo. Mali posestniki spitajo enega do dva praščiča, tako da imajo mast in meso doma. Jeseni, ko zori kostanj in žir, spuščajo negonjski in dreveniški kmetje praščiče čez dan v gozd, zvečer pa jih pokličejo nazaj. Okoli domačij postopa povsod vsaj pol ducata kokoši. S čebelami so se že od nekdam ukvarjali posamezni kmetje. Njihovo število in vnema sta rasla z dobro oziroma slabo letino. Največ panjev in čebelarjev je v Cerovcu. Na prisojnih straneh Bočkega prigorja in pod Lomom je dobra tretjina vseh panjev na Zgornjem Sotelskem. Čebele so važne tudi za sadjarstvo. Na en panj pride 152 sadnih dreves, to je sicer več, kot znaša povpreček za šmarsko občino, a je še vedno skromen. Čebel navadno ne vozijo na pašo. Med nabirajo predvsem na travnikih, po medečih kostanjih in na cvetoči ajdi (44).

Med ekološkimi osnovami za rast vinske trte je najmanj zahtevna prst; vinski trti prija bolj propustna, suha in peščena zemlja, ki prevladuje pri nas na lapornati in peščenjakovi podlagi, zato ji godi gričevnat svet z nadmorsko višino 200 do 400 m (55, 51). Na zatišnih sončnih rebreh Zgornjega Nagonja in Donačke gore segajo še do višine 500 m, a le izjemoma. Večina ostaja 100 do 200 m niže. V tako razgibanem svetu, kot je naš, kmet ni bil v dvomih, kje naj koplje in zasadi trto.

* J. Baša, krajevni živinozdravnik.

Cim več zložnega zemljišča mora pustiti njivam, zato odriva vinograde na sončne krčevine tik pod gozd. Če je strmina le prehuda in se radi trgajo zemeljski plazovi, so vinograde uredili nekoliko niže, nad njimi pa so ostali pašniki, zasajeni z redkim sadnim drevjem. Optimalni za vinograde so nakloni od 15 do 35° v srednjih nadmorskih višinah in na prisojnih legah (55, 51). Znano je, da sonce obseva južne, vzhodne in jugozahodne strani dalj časa in jih bolj ogreva, zato so te strani za vinograde ugodnejše (55, 52). Pri nas potekajo hrbti in gorice povečini v poldnevniški smeri, zato dobi pretežni del površja dovolj toplote. Izkušnje so pokazale, da se vzhodne strani sicer prej ogrejejo, a so zato bolj izpostavljene hladnemu zraku s severa in severovzhoda in jih pogosteje prizadene pozeba. Zapadne lege so nekoliko bolj v zavetju pred hladnimi sapami, a jih zato rada obišče toča.

Nad polovico vseh posestnikov ima vinograde velike komaj do 20 arov; katastrski občini Dobovec in Trlično sta v tem pogledu pred ostalimi (48). Nikjer nimamo opraviti z vinogradniško veleposestjo. Družbeni sektor ima obsežnejše površine (nad 1 ha) v Nagonju, drugod so manjše parcele. V poldrugem stoletju so zmanjšali vinograde skupno za okoli 184 ha, samo v zadnjih sedmih letih okroglo za 50 ha. Najbolj so jih zmanjšali v katastrskih občinah: Drevenik, v Cerovcu, na Donački gori in v Zgornjem Gaberniku. Štiri petine vseh vinogradnikov so domačini, čeprav niso vsi iz iste katastrske občine. Tako imajo npr. v Cerovcu vinograde tudi posestniki iz Tržišča, Ratanske vasi, Spodnjega Sečovega, Tekačevega, Brestovca, Rogaške Slatine Čače vasi. Od skupnega števila zemljiških posestnikov je največ vinogradnikov (61%) v katastrski občini Drevenik. Približujejo se ji Cerovec, Donačka gora, Stojno selo, Nagonje in Zgornji Gabernik (36 do 51%). Med premožnejše vinogradnike so pred vojno spadali hotelirji oziroma gostilničarji in trgovci iz Rogaške Slatine in Celja, nekateri uradniki in cerkev (48). Največji med njimi so vzdrževali stalne viničarje. Viničarska družina je imela malo kmetijo, na kateri je lahko redila dve kravi, da so imeli gnoj pri roki, zato je morala vsa družina delati v gospodarjem vinogradu. Pridelka niso delili, pač pa je dobil viničar ob dobrih letinah skromno nagrado. Drugi bogati vinogradniki so delavce najemali iz vrst kočarjev za denar in požirek; nekateri dninarji so tako tudi odsluževali njivo in travnik. Hibridno trto se že precej zamenjali z žlahtnejšimi sortami, še vedno pa je okoli 15% samorodnice, šmarnice in izabele.

Navadno se sadnemu drevju prepušča bregoviti svet, kjer ni več mogoče ali je vsaj težko obdelovati njive. V zadnjih letih so se lahko kmetje večkrat prepričali, kako vplivajo nadmorska višina, mikrorelief in ekspozicija na lokalne klimatske razmere in sadno letino. Za termometer jim večkrat služijo občutljivi orehi. Tako npr. pri Polajžarju pod Donačko goro (nadm. v. 550 m) oreh zeleni in cveti, a ne daje sadu. Jablane in hruške gredo pod vrh Boča (700 m). Veliko škodo povzročajo sadnemu drevju po višinskih kmetijah poledice, a tudi nižji kmetje v Cerovcu in Donački gori se pritožujejo nad pozebo, ki jo prinaša hladni vzhodni veter.

Fenološka opazovanja so še kratkotrajna in za prva leta nepopolna. Več nam povedo kmečka opazovanja in izkušnje. V Stojnem selu in Dreveniku cvetijo rana jabolka že sredi aprila, na prisojnih zavetrnih legah pa tudi že prej. Pozna jabolka cvetijo konec aprila in v začetku maja. V Trličnem ranih jabolk ni, ker pozebejo, ostale jablane cvetijo konec aprila do 10. maja. Razlika v cvetenju in zorenju med hribi in dolinami znaša 14 dni. Pod Donačko goro v višini ca 500 m cvetijo jabolka okrog 15. maja in še po tem datumu, v Zgornjem Sečovem in Cerovcu cvetijo dva do tri dni kasneje kot na Slatini. Zgodnje in srednje češnje cvetijo konec aprila, na višjih planotah v začetku maja, hribi zaostajajo za dolino za deset do dvajset dni. Čas obiranja je prva desetina junija, pozne sorte dozori eno do dva tedna kasneje. Hribovski kmetje obirajo češnje konec junija in še v začetku julija. Zgodnje sorte jabolk, ki jih je nasplošno zelo malo, obirajo konec julija in v začetku avgusta, srednje sorte okoli 20. avgusta, na Donački gori zorijo prva jabolka šele v začetku septembra. Pozna zimska jabolka obirajo nasplošno med 15. in 20. oktobrom.

V več kot sto letih so sadovnjake zmanjšali za 39 %; najmanj prizadeto je bilo maceljsko področje, kjer je bilo sadovnjakov že nekdanj malo, danes pa so v Trličnem in Trški gorci skoraj izginili.

Po kmetijskem popisu je bilo rodnih tri četrtine jablan (od skupno 16.971 dreves), na maceljski strani samo dobra polovica, ni torej čudno, da so ljudje tukaj sadje skoraj opustili. Vetrovna odprta lega, pogoste pozebe in slabo razpadli kremenčevi peščenjaki niso naklonjeni sadju na višjih planotah, zaprte meglene in mokrotne grape pa prav tako ne. Povprečno pride na 10 prebivalcev od 28 do 55 jablan, v katastrski občini Trlično komaj šestnajst. Jablane so po številu dreves, pridelku in izkupičku daleč pred ostalimi sadnimi vrstami. Hruške kmetje cenijo, a bolj kot surovino za pijačo, za ozimnico skoraj ne pridejo v poštev, malo gojijo žlahtne sorte. Temu je verjetno pripisati razmeroma visok odstotek rodnih dreves (92 %). Pridelak sliv je iz leta v leto zelo različen. Večji del sliv namočijo in prekuhajo v žganje. Orehi malokje dobro rodijo, bolje se držijo v sončnih legah Drevenika in Čače vasi. Češnje niso tako občutljive. Zanje ljudje tudi tako ne skrbijo, saj jim bolj tešijo skomine po prvem svežem sadju kakor pa željo po zaslužku. Obiranje je zamudno, sadež je droben in pride na trg šele takrat, ko so primorske češnje že pošle. Nekateri češnje sklatijo in spravijo v sod za žganje. Višenj skoraj ni, razen pod Donačko goro, kjer je po zaslugi kmetijske zadruge 90 % vseh višenj (50 %). Breskve in marelice zorijo sredi vinogradov in jih prodajajo na slatinskem trgu. Več skrbi in dela je z novimi nasadi črnega ribeza v Cerovcu in Stojnem selu, ki prinaša kmetom zanesljiv zaslužek. Na sončnih rebreh Boča obirajo žene in otroci maline, ki jih odkupuje kmetijska zadruga.

Težko bi odgovorili, kje je gozd oziroma kje ga ni, ker je gozd domala povsod, po grapah in brdih, na skalnatih grebenih, na ilovnatih ali peščenih goricah, na mokrotnih dolinskih tleh, v neposredni bližini vasi in ob cestah. Težko si predstavljamo, da bi ljudje v stiski za obdelovalno zemljo prepuščali gozdu rodno površino, vendar menimo, da so absolutna gozdna tla samo v Maclju, na Donački gori in na Boču, medtem ko so na zaobljenih goricah in v vlažnih dolinicah še marsikje možnosti za krčenje. Posebno dragocen je ostanek pragozda na pobočjih Donačke gore, ki naj bi ga zaščitili kot prirodno znamenitost.* Razen v katastrski občini Stojno selo zavzema gozd povsod nad 50 % površja, v Trličnem pa kar 83 %. Pred 140 leti je bilo gozda v hribovitem predelu še za 4 % več (49). Skrčili so ga posebno v katastrskih občinah Drevenik, Donačka gora, Čača vas, Cerovec in Zg. Gabernik. Na Maclju pa se je gozd celo razrasel na račun nekdanjih pašnikov. Gozdno področje Log (1289 ha sklenjene površine) spada med najboljše gozdne predele v celjskem okraju. O gozdu in njegovi sestavi nam povedo že krajevna imena: Cerovec, Dobovec, Gabernik, Log, Gaje, Zagaj, Ravno cerje, Gabrovec, Ložno, pa tudi krčevine npr. Zgornje Sečovo.

Večja ali manjša razkosanost gozda se na splošno ujema z razdrobljenostjo celotne kmečke posesti in je v zvezi s fevdalnimi in kapitalističnimi posestnimi razmerami. Tako so se ohranile do današnjih dni velike strnjene gozdne površine v Logu, pri Rogatcu in na Boču (skupno 2103 ha), drugod pa se je gozd delil med dediče in kupce. Takšno stanje prav gotovo ni ugodno za intenzivno gozdarstvo in skriva bojazen prekomernega izsekavanja. Razumljivo je, da je les potreben vsakemu kmečkemu gospodarstvu, bodisi za kurjavo bodisi za razna popravila pri hiši.

Pri enodobnih, bodi pretežno listnatih ali iglastih gozdovih, ni večjih starostnih razlik med drevjem, pripada jim večina površja. Starostna sestava prebiralnih gozdov ni enotna, obdržali so se v družbenem sektorju predvsem na Boču in izjemoma na Jurjevcu, pa še tu v nepravilni sestavi; večina privatnih gozdov spada v to skupino. Med varovalne gozdove prištevamo tiste, ki ščitijo skromno preperelino na skalovitem, strmem, slabo poraslem in vetrovom ter usadom izpostavljenem svetu Maclja, Donačke gore in Boča (61). Po ureditvenem načrtu naj bi s petletno sečnjo (obhodnico) izboljšali doslej zanemarjeno stanje v prebiralnih

* Delo, 15. oktobra 1963

gozdovih. Podobne razmere vladajo tudi v mnogih privatnih gozdovih, za katere pa nimamo podrobnejših ocen. Prirastek je v gozdovih splošne družbene posesti največji v mešanih iglasto listnatih gozdovih in sicer na področju Boča (2,90 m³ na ha), najmanjši pa pri iglavcih rogaškega področja (0,10 m³ na ha). Za privatne gozdove lahko omenimo le, da izkoriščanje ne presega prirodnega prirasta lesne mase.* Podatke o sestavi in vrednosti gozdnih površin so doslej podrobneje obdelali le za splošno ljudsko premoženje (40,1%), zato se bomo opirali predvsem nanje (61). Iglavec je skupno 17,7%, ostali so listavci. Med iglavci prednjači smreka (12%), sledi ji jelka in sudanski macesen (0,9%). Listavce zastopa predvsem bukev, saj ji pripada dve tretjini vseh dreves, mnogo bolj redek je graden, na ostale trde in mehke listavce odpade okoli 10%, predstavljajo jih: javor, beli gaber, kostanj in cer, mehke pa predvsem lipa in breza. Podobna je drevesna sestava v privatnih gozdovih, kjer sta bukvi še najbližja hrast in kostanj. Najbolj razširjena nadloga zlasti v čistih smrekovih gozdovih sta mali in veliki smrekov lubadar, ki jima pomaga južni sneg, ko lomi drevje. Vpliv mrzlih severnih vetrov pozimi se opazi na strminah Maclja, Donačke gore in Boča. Drevje ima nižjo rast, enostransko razvite krošnje in nagnjene vrhove. Od leta 1954 so na državnem sektorju pogozdili skupno ca 42 ha (61).

Slatinsko podolje in gričevnati svet južno od Roden

Površinske oblike in kameninska sestava tal so severno in južno od Rodenske planote precej podobne, nekoliko drugače je v tem pogledu na Rodnah. Prehod iz Slatinskega podolja na Rodensko planoto ali na druge južne gorice ni čisto nič bolj izrazit kot prečkanje enakih oblik v samem podolju. Če upoštevamo gospodarsko in upravno politično gravitacijo področja med Rodensko planoto in Sotlo proti Rogoški Slatini, bi le težko utemeljevali razdvojenost, pa četudi obstajajo nekatere specifičnosti zlasti med kraji ob Sotli in Mestinji oziroma v podolju; na take razlike bomo sproti opozarjali.

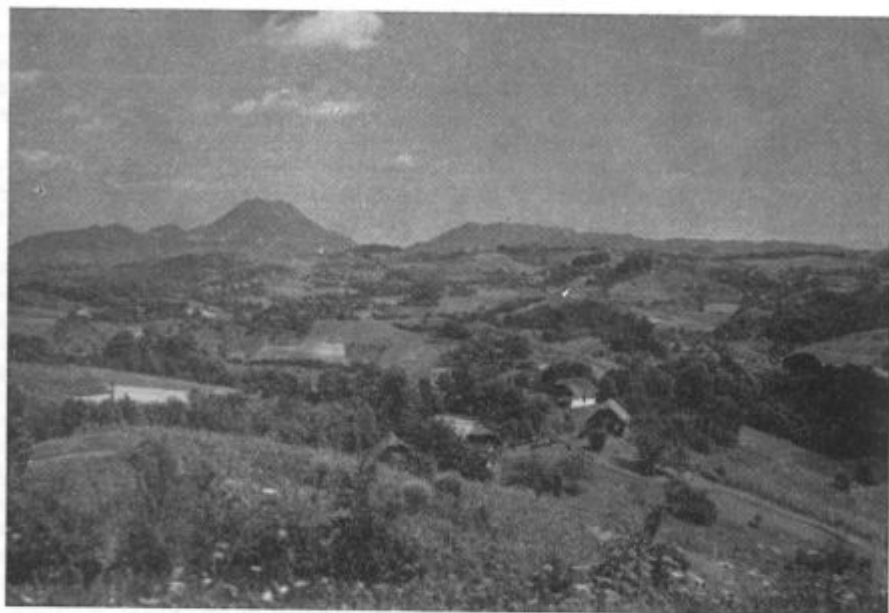
Njive in vrtovi zavzemajo 25,4% sveta, nekoliko več jih je na Rodenski planoti in na južnih ploščatih bregih. Ime Rodne razlagajo z lastnostmi prsti. V okolici so ljudje mnenja, da je na Rodnah zemlja bolj rodovitna kot mokra, težka peščena ilovica na južnih goricah, drugi menijo, da je zemlja tam roda, pusta (39, 159), a je na ravnem. Zato so v minulem stoletju marsikje njive razširili na gozdna in vinorodna tla. Z Velikimi Rodnami se lahko v tem pogledu merijo še katastrske občine Rajnkovec in Sv. Vid. V Pristavi, Kristan vrhu in Nezbišah so mokrotne njive marsikje prepustili travi.

Za obdelovanje ugodnih tal ni mnogo, zato je izbira večkrat težavna, na dnu dolin je mokrota in poplava, na pobočjih vleče mel, na ozkih hrbtih je močno izpiranje in malo prsti. Ljudje večkrat tvegajo (npr. v Kamenčah) in njivo prenapnejo na brežino, ki po večdnevem deževju popusti. Na splošno je vode preveč, na apniških Rodnah pa je večkrat primanjkuje za najnujnejše.

Njivske parcele so povečini manjše kot 1 ha, večji deleži so na Rodnah in v Plakah. Po velikosti njivskih parcel, zlasti najmanjših od 0 do 20 arov, lahko spoznamo vpliv urbaniziranega središča na sosednje kraje.

Od skupnega števila njivskih lastnikov jih ima tri četrtine komaj do 1,5 ha njiv, petina od 1,5 do 3 ha, ostala 2% spadata k skupini od 3 do 5 ha, medtem ko posestnikov z večjo poljsko površino ni. Skoraj dve petini posestnikov nima njiv (48). S te strani so zanimive katastrske občine: Rogatec, Sv. Križ, Hajnsko in Plat. Nekateri imajo njive v sosednji katastrski občini, drugi pa jih sploh nimajo. Razmerje med posameznimi katastrskimi razredi ni razveseljivo, saj je v prvem in drugem razredu komaj 4% njiv, v najslabšem osmem razredu njiv ni in tudi v sedmem jih je malo. Iz podrobnega pregleda bonitetnih razredov po katastrskih

* Uprava gozdnega gospodarstva v Celju, stanje 1. 1958.

Gričevnati svet med Sotlo in Mestinjo

občinah je razvidno, da imajo razmeroma ugodne možnosti za poljedelstvo v katastrskih občinah Sp. Sečovo, Tlake in Sv. Križ (48).

Vrstni red posevkov je v gričevnatem svetu drugačen kot na hribovitem prigorju. Na prvem mestu je koruza (49 ‰), sledi ji pšenica (38 ‰), oves (8 ‰), ječmen, rž in ajda (50). Koruza se razmeroma dobro prilagaja prsti, vlagi, osojni in prisojni legi, dopušča kombiniranje, a zahteva precej dela in se zato počasi umika z manj rodovitnih njiv. Visokorodna pšenica si do leta 1960 še ni mogla pridobiti večje površine. Ze nekaj let pa uspešno tekmujejo tuje, zlasti italijanske sorte pšenice z domačo. V nižjih legah so pridelali zadnja leta 25 do 30 stotov italijanske pšenice na 1 ha, medtem ko so ostale sorte dale komaj polovico toliko (62). Domače sorte sejejo precej zaradi slame, saj imajo mnogi gospodarska poslopja krita še s slamo, razen tega vsi še ne zaupajo novim sortam, ker ne znajo zemlje pravilno pripraviti in jo gnojiti z umetnimi gnojili. »Kruh iz italijanskih sort pšenice ni tako dober kot iz domačih ali iz francoskih in ruskih sort. Italijanka, zmleta na domačem mlinu, daje baje bolj črno in grobo moko, kruh se po dveh dneh drobi, postane suh, medtem ko ostane kruh npr. iz francoske pšenice bolj mehak in sočen.« Rži je vedno manj, proso so sejali le v Ratanski vasi in v Tlakah. Ječmen sejejo na malih površinah. Redke so katastrske občine, kjer bi imeli ječmena več kot 1 ha. Ovsja je sicer precej manj kot v hribovskih krajih, vendar ga skoraj povsod sejejo.

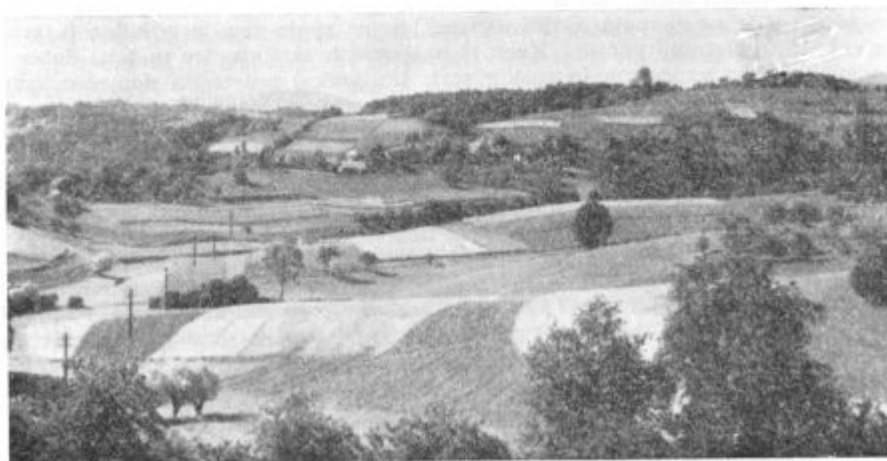
Posebno neugodno je, da ozimna pšenica sledi koruzi, ki jo pozno obirajo, s čimer se zimska setev redno zakasni, razen tega koruza zemljo precej izčrpa. Prevladuje dvoletni kolobar. Prvo leto sadijo spomladi koruzo, ko jo jeseni pospravijo, posejejo ozimno pšenico s korenjem oziroma repo ali ajdo, nato zemlja čez zimo počiva. Naslednje, tretje leto sadijo spomladi zopet koruzo ali krompir. Tam, kjer imajo krompir, ga kolobarijo z deteljo, ki jo pustijo dve leti ali tri leta, če je lucerna, če je črna detelja, pa eno leto. Bistvenih razlik v plodoredu kultur med višjimi in nižjimi predeli ni, le manjši kmetje na pšenični njivi zasadijo več kultur. Obstoječi kolobar, po katerem med tremi leti pripadeta dve koruzi, ocenjujejo kot kolobar siromakov in je razširjen tudi onkraj Sotle v Zagorje. Značilen je za bregoviti svet, kjer je močno izpiranje rodovitnih vrhnjih delov plitve zemlje in ga

zato ni mogoče tako lahko predrugačiti. Strokovnjaki so predlagali naslednji kolo-bar: prvo in drugo leto detelja s travo, tretje leto ozimna pšenica, za njo krmna mešanica, četrto leto krompir, peto leto polovico njiv pšenice, polovico ječmena, podsetev krmilna pesa. Šesto leto je na vrsti koruza, sedmo oves z deteljino (44).

Krompir gojijo kmetje v glavnem le za lastne potrebe, pridelek je razmeroma skromen. Večkrat ga Sotelčani kupujejo od »Polancev« z Dravskega polja.

Pod krmilnimi rastlinami je tretjina poljske površine, najpomembnejši sta detelja in lucerna. Travnega sveta je v Slatinskem podolju in južno od Roden precej več kot pod Bočem, to pa velja le za travnike, ki so se povečali od začetka prejšnjega stoletja do danes skupno za 164 ha, medtem ko pašniki le za 2 ha. Medtem ko je delež pašnikov po posameznih katastrskih občinah precej izenačen, je pri travnikih precej razpona. Posestnikov, ki bi imeli nad 5 ha travnika, je skupno le osem in še pri tem je všteto splošno ljudsko premoženje (48). Pogosto ljudje grešijo, ko se pri košnji držijo naprej določenih datumov, ne glede, kdaj je trava zrela za košnjo. Na apniški Rodenski planoti kosijo dvakrat le, če je mokro leto, sicer po prvi košnji popasejo. Ob Sotli, Mestinji in Nezbiškem potoku je pretežno kisla krma, ki jo prodajajo, ali pa mešajo s hribovsko sladko krmo.

V okolici Kristan vrha, Pristave in Rogaške Slatine redijo na polkmečkih in malih kmečkih gospodarstvih eno do tri krave. Kjer pa imajo dovolj obdelovalne površine in več delovnih rok, je tudi v hlevu več živine. Tako trdni ratanski kmetje redijo pet ali šest glav goveda, eno ali dve kravi ter junice ali vole za prodajo, podobno gospodarijo tudi drugod. Ovac skoraj ni. Konj se v težkem ilovnatem svetu nerodno premika, zato ga vzdržujejo le nižinski kmetje. V primeri z letom 1900 jih redijo danes le še pičlo petino (26, 50). Takrat še ni stekla železnica od Grobelnega do Rogatca in se njen vpliv na prevozništvu še ni pokazal. To so bili zlati časi konjske vprege in obcestnih furmanskih krčem. Mali kmet si konj tudi včasih ni mogel privoščiti za delo. Prašiče redijo za 12% več kot pred šestdesetimi leti; v Tlakah in Rogatcu jih je sicer precej manj, zato pa jih je za polovico in nad polovico več v Grličah, Hajnskem, Kačjem dolu, Kristan vrhu in še ponekod. Povprečno redijo na enem gospodarstvu 2,4 prašičev. Najbolj je razširjena požlaht-njena pasma domačih in nemških oziroma jorkširskih prašičev. V zadnjem času uvajajo švedske in nizozemske pasme, kar je v zvezi z vzrejo bekonov in pujskov. Plemenske prašiče redijo v Šentjurju pri Celju, v Slovenskih Konjicah in v Šmarju, z njimi skušajo nadomestiti manj vredne križance. Poglavitna hrana prašičev je sedaj trava, repa, pesa, korenje, krompir, otrobi, zadnje tedne pred zakolom pa tudi koruza. Čez leto puščajo pujske na pašo v ogradi okoli doma.

Položne gorice so ugodne za raznotero kmetijsko proizvodnjo

Gosi in puranov ne redijo, tudi rac je malo. Reja kokoši se pri sedanji nesnosti (90 jajc na leto na 1 kokoš) ne izplača, zato je tudi povprečno število na eno gospodarstvo razmeroma nizko (5,8). Številne križance in tuje pasme vedno bolj izpodriva domorodna štajerska kokoš.

Perspektivni načrt kmetijstva je temu področju prisodil kot vodilno gospodarsko panogo pridelovanje sadja, zlasti jabolk. Jablane so za reakcijo prsti manj občutljive in prav dobro rodijo na zmerno ali slabo kislih tleh, ki so pri nas precej razširjena. Zaprte dolinice potokov niso prikladne zaradi vlažnosti, slabe zračnosti in pogostih pozeb. Na Rodnah, v Brestovcu, Topolah in Kristan vrhu nimajo teh skrbi. Okoli Rogaške Slatine cvetijo zimska jabolka (jonatan) v prvi desetini maja, jesenska (zlata parmena) teden dni prej, zgodnje sorte pa začnejo cveteti že sredi aprila; na nekoliko višji Rodenski planoti se cvetenje zakasni za nekaj dni. Podobno velja za ostale sadne vrste. Po številu jablan na deset prebivalcev izstopajo katastrske občine Plat, Hajnsko (110 oziroma 116 dreves), Rajnkovec, Sv. Mohor, Velike Rodne, Tlake in Sv. Vid (več kot 50 jablan na 10 prebivalcev). Dobre letine so povprečno vsaka štiri leta. Med ostalimi slabostmi sadjarstva je omeniti tudi premajhno specializacijo sadnih sort. Slive in češplje se redkokje držijo v večjih sklenjenih nasadih, navadno se vrstijo na pregibu pobočja, na robovih travnikov oziroma njiv, kjer s svojo skromno senco ne delajo škode. Med češpljami je najbolj razširjena domača češplja, ki pa se je že postarala in daje le redkokdaj obilen sad. Hruške imajo pri vsaki kmetiji, vendar so doslej ob hiši na travniku ali pašniku rasle in zorele le manj vredne moštнице, tepke, ki jih stiskajo za pijačo. Orehi radi pozebejo, kaže pa, da imajo na Rodenski planoti ugodnejše pogoje kot drugod. Češenj in višenj je po gričevnatem svetu, zlasti po dolinah, precej manj kot pod Bočem in Donačko goro, vendar tudi tu skoraj ni kmetije, ki ne bi imela vsaj po eno drevo za prvo željo otrok pa še kakšno košaro za trg. Marelice in breskve se kot drugod tudi tukaj držijo sončnih vinogradov. V zadnjih letih se je povečalo zanimanje za črni ribez, ves pridelek odkupi kmetijska zadruga.

Vinsko trto so v obsotelskih krajih že od nekdaj gojili, o tem govorijo tudi krajevna imena kot npr. Vinec, Vino. V poldrugem stoletju se je površina vinogradov močno zmanjšala, zlasti v katastrskih občinah Tržišče, Kačji dol, Pristava, Rogatec, Ratanska vas. Vinogradi so v veliki večini majhni, saj gre večkrat za posest nekaj 10 m², ki niti ne zasluži imena vinograd.

Sodeč po nekdanjih in današnjih gozdnih površinah so kmetje v večji meri sekali gozdove po slemenih zaobljenih goric južno od Rodenske planote, kjer je bilo več možnosti za obdelovanje in naselitev. V zvezi z gozdom je tudi krajevno ime Hajnsko in pogosta rodbinska imena Hajnšek.* Prevladujejo listnati in mešani gozdovi z bukvi, gabrom, kostanjem in smrekami. Gozd pogosto ščiti plazovite bregove, drži se na slabo preperelih kremenčevih peščenjakih goric in često loči razložena naselja. Pri večini posestnikov komaj krije domače potrebe.

Zibiško-tinsko področje

Od obeh omenjenih se razlikuje že po smeri dolin in vmesnih goric, ki se onkraj Mestinj nadaljujejo v Vidoviške breg. Vzoredno z njimi poteka na jugu dolga Rudnica kot nadaljevanje trojanske antiklinale in prehaja na hrvaški strani v Desiničko goro. Alpska smer in razčlenjenost površja sta tu bolj kot drugod na Zgornjem Sotelskem poudarila stik subpanonske in alpske pokrajine in gospodarstva. V tem pogledu kaže zibiško-tinsko področje nekatere posebnosti v primerjavi s prigorjem in gričevjem južno od Roden oziroma Slatinskim podoljem. Predvsem je tu dosti manj gozda in več obdelovalne površine kot na visokem severovzhodu, od vzhodnih goric in podolja pa se loči po znatno večjem deležu vinorodne površine.

* F. Bezljav v razgovoru.

Tinsko področje

Da je površje močno razgibano in da prevladujejo mali posestniki, lahko spoznamo tudi po skromnih njivskih deležih oziroma po izredno visokem odstotku malih njivskih posestnikov.. Naj opozorimo na katastrsko občino Sv. Ema, Sv. Magdalena in Tinsko. Na vsem področju je več kot tri četrtine posestnikov, ki imajo do tri ha zemlje.

Njive se sicer izogibajo poplavnim dolinam, a ker je ravnega sveta malo, jih najdemo večkrat tudi zraven struge. Navadno se držijo nižjih teras, kopastih goric. Ponekod pa se dvigajo tudi po zelo nagnjenih pobočjih do slemena. Tu oranje ni več mogoče; v takih legah marsikje vleče mel. Njive so razporedili na obeh straneh zaobljenih bregov do slemen, ki so jih v nižjih legah preorali kar počez. V šestem, sedmem in osmem katastrskem razredu je dobra polovica vseh njiv. Najboljša prst je na višjih vegastih planotah Škofije, Orehovca, po goricah se večkrat na prav kratke razdalje menjavata težka ilovica in lapornata, bela prst, ki prija vinogradom. Nadmorska višina pri izbiri poljščin nima večjega pomena, ljudje so prepričani, da je za kmetijstvo ugodneje na nekoliko dvignjenih slemenih goric kot pa na dnu dolin. Zgoraj je več sonca in manj megle, čeprav jih rada obiše toča; sušna leta so na splošno donosnejša kot mokra. Največ njiv je zasajenih s koruzo, hibridne je nekaj več le v Zibiki in Vršni vasi. Italijanske in francoske sorte pšenice so se že močno uveljavile, čas žetve je odvisen od sorte ter od osojne in prisojne strani. Stare sorte pšenice in rž sejejo že malokje, a še tam v veliki meri zaradi slame. Ajda ne povrne niti semena, ječmen in oves sejejo povsod za živino. Krompirja pridelajo komaj za dom, ilovnata zemlja mu ni naklonjena. Med koruzo sadijo fižol, peso in buče, sončnice malokje gojijo, ker se ne izplačajo, zato olje raje kupujejo. Tu in tam se je na Tinskem še obdržal na njivi bob. Srednji in večji kmetje požanjejo v normalnih letinah dovolj krušnega žita, za živino pa ga morajo večkrat še dokupiti. Na njivah je iz leta v leto več detelje in lucerne, ki jo sejejo vsako tretje leto za pšenico in koruzo.

Tretjina skupne površine je v travnikih in pašnikih. Z govedom in prašiči plačujejo predvidene in nepredvidene izdatke. Število goved in prašičev je po kmetijah podobno kot pod Bočem, le da morajo tu večkrat sladko krmo še dokupiti, medtem ko za kisló dolinsko težko najdejo kupca. V Zibiki in Vonarju pasejo neka-

teri manjši posestniki živino čez leto v ogradah. Mleko v veliki meri pokrmijo prašičem, nekaj ga prodajo na domu, kmetje bliže ceste pa ga nosijo tudi do zbiralnice. Redijo težke krave simentalške in sivorjave pasme, s katerimi si laže pomagajo pri težkem delu na bregovih. Vole redijo predvsem hribovski kmetje v Strtenici, Orehovcu, Vršni vasi, Škofiji in na Roginski gorci. Leta 1960 so na tem področju redili skoraj ravno toliko goveda kot v začetku stoletja, prašičev pa za dobro petino več (50, 26). Konje vpregajo le še večji kmetje v Zibiki, Roginski gorci in Sodni vasi. Pri vsaki hiši redijo nekaj kokoši, nihče pa se z njimi posebej ne ukvarja, čeprav je v Podčetrtku valilnica in klavnica. Piščance zakoljejo ob nedeljah in praznikih, zlasti poleti, ko zmanjka prekajenega mesa, manjši kmetje pa jih prodajo. Čebele nabirajo med na travnikih, lipah, ribezu in akacijah; več panjev je v Roginski gorci in Orehovcu, a še tu so bolj osamljeni čebelarji.

Sadovnjake počasi obnavljajo, kakor jih pač kdo more in zna. V mladih nasadih je več žlahtnega sadja (jonatan, krivopecelj, kanada), na splošno pa je najbolj hvaležno drevo bobovec. Megla in pozeba preganjata sadno drevje iz dolin na višje lege. Na planotastih hrbtih Škofije, Vršne vasi in Orehovca nastopa pozeba večkrat, a ni tako ostra, zato tu razmeroma bolje rodijo orehi. Na splošno so tu razmere za sadje podobne onim v vzhodnih goricah. V Strtenici, na Tinskem in v Roginski gorci so večji nasadi črnega ribeza, v katerem vidijo kmetje gotov denar, a tudi mnogo dela in izdatkov, zlasti v času obiranja.

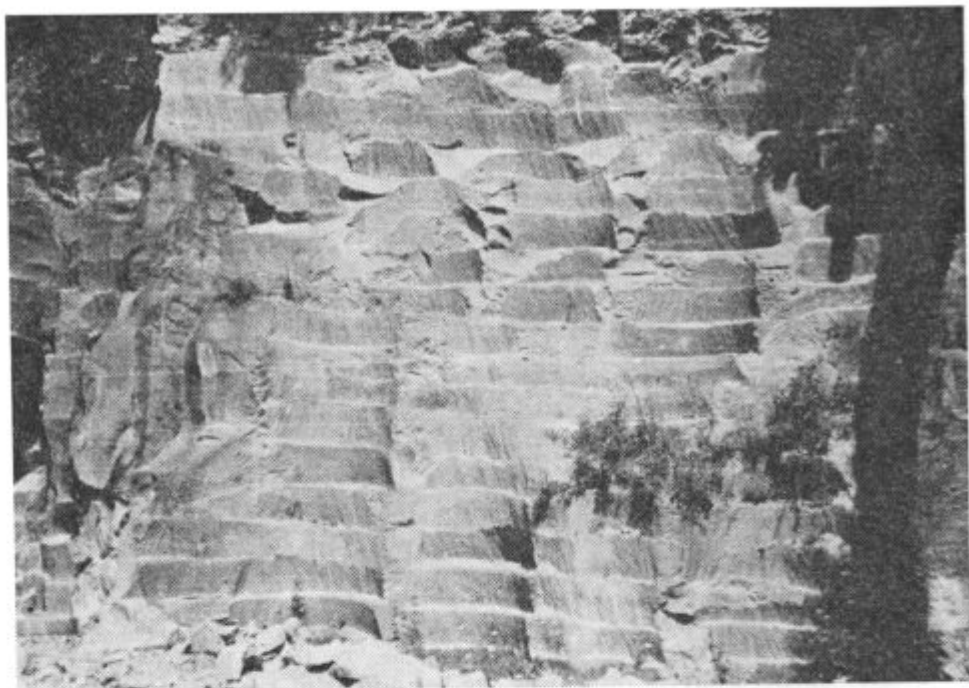
Če gledamo ožjo pokrajino s Tinskega vrha ali Škofije, takoj opazimo osnovno razliko med južno in severno stranjo. Severna stran je namenjena poljedelstvu, živinoreji, sadjarstvu in gozdu, južna pa razen vzhodnih gorc vinogradom. Vinograd ne pomeni tinskemu kmetu samo priboljšek za praznike, ampak dohodek, na katerega računa prav tako kot pri prodaji živine. To toliko bolj, ker je malih posestnikov na tem področju razmeroma več kot drugod in ker imajo vinogradniki relativno večje vinograde kot njihovi vzhodni oziroma severovzhodni sosedje.

Lastniki so večinoma doma v bližnjih naseljih. Pred drugo svetovno vojno so imeli vinograde pri Sv. Magdaleni, na Roginski gorci in na Tinskem tudi celjski meščani (dva do pet). Sedaj vinograde tudi tod opuščajo, zlasti na Roginski gorci, pri Sv. Magdaleni in na Tinskem (43 % do 47 %), za delovno silo pa je enako težko kot drugod in si morajo kmetje med seboj pomagati. Pravi vinogradniki imajo svoje lesene ali zidane gorce, ki si sledijo po slemenih in dajejo pokrajini prijeten videz. Vinski hrami so povečini leseni, ker lapor za zidanje ni primeren, trdega kamna pa ni pri roki. V lesenih kletih postane zrak v vročih dneh topel in zatohel in jih zato v jutranjih urah zračijo. Vinska trta je cepljena (muškati silvanec, rizling, šipon, burgundec idr.), šmarnice je malo. Nasadi so že stari in se malo obnavljajo. Okoli petino mladih trsov je v Zibiki, na Tinskem, v Škofiji in v Vršni vasi, drugod jih je mnogo manj; žičnih nasadov je razmeroma še malo (50). Vodo za škropljenje vinogradov morajo v sušnih letih nositi večkrat iz grabna, drugače si pomagajo s strešnico. Pogosta toča je izučila trdnejše kmete, da si pridelek vsaj deloma zavarujejo. Kole za vinograd si navadno nasekajo v svojih gozdovih.

KMETIJSTVO V ODNOSU DO OSTALIH GOSPODARSKIH DEJAVNOSTI

Kmetijstvo in industrija

Industrija je na Zgornjem Sotelskem razmeroma mlada gospodarska panoga. Leta 1967 je ustvarila industrija 18 % narodnega dohodka v občini, kmetijstvo pa 42 % (45). To razmerje ne pokaže prave vrednosti industrije na našem področju, ker je vsa pomembnejša industrijska dejavnost občine v bližini Rogaške Slatine, Rogatca in v Mestinju. Še važnejše kot to je dejstvo, da industrija bodisi na našem področju bodisi v Celju in Štarih preživlja tudi polkmečki živelj in ga do neke mere posredno zadržuje na zemlji.

Statistika sotelskih kamnarjev

Najpomembnejša je tovarna kristalnega stekla Boris Kidrič v Trzišču, ki zaposluje 927 delavcev (leta 1967), od tega dobro četrtino žensk (31). Zraven steklarne je steklarska šola, ki skrbi za kvalificiran naraščaj te stroke v Sloveniji in v sosednjih republikah. Delavci prihajajo na delo iz okoliških zaselkov največ peš in s kolesi. Blizu tovarne so nastale nove delavske hiše in stanovanjski bloki. Tovarna je nastala v zvezi z bližnjim zdraviliščem in že opuščeni premogovnikom in na osnovi številne delovne sile. Slatinska in straška steklarna sta imeli svoje predhodnike v starih glažutah, nastalih sredi obsežnih gozdov Loga, Boča in Rudnice. Zaposlujeta moške in ženske z obeh strani Sotle. Njun vpliv ni opazen samo v njuni neposredni bližini temveč tudi po oddaljenih kmetijah na Donački gori, Maclju, pod Bočem, na Rodnah in na sosednjih gričih.

Obsežne plasti kremenčevih peščenjakov so vzpodbudile domačine v Logu in Dobovcu, da so začeli v prejšnjem stoletju, če ne že prej, za svoje potrebe in za prodajo lomiti in klesati brusne kamne. Med obema vojnoma so štirje podjetniki iz Rogatca odkupili oziroma vzeli v zakup primerna zemljišča, zaposlili odvečno moško delovno silo, ki je bilo na tem polproletarskem slovenskem in hrvaškem prostoru vedno dovolj in prodajali izdelke z različnim premerom (tudi 2 do 3 m) doma in v sosednjih državah. Med drugo svetovno vojno je podjetje razpadlo, po vojni pa je delo prevzel »Kambrus«. Primitivno ročno lomljenje in obdelovanje se je nadaljevalo, pri lažjem opravilu so včasih pomagale tudi ženske in otroci, povprečno je bilo zaposlenih okoli 50 stalnih ljudi. Mnogi med njimi niso zdravi dočakali pokojnine, silikoza je marsikomu skrajšala življenje. Nezdravi delovni pogoji in konkurenca umetnih brusov so narekovali ukinitvev podjetja (leta 1959).^{*} Ljudje, ki jim je kamnoseštvo prišlo že v rod in ki jim je bilo to najbližji, čeprav ne lahek zaslužek, so se počasi sprijaznili in se zaposlili pri gradbenem podjetju v Rogaški

* Uradni vestnik okraja Celje, 1960, št. 9, str. 6

Slatini. Brez dodatnega dohodka so ostali kmetje, ki so s svojimi volovskimi vprekami družno spravljali velike okrogle brusnike od kamnoloma do železniškega postajališča v Dobovcu. Lani so nekateri privatniki znova iskali ljudi za klesanje malih brusov; še vedno se slišijo otožni udarci osamljenih kamnosekov. Kakor mogočni spomeniki iz preteklosti se nam sredi gozda odkrivajo razgaljene stene sivorjavih peščenjakov in v njih izdolbeni kolobarji, ki so ostali kot letnice, okamenela statistika požrtvovalnih sotelskih kamnarjev.

Lesni obrat v Mestinju je del lesno industrijskega podjetja Bohor. V Mestinju izdelujejo galanterijske izdelke za izvoz. Z lesom jih v glavnem zalaga družbeni sektor. Obrat zaposluje 160 ljudi iz bližnjih krajev, ena desetina je žen (leta 1969). V zvezi z lesom naj omenimo, da so gozdni delavci povečini iz Hrvaške in Bosne, ker se domačinom zdi delo prenaporno (31).

Večje obrtno podjetje je Oblačila Rogaška Slatina, ki zaposluje 188 ljudi, povečini ženske. Izdelujejo težko konfekcijo.

Od kmetijske proizvodnje je odvisno pridelovanje brezalkoholnih in alkoholnih pijač v obratu Sad-sok. Obrat je še v razvoju in je nastal po likvidaciji celjskega podjetja Celeia-sad, ki je propadlo med drugim zaradi neekonomičnega izkoriščanja neustreznih tovarniških prostorov, časa in delovne sile. Najbolj boleča je bila mrtva sezona pozimi in spomladi, ko ni bilo dela.* Izkušnje so pokazale, da Celje z močno razvito, pestro industrijo ni najbolj primeren kraj za tak sezonski obrat, ker si delavci raje poiščejo stalni zaslužek v drugih tovarnah.

Lokacija Sad-soka, ki dela v okviru šmarskega kmetijskega kombinata, ima ugodnejše pogoje, saj je na samem surovinskem področju, razen tega je dovolj delovne sile in blizu tovarne steklene embalaže. Obrat je začel z delom leta 1962. Po investicijskem načrtu naj bi izdelovali grozdni sok, sok črnega ribeza, borovničev sok, češnjev sok, ananasov sok, jabolčni sok, malinov sirup in žgane pijače. Skoraj dve tretjini jabolk naj bi dala občina Šmarje, slabo tretjino šentjurska, ostalo pa bi krila konjiška občina; pri grozdju je vrstni red obraten. Leta 1968 so proizvedli 3.150 hl sadnih sokov ter 3.870 hl žganih pijač. Obrat zaposluje 33 stalnih delavcev, 13 moških in 20 žensk iz bližnjih krajev (leta 1969). Sezonsko so nameščeni 3 moški in 5 žensk. Prostori v Kostrivnici niso ustrezali, zato so obrat prestavili bliže k železnici, v Mestinje in ga povečali, tako naj bi dal večjo proizvodnjo, to je nad 1 milijon litrov pijač (31). Večja proizvodnja zahteva tudi večji pridelek ribeza, ki naj bi ga kmetje pridelovali v kooperaciji z zadrugo na večjih strnjanih in ekološko ustreznih površinah.

Zadružna mlekarna Šmarje pri Jelšah zbira mleko na vsem območju občine, manjši del ga proda, ostalo mleko predeža v sir (groyer, trapist), skuto in maslo. Svoje proizvode prodajajo kupcem v osrednji Sloveniji. Mlekarna s svojimi podružnicami zaposluje okrog 30 ljudi (31).

Zgornje Sotelsko s sosedjimi Halozami postaja vedno bolj navezano na celjsko industrijo. Občina Šmarje pri Jelšah je prva po kmečki hiperpopulaciji v celjskem okraju in je skupno s ptujsko in murskosoboško občino ter še nekaterimi drugimi vodilna v Sloveniji (33, 272). Ni čudno torej, da si industrija prav na našem področju išče odvečno kmečko delovno silo. Poleg rednih in posebnih delavskih vlakov prevažajo delavce in uslužbence v Celje in Store tudi avtobusi. Tako zbira npr. delavce iz Orehovca, Zgornjega in Spodnjega Tinskega avtobus s končno postajo v Loki pri Zusmu in začetno pri železarni Store. V celjsko Cinkarno vozi pred kratkim uvedeni avtobus delavce izpod Donačke gore in iz Zeta. Kljub razmeroma ugodnim prometnim zvezam prebijejo delavci polovico dneva v službi in na vožnji, zlasti ker imajo mnogi do železniške in avtobusne postaje še nekaj kilometrov hoje. Tudi do Straže in Tržišča imajo mnogi 8 do 12 km hoje, kolesarjenja ali obojega. Delavci iz mešanih gospodinjstev nihajo med tovarno in domačijo, v njih utriplje ritem letnih časov in dela na kmetiji. Svojega prostega časa ne izkoristijo za počitek in rekreacijo. Zaradi dvojne zaposlitve tudi ne skrbijo v zadostni meri za svoje strokovno izpopol-

* Razgovor s finančnim inšpektorjem.

njevanje, kar seveda vpliva na produktivnost. Kljub omenjenim slabim stranem je dnevna migracija sprejemljiva za prehodno obdobje, dokler podjetja in komune ne bodo mogle priskrbeti svojim delavcem in uslužbencem stanovanja in druge usluge splošne potrošnje. Dnevna migracija je nekak most med kmečkim in nekmečkim opraviлом in omogoča hitrejše vključevanje polzaposlenih kmečkih ljudi v nekmečke zaposlitve. Kje in v kakšni meri se je kmečka delovna sila že oprijela nekmečke dejavnosti, se razvidi iz tabel, priloženih poglavju Ljudje in kmetijstvo.

Kmetijstvo in tržišče

Usmerjenost kmetijske proizvodnje, njen pridelek oziroma presežek nam pokaže trgovina. Zanima nas, ali kmetje pridelajo dovolj žita za vse prebivalce Zgornjega Sotelskega ali ga imajo dovolj vsaj zase ali pa ga morajo še sami kupovati. Na osnovi povprečnih hektarskih donosov (62) so na obravnavanem področju pridelali leta 1962 10.213 stotov pšenice.* Leta 1963 so v trgovinskih poslovalnicah prodali 6.441 stotov pšenične moke in 432 stotov testenin, pri čemer nismo šteli zdraviliških nakupov (58). Če ne upoštevamo otrobov, so kmetje z lastnim pridelkom krili komaj 60% potrebne pšenične moke. V trgovskih poslovalnicah so opazili občutno kolebanje pri prodaji pšenične moke in testenin v letu. Izbrali smo rezultate najbolj tipičnih okolišev za mesece marec, junij in oktober. Na splošno povsod opazimo večji nakup moke in močnatih izdelkov v marcu, zlasti v juniju, medtem ko na jesen, v oktobru pojenja. Podoben porast se kaže pri prodaji kruha. V okolici Kristan vrha že zgodaj spomladi zmanjka domače moke, v maju in juniju stopijo ponjo v trgovino tudi trdnejši kmetje. Okolica Rogatca kaže znatnejšo razliko v prodaji moke med marcem in junijem (58), ko poizkušajo kmetje kritične tedne omiliti s predhodno mlačvijo in s povečanim nakupom kruha v pekarni. Podobno je v Dobovcu (58), vendar je razlika med marcem in oktobrom manjša, kar je pripisati tudi razmeroma manjšemu številu kmečkega prebivalstva in večji odvisnosti od trgovine. Trgovine v Rogaški Slatini, Ratanski vasi in Tržišču čutijo skromno nihanje v prodaji močnatih izdelkov med letom, ker velika večina prebivalstva živi od nekmetijske dejavnosti.

Če sodimo po teži prodanega koruznega zdroba in moke in po tem, da kmetijske zadruge koruze niso odkupovale od kmetov, so leta 1962 pridelali na vsem področju okoli 4% manj koruze, kot so je potrošili (62, 58). Domača preskrba s koruznimi izdelki je torej precej boljša, vendar se tudi pri tem kaže letni kmetijski ritem in celo znatnejše razlike, vsaj pri prodaji zdroba med marcem in junijem, oziroma junijem in oktobrom. S koruzo in koruzno moko pitajo pujske posebno pred zakolom. Težko bi ocenili, koliko masti in olja pridelajo kmetje, ker nimamo zanesljivih podatkov, zato naj navedemo le, da so leta 1963 prodale trgovske poslovalnice ca 180 stotov masti in 525 stotov olja (58).

Medtem ko so največ olja prodali v zgodnjem poletju, ko je na jedilniku pogosto solata, raste prodaja masti od pomladi proti jeseni, dokler ni novega olja in kolin. Prodaja maščob v oktobru ni v toliki meri odvisna od povprečnega števila kmečkih kupcev kakor od načina prehrane v posameznih letnih časih in kalorij, ki jih človek potrebuje za razno delo.

Na tem mestu naj mimogrede omenimo problem kmečke prehrane. Žal je bilo o tem še malo zbranega in napisanega. Na splošno velja ugotovitev, da v kmečki prehrani ne primanjkuje živil z visoko kalorično vrednostjo, pač pa je zlasti v pasivnih, zakotnih predelih Slovenije nepravilno sestavljena (66, 7). Tudi v drugih republikah so proučevanja pokazala, da je struktura kmečke prehrane nepravilna. Na kmetih se pojede razmeroma mnogo slabega kruha, a premalo povrtnin, mesa, jajc, mleka, sadja itd. Hrana je večini enolična in ni dovolj okusna, pogosto ni pripravljena dovolj higiensko in je malo primerna rasti, letnemu času, obremenjenosti ljudi, vrsti dela, zdravstvenemu stanju itd (54, 91).

* Na enega prebivalca je prišlo 78 kg pšenice, v LRS leta 1961 66 kg.

Kmetje prodajajo svoje njivske pridelke na drobno po domovih, nekaj tudi na tržnici, vendar cenijo, da mora podjetje Agropromet iz Celja do 95 % prodane zelenjave v Rogaški Slatini pripeljati od drugod. Vpliv turizma na kmetijstvo je v širši okolici Rogaške Slatine komaj opazen. Redki so kmetje, ki bi posvetili več prostora in pozornosti povrtnini, s katero bi zalagali v sezoni gostinske obrate. Vsi hoteli so polni le šest mesecev, pozimi so odprti le tisti, ki imajo centralno kurjavo, zato poraba sveže zelenjave močno koleba.

Živina je že od nekdaj zblíževala hrvaške in slovenske kmete. Slovenski kmetje kupujejo od Zagorcev mlado govedo, ki ga poredijo in dalje prodajajo. Tako enim kot drugim manjka dobre, sladke krme. Vzreja mlade živine je splošen pojav. Včasih da večji kmet manjšemu govedo v rejo, za plačilo se posebej zmenita, vendar so taki primeri danes že zelo redki, ker nudi kmetijska zadruga s kooperacijo dosti boljše pogoje.

Pred vojno so živino in drugo blago prodajali na sejmih. V Rogatec so hodili kupci in prodajalci od Pregrade, Pristave in Podčetrška do Šmarja, Stoperc in Majšperka. Pomembnejša živinska sejma sta bila na dan sv. Marjete in sv. Jerneja, ostali sejmi so bili bolj kramarski. Nekateri kmetje v bližini Rogatca so precej zaslužili s prekupčevanjem živine. Največji gospodarji so prodali po en par volov. Danes živinskih sejmov ni več. Zadruga odkupuje živino v določenem času in jo nato sama dalje prodaja šentjurski in celjski klavnici, kupcem iz Škofje Loke in Kamnika, zaklano živino pa tovarni v Izoli.

Nekdaj so Poljanci pripeljali žito in ga zamenjali za brusne kamne, okrogle in kosnjake, ki so jih lomili in obdelovali v Dobovcu. Na kramarskih sejmih prodajajo danes v glavnem le še lončeno posodo iz Ponikve ali Šentjurja, čebulo iz Prlekije in okolice Ptujja, semena in še razni kič.

Kmetijska zadruga Šmarje pri Jelšah kupuje največ mlado pitano govedo, težko 200 do 300 kg in 400 do 500 kg. V denar gredo predvsem živali prve in druge vrste, ki jih zadnja leta v večji meri izvažajo v tujino. Odkupna vrednost goveje živine je znašala leta 1963 skoraj tri četrtine skupne odkupne vrednosti, ki so jo zabeležile omenjene ekonomske enote. Koruza in druga krmila so postala občutno dražja, prašiči pa razmeroma poceni, boljše ceno imajo trenutno že omenjeni mladi pujski. Problematična je tudi reja volov. Vole se splača rediti, če jih vpregamo vsaj 100 dni na leto. Od volov ni priredka, težki voli pa tudi ne gredo tako dobro v denar kot nekdanj. Zato je bolj pametno rediti krave, simentalke ali pomurske pasme, ki jih po potrebi podkujemo. Kmetje se preusmerjajo k mlečni in mladi mesni živinoreji.

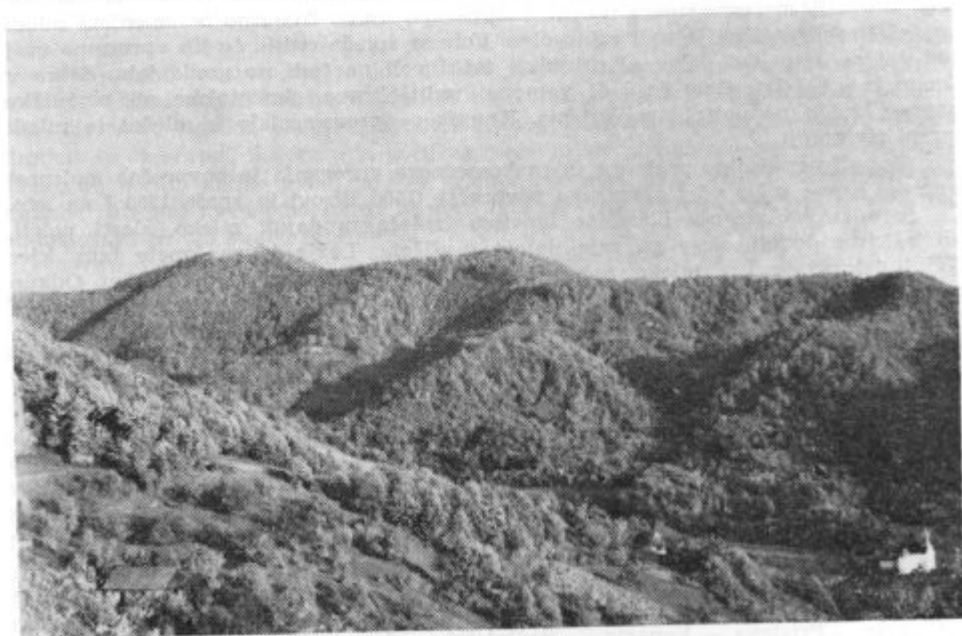
Zaradi nezadostne prehrane in prekomernega vpreganja je povprečna molznost sotelke krave nižja od slovenskega povprečja (1500 litrov) in znaša 1350 l na leto. Če je odkupna postaja blizu, se kmetom izplača prodajati mleko, zlasti poleti, ko je krme dovolj, sicer ga raje dajejo prašičem. Lažje je za kmete tam, kjer hodijo delavci sami po mleko, npr. v Rogaški Slatini, Tržišču in v Rogatcu. Odkup oziroma potrošnja mleka je v sezoni dvakrat do trikrat večja kot pozimi. Največ zbranega mleka kupijo hoteli, saj ga zdraviliški dom sam porabi 100 do 300 litrov dnevno (57). Zanimivo je, da so prinašali mleko v bivšo KZ Rogaška Slatina v veliki večini kmetje s hrvaške strani, Prišlina, Zgornjega in Spodnjega Brezna. Tostran Sotle prinašajo največ mleka iz Rjavice, Tržišča, Roden, Rajnkovca, Brestovca in Kamenč. V sezonskih mesecih pošilja mleko po potrebi v Rogaško Slatino še šmarska mlekarna. Šmarska mlekarna je za odkup mleka organizirala že pred leti naslednje stalne proge:

1. Šmarje — Zgornje Mestinje — Sladka gora — Lemberg — Pečica — Gabernik — Podplat — Kostrivnica — Mestinje — Šmarje.
2. Šmarje — Stranje — Zibika — Spodnje Mestinje — Pristava — Kristan vrh — Šmarje.
3. Šmarje — Pristava — Vonarje — Podčetrtek — Imeno — Sodna vas — Loka pri Zusmu — Slivnica — Šentvid (priključek iz Ponikve) — Šmarje.

Precej mleka zberejo hrvaški kmetje iz Bratkovca in ga dostavijo v Podčetrtek, kjer ga naložijo na tovornjak. Sezonskih prog ne odpirajo. Donačko goro, Log in Stojno selo naj bi povezala zbiralnica v Rogatcu, a tega doslej še ni storila, ker se boji prevoznih stroškov, razen tega si stranke same preskrbijo mleko v bližini. Podobne težave imajo kmetje v katastrskih občinah: Ceste, Plat, Sv. Vid, Nezbiše, Hajnsko in še ponekod. Povprečno odkupi mlekarna dnevno 1 liter mleka na kravo. Razmeroma največ mleka je prispevala katastrska občina Kostrivnica, sledile so ji Pristava, Zgornji Gabernik, Čača vas, Cerovec, Grličiče itd. (68).

Kaj vpliva na odkup mleka med letom? Od druge polovice januarja količina zbranega mleka počasi narašča še v februarju in marcu, nato nastopi pomladanska kriza, ki je odvisna od travne letine minulega leta. Maja se že čuti mlada trava. Iz maja v junij se oddaja mleka visoko dvigne, nato zaradi dela na polju zastane, a poraste in doseže vrh v avgustu, dejansko pa okoli 20. septembra. Po tem datumu se začnejo v večji meri jesenska dela na njivah, kar se pozna tudi v skupnem septembrskem mesečnem odkupu. Upadanje se postopoma nadaljuje v oktober, november in december. Kmetje pitajo z mlekom prašiče pred zakolom, razen tega porabijo pred novim letom precej mleka za potice. Pred leti je bil odkup mleka v jesenskih mesecih tudi za 70 % nižji, stanje se zboljšuje (68).

Po vrednosti odkupa je za živino in živinorejskimi proizvodi na vrsti sadje s 13 %. Kupci se pritožujejo, da je prvovrstnega sadja vedno manj in ga morajo uvažati na celjski trg od drugod; to velja predvsem za jabolka. V zadnjih letih prihajajo po zimska jabolka člani raznih delovnih kolektivov iz večjih krajev Slovenije in Hrvaške, ki jabolka po nižjih cenah sami oberejo in jih s tovornjaki odpeljejo. Kmetje so prepričani, da so zimska jabolka donosnejša kot rana, da se bolje držijo in imajo višjo ceno. V zadnjih letih se vedno bolj uveljavljajo na trgu kvalitetna jabolka iz novih nasadov. Pozne češnje in drugo zgodnje sadje bi bilo bolj konkurenčno vsaj na bližnjem trgu, če bi bil odkup bolje organiziran. Razen že omenjenih pridelkov je kmetijska zadruga v preteklih letih odkupila še več stotov krompirja, fižola, kož, medu, gob, malin, črnega ribeza in več sto tisoč jajc (46).

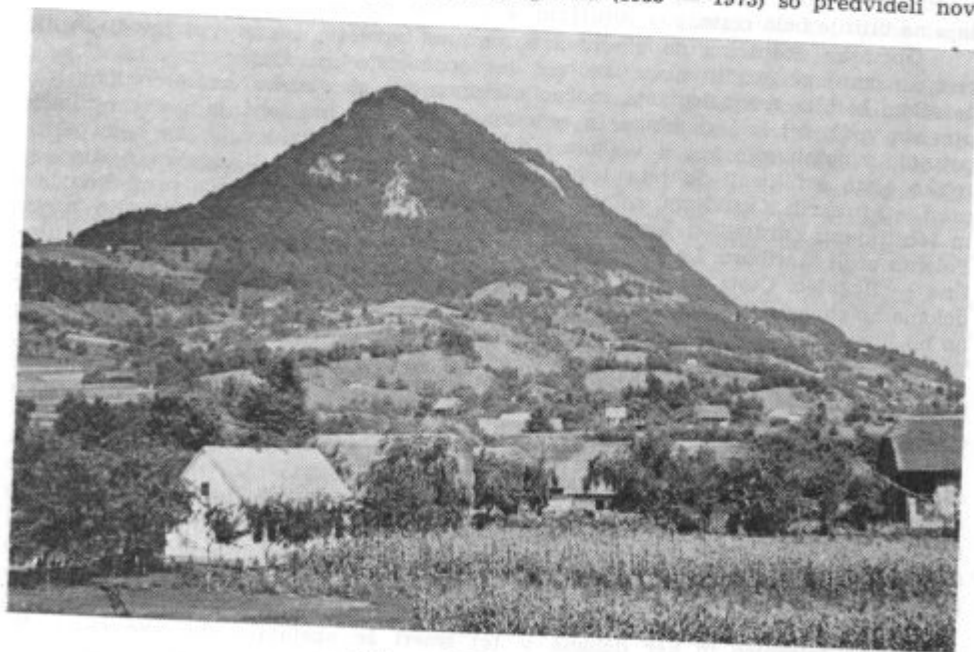
Pretežni del Maclja pokrivajo gozdovi

Nad polovico posekanega lesa v gozdovih družbenega sektorja prodajo za drva, četrtnina je hlodovine, ostalo gre za celulozo, za jamski les in za ostale tehnične namene. Hlodovino listavcev in iglavcev predelujejo lesno industrijska podjetja v celjskem okraju, v Slovenjem Gradcu in pri Ljubljani, taninski les tovarna v Majšperku, bukovino in smrekovino tovarno v Vidmu, jamski les odkupijo zasavski premogovniki, ostalo izvažajo v tujino (69).

Kmetijstvo in promet

Zgornje Sotelsko je bilo že v predzgodovinski in rimski dobi važno prehodno ozemlje. Ugotovili so, da je vodila cesta iz Celja proti Ptujju čez Mestinje na Grličje, Kačji dol, Podplat, čez Gaberniški preval proti Poljčanam, Ptujski gori do Ptujja. Vojaška cesta je peljala od Kristan vrha skozi Ceste, Tržišče, Rogatec in dalje proti vzhodu. V zvezi z omenjenimi cestami naj bi bila krajevna imena Ceste in Tlake (18, 9). Prastara pot je vodila tudi iz Rogatca proti Krapini. Na omenjene poti so se naslonile tudi sedanje ceste.

Naše področje, kakor smo videli, ni kdovekako pomembno po izvozu, saj razen živine ni stalnega izvoznega blaga v večjih količinah. Zato si drobni proizvajalci želijo in prizadevajo, da bi se uredile poti do bližnjih tržišč, da bi lažje in hitreje prepeljali svoje pridelke do potrošnikov. Po drugi strani pa bi boljše oskrbovane ceste in kolovozi omogočili oziroma pospeševali večjo uporabo motornih vozil in kmetijskih strojev, ki sedaj zaradi razritih cest ostanejo na trdnejših dolinskih poteh in si ne upajo v neravne ilovnate bregove. Kmetijska zadruga računa, da si bodo kmetje sedaj, ko imajo nekaj svojih traktorjev, sami utrdili in razširili poti do zaselkov. V blatnem hribovitem svetu je posebno v deževnih dneh volovska vprega edini izhod iz grezajočih se tal na trdno cestišče; varno prevažanje občutljivega sadja ni lahek posel. Tudi spravlanje lesa je težavno, saj ima cela gozdna enota na severu eno samo gozdno cesto s kamenitim, utrjenim cestiščem. Več cest je brez kamenite osnove, zato po njih vozijo le pozimi, ko je zamrznjeno, in poleti, kadar ni preveč mokro. V dolgoročnem programu (1935 — 1973) so predvideli novi

Tlake pod Rogaško goro

cesti: Stara Glažuta — Lipovec in Stara Glažuta — Jurjevec; prvo so že izročili svojemu namenu. Sedaj gradijo gozdno cesto iz Rogaške Slatine čez Nagonje na Plešivec (61). Tudi pri prometu se pokaže neugodna velika razčlenjenost in hitre spremembe v relativnih višinah, ki jih ustvarjajo kratki, a globoko vrezani potoki Maclja in še v večji meri Boča. Tod so speljali poti po zavitih hrbtih od enega do drugega razloženega kmečkega doma; najtežji so strmi prehodi iz grap oziroma z glavne ceste na zgornji nivo.

Na Bočkem prigorju živijo kmetje v glavnem od živine in lesa in bi za spravilo tega potrebovali trdne vozne poti. Še v večji meri velja to za male kmete na gričevnatem jugu in jugozahodu, ki živijo bolj iz rok v usta in nimajo vsi vprežne živine. Med Sotlo in Mestinjo, pa tudi na tinsko-zibiškem področju, se držijo občinske ceste, kolikor je mogoče, na uravnanih slemenih, zlasti na prevladujočem nivoju 280 do 300 m, na katerem so raztreseni zaselki: Vidovica, Pristovec, Rajnkovec, Velike Rodne in Topole. Ugodnejši dostop z glavne ceste na planotaste gorice je od Sv. Križa, in Podplata na velike oziroma Male Rodne ter od Pristave k Vidovici. Težje je priti do razloženih zaselkov in kmetij po mokrotnih tleh ob potokih npr. v Nezbiše, Kamenče, Nimno, ali od Tinskega in Zibiškega potoka na vrh podolžnih goric. Precej bolje je povezano Slatinsko podolje, bodisi na južnem, bodisi na severnem obrobju (cesti: Podplat — Rogaška Slatina — Rogatec — Krapina in Podplat — Zgornji Gabernik — Kostivnica — Čača vas — Ratanska vas — Cerovec — Stojno selo — Rogatec — Zetale). Nekateri odseki teh cest bi bili nujno potrebni obnove. Neurja in mraz so skoraj povsem uničili cestišče na klanecu med Sv. Jurijem in Prevolami, tako da je cesta za avtomobilski promet že dve leti domala neprevozna. Tudi v neposredni bližini Rogaške Slatine ceste niso v skladu z optimističnim razvojem turizma. V žalostnem stanju so v Slatinskem podolju zlasti prečne poti, predvsem na področju Rogaška Slatina — Rogatec — Plešivec — Rogaška gora. Naj omenimo samo kolovoza Gaberje — Tlake in Rogaška Slatina — Spodnje Sečovo. Posebnega ogleda je vredno središče Tlak, saj je staro ime v posmeh sedanjemu stanju; zlobni jeziki pa namesto pomoči sramotilno zamenjujejo začetno črko. Tudi v Zgornjem Tinskem ljudje neumorno mešajo blato in ga prenašajo na bližnjo belo cesto.

Občinska skupščina ne zmore s skromnimi sredstvi redno vzdrževati svojih cest, še manj pa graditi nove. Že več let opozarjajo merodajne dejavnike, kako potrebna bi bila rekonstrukcija močno obremenjene obsotelske ceste, po kateri se prevažata velik del lažjega blaga in potnikov, ki zaradi prestopanja v Stranju raje potujejo z avtobusom kot z vlakom. Občinski možje predvidevajo, da bodo obsotelsko cesto asfaltirali do leta 1970. Večji del ceste Celje — Rogaška Slatina so pred leti prekrili z asfaltom, ostala sta še prašna in nevarna klanca pred Šmarjem in Mestinjem. Zdraviliški kraj ima v glavnem uglajeno pot proti Celju in preko Poljčan proti Mariboru. Leta 1967 so položili asfaltni trak še na odsek Rogaška Slatina — Rogatec. Cesta od Kumrovca do Maribora bo potekala deloma na hrvaški, deloma na slovenski strani, medtem ko cesta Zagreb — Krapina — Ptuj — Maribor ne bo imela močnejšega vpliva na naše področje. Po modernizaciji kliče tudi cesta Rogatec — Ptuj, kjer redno vozijo avtobusi iz Ljubljane proti Rogaški Slatini, Ptujju in Ormožu. Domačini se že vsa leta po vojni zavzemajo, da bi dobili kraji ob Sotli od Vonarij do Rajnkovca bližnjico do Rogaške Slatine. Ta cesta bi povezala kraje na obeh straneh Sotle in jih v večji meri usmerjala v Rogaško Slatino. Rogaška Slatina bi postala še pomembnejše tržišče za širše zaledje, pridobila bi na tranzitnem turizmu, saj bi se marsikdo raje peljal skozi zdravilišče, kjer bi se pokrepčal in nato nadaljeval pot proti Mariboru ali Ptujju. Če bi uredili »Atomske toplice« pri Podčetrtku, bi 10 km oddaljena Rogaška Slatina z novimi gostinskimi in drugimi komunalnimi obrati privabila več tujih in domačih gostov. Zgradili so bližnjico s Tinskega na zibiško stran koristna pa bi bila tudi boljša pot po razvodju med Mestinjo in Voglajno do Šmarja. Vendar ta ni tako nujna, odkar so zgradili obsotelsko železnico in ker deloma v tej smeri že obstajajo občinske ceste. Na Zgornjem Sotelskem, kakor vidimo, ne bi bilo potrebno trasirati kdove koliko

novih cest, pač pa utrditi, razširiti, predvsem pa redno vzdrževati obstoječe prometne naprave.

Osrednja prometna žila, ob kateri se je od začetka tega stoletja (leto 1903) zgoščevalo prebivalstvo in so nastajala naselja, je rogaška železnica. Potnike in lažje potrošno blago je v veliki meri prevzela cesta, železnica prevaža v glavnem težji tovor: premog, opeko, les, steklo in podobno na daljše razdalje. Obsotelska železnica, ki so jo dogradili konec leta 1959, se ne more pohvaliti s tovrstnim prometom. Dnevno vozita na progi Stranje — Kumrovec samo dva tovorna vlaka, ki prevažata umetna gnojila, opeko, premog, kak vagon lesa in živine, spomladi seno za Hrvatsko Zagorje, jeseni pa še po štiri do šest vagonov sadja na mesec (70). Na hrvaški strani, ob spodnji Sotli, je obremenitev železnice večja in imajo jutranji in zgodnji popoldanski vlaki po osem do deset vagonov. Večina potnikov so delavci in uslužbenci, ki se vozijo na delo proti Zagrebu. Bolj kot tovrstni promet je tudi na naši strani pomemben prevoz potnikov. Na relaciji Stranje — Imeno vozi motorni vlak šestnajstkrat na dan (leto 1965). Z njim se vozijo delavci v Store in Celje. Zjutraj se odpravljajo v Celje tudi mali kmetje oziroma prekupčevalci s košarami jajc, fižola, sadja, smetane, masla itd., največ jih je ob tržnih dneh, ob sredah in sobotah. V Rogaško Slatino nosijo na tržnico peš. Predvideni priključek sotelske železnice na savsko železnico na slovenski strani pri Dobovi, za zdaj ne pride v poštev. Slišijo se celo glasovi, da sotelska proga ni izpolnila pričakovanj in da bi moderna cesta iz Brežic do Rogaške Slatine imela večji izkoristek. V zvezi s tem naj bi prenehal voziti vlak na sektorju Stranje — Imeno, ali pa bo treba najti vire za vzdrževanje proge in prometa drugod. Proga je potrebna tudi za povezavo s hrvaško stranjo, zato so sklenili, da ostane še nadalje v uporabi.

PROBLEMI

Marsikak problem smo spoznali že v prejšnjih poglavjih in ga tu ne bomo znova načenjali, opozorili bi samo na tiste, ki so posebno pereči.

Obdelovanje zemlje je še vedno močno ekstenzivno, brez potrebne večje mehanizacije in uporabe umetnih gnojil, brez redne učinkovite zaščite pred različnimi škodljivci in boleznimi. Osrednja gospodarska panoga se premalo dopolnjuje s stranskimi, kar je ostanek tradicionalnega samooskrbnega pridelovanja. Mala kmetijska proizvodnja z ročnim obdelovanjem in cene kmetijskih pridelkov še vedno niso stimulatívni, čeprav se je v zadnjem času z gospodarsko reformo stanje precej izboljšalo. Nove davčne mere oziroma olajšave so ublažile težke pogoje kmetijam, kjer ni za delo sposobnih ljudi.

Občinska skupščina v Šmarju pri Jelšah je sprejela odlok po katerem se davčnemu zavezancu prizna v primeru elementarnih nezgod ali zaradi drugih izrednih dohodkov, ki jih sam ni mogel preprečiti, olajšava, če znaša nastala škoda več kot 15 % skupnega katastrskega dohodka. Škodo ocenjuje na osnovi prijave posebna komisija.* V sosednji šentjurski občini so med elementarnimi nesrečami posebej označili zemeljske plazove, medtem ko se suša, ki prizadene navadno prisojne strmine, uradno nikjer ne odračuna.

Ce kmeta tarejo davki, starost in osamelost, se to pozna pri številu glav in reji živine. Njive so slabo obdelane in jih ponuja za protiuslugo polkmetom, okopavin je vedno manj, ker jih ne zmore ocediti. Takí kmetje pokosijo blizu doma in na položnem svetu, pa še tu večkrat le seno. Na strminah in na odročnih krajih dajejo košnjo na polovico ali za pomoč pri poljskem delu, ali pa jo v svoji nemoči prepustijo zemlji, soncu in dežju, češ, ti so jo dali, naj jo tudi imajo.

* Uradni vestnik okraja Celje, 1. oktobra, št. 6, 1965.

Po anketi republiškega sekretariata za socialno varstvo (59) je bilo leta 1962 za Zgornjem Sotelskem 89 primerov osamljenih, ostarelih kmetov. Največ prizadetih kmetov je na Maclju in pod Donačko goro, malo pa v matičnem okolišu Pristava. Zanimivo je, da je skoraj polovica ogroženih posestnikov iz razmeroma nižjih leg, največ iz krajevne skupnosti Rogatec in Rogaška Slatina. Malo je med anketiranimi večjih kmetov (20%), večino predstavljajo polkmetje z enim hektarom zemlje ter mali in srednji kmetje s tremi oziroma štirimi hektari zemlje. Ostali so na stara leta sami, ker so se njihovi otroci za stalno izselili v industrijske kraje in mesta (60%), ali pa so ostali brez otrok, oziroma mlajših, za delo sposobnih družinskih članov, ki bi prevzeli kmetijo. Gospodarska reforma bo slej ko prej zajezila in uravnavala hudourniški odtok kmečke mladine v industrijo, ne bo pa je mogla v celoti zadržati na »kovaških gruntih«. Nekateri kmetje so s pogodbo dali kose zemlje kmetijski zadrugi, a tudi takih primerov je bilo malo. Davka od kmetijskega zemljišča so oproščeni samo tisti posestniki, ki imajo manj kot 20.000 starih dinarjev davčne osnove.

Težko je reči, kakšni konkretni ukrepi bi bili potrebni, da bi se dvignili kvaliteta in količina proizvodnje ter splošna raven obsotelskega kmetijstva. Tudi na majhnih posestvih bi morali čimbolj dvigniti hektarski donos specializiranih kmetijskih panog. Posebno pereča je splošna in strokovna izobrazba zasebnih kmetovalcev. Širša gospodarska razgledanost bi omogočila večjo in hitrejšo proizvodnjo in trgovsko prilagodljivost. Usluge, ki jih dajejo zadruga, so za kmeta v sedanjih razmerah večkrat še vedno predrage, razen tega ekonomske enote same nimajo dovolj tehnične opreme, da bi mogle v sezoni pomagati vsem hkrati. Posojanje strojev brez strokovnega spremstva seveda ni mogoče. Tudi kmečka mladina se zanima za mehanizacijo in si želi nabaviti kmetijske stroje: traktor, škropilnico, kosilnico, obračalnik, električni motor za žaganje lesa, za mlin, slamoreznicu, motorno žago itd. Nakup in uporaba strojev bi bila možna in uspešna le, če trije ali štirje kmetje zberejo sredstva, zadruga pa bi jim omogočila ugodnejši nakup in jim strokovno pomagala, s tem bi bili stroji tudi bolj izkoriščeni. Po mnenju strokovnjakov so si v zadnjih letih kmetje nabavili skoraj že preveč motornih kosilnic in jih premalo izkoriščajo, zlasti manjši kmetje. Leta 1965 je prodala kmetijska zadruga v Smarju skupinam kmetov nekaj odvečnih traktorjev, da bi si pomagali pri prevozu blaga in obdelavi zemlje, zadruga pa se je razbremenila odvečnih strojev. Nekaj novih malih traktorjev so si kmetje sami priskrbeli. Nekatera podjetja (v Sentjurju pri Celju, v Žalcu, v Lescah) so prenehala izdelovati manjše kmetijske stroje in orodje (mlatilnice, sadne mlince, pluge), ki so bili namenjeni kmetom, ker je bilo premalo kupcev za tekočo industrijsko proizvodnjo. To vrzel naj bi izpolnil agrokombinat v Šempetru, ki je začel s proizvodnjo kmetijske strojne opreme.

Strokovnjaki v kmetijskem kombinatu menijo, da bi kmetije lahko hitreje napredovale, če bi jim banke odobrile ustrezne srednjeročne kredite na osnovi predhodnih potrjenih gospodarskih načrtov in pogodb. Seveda bi družbeno materialno podporo dobili le tisti posamezniki ali skupine kmetov, kjer bi združili najmanj 5 ha zemlje, jih zasadili s sadnim drevjem ustreznih vrst in sort ali s črnim ribezom. Podobno podporo bi dobili za ureditev hlevov in drugih gospodarskih poslopij, za nabavo kvalitetne plemenske živine ipd. Pametno napredno gospodarjenje na zasebnih kmetijah bi prav gotovo v večji meri vzpodbudilo tudi sosede. Posebno koristni so bili tudi strokovni seminarji za sadjarje in živinorejce, ki jih je priredila delavska univerza pozimi leta 1966/67 v Stojnem selu in Kostivnici. Šmarski radio opozarja v nedeljskih oddajah kmetovalce na delo v prihodnjem tednu. To so pozitivni začetki in upajmo, da ne bodo prehitro usahnili.

Poseben problem je neorganiziran odkup kmetijskih pridelkov. Zadruga valijo krivdo na trgovino, trgovina na kmete, ti pa na oba. Osnovno vprašanje je pomanjkanje primernih skladišč, npr. za sadje, pri trgovinah, zadrugah in kmetih. Če je leto rodovitno, kot npr. 1967, ne marajo odkupovati jabolk niti zadruga niti trgovska podjetja in to kljub nizkim odkupnim cenam. Če npr. sadja ni, konkurirajo domači

slabi letini z uvozom iz tujine. Take visoke tržne politike kmetje ne dojemajo, še manj jo razumejo in odobravajo potrošniki.

Potrebno bo storiti še marsikaj, da bo kmet izgubil pridobljeni manjvrednostni kompleks, da bo ubral naprednejše oblike kmetovanja, da bodo njegov trud in pridelki dobili pravo vrednost. To je le nekaj najbolj perečih problemov, s katerimi smo želeli prikazati, kako kompleksno in težavno je agrarno vprašanje ob Zgornji Sotli.

VIRI IN LITERATURA

1. Vremenska poročila hidrometeoroloških postaj Celje, Rogaška Slatina in Kostrivnica za temperature v obdobju od leta 1926 do 1938. Hidrometeorološki zavod v Ljubljani.
2. O. Reya: Najnižje in najvišje temperature v Sloveniji. Geografski vestnik 1939, 1934.
3. O. Reya: Padavinska karta Slovenije, Ljubljana 1946.
4. R. Klein: Klimatographie von Steiermark. Wien 1909.
5. Letna poročila meteorološke službe, Hidrometeorološki zavod Slovenije 1955, 1957. Srednja mesečna in letna relativna vlaga za Rogaško Slatino in Celje (l. 1952—1964).
6. Podatki o vodnem stanju Sotle. Hidrometeorološki zavod Ljubljana.
7. Perspektivni plan hidrotehničnih del. Okraj Celje 1959.
8. B. Pugelj: Pedološko poročilo 1958. Investicijski program za nasad breskev in hrušk v Brestovcu.
9. B. Pugelj: Pedološko poročilo. Investicijski elaborat za sadovnjak Rogatec.
10. M. Vrabar in M. Kodrič: Pedološko fitološka sestava, ureditveni načrt 1954—1973; enota Rogaška Slatina.
11. T. Nosan: Geologija Voglajnske pokrajine in Zgornjega Sotelskega. Geografski zbornik VIII. Ljubljana 1963.
12. V. Kokole: Morfološki razvoj področja med Savo in Sotlo. Geografski vestnik, Ljubljana 1953.
13. D. Meze: H geomorfologiji Voglajnske pokrajine in Zgornjega Sotelskega. Geografski zbornik VIII. Ljubljana 1963.
14. A. Sore: Zemeljski plazovi na Zgornjem Sotelskem. Geografski zbornik VIII. Ljubljana 1963.
15. A. Sore: Poročilo o proučevanju ilovic v Slatinskem podolju 1961.
16. M. Kos: Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1955. Zemljevid slovenske zemlje v rimski dobi, glavna pota na Slovenskem v srednjem veku.
17. M. Kos: Urbarji salzburške nadškofije. Ljubljana 1939.
18. F. F. Ferk: Vorläufige Mittheilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark. Graz 1893.
19. B. Saria: Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Rogatec, Zagreb 1939.
20. I. Steklasa: O mejah Savinjske marke. Časopis za zgodovino in narodopisje leta 1913.
21. Orožen: Das Dekanat Rotisch. Maribor 1889.
22. V. Klaić: Sutla. Hrvatsko kolo, knjiga VI, leto 1910.
23. P. Strmšek: Medvedovo selo. Celje 1936.
24. K. Schmutz: Hist. — top. Lexikon von Steiermark, Graz 1822.
25. Orts - Repertorium des Herzogthumes Steiermark. Graz 1872.
26. Leksikon občin za Stajersko, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1900. Dunaj 1905.
27. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Beograd 1937.
28. Popis stanovništva 1961, rezultati po naseljima. Beograd 1963.
29. Podatki o izseljevanju in doseljevanju. Krajevne skupnosti Pristava, Rogaška Slatina in Rogatec.
30. Podatki o dnevnem potovanju delavcev. Železniške postaje Stranje, Mestinje, Rogaška Slatina, Rogatec in Lupinjak.
31. Podatki o delovni sili. Uprava steklarn v Straži in v Rogaški Slatini, Bohor — Mestinje, Sad-sok Kostrivnica, mlekarna Šmarje pri Jelšah.

32. Osnovne popisnice za štetje leta 1961. Zavod za statistiko SRS Ljubljana.
33. V. Frankovič: Kmečka hiperprodukcija v LR Sloveniji. Ekonomska utemeljitev lokacije industrije s posebnim ozirom na delovno silo. Ljubljana 1962.
34. I. Crkvenčić: Hrvatsko Zagorje kao emigraciono žarište. Geografski glasnik, Zagreb 1956.
35. A. Melik: Stajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1957.
36. A. Melik: Kmečka naselja na Slovenskem. Geografski vestnik 1953.
37. S. Ilešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana 1950.
38. M. Sidaritsch: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark. Graz 1925.
39. F. Bezljaj: Slovenska vodna imena II. Inštitut za slovenski jezik SAZU, Ljubljana 1961.
40. V. Kokole: Gospodarska geografija in geografija naselij v področju med Savo in Sotlo. Geografski zbornik IV. Ljubljana 1956.
41. Marjan Zagar: Gospodarska geografija Kozjanskega in nje problemi. (Doktorska disertacija, Ljubljana 1963).
42. 100 godina staklarne Straža 1860—1960. Straža — Rogatec 1960.
43. J. Orožen: Stiri skice iz zgodovine Rogaške Slatine. Celjski zbornik 1961.
44. Program ukrepov v kmetijstvu kmetijsko proizvodjalne poslovne zveze v Smarju pri Jelšah. Celje 1957.
45. Družbeni plan občine Smarje za leto 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964.
46. Podatki kmetijske zadruge Smarje pri Jelšah in njenih gospodarskih enot.
47. J. Lavrič: Narodni dohodek kmetijstva po občinah 1960. Ljubljana 1962.
48. Podatki katastrskega urada Smarje pri Jelšah. L. 1960.
49. Jožefinski in franciscejski kataster za leto 1827. Državni arhiv SRS Ljubljana.
50. Podatki kmetijskega popisa 1960. Občinska skupščina Smarje pri Jelšah.
51. R. Golja: Inventarizacija zemljišč. Navodila za okrajne popisovalce. Ljublj. 1961.
52. Investicijski elaborati Skrbnik, Rogatec in Brestovec. OKZ Celje.
53. Investicijski elaborat za Sad-sok. KZ Smarje.
54. D. Stankovič: Nujnost prerade voća i grožda radi poboljšanja ishrane naroda Jugoslavije. Hrana i ishrana 1963, II.
55. T. Dobršek: Sodobno vinogradništvo. Ljubljana 1957.
56. Uradni vestnik okraja Celje 1961, 1958.
57. Podatki o potrošnji mleka in sadja v Rogaški Slatini; uprave hotelov.
58. Podatki o prodaji močnatih izdelkov in maščob. Uprava trgovskih podjetij Smarje pri Jelšah.
59. Anketa o problematiki osamljenih, ostarelih kmetov v občini Smarje pri Jelšah. Občinska skupščina Smarje.
60. S. Ilešič: Ekonomske geografske regije Slovenije. Geografski vestnik 1958.
61. A. Knez: Ureditveni načrt 1954—1973, gozdno gospodarstvo Celje, Savinjsko območje X. enota Rogaška Slatina I.
62. Pregled povprečnih pridelkov 1939—1962, cenilni okoliš Rogatec in Rogaška Slatina, občinska skupščina Smarje pri Jelšah.
63. Podatki o gospodinjstvih za leto 1962. Zavod za statistiko okraj Celje.
64. Podatki o zaposlovanju delavcev. Zavod za zaposlovanje delavcev Smarje pri Jelšah.
65. Popis prebivalstva 31. 3. 1931. Stanovništvo po glavnem zanimanju v Dravskoj banovini po opštinama, srez Smarje; v rokopisu.
66. Dr. Damjana Bebler: Prehrana našega prebivalstva, v knjigi Problem prehrane prebivalstva v Sloveniji, Ljubljana 1957.
67. Sore, Knez-Štrbenc: Preskrba Celja z mlekom, GV 1955.
68. Podatki o odkupu in predelavi mleka, Mlekarna in sirarna Smarje pri Jelšah 1959.
69. Podatki o prodaji lesa l. 1959. Gozdno gospodarstvo Celje.
70. Podatki o prevozu blaga na rogaški in obsotelski železnici l. 1963, 1964. Železniški postaji Rogaška Slatina in Stranje.
71. Dekadno agrometeorološko poročilo, Ljubljana 1964, oktober 1. do 3. dekada.
72. Prikaz površin predvidenih za podružabljanje v ObLO Smarje pri Jelšah, Celje 1964.
73. M. Milosavljevič: Klimatologija, Beograd 1963.
74. Državni zavarovalni zavod, podružnica Celje.
75. A. Sore: O ljudeh ob Zgornji Sotli, Celjski zbornik 1965.

Summary

AGRARIAN GEOGRAPHY OF UPPER SOTELSKO

In his treatise, the author deals with that part of Slovene ground that, until recently, was cut off from economic development — lying on the utmost edge of the Maribor and Celje industrial area. The intermediate regions between the Karavanke Mountains, the Posavje Hills, and the Panonian Lowlands have been divided into three typical areas. After showing the natural sources for the development of agriculture, he explains, by giving some typical examples, the reasons and proceedings in the distribution of land from 1825 to 1957. He also shows the growth and changes of farming settlements and calls attention to the scattered hamlet as a special type of settlement. He is interested in the farm house on account of its outward appearance as well as the cultural and technical changes in the standard of living. According to natural conditions, orientation, and manner of farming, he divides farm managements into several types. On the large and middle-sized farms the main problem has been, for some time, the shortage of labour and modern farming machinery. The author takes into consideration the age of the active farm population, the sea level, and the incline of the surface, the size of the farm and lots, and, thus, examines the conditions for the agricultural production. He shows the bigger or smaller shortage of farm labourers in the communities as well as in different areas. In recent years, a considerable decline of farm households and a rise of mixed and non-agrarian households have been evident in Upper Sotelsko; there has been a decline of farm households with five or more members. The local industry cannot employ all the spare agrarian and semi-agrarian labour, so young people migrate to the bigger industrial centers of Slovenia or take the train or bus to Celje where they are employed. Selfsupplying farms are switching over to more intensive stock-farming and fruit-growing. Mostly small, hardly fertile vineyards are being abandoned as they demand too much work. Many a farmer has more cattle than he is able to breed successfully. Farms in mountainous areas are a special problem: only old people, incapable of hard labour, have remained at home. Although Upper Sotelsko represents an agricultural area, farmers do not produce enough corn and grease either for themselves or the remaining non-farming population. The consumption of dairy products, pastry, and grease differs from place to place and according to the season; it depends on the type of the farm and the people's professions. The farmers produce cattle, milk, and fruit for the market. The production and sale by retail demand a quick purchase and transport to the market place, which is often delayed by bad roads.

VSEBINA

DOBRNSKO PODOLJE IN JUŽNA STRAN PAŠKEGA KOZJAKA

Uvod	5
Relief	5
Podnebne razmere	9
Vodovje	13
Prst	18
Prebivalstvo	20
Naselja in domačije	30
Zemljiška razdelitev in posestne razmere	35
Tipi kmetijskih gospodarstev	42
Kmetijska izraba tal po področjih	45
Paški Kozjak	45
Dobrnsko podolje	50
Obrt in industrija	58
Prometna povezanost področja	60
Turizem	63
Domača proizvodnja in potrošnja	67
Povzetek problemov in sintetična relativna ocena pogojev za gospodarjenje	69
Literatura in viri	72
Summary	74

AGRARNA GEOGRAFIJA ZGORNJEGA SOTELSKEGA

Uvod	77
Prirodne osnove za razvoj kmetijstva	78
Relief	78
Podnebne razmere	81
Hidrografija	88
Pedološka sestava tal	93
Družbene razmere in osnove kmetijstva	94
Ljudje in kmetijstvo	94
Zemljiška razdelitev in naselja	99
Naselja	101
Kmečki dom	104
Posestna sestava	108
Tipi kmetijskih gospodarstev	112
Kmetijstvo in delovna sila	114
Kmetijstvo in agrotehnika	119
Možnosti in izkoriščanje kmetijskih osnov	123
Kmetijska izraba tal po področjih	125
Bočko prigorje z Macljem	129
Slatinsko podolje in gričevnati svet južno od Roden	138
Zibiško-tinsko področje	141
Kmetijstvo v odnosu do ostalih gospodarskih dejavnosti	143
Kmetijstvo in industrija	143
Kmetijstvo in tržišče	146
Kmetijstvo in promet	149
Problemi	151
Literatura in viri	153
Summary	155

DR. ANTON SORE
GEOGRAFIJA NEKATERIH DELOV CELJSKE MAKROREGIJE

Celjski zbornik
Posebna izdaja

(Odgovorni urednik: Vlado Novak)

Izdal
Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje
(Predsednik: Gustav Grobelnik)

Natisnilo
Grafično podjetje »Celjski tisk«
Celje 1969